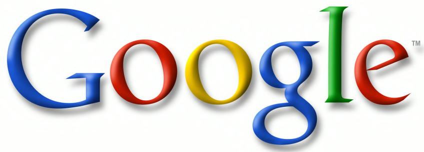
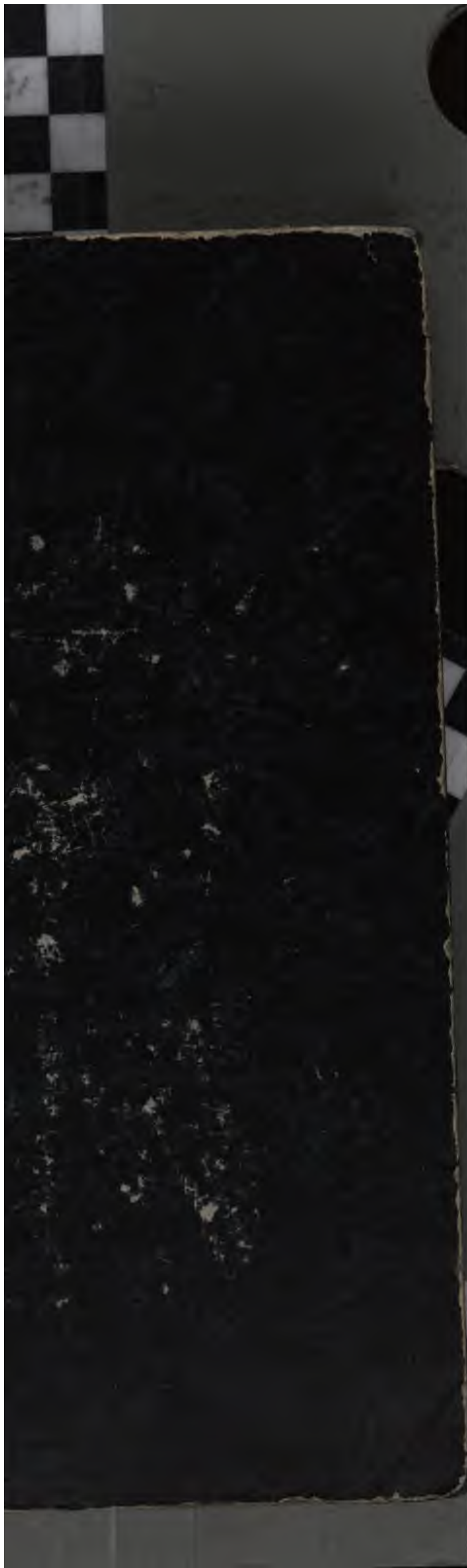
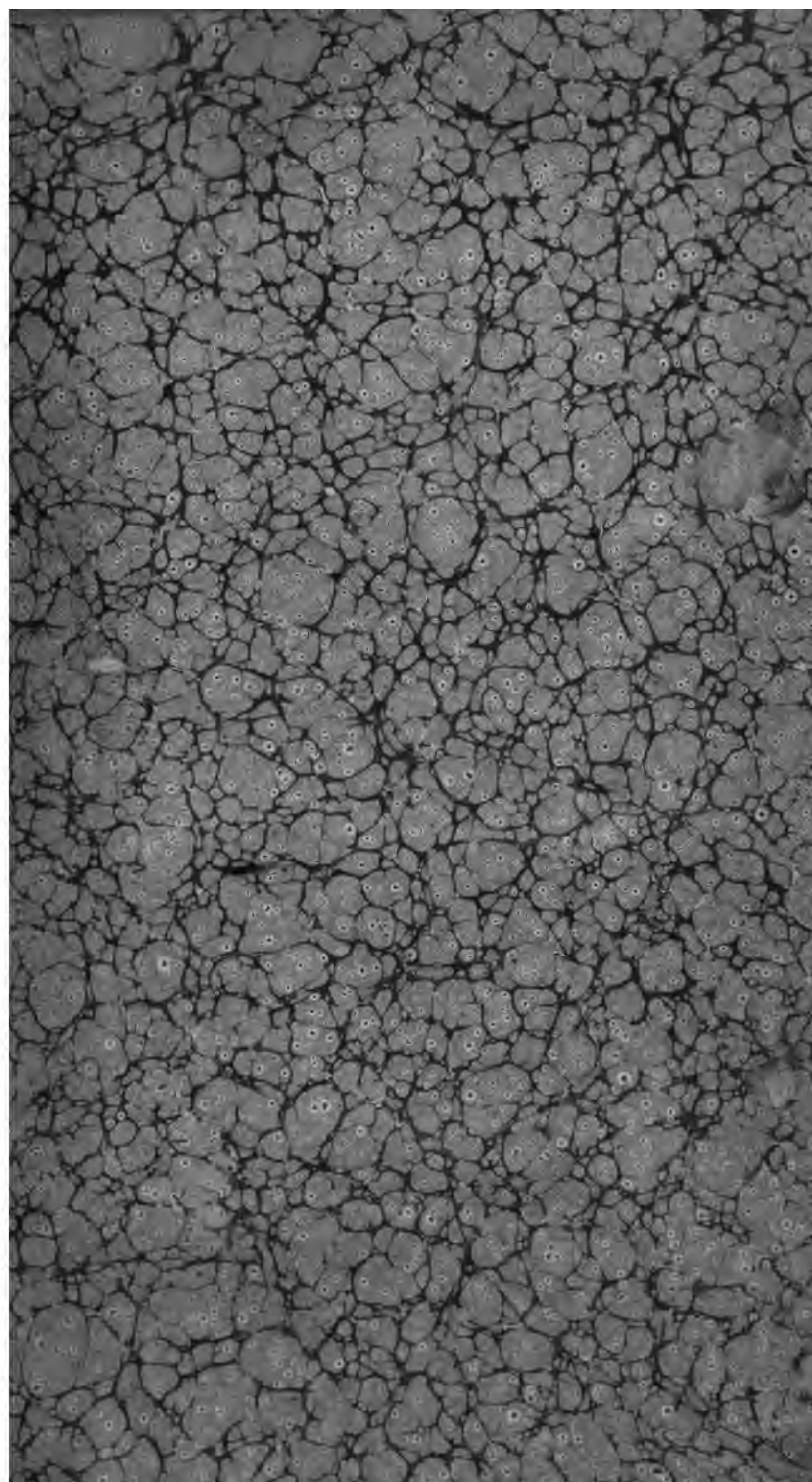

COLLECTIO

COLLECTIO

SELECTA

S. ECCLESIÆ PATRUM.

LI.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SAECULI.

S. GREGORIUS THEOLOGUS.

III.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD BIBLIOPOLAM, CUI NOMEN GALLICE:

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES

Rue des Saints-Pères, 16;

AQUIS SEXTIIS,

APUD MASSIE ET JEAN,

Via vulgo dicta du Pont-Moreau, 2.

PARISIIS — E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,

VIA VULGO DICTA JACOB, N° 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS QUINQUAGESIMUS PRIMUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXIX.

S. P. N. GREGORII

THEOLOGI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERUM

PARS II.

EPISTOLÆ.

S. P. N. GREGORII
THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,
EPISTOLÆ.

EPISTOLA I[1]. BASILIO SODALI.

Prima hæc Epistola, in qua de Gregorii et Basilii primo, eoque futuro, in solitudinem secessu, et de amborum eam in rem ultro citroque data fide, agitur. Nulla alia est Gregorii scripta ante hæc tempora, saltem ex iis quæ extant, epistola. Itaque cæteris præmittenda est. In ea querelis Basilii respondet, minime præstitam fidem agnoscit et excusat. Basilii epistolam non habemus, sed extat responsio Gregorii, *inquit Vitæ Basilii scriptor.*

Promissis non steti, fateor: quippe jam inde ab Athenis illiusque loci amicitia et animorum connexione, (nec enim aptius verbum occurrit,) facturum me receperam, ut tecum vitæ consuetudinem haberem, simulque philosopharer. Fidem autem fefelli, non sponte ac libenter: verum quod lex legem superavit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, sodalitatis et familiaritatis legem. Non autem prorsus fallam, siquidem hanc accipias ipse conditionem. Partim enim nos tecum erimus; partim vero ipse nobiscum esse velis, ut omnia sint communia, et æqualis amicitia. Sic enim fiet ut nec parentes mœrore afficiamus, et te fruamur.

[1] Alias v. Scripta anno vertente 357, vel ineunte 358.

EPISTOLA II[1]. EIDEM.

Cum respondisset Basilius, et in epistola quam amisimus, (ut agnoscit novissimus Epistolarum Basilii editor,) jocatus fuisset in Tiberinam, Gregorius rescripsit; eumque vicissim perurbanis in Cæsaream, ubi natus erat, et in Pontum, quo secedebat, dicteriis remordet. Nondum Cæsarea excesserat Basilius, quando hanc ad eum Gregorius scripsit epistolam, siquidem urbanæ habitationis incommoda, imo delicias, *opes,* forum, *quibus fruebatur, objicit, sed in Pontum fugere cogitabat, ut probant hæc epistolæ verba:* ἵνα Καππαδόκης ὤν, φύγῃς τὰ Καππαδοκίας. *Scriptam ergo constat, antequam Basilius epistolam nunc* XIV, *alias* XIX, *scriberet.*

Non fero mihi Tiberinam objici, atque hujus loci lutum et hyemes, o vir luti admodum expers, summisque pedibus incedens, et planities calcans, ac pennate et pendule, simulque cum Abaridis sagitta delate (1), ut, cum Cappadociam patriam habeas, Cappadociæ loca fugias. An vero injuriam vobis facimus, quod cum ipsi palleatis atque angustum quiddam spiretis, solemque ad certum modum accipiatis; nos contra pingues et nitidi sumus, et saturamur, nec ullius loci angustiis circumscribimur ? Sed hæc vestra sunt; deliciis enim indulgetis, et opibus polletis, et in foro versamini : hoc minime probo. Quocirca vel lutum nobis exprobrare desine, (nec enim tu urbem condidisti, nec nos hyemem :) vel nos tibi pro luto caupones offeremus, et quidquid turpe et improbum urbes ferunt.

[1] Alias VI. Scripta circa idem tempus.

EPISTOLA III [1]. EVAGRIO.

Visum est hanc epistolam, quæ nullam habet temporis notam, hoc loco statuere; maxime cum Evagrium, de quo hic agitur, rhetoricam commodius docere potuerit Gregorius, ut observat Tillemontius, prioribus secessionis suæ in Pontum annis. Redux in patriam tam præstantis magistri discipulus, cum præclara optimæ institutionis argumenta dedisset, muneribus ac litteris ejus pater magistro est gratulatus, hancque retulit responsionem. Quis vero sit iste Evagrius, an ille diaconus Evagrius, de quo multa præclara et honorifica in suo testamento Gregorius præfatur, an alius, statuere non possumus.

Laudari mihi jucundum fuit. Nam filium nostrum Evagrium clarum ac celebrem esse, nostra est celebritas; filiorum enim virtus, patrum est gloria. Nos autem, quantum ad doctrinam attinet, haud quidquam aut parum fortasse filio tuo utilitatis attulisse, nobismetipsis conscii sumus, (neque enim magna in nobis est doctrina:) unum autem pro omnibus et quidem maximum ei contulimus, haud istud inficier, nimirum Dei metum, quodque ei, ut res præsentes contemptui haberet, persuasimus. Atque ipsi quidem optima quæque, et optavimus, et optamus; ut quæ a nobis initia accepit, ad plenam frugem provehat, ac nos etiam diligentiæ nostræ fructum aliquem feramus. Tuæ vero excellentiæ quam maximas gratias ago, quod et nostri meminisse non graveris, et amicitiæ monimentis honestare. Quæ quidem, cum minime parva sint, libentius suscepimus.

[1] Alias CLIII. Scripta circa annum 360.

o vir nimium grandiloque, et novorum nominum architecte. Est enim magnus, et horribilis, atque eorum, qui in superiori loco degunt, psalmodias strepitu suo superat et obruit. Nihil pro eo sunt Cataractæ et Catadupa (4): usque adeo vobis diu ac noctu obstrepit? Atque ita asper est, ut vadosus interim non sit: ita rursum turbidus, ut potari nequeat: hoc tantum nomine humanus et benignus, quia sedem vestram non devolvit, cum a torrentibus et tempestatibus in furorem agitur. Habes quid de istis Fortunatorum insulis (5), vel de fortunatis vobis sentiamus. Tu vero mihi lunatos anfractus ne laudibus efferas, eas partes, quibus montis istius radices adiri possunt, non tam obvallantes ac velut muro cingentes, quam misere comprimentes, verticemque illum capiti vestro imminentem, qui Tantalicam vobis vitam efficit (6), et diffluentes auras terræque vapores, qui vos animi deliquio laborantes recreant, canoras etiam aves, garrientes quidem, sed famem, et circumvolitantes quidem, sed solitudinem. Nec quisquam eo, nisi venationis ergo accedit, inquis: adde, ut et mortuos vos visitet. Hæc prolixiora quidem fortasse sunt, quam epistolæ modus postulet, utique tamen comœdia minora. Tu autem, si quidem hos jocos æquo animo feras, recte feceris: sin secus, plura quoque adjungemus.

EPISTOLA V[1]. EIDEM.

Epistolæ præcedentis cum sequenti tanta est connexio, ut ista illius pars secunda potius, quam altera epistola dicenda sit. Breves et acutas litteras cum amaret, veritus ne epistolæ modum excessisset, cætera se dicturum in alia pollicitus erat his verbis : Si quidem hos jocos æquo animo feras, recte feceris; sin autem secus, plura quoque adjungemus. *Promissis stetit, et epistolam* v, *quæ proxime secuta est, his verbis exorditur,* Quoniam quæ jocantes ad te scripsimus æquo animo fers, age quæ sequuntur adjiciamus. *Quis jam dubitaverit ambas de eodem argumento scriptas esse epistolas? Nec vero scripta est epistola* v, *nisi post priorem in Pontum cum Basilio secessionem. Ante annum* 360, *et quidem labentem, hinc remeasse Gregorium non putamus; quapropter his duabus litteris, ac præterea epistolæ* VI, *alias* IX, *annus* 361 *omnino statuendus videtur.*

Quoniam que jocantes ad te scripsimus, æquo animo fers, age quæ sequuntur adjiciamus, ab Homero initium ducentes :

Nunc age, progrediens internum concine, quæso, ornatum. (7)

tugurium videlicet tecto et januis carens, focum ignis et fumi expertem, parietes igni exsiccatos, ne luti guttis impetamur, Tantalis similes eademque pœna mulctati, nimirum in aquis sitientes : jejunas etiam illas et miseras epulas, ad quas e Cappadocia sumus invitati, non tanquam ad Lotophagorum inopiam (8), sed velut ad Alcinoï mensam,

[1] Alias VIII. Scripta circa idem tempus.

nos novi et ærumnosi naufragi. Memini enim panes illos et juscula (sic enim nominantur), semperque meminero, dentibus circa fragmenta collabescentibus, ac postea sese erigentibus, velutque ex cœno emergentibus. Quæ tu scilicet sublimius exaggerabis, propriis nempe calamitatibus orationis magnitudinem tibi suppeditantibus : quibus nisi magna illa vereque pauperum studiosa nutrix mater tua nos quam celerrime liberasset, nobisque tempestate jactatis velut portus extitisset, jampridem apud vivos esse desiissemus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem moventes. Quonam porro modo hortos illos, ne hortorum quidem nomine dignos, oleribusque carentes prætcribo, Augiæque fimum e domo expurgatum (9), quo eos opplevimus, cum montosum illud plaustrum, et ego vindemiator, et tu facetus, hac cervice, manibusque his, quæ laborum vestigia etiamnum ferunt, traheremus : (o terra et sol! o aër et virtus! paulum quiddam more tragico exclamabo :) non ut Hellespontum jungeremus, sed ut præruptum et præcipitem locum exæquaremus (10)? Harum rerum commemoratio si te offensura non est, utique nec nos : si autem offensionem ex ea concipies, quanto magis nos ex ipsis rebus! Ac majorem partem prætermittemus multarum aliarum rerum, quibus nobis frui contigit, pudore deterriti.

EPISTOLA VI[1]. EIDEM.

Vitæ cum Basilio in solitudine peractæ cupide memor, hanc vivis depingit coloribus, hanc iterum consequi peroptat.

Quæ de Pontica commoratione prius scribebam, joco,

[1] Alias. IX. Scripta circa idem tempus.

non serio scribebam ; quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. « Quis me secundum pristinorum illorum die» rum statum constituet[1], » in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam ? quandoquidem molestia sponte suscepta voluptati minime voluntariæ præstat. Quis psalmodias illas et vigilias dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque velut materia vacantem et incorpoream vitam? Quis fratrum eorum, qui dii a te efficiebantur, atque in altum evehebantur, concordiam animorumque conjunctionem? Quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quis divinorum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? Aut, ut minora et leviora dicam, quis diurnas operum vices et labores? quis lignorum comportationes et lapidicinas? quis arborum consitiones et irrigationes? quis platanum illam auream, et Xerxis platano præstantiorem (11), in qua non rex luxu diffluens, sed monachus lugens sedebat, quam « Ego plantavi, Apollo rigavit[2], » hoc est, tua excellentia; « Deus autem » in honorem nostri « auxit, » ut seduli laboris nostri et industriæ monumentum apud vos conservetur, quemadmodum virga illa Aaronis, quæ floruerat, in Arca servata esse dicitur et creditur[3]? Sed hæc optare quidem perfacile, consequi autem non perinde facile. At tu mihi adesto, virtutemque conspiratione tua atque opera mihi fove, eamque utilitatem, quam quondam collegimus, precibus tuis conserva : ne alioqui paulatim velut umbra dilabamur, advesperascente die. Equidem ipse te magis quam aërem spiro, idque solum vivo, quod tecum sum, vel coram, vel absens per animi simulacrum.

[1] Job. XXIX, 2. — [2] 1 Cor. III, 6. — [3] Num. XVII, 8-10.

EPISTOLA VII[1]. CÆSARIO.

Scriptas ad Cæsarium fratrem has litteras ineunte anno 362, his rationibus demonstrare facillimum est. Obiit Constantius imperator die 3 Novembris anni 361. Mox summa rerum potitus, ingressusque Constantinopolim 11 Decembris Julianus, aulam totam commutavit, aliis morte antea subductis ac de medio sublatis, aliis submotis et expulsis decessoris sui sive amicis, sive domesticis, simulque ministrorum ambitiosa multitudine accita. Cæsarium tamen, qui primum, *non, ut Pagius scribit, a Juliano, sed a Constantio,* dignitatis gradum inter medicos obtinuerat, amicorumque in numero apud eumdem imperatorem, ac maximo fuerat in honore, *Julianus retinere voluit. Cæsarium primo consensisse liquet ex istis ad eum Gregorii litteris, quibus fratrem Christianum, plus æquo in Apostatæ aula morantem, domum revocare totis viribus contendit, quod et feliciter factum est, antequam Julianus Maio, vel Junio mense Antiochiam iter institueret.*

Magnopere tua causa erubuimus : nam quod mœrore affecti fuerimus, quid scribere attinet, ad eum præsertim, cui id omnium mortalium maxime persuasum est? Etenim ut de nobis nihil dicamus, nec quanta mœstitia, addam etiam timore, nos fama ea, quæ de te pervagatur, impleverit, vellem, si fieri posset, sermonibus iis, quos de te et de nobis alii, tam familiares et necessarii quam externi, quoquo modo nobis cogniti, dum tamen Christiani, non

[1] Alias xvii. Scripta ineunte anno 362.

hi quidem, non illi, verum omnes uno ore serunt, interesses; quandoquidem etiam homines promptius in alienis rebus quam in propriis philosophari solent. Instar alius cujuspiam declamationis hæc verba ipsis fuerunt : Nunc Episcopi filium militare, nunc externam potentiam et gloriam appetere, nunc pecuniis atque opibus deditum esse, (quando communis ignis accensus est, atque in salutis animæque periculo versantur homines); ac non potius unam hanc gloriam, et securitatem, et opes existimare, nimirum fortiter et strenue adversus tempus stare, et quam longissime se ab omni scelere et piaculo removere! Quonam autem modo episcopus alium admonere queat, ne a tempore distrahatur, atque cum idolis misceatur et contaminetur? Quonam modo eos, qui aliud quiddam delinquant, objurgare possit, ipse a Lare fiduciam non habens (12)! Hæc nos hisque plura, et graviora quotidie audientes, partim ab iis, qui amico fortasse animo loquuntur, partim ab iis, qui nos ob inimicitiam hostiliter aggrediuntur, quo tandem modo affici et quem animum habere putas, nos, inquam, qui Deo servire proposuimus, nec ullum aliud bonum esse judicamus, quam futuræ vitæ spes ob oculos positas habere? Ac dominum quidem patrem nostrum, sermones hos perquam ægre ferentem, ipsiusque etiam vitæ tædio laborantem, quoquo modo solor ac recreo, de tua voluntate illi spondens, atque confirmans te nequaquam diutius nobis molestum fore. Dominam autem matrem, si quicquam de tuis rebus resciscat (nam ad hunc usque diem multis artibus eam celavimus), ita velim, existimes, eam tantum dolorem habituram, ut nullo omnino solatio mitigari possit, utpote imbecillis animi fœminam, et alioqui, ob pietatis magnitudinem, modum in hujusmodi rebus tenere nequeuntem. Quamobrem, si quam et tui et nostri rationem habes, melius tutiusque

tibi consule. Nam procul dubio facultates nostræ ad vitam ingenue honesteque degendam sufficiunt, homini utique non nimis inexplebili, nec immodica plus habendi cupiditate flagranti. Quinetiam ad constituendas vitæ tuæ rationes haud video, quodnam tempus expectabimus, si hoc nobis effluere sinamus. Quod si in eadem perstas sententia, præque tua cupiditate omnia parva existimas, aliud quidem acerbi nihil proloqui libet: hoc tantum prædico et denuntio, et duobus alterum necesse esse, ut vel sincerus Christianus manens contemptissimæ Christianorum classi ascribaris, indigneque vivas et te ipso, et spe quam concepisti; vel honores expetens, in rebus majoris momenti detrimentum capias, fumique saltem, si non ignis, fias particeps.

EPISTOLA VIII[1]. BASILIO.

Ad Basilium recens presbyterum creatum, scriptam esse epistolam VIII *manifestum est his verbis:* Tu quoque captus es, *inquit Basilio Gregorius,* quemadmodum et nos circumscripti, quandoquidem ad presbyterium pertracti sumus. *Itaque si Basilius anno* 362, *ut viris doctissimis Tillemontio, Hermantio, et aliis visum est, factus est presbyter, epistolam* VIII *eodem anno scriptam esse constabit. Verum ab iis, licet ægre, dissentit novissimus epistolarum Basilii editor, et quod eum deterret maxime ab hac amplectanda opinione, imprimis sunt hæc epistolæ ipsius verba, quibus Basilium monet, ut sibi caveat,* præsertim ob tempus multas in nos hæreticorum excitans linguas. « *Quæ verba, inquit, Valentis imperio mirifice congruunt; Juliani vero nequaquam.* »

Epistolae tuæ proœmium laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus. Nec enim id a nobis expetebatur. Nam uterque alteri, si alii quiquam, locupletes esse testes possumus, quam nobis cordi esset pedestris philosophia humique depressa. Verum hoc non fieri fortasse quidem præstitisset: aut quo alio verbo utar incertus sum, quandiu Spiritus sancti consilium exploratum non habuero. Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas adversum nos hæreticorum linguas excitat: nec

[1] Alias II. Scripta circa finem anni 362.

[illegible] . qui nobis ministerium crediderunt, aut [illegible] vitæ nostræ dedecori esse.

EPISTOLA IX [1]. AMPHILOCHIO.

Ante annum 362, *quo ad sacerdotium evectus est Gregorius, epistolam ad Amphilochium, alias* CLIX, *scriptam non fuisse suadent hæc verba :* Horum, *qui sacrario ministrant,* est condiaconus noster Euthalius, *iis, quæ nisi superioris ordinis, vel certe ejusdem, virum non decent. Neque vero in sequentes annos hanc epistolam differre sinit epistolæ ipsius initium:* Bene structo thalamo columnas subjice, atque.... a dextro initio nobis innotesce; *quæ tum primum fori judiciis Amphilochium occupatum arguunt.*

Aureas, ut Pindari verbis utar, bene structo thalamo columnas subjice, atque in præsenti cura a dextro initio nobis innotesce; ut etiam admirandum palatium extruas, illustrem in ea te ipsum ostendens. Quanam autem ratione id testatum reddes? si Deum ac res divinas honori habeas: quo quid majus ac sublimius esse ducis? Qui porro, et quibus rebus honorabis? Una hac scilicet, si eorum, qui Deo astant, ac sacrario ministrant, commodis consulas. Horum e numero est condiaconus noster Euthalius, cui nescio quo pacto posteaquam ad sublimiorem gradum migravit, auri tributum imponere conantur ii, qui rerum administrationi præfecti sunt. Hoc, quæso, ne tibi ferendum videatur: verum et Diacono et universo Clero, ac præsertim nobis, quorum tibi cura est, manum

[1] Alias CLIX. Scripta circa annum 362.

porrige : alioqui certe unus omnium hominum miserrima conditione esset, si temporum humanitate, atque eo honore, qui sacri ordinis viris ab Imperatoribus concessus est, minime frueretur; sed contumelia et detrimento afficeretur, ac ideo fortasse quod viles sumus. Quod quidem bene feceris, si non patiaris : etiamsi alii non bene id velint.

EPISTOLA X[1]. CANDIDIANO.

Gregorii ad Candidianum litteræ, imperante Juliano, scriptæ sunt anno 363. Id plane persuadent hæc Theologi verba circa finem epistolæ Candidianum alloquentis: Nam cum religione Gentilis sis, ac præsenti Imperatori ea quæ imperii sunt, præstes; non ita ipsi inservis, ut temporis adulatores. *Et paulo inferius:* Opto.... ut ad nostras Deique partes aliquando te conferas, atque ab iis stes qui persecutionem patiuntur, non autem ab iis, qui eam inferunt. *Quibus verbis, certe Apostatæ et impii persecutoris declaratur imperium. Idcirco autem Candidiani præfecturam ad annum 363 differimus, quod, qui anno superiori præerat, cum Nazianzenam ecclesiam vi et armis invadere tentasset, tantas æquitatis ac justitiæ nomine laudes et encomia a Theologo non esset consecutus.*

I. Ubi nunc Sophistæ? Quid tacent Poëtæ? Quos meliores sermones requirunt, aut quam splendidiorem materiam? Nunc et linguam omnem musicam et modulatam tua causa moveri, et omnem dicendi facultatem altum quiddam et clarum tinnire oportebat : non hoc tantum

[1] Alias cxc v. Scripta anno 363.

nomine, quod debitum omnium debitorum justissimum est, præsidem dextrum atque commodum oratione concelebrare: sed hoc etiam, quod eum, qui summam utriusque scientiam obtinet, utroque exornare maxime convenit. Et nisi præmature studio eloquentiæ finem imposuissem, (nunc enim hoc sentio,) atque, ut cujusdam verbis utar, celerius quam sapientius consilium cepissem, hoc scilicet summo studio secutus, ut ne declamatorem agerem, nec in medios hominum cœtus me conferrem; fortasse Tyrrhenicas (13) quoque tubas cantu superassem, (dicam enim, asperum Momi lapidem (14), ut cum Pindaro loquar, nihil veritus,) nisi intempestivum tempus silentio mulctassem. Nunc quod tua causa mihi accidit, et cujusmodi sit res mea, per imaginem quamdam fortasse intelliges. Ego enim ferocissimorum equorum in morem pedibus quidem solum ferio, ac frenum exedo, et aures erigo, atque furorem e naribus spiro, acremque vultum præfero, ac spuma conspergor; nihilominus tamen intra cancellos maneo, lege nimirum currendi potestatem mihi minime faciente.

II. Quid igitur? quoniam ita placet, quid faciemus? An omnino sermones abjiciemus, tacitique tuas virtutes admirabimur, laudationis munere aliis relicto? Minime profecto. Verum alii sane, prout cujusque voluntas aut facultas tulerit, alias virtutum tuarum partes laudibus evehant. Omnino autem multis sermonibus atque concionibus suffeceris, si quisque partem tuarum laudum celebrandam assumat: alii nimirum publicorum negotiorum administrationem, atque in his ingenii acumen simul et industriam; (quis enim est, qui aut id, quod in rem futurum sit, ingeniosius et acutius inveniat, aut, quod inventum est, majore diligentia et industria exequatur?) alii justitiæ lances, et quo pacto velut sub clara luce con-

troversias disceptas, sublimis, sublimi pompa justitiam ostentans. Tuus autem gladius terrorem quidem affert, tanquam percussurus: tanquam autem non percutiens, votivum donum est. Potestatem enim habes, non ut in peccantes animadvertas, sed id serio agens ne omnino peccent; et quia omnes tuæ potius menti cedunt, quam aliorum, quibus audacia pro lege est, auctoritati ac potentiæ. Alii rursum eruditionis vim admirentur; vel, si mavis, eruditionis genus omne, tam quod ad eorum, quæ dicuntur, censuram ad judicium attinet, quam quod ad dicendi facultatem. Idem enim ipse judicium de sermonibus ferre potes, et majorem etiam in dicendo vim obtines: ita ut alterum aureum illius calculum referat, aut Homericam illam amussim, sub qua equorum Eumelii æqualitatem censeri ac perpendi contigit; alterum autem nimbos hyemales superet. Pari enim cum laude, nunc certaminis arbitrum agis, ac prius ipse certabas. Alii firmitatem lenitate temperatam laudibus efferant, suavitatemque nihil abjectum habentem, cujusmodi scilicet sunt leonum saltus. Alii viribus pollens, et honore præditum aurum, una cum magnificis nominibus contemptum, atque in effusam fugam a justitia tua conversum: res sane una ex omnibus auditione ac fide sublimior. Quin Poëta quoque quispiam atque arte liberior et solutior, agricolarum choro coacto, rusticum carmen accinat, demessaque matura spica, quam jucundissimam corollam nectat, vitibusque hedera et uvis intertextis caput cingat. Agriculturæ nimirum hæc festiva sacra sunt, tuo beneficio rursum ad homines allatæ. Rupes etiam lac fundant, et fontes mel; ac planta omnis, tam culta, quam agrestis, mitibus fructibus redundet: cujusmodi scilicet Poëtarum figmenta sunt, cum terram benignitate aliqua utentem inducunt. Hæc, inquam, ut dixi, alii sane dicant et effingant. Etenim omne id, quod

quemque proprie attingit, non solum premit, ut Lyrico videtur, sed etiam quam maxime oblectare solet.

III. Ego autem, quod in tuis virtutibus singularem in modum admiror atque amplector, hoc dicam; nimirum quod temporis difficultate ac molestia sublimiorem te præbeas. Nam cum religione gentilis sis, ac præsenti Imperatori ea quæ sunt imperii præstes : non tamen ita ipsi inservis, ut temporis adulatores, sed ut ii, qui probitatis et honestatis amici sunt, altaque et excelsa mente præditi : atque ita adulatorum servile obsequium abhorres, patriæ autem benevolentiam servas, immortalemque in re mortali gloriam consequeris. Quin illud etiam in tuarum laudum numero ponendum est, quod in tanta imperii amplitudine, amicitiæ quoque aliquid reverentiæ tribuis; ac tibi a tot tantisque rebus, quas geris, hoc otii superest, ut non modo amicorum memineris, sed etiam eos per litteras honore afficias, amoremque ac desiderium confitearis, absentesque ad te pertrahas. Pro quibus omnibus rebus hoc tibi opto, non ut ad gloriam cumulus aliquis accedat, (quamvis enim incrementum accipiat imperium, tamen ad virtutem nihil addi potest,) verum pro omnibus id unum ac maximum, ut ad nostras Deique partes aliquando te conferas, atque ab iis stes, qui persecutionem patiuntur, non autem ab iis, qui eam inferunt : quandoquidem hoc quidem temporis cursu distrahitur, illud autem immortalem salutem habet.

EPISTOLA XI [1]. GREGORIO NYSSENO.

Eodem circiter tempore scripta videtur epistola ad Gregorium, Basilii fratrem, quem acriter reprehendit, eo quod abjectis sacris Libris, quos plebi in Ecclesia lectitare solebat, ad Rhetoricam profitendam, non sine piorum offensione, se contulisset.

I. Inest mihi natura dextrum aliquid, (liceat enim mihi unum quid ex multis de me arrogantius prædicare). Peræque et mihi malum consilium ineunti succenseo, et amicis. Quoniam itaque omnes, qui secundum Deum vivunt, atque eodem Evangelii tramite incedunt, amicitia et cognationis jure inter se devincti sunt, quid non a nobis libere audias, quæ omnes submurmurant? Ingloriam tuam gloriam, ut, et ego quidquam more vestro loquar, minime laudant, tacitamque in deterius prolapsionem, ac dæmonum pessimam, ut ait Euripides, ambitionem. Quid enim tibi accidit, vir sapientissime, quidque tibi in te ipso displicuit, ut sacris illis suavissimisque Libris, quos quondam populo lectitabas, (non enim hæc audiens erubescas,) calcatis atque projectis, aut etiam ad fumum suspensis non secus atque navium gubernaculis et ligonibus hyemis tempore, salsos et amarulentos in manus sumpseris, ac Rhetor vocari, quam Christianus malueris. Nos contra hoc potius, quam illud, eoque nomine maximam Deo gratiam habeo. Nequaquam quæso, o optime, ne diutius animo ita affectus sis; verum, serius quidem, sed tamen, aliquando resipisce, atque ad te redi, teque et piis hominibus fideque præditis purga, et Deo, atque altaribus, et mysteriis, a quibus te procul submovisti.

[1] Alias XLIII. Circa idem tempus.

II. Ac ne mihi scita hæc et rhetorica proferas : Quid vero? annon Christianus eram, cum eloquentiæ artem profiterer? annon pius ac fidelis, cum inter adolescentulos versarer? ac fortasse etiam Dei fidem implorabis. Minime, vir eximie, saltem quantum par erat, etiamsi partem aliquam concedamus. Ubi autem illud ponemus, quod ex his, quæ nunc facis, alios offendis, hoc est, eos, qui natura ad malum procliviores sunt, atque occasionem iis præbes de te sinistre partim suspicandi, partim loquendi? Falso sane et inique id faciunt: quid tamen necesse est hanc illis occasionem suppeditari? Neque enim sibi ipsi quis tantum vivit, sed et proximo : nec sibi ipsi fidem facere satis est, nisi aliis quoque fides fiat. An tu aut pugnis in publico cœtu decertans, aut etiam in theatris colaphum in malam accipiens vicissim atque impingens, aut denique turpiter et fœde te ipsum inflectens atque contorquens, postea te animo sobrium esse diceres? Sobrii hominis non est hæc cogitatio. Levis animi est hæc ita suscipere. Ac si quidem meliorem mentem indueris, gaudebo, ut Pythagoricus quispiam Philosophus dicebat, cum prolapsi sodalis vicem lugeret : sin minus, ille quidem scripsit : Mihi mortuus est; ego autem in gratiam tuam nondum hoc dicam. Nam ille ex amico hostis factus est, sed amicus tamen, ut ait Tragicus (15). Verum acerbe feram, (sic enim moderatius loquar), si nec ipse, quid officii sit perspicias, quod primæ bonorum hominum classis est, nec alium recte monentem sequaris, quod secundi ordinis est. Habes admonitionem nostram. Ac mihi, quæso, ignosce, propter amicitiam dolenti, atque æque, et tua et totius sacerdotalis ordinis, addam autem et omnium Christianorum causa inflammato. Quod si etiam tecum, vel pro te orandum est, Deus infirmitati tuæ opem ferat, qui mortuos quoque ad vitam revocat.

EPISTOLA XII[1]. NICOBULO.

Nicobulus, ad quem scripta est epistola XII, *Alypianam, filiam Gorgoniæ, quæ Gregorii nostri soror erat, uxorem duxerat. Sub initia hujus conjugii, cum, nondum assuetis conjugibus, vel joci, vel rixæ solent existere, datas esse has litteras non male omnino conjicias, anno circiter* 365; *quo pariter anno datam ad Amphilochium pro Nicobulo epistolam* XIII, *cum nondum foro Amphilochius valedixisset, arbitratur Tillemontius.*

Alypianam apud nos cavillis incessis, ut parvam, ac tua proceritate indignam, o gigantee, et vaste, ac portentose, tum forma, tum robore. Etenim nunc intellexi animum mensuræ subjici, et virtutem expendi, ac rupes margaritis præstantiores esse, corvosque lusciniis angustiores. Tu vero magnitudine tua et cubitis fruere, nec Aloydis (16) illis ullo modo inferiorem te præbe. Equum enim ducis, et hastam vibras, et feræ tibi curæ sunt. Ipsa autem nil operis patrat: nec magni roboris est radium ferre, et colum tenere, ac telæ assidere: id enim fœminarum decus est. Quod si hoc quoque adjicias, eam orationis causa humo affixam esse, ac per ingentes mentis agitationes perpetuam cum Deo consuetudinem habere, quid hîc de tua sublimitate, corporisque mensura te jactabis? Vide tempestivum silentium: loquentem audi: quam incompta sit, animadverte; quam, ut fœmina, fortis ac strenua; quas rei domesticæ utilitates afferat; quam viri amans sit. Ac tum illud Laconis dices, certe animus in

[1] Alias CLV. Scripta anno 365.

mensuram minime cadit, atque externum hominem oculos in internum conjectos habere oportet. Si hæc ad hunc modum consideres, jocari desines, eamque ut parvam deridere: tuumque conjugium felix judicabis.

EPISTOLA XIII[1]. AMPHILOCHIO.

Ab Amphilochio petit ut Nicobuli in rerum tumultibus versantis patrocinium suscipiat.

Illud Theognidis probo, qui cum eam amicitiam, quæ ultra pocula et delicias minime se porrigit, haudquaquam laudet, eam contra, quæ in rebus elucet, laudibus vehit, his verbis utens:

Ad calices multi sese profitentur amicos,
Seria tractanti rarus amicus erit.

Non igitur poculorum quidem commercium inter nos habuimus, nec multum una fuimus, (quanquam nihil nobis antiquius esse debeat, tum propter nos ipsos, tum propter traductam ad nos a parentibus amicitiam,) at eam, quæ in rebus existit, benevolentiam exposcimus. Imminet certamen, et quidem certaminum omnium maximum. Filius enim noster Nicobulus (17) in tumultibus inopinatis versatur, ab iis, a quibus minime quispiam existimasset habiturum eum negotia et molestias. Quamobrem abs te petimus, ut adsis, atque quam celerrime nobis opem feras, jus dicturus, ac patrocinium nostrum suscepturus, si nos injuria affici comperias. Sin minus, at certe, ut ne ab adversa parte præripiaris, exiguo quæstu libertatem eam vendens, quam omnium testimonio semper tibi tributam fuisse perspectum habemus.

[1] Alias cv. Scripta anno 365.

EPISTOLA XIV[1]. CÆSARIO.

Ad eumdem perfecto annum pertinet epistola XIV *ad Cæsarium, qui sub Valentis imperatoris primordia, Constantinopoli præfectus legitur anno* 365; *quem Gregorius magistratum gessisse, cum hæc scriberet ipse satis indicat.*

Et te ipsum, et nos, ejusmodi quodam beneficio affice, quali haud sæpe afficies : quandoquidem nec sæpe hujusmodi beneficii occasiones incidunt. Dominorum meorum consobrinorum æquissimum patrocinium suscipe, qui plurimum laboris et ærumnæ pro eo prædio subeunt, quod, ut ad secessum aptum et idoneum, atque ex quo subsidium aliquod vitæ ipsis afferri posset, coemerunt : postquam autem coemerunt, in multas molestias et difficultates inciderunt, ut qui scilicet partim improbos venditores experiantur, partim a vicinis spolientur ac diripiantur : adeo ut lucro illis futurum sit, recepto pretio, quod dederunt, una cum iis sumptibus, quos præterea fecerunt, et qui non exigui sunt, prædii possessione cedere. Sane si tibi litem hanc ad te ipsum transferre cordi sit posteaquam, ut contractus bellissime ac firmissime se habeat, dispexeris, hoc utique et ipsis et nobis gratius jucundiusque fuerit. Sin secus, hoc secundo loco a te peto, ut hominis anxie nocendi sedulitati atque improbitati te ipsum opponas; ut ne ob eorum vitam a negotiis remotam, ipsis in aliquo prævaleat, nempe ut vel prædium detinentes lædat, vel discedentes detrimento afficiat. Equidem ipse pudore suffusus sum, de his rebus ad te scri-

[1] Alias cv. Scripta anno 365.

bens. Tamen quoniam ipsis, tum ob generis propinquitatem, tum ob vitæ institutum, opera nostra debetur, (cujusnam enim potius, quam ejusmodi virorum, cura quispiam tangatur? aut qua re magis erubescat, quam si hujusmodi beneficia conferre minime studeat?) te rogo ut vel tua ipsius, vel nostra, vel ipsorum causa, vel etiam propter hæc omnia in unum coacta, omnino quidem certe de iis bene merearis.

EPISTOLA XV[1]. LOLLIANO.

Data ad Lollianum epistola, quæ sequitur, eodem anno et eodem tempore conscripta est, quippe quæ de re eadem, et pro iisdem Helladio et Eulalio, Gregorii consobrinis, agit.

Optime vero facis, quod ad nos te recipis, longo quidem intervallo, sed ita tamen, (quod hoc præstantius est,) ut res tuæ se habeant ex animi sententia: et quia nos iis curis, in quibus tua causa versabamur, liberasti. Siquidem omnia nobis communia tecum esse ducimus, tam tristia, quam læta et jucunda; ea enim amicitiæ natura est. Quoniam autem ad nos reverteris, fac felicitatem tuam, ut cujusdam verbis utar, amicis tuis impertias. Imperties autem, si dominos consobrinos meos, Helladium et Eulalium, cum in cæteris rebus velut familiares intueri animum induxeris, (familiares autem dico, nisi tu nos pro alienis habeas, neque enim majus quicquam habeo, quod dicam;) tum etiam, ut alii ipsis patroni requirendi sint, minime patiaris. Verum eis quidvis te præbeas, probum

[1] Alias cxcv. Scripta anno 365.

amicum, commodum vicinum, fortem adjutorem, et ne singula enumerem, generosum Lollianum, ac probitatis nomine insignem et nobilem. Illud autem tibi polliceor, si diutius cum eis verseris, ac philosophiæ ipsorum sublimitatem perspicias, fore ut ipse pro illis alios depreceris. Usque adeo moribus tuis confido, ac tam ingentem spem habeo, me de iis rebus, de quibus tecum ago, repulsam a te minime laturum.

EPISTOLA XVI[1]. EUSEBIO EPISCOPO CÆSAREÆ.

Hæc epistola et sequentes versantur circa dissentionem inter Eusebium Cæsariensem et Basilium. Cujus dissensionis causam licet Gregorius taceat, non alia esse videtur, quam quod Basilii fama ac summus ingenii et doctrinæ splendor oculos Eusebii læserat. Basilium qui eo ipsi charior esse debuisset, quo magis eum in ferendo episcopatus onere levabat, ab Ecclesiæ administratione non sine ignominia removit. Ducem suum sic injuria affectum monachi Cæsarienses ferre non potuerunt, sed statim audaci facinore ab episcopi communione recedere statuant, secumque partem plebis et honoratorum partem non exiguam abstrahunt. Eusebio cedens, ne sui causa laceraretur Ecclesiæ corpus, *Basilius cum Gregorio suo, eoque secessus auctore, una profugit in Pontum anno* 363, *ut censet Tillemontius, vel anno* 364 *exeunte, aut etiam ineunte* 365, *ut contendit noster Prudentius Maranus. Inde reversus Gregorius* ad conventus spirituales et concilia *ab Eusebio vocabatur; negabat autem se absque Basilio venturum, atque, ut revocaretur ab Eusebio flagitabat, simulque pollicitus fore ut Basilium ipse, velut umbræ corpora, sequeretur. Atque hæc Gregorius in epistola* XVI.

Quoniam mihi cum eo viro sermo est, qui nec ipse mendacium amet, et ad istud in altero deprehendendum homines omnes acumine superet quantumvis scitis et variis labyrinthis obvolvatur : atque insuper nec mihi qui-

[1] Alias XX. Scripta anno 365.

dem fucus et artificium placet, (dicam enim, etsi molestius sit,) tum a natura ita comparato, tum a Scriptura informato : idcirco quæ animo occurrunt scribo. Ac tu fiduciam meam in bonam partem accipias velim : aut injurius in veritatem fueris, libertatem mihi adimens, cogensque me conceptum mœrorem, velut morbum quemdam malignum et supputridum, imo pectore continere. Honore quidem me a te affici lætor, (siquidem homo sum, ut prius dixit quispiam,) atque ad concilia et conventus spirituales vocari. Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque etiamnum inferri moleste fero, utpote quem, tum vitæ, tum studiorum, ac sublimissimæ philosophiæ socium, et ab initio elegi, et nunc habeo : nec quicquam mihi ob judicium de eo meum succenseo. Sic enim parcius loqui præstat : ne alioqui ipsius virtutes prædicans, me ipsum laudare videar. Tu vero dum eo contempto nos honore afficis, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat : aut etiam convellens domus fundamenta parietes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, a te peto et contendo : æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi, et ad pacem propensiores. Non enim ita misero statu res nostræ sunt, ut aliis quidem in rebus philosophari, melioremque partem sequi velimus; dilectionem autem, quæ totius doctrinæ nostræ caput est, contemnamus et pro nihilo ducamus; ac præsertim erga virum sacerdotem, tamque insignem, quem et vita, et sermone, et instituto, omnium, quos novimus, præstantissimum esse agnoscimus. Neque enim mœror, quo affecti fuimus, veritati tenebras infundet.

EPISTOLA XVII[1]. EIDEM.

Non sine offensione monita Gregorii accepit Cæsariensis episcopus, idque datis ad eum litteris significavit, quibus non minori libertate respondit Gregorius Epistola sequenti.

Non contumeliose potius atque insolenter, quemadmodum tu de Epistola nostra conquestus es, quam spiritualiter ac philosophice, atque, ut consentaneum erat, scripsi, nisi hoc quoque disertissimum Gregorium male habeat. Etsi enim dignitatis gradu superas, at nobis tamen aliquid justæ libertatis ac licentiæ dabis. Ac propterea benigniorem te nobis præbe. Si tu Epistolam nostram reprehendis, tanquam famuli, atque hominis qui te ne obtueri quidem debeat, sic etiam plagas accipiemus, ac ne lacrymas quidem emittemus. An hoc quoque nobis crimini dabitur? Id certo cuivis potius, quam pietati tuæ, accidere convenit. Est enim hominis animi magnitudine præditi, amicorum potius libertatem, quam inimicorum blanditias amplecti.

[1] Alias CLXIX. Scripta anno 365.

EPISTOLA XVIII [1]. EIDEM.

Tertia hæc est Gregorii ad Eusebium Cæsariensem Epistola, in qua moderatione et lenitate statim usus, venturum se respondit, ut preces cum precibus jungeret, unaque pugnaret, et qua voce, qua opera *pugiles eo tempore*, quo feræ in Ecclesiam impetum fecerant [2], *adjuvaret. Quibus verbis ostendit, qua de causa et quo anno ab Eusebio vocaretur; eo nimirum, quo* veluti nubes grandinis plena et stridens, Christi inimicissimus imperator Valens Cæsareæ cum improbis suis præsulibus *imminebat.* Magnum, *inquit*, certamen propositum erat; non ignava etiam multorum alacritas, sed infima acies, utpote carens propugnatore ac perito defensore; *quem in Basilio, imo et in Gregorio, qui* fidei propugnatores *ambo designanti erant, mox habuit.*

Ne ipse quidem alioqui malevolo in pietatem tuam animo eram, neque hoc nomine me crimineris. Verum posteaquam nonnulla cum fiducia loquendi libertatem usurpavi, (quo videlicet conceptum animo mœrorem lenirem ac curarem,) statim cessi ac succubui, meque regulæ libenter subjeci. Quidni enim id facerem, cum, et te, et spiritus leges cognitas haberem? Nunc autem etiamsi malevolo et ignavo animo essem, tamen ipsum tempus me hoc affectu laborare non patitur, nec feræ, quæ impetum in Ecclesiam fecerunt, nec denique generosus tuus strenuusque animus ita sincere ac sine fuco pro Ecclesia pugnans. Veniemus igitur, si ita videtur, ut et preces

[1] Alias CLXX. Scripta eodem anno.— [2] Vide Greg. Orat. 43, n. 30 et 31.

nostras cum vestris conjungamus, et una pugnemus, et operam vobis navemus, atque, ut præstantissimum pugilem hortatores pueri, succlamationibus incitemus.

EPISTOLA XIX[1]. BASILIO.

Tres Epistolæ superiores, et ea quæ proxime sequitur, XIX *ad Basilium, eo sunt anno scriptæ, quo Valens imperator in Ecclesiam Cæsariensem impetum fecit; id vel ex ipsis litteris certo constat. Quo autem anno Valens impetum fecerit, una non est sententia. Doctissimus Tillemontius impiam hanc Valentis impressionem anno* 366 *factam scribit; Baronius retrahit ad annum* 364; *noster Prudentius Maranus ad annum* 365, *ipsique favent Gothofredus, Ammianus, Socrates et Sozomenus. Bollandistæ ad annum* 367 *differunt; Pagius vero, quod absurdum est, ad annum* 370. *Ex his opinionibus nonnisi duæ sunt, quæ defendi possint, Tillemontiana et Prudentiana. Utramvis elige: cum Tillemontio Valentis impressioni annum* 366 *constitue; vel potius cum nostro Prudentio, annum* 365. *Porro in Epistola hac* XIX *Gregorius significat Basilio, emollitum esse Eusebium, hortatur ut, præmissis litteris, ad eum veniat; tempus id postulare; hæreticos imminere; periculum esse ne veritatis doctrina convellatur.*

Probi consilii et tolerantiæ tempus est, nosque ita comparandi, ut nemo nobis animi magnitudine præstantior appareat, nec multi nostri labores et sudores tempo-

[1] Alias XIX. Scripta anno 365.

ris puncto collabantur. Cur autem et unde hæc scribam, quæris? Deo charissimus Episcopus noster Eusebius, (sic enim de eo nobis deinceps sentiendum et scribendum est,) animo erga nos et admodum amico et ad simultates componendas propenso, ac tempore, velut igne ferrum, emollitur; putoque fore, ut deprecatrices etiam et evocatrices litteræ ad te veniant, quemadmodum et ipse mihi subindicavit, et multi, qui res ipsius perspicue norunt, fidem nobis faciunt. Quem antevertamus, vel ad eum venientes, vel scribentes, vel potius, præmissis litteris, ad eum nos conferentes: ne postea nos pudeat, si victi fuerimus, cum vincere licuerit, præclare videlicet et philosophice cedendo; id quod plerique a nobis exposcunt. Mihi itaque obsequere, ac veni tum ob hanc causam, tum etiam ob tempus: quandoquidem hæretici conjuratis animis Ecclesiam percursant, partim jam præsentes, ac turbas concitantes; partim, ut rumor est, brevi affuturi. Ac periculum est, ne veritatis doctrina convellatur, nisi primo quoque tempore Beseleelis (13) spiritus excitetur, hoc est, sapientis hujusmodi disputationum et dogmatum architecti. Quod si tibi operæ pretium esse videtur, ut ipse adsim, tecum aliquandiu mansurus, ac itineris futurus comes, ne hoc quidem munus defugiemus.

EPISTOLA XX [1]. CÆSARIO.

Narrat Socrates, anno, *quo* Valentianus et Valens iterum consules fuere, (*qui annus æræ vulgaris* 368 *fuit*) *terræ motu facto in Bithynia, Nicæam urbem subversam fuisse*, *die quinta Idus Octobris. In eo terræ motu*, post hominum memoriam maximo, Bithyniæ tum quæstor Cæsarius, tecti ruina *protectus, salvus et incolumis pene solus evasit. Qua statim arrepta occasione fratrem hortatus est Gregorius, atque etiam persuasit ut ad Dei cultum se totum converteret.* Hoc quidem, *inquit Theologus*, et in animo habebat, et summo studio exoptabat, *quemadmodum mihi* per litteras persuadebat, cum hanc ad eum monendum occasionem arripuissem [2].

Ne ipsi quidem timores prudentibus viris incommodi sunt, quin potius, mea quidem sententia, valde commodi et salutares. Nam etsi, ne eveniant, optamus, iis tamen, cum eveniunt, erudimur. Ægra enim anima vicina est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus [3]: atque omnis qui periculum effugit, arctius ei adjungitur, a quo salutem est consecutus. Proinde non, quia mali participes extitimus, indignemur : sed quia effugimus, grati animi officio fungamur. Nec alios nos Deo inter pericula, et alios post pericula exhibeamus: verum sive domi manentes, sive peregre agentes, sive privatam vitam ducentes, sive publica negotia gerentes; (sic enim loquendum est, nec præ-

[1] Alias XVI. Scripta anno 368 labente. — [2] Gregor. orat. VII, n. 15, et Idem, Carm. lib. 2, carm. 1. — [3] Ignoramus undenam sumpta sit hæc Petri sententia.

termittendum,) eum sequamur, a quo salutem accepimus, atque ad illius partes nosmet adjungamus, parva et humi repentia parum curantes. Atque historiam quamdam posteris demus, tum ad gloriam nostram, tum ad animæ utilitatem, amplam et præclaram : quæ etiam ipsa utilissimo documento plerisque sit, nimirum periculum securitate potius esse, et calamitatem secundis rebus magis expetendam; si quidem ante timores mundo addicti eramus, post timores autem Deo nos addiximus. Fortasse graves tibi ac molesti esse videmur, qui de his rebus sæpius ad te scribamus, ac sermones nostros, non admonitionem, sed ostentationem esse existimas. Quare de his rebus verborum satis; nos vero scias, velim, prompto animo esse atque exoptare potissimum ad te usque proficisci, ut de salute tua tibi gratulemur, ac de his rebus perfectius disseramus : sin minus, at certe ut te hic primo quoque tempore reducem videamus, atque una tecum in grati animi significationem festum diem celebremus.

EPISTOLA XXI [1]. SOPHRONIO PRÆFECTO.

Urbis Constantinopolitanæ præfecturam gerebat Sophronius anno 369, quo datis ad eum litteris, Gregorius generum sororis suæ Nicobulum ei commendabat. Cæteræ omnes Gregorii ad eumdem epistolæ præfecti potentiam prædicant, cui negotia et homines commendantur, et cujus præsidium imploratur. Præire autem omnibus ea debuit, in qua recentis dignitatis indicia quædam apparent, ut in his verbis deprehenduntur : Etiamsi ad altiores quotidie dignitatum gradus proveharis. *Jam enim notarius, cum ab ea dignitate ad præfecturam Constantinopolitanam gradum fecit.*

Aurum alias quidem alio modo immutatur et effingitur, in multos ornatus informatum, atque ad multas res ab arte traductum : aurum tamen, ut est, manet, nec materia, sed forma mutationem suscipit. Eodem modo tuam quoque probitatem eamdem erga tuos amicos manere existimantes, etiamsi ad altiores quotidie dignitatum gradus proveharis, hanc tibi deprecationem offerre minime dubitavimus; quod scilicet dignitatem tuam non magis metueremus, quam moribus tuis confideremus. Cum primis venerando filio nostro Nicobulo, quocum mihi necessitudines omnes intercedunt, tum ob generis propinquitatem, tum ob familiaritatem, tum, quod his pluris ducendum est, ob morum elegantiam, commodum ac facilem te præbe. Quibus in rebus, et quantum? In iis rebus in quibus tua ope indigebit, et quantum tuæ animi

[1] Alias CVII. Scripta anno 369.

magnitudini convenire existimabis. Nos id quod pulcherrimum habemus, tibi rependemus. Habemus porro sermones, atque quod virtutis tuæ præcones sumus, et si longe infra dignitatem, tamen quantum nostra fert facultas.

EPISTOLA XXII[1]. EIDEM.

Eodem tempore procul dubio scriptæ sunt litteræ tres pro Amphilochio, anno scilicet 369, *quo tantum, et non prius Constantinopoli præfectum vidimus Sophronium.* Potentiæ *siquidem ejus atque dignitatis mentionem cum diserte faciat Theologus in Epistola, hanc huc usque oportuit differre aliasque geminas, qui bus Amphilochio suo* calumniis exagitato, quasi pecuniæ gratia ignavi aliquid gessisset, reisque favisset, *summorum hominum gratiam et patrocinium conciliare nititur Gregorius. Itaque Sophronium, quem patriæ gloriam appellat, rogat ut Amphilochio se instar omnium præbat, potentiæ voluntatem adjungens.*

Quemadmodum aurum ac lapides aspectu cognoscimus, ita etiam probos atque improbos eodem modo internosci oportebat, nec longius temporis spatium ad eorum animos explorandos desiderari. Haud enim multis mihi verbis opus fuisset, pro clarissimo filio Amphilochio tuam animi magnitudinem deprecanti. Equidem ipse unum aliquid potius ex iis, quæ fidem excedunt, atque ab hominum sensibus remota sunt, futurum speravi, quam ut hic pecuniæ causa ignavi aliquid faceret, aut cogitaret: tanta ei omnium consensu probitas tribuitur, prudentiaque æ-

[1] Alias CX. Scripta anno 369.

tate antiquior. Sed quid facias? Nihil livorem effugit, quippe cum reprehensio quædam eum etiam attigerit, ob simplicitatem potius quam ob morum improbitatem, criminis accusatum. At tibi minime ferendum videatur, eum calumniis exagitatum despicere. Ne, inquam, quæso, ac sacrosanctum tuum et magnum animum obtestor, verum et patriam honore affice, et virtuti fer opem, et nos, qui a te et per te gloriam consecuti sumus, verere, atque instar omnium te homini præbe, potentiæ nimirum voluntatem adjungens; quandoquidem mihi exploratum est, nihil esse, quod non tuæ virtuti cedat.

EPISTOLA XXIII[1]. CÆSARIO.

Scripta hæc eodem tempore, pro Amphilochio, Epistola ad Cæsarium, qui et ipse Constantinopoli præfectus fuerat, anno 365, *at tum etiam dignitate quadam, aut certe bene administratæ provinciæ gloria et auctoritate pollebat. In his litteris* sacerdotium et senectutem, *imo* canitiem *suam, vel occulte subindicat, vel aperte commemorat; quod anno* 369, *magis quam anno* 365 *convenire nemo negaverit. Juvenem autem appellat Amphilochium Gregorius, quod quidem absolute non est accipiendum, sed juvenem præ Gregorio, qui grandior erat. Iste autem Cæsarius non videtur fuisse Gregorii frater.*

Si magna sunt quæ petimus, ne mireris; nam a magno petimus, ac petitionem, cum eo, a quo petitur, metiri decet. Æque enim absurdum est a parvo magna postulare, atque a magno parva. Nam ut illud importunum est, ita hoc minuti ac præparci animi. Ipse mea

[1] Alias cvi. Scripta eodem tempore.

manu tibi charissimum filium nostrum Amphilochium offero, virum probitatis nomine usque adeo nobilem, (etiam præter quam ætas ferat,) ut ipse qui et senex, et sacerdos, et amicus vester sum, præclare mecum agi existimaturus sim, si eam apud vos existimationem obtinerem. Quod si viri amicitia captus ac superatus, calumniam haudquaquam subolfecit, quid mirum? Nam quia minime improbus erat, idcirco ne improbitatem quidem subodoratus est, nimirum sermonis potius quam morum correctionem sibi convenire arbitratus. Ita factum est, ut una cum eo laborare non recusaverit. Quidnam hic criminis est apud æquos et probos viros? Quamobrem ne vitium superiori conditione, quam virtutem, esse patere, nec canitiem nostram aspernare : verum et reverere testimonium nostrum, et humanitatis officia nostris benedictionibus subjice, quarum fortasse aliqua apud Deum, cui astamus, ratio est.

EPISTOLA XXIV [1]. THEMISTIO.

Themistius, ad quem scripta hæc est Epistola, gratia tum potens et eloquentia, ac propterea, tametsi gentilis, Gregorio charus, doctrinæ regula *et* amussis, *ac* sermonum rex *ab eodem celebratur. Amphilochium commendat.*

Sermones in periculo versantur : ac tempus tuum est, siquidem tu rex es sermonum. Huc accedit, quod a paterno latere tibi amicus est meus Amphilochius. Addam etiam, quod ejusmodi, qui nec paterno generi, nec nostræ amicitiæ decori sit, nisi ego malus hujusmodi rerum

[1] Alias CXL. Scripta anno 369.

Ostracinam incolunt (15). Olera autem si a viro Ozizalensi peticrimus, quorum apud vos summa copia, apud nos vero magna inopia est, nec mirum fuerit, nec a consuetudine alienum. Ne graveris itaque ad nos olera mittere plurima et pulcherrima, aut quantum certe potueris, (nam exigua quoque pauperibus magna sunt,) quandoquidem magnum etiam Basilium cœna excipiemus, quem cave, ne quemadmodum saturum philosophantem expertus es, ita etiam esurientem et indignabundum experiaris.

EPISTOLA XXVI[1]. EIDEM.

Frumentum suum, nisi Amphilochius olera copiosius impertiat, a se contentum iri jocose minatur.

Quam parce a vobis ad nos olera veniunt, et quid aliud sunt quam aurea olera. Atqui omnes vestræ opes in hortis et fluviis, et nemoribus et pomariis sitæ sunt, et olifera vobis est regio, quemadmodum aliis aurifera, pratensiaque folia colitis. At frumentum vobis fabulosa felicitas est : et panis, ut dici solet, vobis est panis Angelorum ; ita vobis gratus, ac præter spem vestram fidemque venit. Aut igitur olera vestra copiosius nobis impertire, aut aliud quidem nihil comminabimur : verum frumentum nostrum continebimus, ac sciemus num cicadæ revera solo rore alantur (16).

[1] Alias XIII. Scripta eodem anno.

EPISTOLA XXVII[1]. EIDEM.

Jocose minatus fuerat Gregorius in Epistola superiore se frumentum Nazianzenum minime missurum, ni Amphilochius olera copiosius mitteret, cui comminationi cum Amphilochius respondisset, ut verisimile est, nihil a morte, nec a fame metuere Ozizalenses, etiamsi non mitteretur frumentum, quod tam magnifice jactitabat, his litteris, quæ jocis et sale respersæ sunt, Gregorius rescripsit.

Ludis. At ego Ozizalensis periculum novi, tum demum fame laborantis, cum maxime excolueritis. Quorum tamen hoc unum laudabile est, quod etiamsi fame intereant, tamen suaviter olent, ac splendidam sepulturam consequuntur. Qui tandem istud? Multis ac variis floribus consperguntur.

EPISTOLA XXVIII[2]. EIDEM.

His alteram ad Amphilochium Epistolam, ejusdem propemodum argumenti, sed non eodem tempore scriptam, subjungimus. Festive rogat Gregorius Amphilochium, ut directum ad se hospitem laute et humaniter excipiens, oleribus eum honorare dignetur.

Cum montanas et Pamphyliæ vicinas urbes lustrassemus, Glaucum ibi marinum in montibus piscati sumus; non

[1] Alias CLXVIII. Scripta anno 369. — [2] Alias CCXLI. Scripta tempore incerto.

lineis retibus e profundo extrahentes piscem, sed charitate amicorum capturam irretientes. Uno verbo Glaucum ire pedes edoctum misimus probitati vestræ tabellarium, quem hospitio humaniter excipite, et hospitalitate Scripturis celebrata cum oleribus honorate.

EPISTOLA XXIX[1]. SOPHRONIO PRÆSIDI.

Cæsarius Nicææ ruinis expeditus, mox in patriam reversus, morbo corripitur, quem brevi mors consecuta est, anno 368 exeunte, vel ineunte 369. Non solum dolore acerbissimo mors tam chari capitis Gregorium affecit, sed molestissimas etiam injecit, ut verbis ipsius utar, negotiorum incursiones, *quorum onere pressus ac gemens, querelas suas in variis carminibus et epistolis effudit. Exemplo esse potest hæc ipsa, qua Sophronium Constantinopoli præfectum orat, obsecrat, obtestatur,* per amicitiam, per charissima quælibet[2], *per vivos et mortuos,* perque spes ipsas, *ut sua auctoritate eos compescat, qui bona Cæsarii diripiebant. Epistolam autem hanc huc usque distulimus, tum quia præmittenda erat ea, qua recens adeptam dignitatem Gregorius Sophronio gratulatur, tum quia illa mortuo statim Cæsario non videtur scripta.*

I. Vides qualia nostra sint, et quomodo res humanæ velut in orbem volvantur : ac nunc hi, nunc illi floreant, nunc marcescant, ita ut nec felicitas, nec infelicitas, ut dici solet, fixa stabilisque nobis permaneat, verum celerrime utraque commutetur ac delabatur ; adeo ut ventis

[1] Alias XVIII. Scripta circa finem anni 369. — [2] Greg. Carm., lib. 2. carm. 11, vers. 376.

potius fidere quispiam possit, aut litteris in aqua scriptis, quam hominum prosperitati. Quod quidem, mea sententia, fit, ut harum rerum inconstantiam et inæqualitatem spectantes, concitatiore cursu ad Deum et futura properemus, ac nobis quoque ipsis nonnihil prospiciamus, parvam umbrarum et somniorum curam gerentes. Sed unde hæc fluxit oratio? non enim temere philosophor, nec incassum me ostento.

II. Erat quondam non obscuri nominis tuus quoque Cæsarius, imo, nisi me fraternus amor fallit, perquam ampli et splendidi, eruditionis nomine conspicuus, morum probitate plerisque superior, amicorum etiam copia clarus et celebris, quorum inter primos principem te tuamque nobilitatem esse, tum ipse existimabat, tum nobis persuadebat. Ac vetera quidem hujusmodi erant; tuque etiam his plura a te ipso adjicies, funebribus illum honoribus prosequens, et quod natura omnibus insitum est, mortuo quidpiam amplius elargiens. Nunc vero (ac ne siccis oculis hunc sermonem transmittas, aut honeste certe et commode collacrymes,) hic quidem exanimis jacet, ab amicis inops, desertus, miserabilis, exigua myrrha donatus, (si tamen hac quoque,) ac paucis et ultimis integumentis : magnique etiam æstimandum, quod hæc quoque hominum commiseratione consecutus sit. Impetum autem hostes fecerunt, ut audio, atque ejus facultates alii aliunde liberrime et insolentissime, partim diripiunt, partim jamjam direpturi sunt. Ingentem crudelitatem et immanitatem! Nec quisquam est qui prohibeat; sed humanissimus quisque hoc solum præstat, quod legum fidem implorat, et obtestatur; atque ut uno verbo dicam, fabula facti sumus, qui felices quondam habebamur. Ne tibi hæc ferenda videantur; at una mecum vicem nostram dole; et simul indignare, beneficioque Cæsarium e vivis sublatum

affice. Eia te per amicitiam ipsam obtestor; eia per ea, quæ charissima habes, per spes animo conceptas, quas tibi faustas effice, fidum te et sincerum amicum mortuo præbens : ut iis etiam, qui vita fruuntur, hoc largiaris, ac spem meliorem afferas. An tu pecuniarum nomine nos angi putas? intolerabilior nobis ignominia fuerit, si solus ex omnibus mortalibus Cæsarius amicis caruisse videatur, qui permultos etiam sibi esse existimabat. Ac deprecatio talis est, atque a talibus profecta, quandoquidem tu nos quoque fortasse non contemnendo loco habes. Quod autem auxilium, et quibus adminiculis, quaque ratione ferendum sit, tum res ipsæ admonebunt, tum prudentia tua dispiciet.

EPISTOLA XXX[1]. PHILAGRIO.

Non statim post Cæsarii mortem scriptam esse hanc Epistolam ipsum Epistolæ initium insinuat; sed non tam longo post tempore, ut arbitratur Tillemontius, qui decem post annos scriptam hinc forte colligit, quod in hac Epistola scripserit Gregorius, sibi vitæ consuetudinem cum Philagrio a livore ereptam, qui res suas moleste constituerat. *Nulla certe negotia fuere, decimo post mortem Cæsarii anno, neque per id tempus, quod effluxit ab ejus morte, donec Constantinopolim se conferret, quæ impedimento fieri potuerint Gregorio, quominus Philagrii sui consuetudine uteretur. Vox*, livor, *videtur fucum fecisse viro docto, qui eum de itinere Constantinopolitano forte est interpretatus. Verum nihil Gregorio familiarius quam vox ista, qua passim utitur, dum vitæ suæ molestos adversosque casus narrat, sive antequam Constantinopolim peteret, sive postquam inde digressus est. Quidquid adversi et molesti contigit*, livori *tribuit, ut sexcentis locis facillimum est demonstrare. Sæpius etiam hac voce diabolum intelligit. Sera profecto et importuna de morte Cæsarii post decem annos querimonia. Nobis igitur videtur scriptam hanc esse Epistolam, quo tempore negotiis oppressus, Sophronii Constantinopolitani præfecti, datis ad eum litteris, opem implorabat adversus facultatum Cæsarii prædatores.*

Cæsarium non habeo; dicam enim, etsi parum philosophicus est hic affectus. Cæsarii rebus acquiesco, et si quid

[1] Alias XL. Scripta circa idem tempus.

aliquando videam, quod mihi memoriam illius refricet, hoc amplector et exosculor, ac velut eum intueri mihi videor, simulque versari et confabulari. Id adeo mihi nunc in litteris tuis accidit. Nam simul ac primam epistolæ partem legi, ac Philagrium, re nomineque mihi suavissimum vidi, omnes mihi veteres jucunditates in animum repente subierunt, urbes, studia, mensa, paupertas, atque jucundissimi sodalitii, ut Homeri verbis utar (17), vel ludicra, vel seria, litterarii sudores, communes præceptores, spei sublimitas, cunctaque alia ejus ætatis bona, quæ quisquam percensere possit; quorum ego vel sola recordatione apprime delector. Quare ut tua opera magis etiam adhuc inter nos congrediamur, calamum move; ac si mihi rem gratam facere cupis, scribe. Nam ne hoc quidem procul dubio nobis parvi momenti est; tametsi, quod maximum erat, hoc est, vitæ consuetudinem, nobis livor abripuit, res nostras moleste constituens.

EPISTOLA XXXI[1]. EIDEM.

Plures sunt ad Philagrium consolatoriæ Gregorii Epistolæ, quorum hæc prima esse, cæterisque præmittenda videtur; quippe quam tunc scripsit, cum primo laborantis amici nuntium audivit : tum maxime, quia nulla patientiæ Philagrii mentio, cujus præclara in sequentibus Epistolis exempla commemorat. Quinimo eum animo simul cum corpore dejectum, afflictionemque deplorare suam, *non obscure significat. Demum novitius in pietate videri potest homo, qui morbi solatia in Homeri Demosthenisque lectione quærit.*

Quæ tibi molesta sunt, utique et nobis. Amicorum enim,

[1] Alias LXX. Scripta anno 369 labente.

pro eo atque amicitiæ lex poscit, communia omnia, tam prospera quam adversa esse censemus. Quanquàm, si de his rebus nonnihil philosophandum est, atque apud te, ut par est, disserendum, (quod etiam ipsum amicitiæ lex dictat,) nolo, nec honestum esse censeo, te, hoc est, Philagrium, virum singulari rerum divinarum doctrina præditum, eodem modo affici, quo plerique solent; nec simul cum corpore dejici, atque afflictionem ut incurabilem deplorare : verum dolori resistere, atque animo vel nunc maxime purgari vinculisque superiorem te præbere; ac morbum nihil aliud esse ducere, quam utilem quamdam disciplinam, huc videlicet tendentem, ut et corpora et omnia quæ ad corpus spectant, et quidquid fluxum ac turbulentum est, interiturumque contemnens, ac pro nihilo putans, totum te cœlesti parti addicas; nec præsenti tempori, sed futuro ævo vivas, mortisque meditationem, ut Plato ait, hanc vitam existimes, atque ab hoc sive corpore, sive sepulcro, ut idem loquitur, animam, quoad ejus fieri poterit, solvas. Si hæc philosopheris, vir præstantissime, atque hunc animum geras, tum maximam ipse utilitatem inde capies, tum mœrorem nostrum ex morbo tuo conceptum levabis, tum etiam multis ad dolores sapienter ferendos documentum præbebis. Denique non parvum lucrum facies, (si tamen id quoque tibi curæ est,) nempe quod in admiratione apud omnes eris. Ex libris porro quos postulas, alterum inveni, eumque ad te libenter misi, nempe Demosthenicum : alterum vero amisi; quem poscis, non habeo, nimirum Iliadem. Mihi enim in hoc velim fidem ne abroges, quippe qui me his solis frui, eaque sola recte possidere existimen, quorum ipse particeps est, quibusque, ut tuis, uteris.

EPISTOLA XXXII [1]. EIDEM.

Epistolam superiorem proximo secuta est intervallo ista, in qua jam Philagrio gratulatur, quod in ærumnis et doloribus philosophice se gerat, eximiæque det omnibus exemplum tolerantiæ. Ipse plura profert petita a profanis scriptoribus patientiæ exempla, quibus ad fortiter tolerandos corporis dolores excitet.

I. Gratulor tibi, quod philosophice in calamitatibus te geris multisque tolerantiæ in rebus acerbis exemplum existis: et quemadmodum ad optima quæque corpore utebaris, cum sanus esses; ita nunc quoque eo præclare utere, postquam in morbum incidisti, atque otiaris minime otiose, ut ita loquar. Philosopharis enim, et, quod Diogenem olim dixisse ferunt, cum febre laboraret, ac dolorem fortiter perferret, hoc ipse quoque præbes, nimirum animæ et corporis colluctationem. Hoc scilicet Philagrium meum decebat, nempe non emolliri, nec doloribus frangi, sed lutum contemnere, ac corpus quidem sinere ea pati, quæ ipsius natura fert, naturæ lege omnino, vel nunc, vel postea dilapsurum: (interibit enim, vel morbo, vel senectute confectum;) sursum autem animam habere, ac per cogitationes cum Deo conjungi, illudque minime ignorare, absurdum ac præposterum esse nos extra pericula philosophari, tempore autem id postulante philosophiæ expertes apparere, nec quod profitemur, præstare.

II. Omnia quidem animo pervolvisti, tam nostra quam extranea, utpote vir in utrisque eruditus, et aliorum præ-

[1] Alias LXIV. Scripta post superiorem.

ceptor; atque humanitatis pharmacum tibi ipse ex omnibus collegisti. Verum ut tecum, si ita jubes, nonnihil philosopher, Aristotelis jejunitatem non probo, qui beatitudinem nobis definiens, quodam tenus quidem recte progressus est, nempe animæ actionem secundum virtutem esse illam pronuntians, addensque, in vita perfecta, hoc quoque ipsum admodum sapienter, propter mutabilem facileque in diversum labentem naturæ nostræ conditionem. At illud non jam magnifice, sed perquam sordide et abjecte, quod externam quoque bonorum abundantiam adjunxit: ita ut si quis inops sit, aut valetudinarius, aut obscuro genere, aut a patria extorris, propterea ipse a beatitudine arceatur. At Stoïcorum animi magnitudinem ac præstantiam laudo, qui res externas nullum ad beatitudinem impedimentum afferre dicunt, sed virum bonum beatum esse, etiamsi in Phalaridis tauro cremetur.

III. Ob eamque causam non eos tantum admiror, qui apud nos pro virtute periculis se obtulerunt, aut calamitatem fortiter tulerunt, sed externos etiam, qui similes eorum extiterunt, verbi gratia, Anaxarchum illum (18), Epictetum, Socratem, ut ne plures recenseam: quorum primus cum manus ipsius, tyranno ita imperante, in mortario contunderentur, carnifices Anaxarchi culeum tundere jubebat, (ita videlicet hanc ærumnosam carunculam appellans,) quasi Anaxarchus ipse minime tunderetur, hoc est, philosophi anima: quod quidem apud nos externus homo et internus appellatur. Alter, cum crus ipsi stringeretur ac distorqueretur, velut in alieno corpore philosophabatur, citiusque crus perfractum esse visum est, quam ipse vim doloris persensisse. Socrates denique ab Atheniensibus ad mortem damnatus, carceremque, ut scis, incolens, prius quidem de corpore, tanquam de alio car-

cere, cum discipulis disserebat; cumque fugam inire liceret, id facere recusavit: postquam autem cicuta oblata est, perlibenter accepit, perinde ac non lethale poculum acciperet, sed propinando amicos ad potandum invitaret. His Jobum quoque nostrum adjecissem, nisi te scirem ab ejus doloribus, Deo opitulante, longe remotum esse, atque etiam fore.

IV. His rationibus te ipsum mulcere mihi videris, vir divine et sacrosancte, atque hanc medicinam adhibens, tum ipse levius, ut reor, habiturus es, tum nos etiam laudum tuarum præcones et amicos voluptate afficies; nimirum te ipsum ita comparans, ut nec morbo debiliteris, nec, quod ait David, ob peccatorum pacem[1], eorumque in hac vita felicem rerum cursum offendaris: quin potius purgeris, (si hoc verbo in te uti fas est,) atque infirmitatem, virtutis materiam existimes.

EPISTOLA XXXIII [2]. EIDEM.

Cum nonnulli Philagrium, qui vim morbi laboribus avertere tentabat, carperent, atque objicerent eum avaritiæ studere, vel animi duntaxat oblectamentum quærere, datis ad eum litteris Gregorius, amici labores, dummodo avaritia absit et immoderatio, non modo excusat, verumetiam incusantibus amicum ipse succenset; quibus valere jussis, ut imperitis illis graculis aquilæ volatum explorantibus, Philagrium adhortatur, ut se ipsum, ac Deum, tum in dolore, tum in iis quæ dolorem spectant, in consilium adhibeat.

SUNT qui te carpant, (hoc enim sentio,) quod unico

[1] Psal. LXXII, 2, 3. — [2] Alias LXVII. Eodem circiter anno scripta.

tuo prædio elegantius ornando et excolendo nimiam adhibeas diligentiam, ac in tali corporis constitutione labori sedulo incumbas. Nec mirum illud videri debet : facilius enim est in alienis, quam in propriis philosophari. Ego vero, si te hæc facere immoderate aut avaritiæ studio aut cum violentia sic labori deditum esse conspicerem, objurgassem te profecto, (dicam enim vere,) nihil vel amicitiam nostram, vel communem educationem veritus. Sin autem ita laboribus oblectaris, ut modum non excedas, atque iis, in quibus libenter operam ponis, ita, ut decet, uteris, acceditque etiam ægritudo curis te occupans, ac persuadens, corpori prodesse susceptos exercitationis causa corporis labores; facere non possum, quin iis qui tibi succensent ipse succenseam, teque culpa liberem. Ac præterea hoc persuasum habeo, neminem esse, qui vel de rebus melius ratiocinetur, quam tu, ut pote quo omnes etiam ad res suas constituendas præceptore ac consultore privatim juxta et publice utantur, vel sapientius animam curet. Quod si corporis quoque sanitatem tueri vel revocare solius est medicinæ, quis tam audax et ineptus erit, ut tibi de his rebus leges statuat? Quocirca homines imperitos valere sinito, et graculos esse aquilarum volatum explorantes : te autem ipsum, ac Deum, tum in dolore, tum in iis, quæ dolorem spectant, in consilium adhibe; sicque ab officio minime aberrabis.

EPISTOLA XXXIV [1]. EIDEM.

Philagrium per litteras sæpe consolatus Gregorius, illi tandem morbo laboranti coram adfuit in Mataza; summamque viri patientiam miratus est. Cum enim roganti Philagrio Psalmum LXXII *interpretaretur, is* quasi morbo gestiens, *in gratiarum actiones singulariter erumpebat, stupente Gregorio, qui hac Epistola testatur se ipsius philosophiam nunc quoque in memoriam revocando exhorrescere. Quo ea anno gesta scriptaque sint divinare non possumus, unamque propemodum ob argumenti similitudinem, tres Epistolas superiores atque etiam duas quæ sequuntur hic collocamus.*

MEMORIA teneo congressum illum, quo nuper in Mataza mea una fuimus, (mea siquidem voco ac censeo, quæ tua sunt,) philosophiamque illam cui tum operam dedisti, quam nunc quoque in memoriam revocans, cohorresco. Ego quidem tibi septuagesimum secundum Psalmum enarrabam, (sic enim jubebas, nec repugnare fas erat,) in quo David malorum causa quibus res prospere cedunt, æstuat, mœroreque conficitur. Postea cogitationes suas ad alterius vitæ tribunalia, præmiaque institutis et actis vitæ posita mittens, ita demum perturbari desinit, animique molestiæ medetur. Ac, quantum fieri poterat, expositionem ad dolorem tuum trahebam tum ex nostris, tum ex profanis auctoribus ea disputans, utpote ad tantum tamque eruditum virum orationem habens, simulque Spiritu ita ferente ac dolore exacuente; nihil enim dolore

[1] Alias LXVI. Scripta circa eadem tempora.

ingeniosius est. Ac sermo quidem currebat : tu vero, interim dum loquerer, quasi stimuli cujusdam ictu excitatus, manusque ad cœlum tendens, atque Orientem versus quasi respiciens (19), (non enim videndi facultatem habebas,) clamare cœpisti : Gratias ago tibi, Pater, tuorumque hominum conditor et castigator, quod invitos etiam ac reluctantes beneficio afficis, ac per externum hominem internum purgas, et per contraria nos ad beatum finem pro iis, quas nosti, rationibus ducis. Et quid omnia commemorem, quæ tu ante nos et nobiscum, velut morbo gestiens, philosophabaris? Ita me ex præceptore discipulum habebas. Verum cur harum rerum mentionem feci? Nempe ut per te omnibus clamem et prædicem, malos nobis potius, ob internum morbum lugendos esse, quam nos illis ob externum, dum sic animis instituti fuerimus et comparati : illudque insuper, præstabiliorem esse morbum cum sapientia conjunctum, effrenata prosperitate.

EPISTOLA XXXV [1]. EIDEM.

Morbo laborantem Gregorium ad patientiam Philagrius per patientiam adhortatur.

Prius quidem levandi doloris tui causa consolatorias litteras ad te scribebam : prior enim in morbum incideras. Nunc autem mihi ipse nos consolari videris, in iisdem propemodum molestiis versantes. Conveniebat enim nos, cum amicitiæ vinculo inter nos devincti simus, ne hac quoque in re disjungi. Quin potius jam consolationis officio functus es, nimirum per patientiam tuam ad patientiam nos exhortans.

[1] Alias LXVIII. Scripta eodem forte tempore.

EPISTOLA XXXVI [1]. EIDEM.

Morbo cruciatur Gregorius, et gratias agit.

Morbo crucior, et gaudeo; non quia crucior, sed quia aliis patientiæ sum magister. Quoniam enim non id habeo, ut dolore vacem, hoc lucri obiter ex dolore facio, quod perfero, et gratias ago, ut in lætis rebus, ita etiam in acerbis: quandoquidem illud exploratum habeo, nihil rerum nostrarum apud summam rationem expers rationis esse, tametsi ita nobis videatur.

EPISTOLA XXXVII [1]. SOPHRONIO.

Propter Sophronii præfecturam, anno 369, ac forte etiam proxime sequenti affixam, Gregorii ad ipsum Epistolæ in gratiam Eudoxii scriptam hunc annum constituimus.

Matrem honore afficere pium ac sanctum est. Mater autem alia quidem aliis est; communis autem omnium, patria. Hanc tu quidem omnis vitæ tuæ splendore ornasti; ornabis autem eam nunc quoque si supplicibus nostris precibus commovearis. Quænam autem est hæc precatio? Disertissimum totius patriæ nostræ Eudoxium rhetorem omnino cognoscis. Hujus filius, ut breviter dicam, tum vita, tum doctrina, alter Eudoxius, nunc per nos ad te accedit. Ut igitur majorem tibi nominis celebritatem con-

[1] Alias LXIX. Scripta eodem circiter tempore. — [1] Alias CVIII. Circa annum 369 scripta.

cilies, homini, quibuscumque in rebus præsidio tuo opus habuerit, commodum et benignum te præbe. Turpe enim fuerit, cum communis patriæ patronus sis, ac multos beneficio affeceris, addam etiam affecturus sis, non præ omnibus eum, qui doctrina et dicendi facultate omnes antecellit, colere atque ornare, atque etiam ipsam eloquentiam, quam, si nulla alia, at certe hac de causa venerari convenit, quod ea virtutum tuarum laudes celebrantur.

EPISTOLA XXXVIII [1]. THEMISTIO.

Ad Themistium scripta est hæc Epistola, pro Eudoxio, ut præcedens; ideoque utramque eodem tempore scriptam verisimile est. Porro Eudoxius, qui litteris et eloquentia maxime commendatur, ille ipse est insignis rhetor, alteriusque cognominis rhetoris filius, cui commissam Nicobuli junioris ac fratrum institutionem infra videbimus.

Spartiatas lancea indicat, humerus Pelopidas, eruditio magnum Themisthium. Nam quamvis omnibus rebus omnes superes, hoc tamen tuorum omnium maxime insigne esse scio. Hoc etiam nos primum inter nos copulavit, (si modo quiddam ipsi in litteris sumus,) ac nunc quoque, ut animi fiduciam adhibeam, persuasit. Quod si virum, pro quo deprecamur, noveris, fortasse fiduciam quoque nostram comprobabis. Eximii viri Eudoxii filium hunc tibi offero, præclarissimum, inquam, maximeque commemorandum filium nostrum Eudoxium, vita quidem et doctrina, qualem ipse reperies, *lapidem*, ut proverbio

[1] Alias CXXXIX. Scripta eodem tempore.

dicitur, *funiculo* (20) admovens: (quæ autem amussis te justior?) nobis autem quam maxime charum, non minus ob virtutem, quam ob paternam amicitiam. Tanquam igitur in nos collaturus, quidquid in eum beneficii contuleris, ac tuam eruditionem ornaturus, induc animum, ut eum ad ea, quæ a fronte sunt, ducas. Opus est enim ut doctrina eum clarum atque insignem reddat, sibique ipse victum ex doctrina quærat. Qualem autem illum, et quonam pacto, ipse demonstrabit: tua autem eruditio et prudentia explorabit.

EPISTOLA XXXIX[1]. SOPHRONIO.

Non semel observare licuit Gregorium cum viris eruditis etiam gentilibus, Themistio, Sophronio, Eudoxio, aliisque bene multis amicitia junctum fuisse. Cujus rei in hac Epistola exemplum singulare exhibet Amazonius, cui satis fuit in congressu quodam magnæ eruditionis specimen Gregorio præbuisse, *ut ipsi Sophronii* præsidium, amicitiam et patrocinium *litteris conciliaret.*

Omnia amicis læta et fausta cupio. Amicos autem cum dico, probos et honestos intelligo, quique nobis virtutis nexu copulantur, quandoquidem nos ipsi aliquo ejus studio tenemur. Ob eam quoque causam nunc cum mecum quæsivissem, quonam maximo beneficio imprimis venerandum fratrem nostrum Amazonium afficere possem, (siquidem ex hoc congressu, qui mihi nuper cum eo fuit, singularem quemdam in modum eo delectatus sum,) unum pro om-

[1] Alias CIX. Scripta circa idem tempus.

nibus ipsi beneficium dandum esse existimavi, nimirum amicitiam tuam et præsidium. Nam ille brevi tempore magnæ eruditionis specimen nobis præbuit, tam ejus, cui quondam, cum exigua oculorum acie præditi essemus, operam dedimus, quam ejus, cui nunc, cum ad virtutis fastigium oculos ereximus, illius loco operam damus. Nos vero, si quid ipsi, etiam quantum ad virtutem attinet, esse visi sumus, ipse viderit; certe, quod omnium pulcherrimum habemus, ipsi vicissim ostendimus, hoc est amico amicos; quorum te principem ac perquam sincerum esse statuentes, talem te ei præbeas cupimus, qualem et communis patria exposcit, et amor noster atque sermo vult, qui ei curam tuam ac patrocinium rerum omnium loco promisit.

EPISTOLA XL[1]. MAGNO BASILIO.

Epistolas, quæ ad Eusebii Cæsariensis mortem, ejusque successoris Basilii electionem spectant, ad annum quo Eusebius obiit, electusque est Basilius, referendas esse constat. Verum quo anno ille obierit, isque in ejus sedem ascenderit, non una doctorum est sententia. Baronius et Bollandus annum 369 statuunt; Petavius, Tillemontius, aliique plures annum 370, Pagius annum 371; cujus sententia, licet eam præfidens ex more proferat, et momentis, quæ hactenus ignorata *sunt, demonstrare sibi videatur, stare nullatenus potest. Inventa enim illa, de quibus sibi blanditur, et quæ* hactenus ignorata *ostentat Pagius, nihil aliud doctis videbuntur, quam in rebus chronologicis novus error. Interim dicere fas est infirma prorsus esse quæ inventis suis Pagius substruit fundamenta; quod quidem in convellendo ostendere facillimum foret. Sed huic labori, qui nullus esset, supersedemus, et opinionem quam defendit Tillemontius, ut longe potiorem, firmioribusque nixam fundamentis amplectimur. Itaque mortuus est Eusebius medio 370 anno, et eodem anno electus Basilius. Nondum de morte Eusebii Cæsariensis episcopi quidquam norat Theologus, cum datis ad eum litteris, Basilius ut ad se veniret jamjam moriturum, et extrema morientis verba accepturus, rogavit. Perculsus tam tristi nuntio, lacrymas fudit, jamque ad iter se accingebat, cum episcopos Cæsaream concurrere sensit. Mox pedem repressit, intellecto Basilii consilio, se non profecturum respondit, animique simplicitatem exprobravit, qui non vidisset se hominum sermones atque ambitus suspicionem, amico ad ejusmodi tempus accersito, non evitaturum. Quinetiam auctor fuit Basilio, ut prudenti secessu ipse tumultus et pravas suspiciones fugeret.*

Noli mirari, si quid præter opinionem tuam dixero, nec

[1] Alias XXI. Scripta anno 370 medio.

prius a quoquam homine dictum. Videris tu quidem mihi viri constantis, et solidi, atque animi firmitate præditi existimationem habere; multa tamen simpliciter magis quam caute et circumspecte consultare atque exequi. Nam qui a vitio liber est, is quoque ad suspicandum vitium segnior esse consuevit : cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo consultatio proposita esset. Ac quam specioso et ad persuadendum apposito prætextu usus es! Ægrotare te finxisti, atque extremos spiritus ducere, cupereque nos videre, atque extremum alloqui : quod quo consilio feceris, assequi nescio, nec quid præsentia nostra ad eam rem utilitatis allatura sit. Ego vero ad iter me accinxi, rem hanc ægerrimo animo ferens. Quid enim mihi vita tua sublimius, aut discessu tristius et acerbius? Ac fontem lacrymarum profudi, et ingemui, nuncque primum me aliter affectum sensi, quam philosophi ratio postularet. Denique quid funebrium non implevi? Posteaquam autem episcopos ad urbem concurrere intellexi, profectionis consilium abrupi, demirarique cœpi, primum si, quid honestum esset, non perspexisti, nec putasti cavendas esse vulgi hominum linguas, quæ simplicioribus quibusque celerrime calumniam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, (liceat enim hoc quoque dicere,) si piorum Deique metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium, et apud vulgus gratiosorum. Atque ego his de causis navigii proram converti, ac proficisci detrectavi. Tibi autem ipsi si videtur, hoc quoque fixum constitutumque sit intermedios tumultus pravasque suspiciones fugere. Tuam vero pietatem tum demum videbo, cum et negotia

constituta fuerint, et per tempus licuerit; ac plura etiam et graviora exprobrabo.

EPISTOLA XLI[1]. AD CÆSARIENSES.

Cum Ecclesia Cæsariensis accivisset ac rogasset Gregorium, Nazianzi episcopum, ne se in electione episcopi desereret, adfuturum se promittit venerandus senex Epistola sequenti, quam patris nomine Gregorius filius scripsit. Demonstrat quanti momenti sit electio episcopi Cæsareæ, omnium ecclesiarum (Cappadociæ) matris : neminem Basilio præferri debere declarat, eumque solum, vel certe omnium esse maxime idoneum regendæ his temporibus Ecclesiæ. Si assentiantur, se adfuturum pollicetur; sin aliud illis placeat, se eorum consilii participem non futurum.

I. Sum quidem pastor exiguus, exiguique gregis antistes, atque minimus inter Spiritus ministros : at gratia nequaquam angusta est, nec locis circumscripta. Quocirca parvis quoque libere loquendi potestas concedatur, præsertim de communibus maximisque rebus orationem habentibus, et cum tanta canitie consultantibus, quæ aliquid fortasse prudentius et solertius habet, quam plerique e vulgo. Non de parvis et levibus rebus deliberatis, verum quibus, vel recte, vel secus habentibus, rempublicam quoque, vel hoc, vel illo modo se habere necesse est. De Ecclesia enim nobis sermo est, pro qua Christus mortem oppetiit, ac de eo qui hanc Deo sistat et conciliet. « Lucerna » enim corporis, ut Scriptura docet, est oculus[2], » non

[1] Alias XXII. Scripta paulo past, id est anno 370 decedente. — [2] Matth. VI, 22.

hic tantum, qui corporeo modo cernit ac cernitur, sed is etiam qui spiritualiter spectat et spectatur. Lucerna autem Ecclesiæ est episcopus, quemadmodum ipsi perspicue nostis, etiamsi non scripserimus. Itaque quemadmodum cum ille pure et integre se habet, corpus quoque recte dicitur, cum autem impurus est, non recte: consimili quoque ratione, utrolibet modo sese Ecclesiæ antistes habuerit, omnino vel periculi vel salutis participes esse necesse est. Porro omni Ecclesiæ, tanquam Christi corpori, summa cura et sollicitudine prospiciendum est, tum maxime vestræ, quæ omnium fere ecclesiarum mater et antiquitus fuit, et nunc est, atque censetur, et ad quam tota respublica christiana oculos conjicit (21), haud secus ac circulus centro circumscriptus, non modo propter fidei integritatem jam olim omnibus prædicatam, sed etiam ob concordiæ gratiam, divino haud dubie beneficio ipsi concessam. Quoniam igitur ad deliberationem, quam de hac re habetis, nos quoque, ut par erat, atque ecclesiastica regula postulabat, accivistis, senectute autem et morbo detinemur, siquidem ipsi quoque, Spiritu sancto vires nostras obfirmante, adesse queamus, (neque enim quicquam fide præditis incredibile est;) hoc sane, et publicæ utilitati melius, et nobis jucundius fuerit, ut et vobis aliquid conferamus, et ipsi benedictionis participes efficiamur. Si autem per corporis infirmitatem adesse non licuerit, id certe, quod absentes possunt, conferimus.

II. Et quidem alios quoque apud vos principatu dignos esse confido, utpote in urbe amplissima, atque ita præclare, et ab hujusmodi præsulibus olim gubernata: cæterum ex omnibus qui apud vos in honore sunt, neminem Deo dilectissimo filio nostro Basilio presbytero anteferre possum, (hæc autem quasi Deo teste dico,) viro, et vita, et sermone purgato, quique vel omnium solus, vel certe

quam maxime, utraque re adversus hujusce temporis turbinem ac vigentem hæreticorum linguæ pruritum, velut in procinctu stare possit. Hæc et iis scribo, qui sacerdotii munere funguntur, et monachis, et iis qui dignitates gerunt, et senatorii ordinis sunt, ac denique plebi universæ. Si igitur huic sententiæ assensum fuerit, suffragiumque nostrum adeo sanum et integrum, unaque cum Deo latum, vicerit; et spiritaliter adsum et adero, imo et jam manum injeci, Spiritusque fiducia nitor. Sin autem aliud quidpiam potius quam hoc placeat, et per sodalitia et cognationes hujusmodi res expendantur, ac promiscua turba judicii sinceritatem rursum convulserit, et distraxerit, seorsum sane id, quód placet, facite, nos autem intra nosmetipsos colligemus.

EPISTOLA XLII[1]. EUSEBIO SAMOSATENSI EPISCOPO (22).

Agit cum Eusebio Samosatensi, nomine patris, ut ad consultationem de Episcopi creatione, Cæsaream se conferat.

« Quis mihi dabit pennas sicut columbæ[2]? » vel quomodo renovabitur senectus mea, ut ad charitatem vestram transire, desideriumque vestri, quo teneor, lenire, animique molestias exponere, ac vestra opera quoddam affectionum solatium reperire queam? A morte enim beati Episcopi Eusebii metus non parvus nos invasit, ne forte ii, qui metropolitanæ ecclesiæ nostræ quondam insidias.

[1] Alias inter Basilianas recensita XLVII. Scripta eodem tempore. — [2] Psal. LIV, 6.

struebant, eamque hæreticis zizaniis implere cupiebant, occasionem nunc nacti, pietatem in hominum animis multo labore consitam perniciosis suis doctrinis radicitus evellant, ipsiusque unitatem scindant, quemadmodum in multis ecclesiis fecerunt. Quoniam autem litteræ quoque cleri ad nos allatæ sunt, quibus rogamur, ne tali tempore eos negligamus; undique conspiciens, charitatis vestræ recordatus sum, rectæque fidei ac zeli quo pro Dei ecclesiis perpetuo flagratis. Eaque de causa dilectum condiaconum Eustathium misi, ut veneratio vestra, illius hortatu, precibusque permota, omnibus laboribus et ærumnis Ecclesiarum causa susceptis, hunc quoque adjungat, ac senectutem meam per congressum reficiat et recreet, rectæque Ecclesiæ celebrem illam pietatem dirigat, nobiscum scilicet, (si modo digni habiti fuerimus qui vos in bono hoc opere juvemus,) pastorem illi juxta Domini voluntatem præficientes, qui plebem ipsius gubernare ac moderari queat. Est quidem nobis præ oculis vir, quem nec ipsi ignoratis; quo si per divinam gratiam potiamur, magnam haud dubie nobis fiduciam apud Deum comparabimus, maximoque beneficio populum, qui opem nostram imploravit, afficiemus. Verum te rursus ac sæpius rogo (23), ut, abjecta omni cunctatione, hic nobis præsto sis, hyemisque molestias antevertas.

EPISTOLA XLIII[1]. AD EPISCOPOS.

Gregorius senior, mortuo Eusebio, Cæsaream ab episcopis advocatus, sed tam perfunctorie, ut nec adesse illum oportere significarent, nec qua de re, nec quo tempore, respondit his litteris Gregorii filii calamo scriptis. Non dissimulat venerandus indecoram ipsorum agendi rationem, seque ab ipsis contemptum; promittit tamen se adfuturum, si una secum voto et suffragio Basilium prosequi velint.

Quam suaves et humani estis, ac singulari charitate præditi! Ad Metropolitanam urbem nos vocastis, de Episcopo, ni fallor, consilii aliquid inituri. Hoc enim vos in animo habuisse sentio, siquidem nec quod adesse oporteret, nec quam ob causam, nec quo tempore, prænuntiantes, repente nobis vos profectos esse significastis, tanquam videlicet, non nos honore afficere constituentes, aut socios habere studentes, sed præsentiam nostram sedulo impedientes, ne in nos invitos et repugnantes incidatis. Ac talis quidem vestra agendi ratio est, contumeliamque hanc feremus. Quid autem ipsi sentiamus, exponemus. Videlicet alii quidem alios in medium proponent, pro suis quisque moribus aut commodis, quemadmodum in hujusmodi rebus accidere consuevit. Nos vero neminem, nec enim fas est, colendissimo filio nostro Basilio compresbytero præferre possumus. Ecquem enim ex omnibus, quos novimus, vel vita probatiorem, vel sermone ac doctrina valentiorem, magisque ad virtutis

[1] Alias XXII. Scripta eodem tempore.

pulchritudinem undique perpolitum reperiemus? Quod si quis illius infirmitatem obtendit, non scilicet athletam (24), sed doctorem creabitis. Ac simul in hoc virtus illius lucet, qui infirmos, si quidem tales sint, fulcit et corroborat. Si huic suffragio calculum vestrum adjeceritis, et aderimus, et nos vobis vel spiritali, vel corporali modo adjutores profitebimur. Si autem certis conditionibus via capessenda est, factionesque et dissidia contra jus et æquum valitura sunt, contemptos nos esse gaudemus. Vestrum sit opus : pro nobis autem orate.

EPISTOLA XLIV[1]. EUSEBIO SAMOSATENSI EPISCOPO.

Magnum ex Oriente lumen, ut jam vidimus, accersivit Gregorius Nazianzenus, missis ad sanctum Eusebium Samosatensem litteris per Eustathium diaconum, ut Ecclesiæ Cæsariensi adversus Arianos opem ferret. Accurrit S. Martyr in Cappadociam, idque certum ex Epistola XLVIII *Basilii; et ex Oratione* XX *Gregorii, qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pietate claros et zelo flagrantes ad ungendum Basilium excitasse testatur. Ipse Nazianzi episcopus, non solum senectute, sed etiam morbo fractus, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem Basilii adjuvaret. Proficiscenti patri has litteras dedit Gregorius noster ad Eusebium Samosatensem, cujus zelum et sudores laudat, eique acceptum refert, quod patris senectus renovata fuerit, veniam petit, quod non accurrat ad ejus complexum, linguis improborum cedens; sed paulo post venturum se pollicetur, quod tamen non videtur perfecisse.*

I. UNDE tuarum laudum exordium ducam? et quo nomine proprie te appellabo? An te «Columnam et firmamentum[2]» Ecclesiæ vocabo, aut «Luminare in mundo[3],» iisdem verbis cum Apostolo utens, aut «Gloriationis coronam[4]» incolumi Christianorum parti, aut Dei donum, aut patriæ columen, aut fidei regulam, aut veritatis lega-

[1] Alias XXIX. Scripta circa Septembrem anno 370. — [2] 1 Tim. III, 16. — [3] Philip. II, 15. — [4] 1 Thess. II, 19.

tum, aut hæc omnia simul, atque his plura? Atque has pene incredibiles laudes, per ea quæ videmus, confirmabo. Quæ enim pluvia æque opportuna et tempestiva sitienti terræ illapsa est? Quæ aqua ex petra, iis, qui in deserto habitabant, exundans? Quem talem Angelorum panem homo manducavit? Quibus Jesus, communis omnium Dominus, Discipulis suis pessum euntibus ita opportune astitit, ut et fluctus sedaret, et periclitantibus salutem afferret, ut tu laborantibus nobis ac mœrentibus, ac jam velut naufragium facientibus apparuisti? Et quidem de aliis quid loqui necesse est, quanta nimirum lætitia et voluptate orthodoxorum animos perfudisti, quamque multos homines in desperationem lapsos erexisti?

II. At mater nostra ecclesia, Cæsariensem dico, nunc profecto ob tui aspectum viduitatis vestes exuit, et stolam jucunditatis assumit, magisque etiam explendescet, cum pastorem, et se, et antecessoribus Episcopis, et manu vestra dignum consecuta fuerit. Nam quis sit rerum nostrarum status ipse quoque perspicis, quantumque miraculum patrarit zelus tuus, et sudor, ac grata Deo fiducia et libertas. Senectus renovatur, morbus superatur, lecto affixi exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia quoque nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiei finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimicationem. At certum habeo fore ut precibus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem eum valentioremque recipiamus. Quod si in hac quoque cura extremo vitæ die perfungatur, minime illud in damno ponendum est, talem, et ob res tales, vitæ finem consequi. Mihi vero ignoscite, obsecro, si improborum linguis paulisper cedens, aliquanto

post ad complexum vestrum accurram, et ea, quæ nunc in laudatione prætermissa sunt, coram ipse adjiciam.

EPISTOLA XLV [1]. BASILIO.

Post Basilii electionem nemo dubitabat, quin statim Gregorius ad amicum lætus accurreret. Sed satius ei visum est ad Basilium scribere, ac sum ex ejus ordinatione gaudium significare. Illius autem videndi desiderium cohibuit, tum ut amici famæ consuleret, tum etiam ne se ipse in invidiam et arrogantiæ suspiciones conjiceret. His rationibus persuadere Basilio conatur, ne se statim accersat.

Posteaquam te in sublimi throno collocatum, ac lucernam, ne illam quidem prius obscure lucentem, a Spiritu victore supra candelabrum oculis omnium expositam esse intellexi, lætatus sum, fateor. Quidni enim, cum Ecclesiæ corpus male affectum esse, atque hujusmodi ductu et auxilio opus habere conspicerem? Non tamen ad te statim advolavi, nec advolabo : nec ipse id a me exposcas velim. Primum ut auctoritatem et venerationem tibi sartam tectamque custodiam : ac ne præ ineptia quadam et animi fervore, quemadmodum obtrectatores dicere queant, tui studiosos colligere videaris. Deinde ut mihi ipsi stabilitatem comparem, invidiæque occurram. Quando igitur venies, fortasse dixeris, et quandiu cunctaberis? Quoad Deus jusserit, atque eorum, qui nunc insidiantur, et invidia laborant, umbræ præterierint. Non enim diutius, sat scio, leprosi resistent (25), Davidem Hierosolymis excludentes.

[1] Alias XXIV. Circa mensem Decembrem ejusdem anni scripta.

EPISTOLA XLVI[1]. EIDEM.

Nondum victus his rationibus, a Gregorio se contemptum querebatur; cujus querelis respondet peracute his litteris Gregorius. Scripta autem hæc Epistola exeunte anno 370, aut ineunte 371.

Quomodo exiguæ nobis et viles res tuæ sunt, o divinum et sacrum caput? Quodnam hoc effugit verbum dentalia septa? aut quomodo hoc dicere ausus es? ut ipse quoque audacter aliquid dicam. Quomodo vel animus id proposuit, vel atramentum scripsit, vel charta excepit? o studia, et Athenæ, et virtutes, et litterarii sudores! Me etenim litteris tuis pene tragicum facis. Utrum nos an te ipsum ignoras, tu, inquam, orbis lumen, magna vox et tuba, doctrinæ palatium? Tua-ne Gregorio parva sunt? Quid igitur aliud quispiam admiretur eorum quæ in terra sunt, nisi te Gregorius? Unum ver inter anni partes, unus sol inter sidera, unum cœlum omnia complexu suo coërcens, una vox tua de omnibus triumphans, si modo satis meus sum, qui de hujusmodi rebus judicium feram, nec amor me decipit, quod non existimo. Quod si nobis hoc nomine succenses, quod te minus, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succenseas oportet : neque enim alius quisquam satis digne te laudavit, aut laudaturus est, præter te tuamque in dicendo sublimitatem; si quidem fieri posset, ut quispiam laudes ipse suas prædicaret, idque nobis sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quin prius

[1] Alias x. Scripta anno 370 exeunte, aut 371 ineunte.

insaniam? At quod philosophamur indignaris? Liceat mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius.

EPISTOLA XLVII[1]. EIDEM.

Scripsit hanc Epistolam Gregorius, cum in magnis turbis molestiisque Basilius versaretur, quæ quidem molestiæ non aliæ sunt quam illæ, quarum ipse Gregorius in Oratione XX, *pag. 451, meminit. Tam enim in Oratione quam in Epistola de re eadem agitur, de Cappadociæ divisione, belloque quod ea occasione Anthymus et alii præsules Basilio infensi intulerunt. In utraque, novæ res, invidiæ, æmulatio, denique dolor ex electione Basilii, turpi simul et exitiali bello initium dedere. Divisa autem est in duas provincias Cappadocia anno 370. Divisionem vero civilem non statim secuta est ecclesiasticæ provinciæ divisio. Nam prior sub initium hyemis instituta est, altera autem, postquam Cæsarea discessit Valens; id est, circa mensem Martium anni 372. Adeoque hoc anno tres Epistolæ sequentes scriptæ sunt*, XLVIII, XLIX *et* L.

Audio te a recenti rerum novatione turbari, tibique a sophistica quadam et usitata eorum, qui rerum potiuntur, curiositate negotia exhiberi: nec sane mirandum est Neque enim invidiam ignorabam, quodque ex iis, qui latus tuum cingunt, complures sint, qui commoda sua per te procurent, ac pusillanimitatis fomitem accendant. Illud vero non metui, ne quid a philosopho alienum, atque et te et nobis indignum in rebus adversis ac molestiis tibi

[1] Alias XXV. Scripta anno 372.

accideret. Quin potius nunc vel maxime futurum existimo, ut Basilius meus cognoscatur, et ea, quam per omne tempus collegisti, sapientia patefiat, ac tu improborum hominum injurias et impressiones superes, velutque in altissimis fluctibus immotus maneas, aliis in perturbatione ac tumultu versantibus. Quod si ita videtur, ipse quoque adero, fortasse quidem ut consilii quoque tibi aliquid impertiam; (si tamen mari aqua opus est, et tibi consultore :) procul dubio autem, ut utilitatem ipse capiam, patientiæque iu ferendis contumeliis socium me tibi præbeam.

EPISTOLA XLVIII[1]. EIDEM (26).

Sasimorum Gregorius episcopatum recusat, plurima graviaque Basilio objiciens, quod illius Ecclesiæ curam sibi demandasset.

Desines-ne nos tandem maledictis incessere, ut insulsos, et rusticos, et alienos ab amicitia, ac ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus? neque enim quidquam aliud proferre queas, in quo a nobis læsus sis; nec ulla omnino in re, sive parva, sive magna, conscii sumus, nos inique aliquid in te admisisse, (atque utinam nunquam conscii simus!) nisi quod fraudem, in quam inducti sumus, serius quidem, quam oportuit, sed tamen aliquando agnovimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit : ac vehementer fatigamur, dum tua nobis objiciuntur, eaque apud illos, qui et pristina nostra et præsentia perspicue norunt, defendimus. Hoc enim omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod

[1] Alias xxxi. Scripta anno 372.

iidem, et injuria afficiuntur, et accusantur : id quod nobis hoc tempore accidit. Objiciunt porro, alii aliud quidpiam, et quidquid uniuscujusque voluntas tulerit, prout vel moribus comparati sunt, vel nostra causa irascuntur : benignissimi autem quique neglectum et contemptionem, et quod nos, posteaquam opera nostra usus fueris, velut sordidissima vasa et instrumenta projeceris, vel tanquam adminicula ea, quæ fornicibus supponuntur, ac simul atque structura firmata et compacta est, subduci et pro nihilo haberi solent. Verum hos sane valere sinamus, et, quæ dicunt, dicere ; nemo linguæ libertatem coërcebit. Ac tu beatas illas spes et inanes mercedis loco persolve, quas adversus eos excogitasti, qui te eo nomine lacerant, quod sub honoris specie leves nos atque ad res hujusmodi promptos et obvios contumeliose protriveris. Ego vero, quid in animo habeam, explicabo; nec mihi propterea irascaris. Dicam enim, quæ flagranti etiam dolore prolocutus sum, non usque adeo vel ira æstuans, vel rei eventu perculsus et attonitus, ut ratio se subduceret, ac quæ dicerem, ignorarem. Non arma comparabo, nec rei militaris artem discam, quam prius non didici, cum hujus rei commodius tempus esse videbatur, omnibus videlicet arma induentibus, et furiose inter se congredientibus, (nosti infirmorum morbos,) nec Martium Anthimum certamine excipiam (27), quamvis alioqui immaturum bellatorem, nimirum ipse inermis ac rei bellicæ ignarus, vulneribusque magis expositus. Quin tu potius cum eo, si ita videbitur, bellum gere (28), (nam infirmos quoque sæpe necessitas ipsa pugnaces efficit,) aut qui bellum gerant quære, cum ille mulas tuas arripuerit, locorum angustias observans, quemadmodum ille Amalec, cum transitu Israëlem arceret. Nobis autem aliarum omnium rerum loco quietem concede. Quid enim opus est pro lactantibus et avidus, et quidem

alienis, non secus ac pro animabus et Canonibus digladiari? Quid etiam splendidis illis Sasimis metropolitanam urbem privare, ac mentis arcanum, quod premendum et occultandum erat, aperire et detegere? Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahe, nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorem habens, nec quæ ex his rebus hominum opinio de re futura sit quicquam curans, sed uni duntaxat Spiritui te addicens. Nos vero id duntaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quicquam præferamus.

EPISTOLA XLIX[1]. EIDEM.

Quiete gloriatur Gregorius; ipsi maxima actio est otium.

Desidiam et inertiam nobis objicis, quia non occupavimus tua Sasima, nec Episcopatus fastu movemur, nec, velut esca canibus in medio projecta, in invicem vos armis instruimus. Mihi vero maxima actio est otium. Atque ut quidpiam laudum mearum intelligas, usque adeo quiete atque otio glorior, ut et omnibus magnitudinis animi hac in re me legem esse existimem. Atque utinam nostrum exemplum omnes sibi imitandum proponerent! nec Ecclesiæ quidem negotii quidquam haberent, nec fides, quæ propriarum cuique contentionum telum est, misere distraheretur.

[1] Alias xxxii. Scripta anno 372.

EPISTOLA L[1]. EIDEM.

Injurium se non esse Basilio probat Gregorius, minimeque se ab eo contumelia afficiendum.

Quam ferociter, et equinorum pullorum ritu exsilis in tuis litteris! Nec mirum te ad gloriam nuper evectum ostentare nobis velle, quam gloriam nactus sis, ut hac ratione te ipsum augustiorem reddas, quemadmodum pictores, qui eximias formas depingunt. Mihi vero omnia, quæ Episcopi fecerunt, exponere, quidque epistola illa, qua discruciaris, contineat, atque et unde orsi, et quo progressi simus, et ubi desierimus, prolixius esse videtur, quam epistolæ modus postulet, nec tam apologiæ opus, quam historiæ. Ut autem rem brevi exponam, fortissimus Anthimus ad nos cum episcopis quibusdam venit, sive ut patrem meum inviseret, (nam id quoque præ se ferebat,) sive ut, quæ egit, ageret. Cumque plura pluribus modis tentasset, inquirens de parœciis, de Sasimorum paludibus, de nostra ordinatione, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas adhibens, nunc expostulans, nunc vituperans, nunc laudans, orbes sibi circumscribens, tanquam ipse solus nobis ob oculos proponendus esset, novaque metropolis, utpote major ac præstantior (29) : Quid, inquam, civitatem nostram circumscribis, cum ipsi Ecclesiam quoque faciamus, utpote Ecclesiarum revera matrem et quidem antiquitus? Ad extremum ille infectis rebus abscessit, multum anhelans, ac Basilismum nobis quasi Philippismum quemdam objiciens (30). Nunc hic tibi injurii esse videmur? Minime, ut opinor. Jam quo-

[1] Alias xxxiii. Scripta eodem anno 372.

nam etiam pacto nostra illa, hoc est, hominis insolentis et contumeliosi, epistola se habuerit, expende. Synodalem vocationem ad nos cuderunt. Me vero contra pugnante contumeliamque nobis fieri contendente, secundo loco postularunt, ut hortatu meo et rogatu de his rebus consultationem haberetis. Id ego, ne, quod prius moliebantur, fieret, me recepi facturum, rem omnem arbitrii vestri faciens, an eos congregare velitis, et ubi, et quando: quod quidem hominis erat, non contumelia, sed honore vos afficientis. Quoniam autem ne hic quidem injuriæ quicquam tibi a me ortum est, quod reliquum est, commemora. Quod si id vos ex me discere oportet, ipsam Anthimi epistolam vobis perlegam, quam, cum paludes nobis prohibentibus et comminantibus invasisset, ad nos misit, contumeliis et probris nos conscindens, ac velut triumphum quemdam adversus nos, ut victos canens. Quam autem rationem habet? ut cum tua causa in illius offensionem incurramus, tibi rursus displiceamus, velut illi faventes. Hæc porro cognita tibi prius esse oportuit, vir admirande: ac ne tum quidem contumelia nos afficere, si nihil aliud, certe ut presbyteros. Quod si ostentationis gloriæque nimio studio teneris, atque e loco superiori nos alloqueris, velut metropolitanus parvæ civitatis incolas, vel etiam ruricolas, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim cuivis facillimum est, ac fortasse æquius.

EPISTOLA LI[1]. NICOBULO.

Quo anno tres Epistolæ quæ sequuntur, ad Nicobulum scriptæ sint, incertum. Si quis tamen velit conjecturam facere ex his Epistolæ LIII. *alias* II, *verbis :* Cum Basilium Magnum semper mihi prætulerim, tametsi illi contrarium videretur, tum nunc quoque præfero : *si quis, inquam, velit ex his verbis conjecturam facere, quam fateor esse levissimam, conjectare licebit has litteras de Epistolis suis Gregorium scripsisse anno* 372, *quo tempore nonnihil Basilio, ob episcopatum Sasimensem iratus erat. Quidquid sit de tempore, hoc ordine scriptas esse arbitramur.* I° *Rogatus a Nicobulo Gregorius, ut artem scribendi litteras traderet, respondit Epistola* LI, *alias* CCIX. II° *Nicobulus deinde ipsas Gregorii Epistolas, ut scribendi exempla, postulavit, atque interim, dum mittenda Epistolarum collectio parabatur, Gregorius rescripsit Epistolam* LII, *alias* CCVIII. III° *Tandem cum suis Epistolis et Basilianis emittit Epistolam* LIII, *alias* II.

Ex iis qui scribunt epistolas, (quandoquidem hoc etiam flagitas,) alii longiores scribunt quam par est : alii vero multo breviores. Horum utrique a modo aberrant, ut a scopo qui, dum jaculantur, vel citra, vel ultra mittunt. Nam utrumvis faciant, perinde aberrant, etiamsi ex contrariis prodeant. Est autem modus epistolarum, utilitas : et neque longiores scribendæ sunt, ubi multa non sunt negotia; neque jejunius conscribendæ, ubi res multæ suppetunt. Quid enim ? An Persico funiculo sapientiam

[1] Alias CCIX. Scripta anno 372.

metiri oportet, aut puerilibus cubitis; et sic imperfecta scribere, ut ne scribere quidem sit: sed imitari potius meridianas umbras, aut lineas a fronte occurrentes, quarum considunt longitudines, et offerunt se potius, quam apparent extremitatibus quibusdam notæ: et sunt, ut apte dixerim, conjecturarum conjectanea? Oportet, immoderatum in utrisque tenorem fugiendo, modum assequi. De concisa certe conscribendi ratione, hæc censeo; de dilucididitate autem illud perspicuum est, oportere fugiendo subtilius et ornatius dicendi genus, quantum fieri potest, ad familiare potius declinare; et ut summatim loquar, hæc optima et pulcherrime scripta epistola est, quæ et indocto persuadet, et erudito: atque illi quidem, ut ad vulgi consuetudinem accommodata, huic autem, ut vulgi indolem et captum superans; itemque ex se quam primum cognita perspectaque est. Nam æque importunum est, et griphum intelligere, et epistolam interpretari. Tertia dos epistolarum est gratia: hanc sane obtinebimus, si non prorsus arida et ingrata scribimus, aut etiam incompta, et inornata, et inculta, ut dicitur; quale nimirum est quod sententiis, et adagiis, ac memorabilibus dictis vacuum est: itemque jocis, salsis dictis, et ænigmatibus caret, quibus dulcescit ac sapit oratio. Neque admodum his abuti videamur: illud enim agreste et rusticanum: hoc inexplebile. Quare iis pariter utendum est, atque purpuris in textura. Figuras autem admittemus, sed et has quoque perpaucas et non inverecundas. Opposita vero, allusiones, et paria membra sophistis projiciemus: quod si alicubi etiam adhibeamus, hoc ut ludentes potius faciemus, quam serio agentes. Extremum sermonis erit, quod ab aliquo perito viro accepi de aquila dicente, quando aves de regno disceptabant, atque aliæ aliter se exornassent, aquilæ pulcherrimum fuisse, quod non putaretur

esse pulchra. Hoc etiam in epistolis potissimum est observandum, ut iis insit inaffectata quædam gratia, et ut ad naturam quam proxime accedant. Hæc ad te hactenus de epistolis, ut per epistolam transmittimus : atque hæc fortasse minus ad nos faciunt, quibus majora curæ sunt : cætera ipse tuo tibi studio comparabis, cum docilitate valeas, et qui in his clari sunt et celebres te docebunt.

EPISTOLA LII[1]. EIDEM.

Mittit Nicobulo Gregorius collectas Epistolas, quas tanquam recte scribendi exempla flagitarat.

Autumno flores a prato poscis, et Nestorem ætate provectum armas, dum a me elegans et scitum quiddam in sermonibus petis, qui jamdudum omnis orationis et vitæ amœniorem cultum amisi. Nihilominus, (neque enim Eurystheum quoddam certamen (31), aut Herculeum nobis injungis, sed admodum suave et tranquillum; nempe ut tibi Epistolas meas colligam, quanta copia fieri potest,) tu tandem hoc lorum tuis libris insere, non amatorium, sed oratorium, neque ad specimen et ostentationem, potius quam ad usum etiam nostræ caulæ. Nam aliud quiddam est alterius indicium, aut levius aut majus : verum sermonum nostrorum nota est, quod erudiant in sententiis atque decretis, ut usu venerit. Et quemadmodum cum ingenuo partu, ita cum oratione pater una semper apparet, non minus quam ii qui procrearunt, corporis notis, ut plurimum, innotescunt. Nostrum igitur ejusmodi est. At tu nobis et ipsam scriptionem rependas, et emolumen-

[1] Alias CCVIII. Scripta paulo post præcedentem.

tum ex iis quæ scribimus. Potiorem enim hac mercedem neque petere, neque reposcere habemus, aut flagitantibus utiliorem, aut largienti magis decoram.

EPISTOLA LIII [1]. EIDEM.

Inter Epistolas quas pro Nicobulo Gregorius collegit, primas concedit Epistolis Basilii.

Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videretur : tum nunc quoque præfero, non minus veritate, quam amicitia motus. Quocirca Epistolis illius priore loco positis meas subnecto. Ubique enim nos inter nos conjunctos esse cupio : simulque etiam in ago, ut modestiæ ac submissionis exemplum aliis præbeam.

EPISTOLA LIV [2]. EIDEM.

Hanc etiam ad Nicobulum Epistolam ob nominis et materiæ cognationem subjungimus; quam tamen conscriptam esse tempore probabile est, cum roganti Nicobulo artem scribendi litteras tradidit. In ista quid sit laconismus eum docet laconice.

Laconice loqui, non est, ut putas, paucas syllabas scribere, sed de plurimis rebus paucas. Atque hac ratione ego et maxime breviloquum Homerum esse pronuntio, et prolixum Antimachum (32). Quî tandem istud? nimirum rebus, non autem litteris longitudinem æstimans.

[1] Alias II. Scripta eodem circiter tempore. — [2] Alias III. Scripta circa idem tempus.

EPISTOLA LV [1]. EIDEM.

Nicobulum hac Epistola peramantissime invitat Gregorius, ut sese invisat. Quo tempore scripta sit nihil indicat.

Quod persequentes fugis, id fortassis ex amatoriis legibus facis, ut hac ratione majorem tibi honorem concilies. Veni igitur, ut et nunc diuturni temporis detrimentum nobis sarcias. Ac si quid rerum tuarum te retineret, rursum nos relinques, quo augustiorem hac ratione te reddas, rursum a nobis expetitus.

EPISTOLA LVI [2]. THECLÆ.

Thecla, ad quam scripta est hæc Epistola, mulier fuit pietate insignis, quæ fortuito in necessitudinem Gregorii venerat, occasione cujusdam Epistolæ de calamitatibus ad ipsum datæ, in qua aliquid ipsa suo nomine addiderat.

Exiguum tuum litterarum additamentum, ut ingentem epistolam accepi. Nam et vos nostri, et nos vestri sumus, spiritu nimirum nos ad hunc modum copulante. Quod cum vobis exploratum sit, pro nobis preces ad Deum adhibete, et de omnibus rebus magno animo estote, ac de nobis illud persuasum habetote, quod nullos unquam, qui sinceriore erga vos animo sint, nec qui magis res ves-

[1] Alias CLIII. Scripta forte circa eadem tempora. — [2] Alias CC. Scripta circa annum 372.

tras communes sibi esse ducant, reperietis; etiamsi alioqui hoc nec longa consuetudo et familiaritas, nec experientia testatum fecit. De iis autem rebus, quæ molestiam afferunt, quid aliud scribere attinet, quam quod eos volo qui summæ philosophiæ tempus hoc esse existimant, in calamitatibus fortem animum præstare, atque ita cum iis, qui mœrorem inferunt, decertare, quandoquidem aliter nec fieri potest, nec fas est.

EPISTOLA LVII[1]. EIDEM.

Inter Basilii Epistolas, hæc CCCXXI *ponitur; sed Gregorii nostri, non vero Basilii fœtus est. Etenim, ut cum nostro Prudentio Marano loquar, hujus Epistolæ auctorem* Gregorium Nazianzenum esse non obscure perspicitur. *Tota sapit Gregorii argutias et veneres, festivumque scribendi genus. In hac autem Epistola, non sine solito lepore Theclam rogat, ut his qui ecclesiæ conseptum extruebant, vinum suppeditet, propterea quod vehemens anni præteriti frigus vites succiderat. Porro Gregorius noster exædificati magnifice templi laudem patri suo tribuit. Non tamen de ipso templo, cujus mentio fit in Oratione* I, *alias* XLI, *quodque adeo jam ab anno* 362 *extructum erat, sed de quibusdam externis ornamentis progressu temporis templo adjectis, id esse intelligendum ipsa Epistolæ verba non satis intellecta a priori interprete suadent.*

Præterito anno, frigus incubuit patriæ vehemens, et vitium gemmas jam ad partum solutas succidit: quæ cum

[1] Alias CXII, apud Basilianas CCCXXI. Scripta circa annum 372.

steriles remanserint, phialas nostras siccas et aridas reddiderunt. Sed quid nos induxit, ut plantarum sterilitatem tibi tragice ob oculos poneremus? Ut et ipsa secundum Salomonem fias nobis florescens vitis et palmes abundans: non uvam proferens, sed uvarum rorem sitientibus exprimens. Qui autem sitiunt, quinam sunt? qui Ecclesiæ consceptum extruunt. Ego cum non habeam unde eos montano liquore recreem, ad tuam dexteram uvis refertam confugi, ut in nos tuos fontes fluviali quadam copia manare jubeas. Id enim si cito feceris, multorum quidem ora curabis, eaque arida: me vero imprimis Atticum rogatorem recreabis (33).

EPISTOLA LVIII [1]. BASILIO.

Narrat Gregorius quomodo Basilii defensorem se ostenderit contra philosophum, qui eo nomine eum impietatis accusabat, quod Spiritus sancti divinitatem haudquaquam aperte confiteretur. In Vita Gregorii, quo anno scripta sit hæc Epistola, demonstratum est a Maurinis. Vide Tom. nostrum I *in folio in Vita Beati Gregorii, cap.* CIX, *p.* CV. *nempe post mensem Septembrem, in quem incidit beati Martyris Eupsychii memoria, unde Basilium calumniandi ansam arripuerat monachus.*

I. Ego te, et pro vitæ duce, et pro fidei ac dogmatum magistro, et quidquid præclari a quoquam dici potest, tum antiquitus habuis tum nunc habeo: et si quis alius tuarum laudum prædicator est, omnino vel mecum est, vel post me. Usque adeo me tibi devinxit pietas tua, atque adeo sincere et ex animo sum tuus! Nec vero hoc mirum videri debet.

[1] Alias XXVI. Scripta mense Septembri anni 372, vel etiam 373.

Nam ubi amplior vitæ consuetudo est, illic quoque amplius est experimentum: ubi autem uberius est experimentum, illic etiam perfectius est testimonium. Et si quem alium ex hac vita fructum capio, hunc ex amicitia tua et contubernio capio. Ac de his rebus ita sentio, utinamque sentiam! Quæ autem nunc scribo, invitus quidem scribo: sed tamed scribo. Ac mihi ne eo nomine succenseas velim; alioqui perquam acerbe feram, si fidem tibi non fecero, me hæc benevolentia ductum loqui, atque ad te scribere.

II. Multi nos, ut in fide parum fortes accusant, ii nempe, qui et recte quidem communia omnia inter nos esse statuunt. Atque alii quidem plane nos impietatis insimulant, alii timiditatis: impietatis nimirum, ii qui nos ne pie quidem loqui sibi persuadent, timidatis autem, qui nobis dissimulationis crimen impingunt. Ac sermones aliorum quid referre attinet? Quod vero nuper accidit, ex me audies.

III. Epulum quoddam erat, in quo permulti clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in conviviis fieri solet, de nobis sermo excitatur, instar alius cujusdam adventitiæ rei in medium propositis. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus efferentibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis deditos, adjungentibus, amicitiamque nostram et Athenas commemorantibus, in rebusque omnibus concordiam animorumque conspirationem, indigne tulit hic philosophus. Et quidnam, hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri? quam valde mendaces et adulatores estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet; nihil repugno: verum quod maximum est, non concedo. Orthodoxiæ nomine frustra laudatur Basilius, frustra Gregorius: ille, quia sermonibus

suis veritatem prodit; hic, quia rem ferendo pari se proditionis reatu obstringit.

IV. Hic ego: Unde hoc, o homo vane, atque arrogantiæ nomine nove Dathan et Abiron? unde nobis dogmatum promulgator venis? Siccine tantarum rerum judicem te ipsum efficis? Tum ille: Ex Eupsychii Martyris solemni conventu nunc venio, (sic enim res se habebat,) atque illic Basilium Magnum audivi, de Patris quidem et Filii deitate optime et perfectissime, atque ut vix quisquam aliusfacile queat, disserentem, Spiritum autem sanctum convellentem ac distorquentem. (Ac similitudinem quamdam adhibebat, tanquam fluviorum, qui petras prætereant et arenam excavent.) Alioqui enim cur tu, vir admirande, inquit me intuens, jam perspicuis verbis Spiritum sanctum Deum esse asseris, (simulque vocem quamdam meam commemoravit, cum ego in frequentissimo cœtu de divinitate verba faciens, pervulgatum illud de Spiritu sancto interfatus essem: Quousque lucernam sub modio abscondemus?) ille autem fidei doctrinam obscure ostendit, ac velut adumbrat, nec veritatem libere profitetur, politico magis quam pie aurem obruens, dicendique facultate versutiam tegens?

V. Quoniam, inquam, ego in obscuro positus, ac plerisque incognitus, sic ut nec quæ loquar, nec an loquar, ferme homines sciant, sine periculo philosophor. Illius autem major habetur ratio, utpote cujus nomen, tum ob ipsius virtutem, tum ob Ecclesiæ splendorem, multo sit illustrius. Ac palam est quidquid dicitur: ingensque circa eum bellum est, cupientibus nimirum hæreticis nudam et apertam vocem ex ipsiusmet Basilii ore arripere, ut ipse quidem ex Ecclesia expellatur, qui solus pene veritatis igniculus restat, ac vitalis facultas, vicinis omnibus captis ac subjugatis; malum autem in civitate radices

agat, atque ex hac Ecclesia non secus atque ex aggere quodam et propugnaculo terrarum orbem populetur. Præstat itaque œconomiam quamdam ad veritatem adhibitam fuisse, nobis videlicet tempori, quasi nebulæ cuidam, nonnihil cedentibus, quam ut ea ob prædicationis perspicuitatem opprimeretur. Nobis enim ex ea re nihil damni facimus, si ex aliis quoque dictionibus, quibus id certo colligatur, Spiritum sanctum Deum agnoscamus; (neque enim in verborum sono potius, quam in mente et sententia veritas sita est;) Ecclesia autem grave vulnus acceptura est, si ob unius hominis ejectionem veritas profligetur.

VI. Hanc œconomiam ii, qui aderant, tanquam vanam et insulsam ipsosque ludificantem, non modo non comprobarunt: imo etiam nos clamoribus insectabantur, ut ignaviæ nostræ potius, quam orthodoxæ doctrinæ consulentes. Longe enim præstantius esse, nostros per veritatem tueri et conservare, quam per hujusmodi scilicet œconomiam eos labefactare, nec interim alienos assumere. Enimvero quæ, et dixi, et audivi, et quam valde ac præter modum consuetudinemque meam adversus eos, qui contra nitebantur, indignatus sum, sigillatim exponere, prolixum nunc fuerit, minimeque fortasse necessarium. Ut autem finem dicendi faciam, sic eos amandavi. Tu vero, o divinum et sacrosanctum caput, doce nos quousque in disputatione de Spiritus sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti conveniat, ut ea adversus eos, qui contradicunt, in promptu habeamus. Nam si hoc nunc ipse abs te doceri postularem, cum te resque tuas omnium mortalium maxime perspectas habeam, ac certissimam de his rebus fidem sæpius dederim, vicissimque acceperim, omnium profecto stolidissimus essem ac miserrimus.

EPISTOLA LIX [1]. EIDEM.

Cum Gregorii litteris Basilius sic respondisset ut ipsis nonnihil offensus fuisse videretur, rescripsit Gregorius, mentemque suam candide aperiens, mœrore affectum immerito Basilium conqueritur, eidemque se simul et affuturum et dimicaturum una pollicetur.

Hoc nimirum erat, quod alius quispiam majori ingenii acumine præditus suspicari potuisset; ego vero qua sum vecordia et rusticitate, cum ad te scriberem, non extimui. Mœrore te affecerunt litteræ nostræ, non recte, nec merito, mea quidem sententia, sed et valde superflue. Quanquam mœrorem hunc tuum haudquaquam aperte prodidisti, nec vero occultasti, quamvis sapienter id feceris, veluti quadam larva, pudore scilicet mœroris faciem obtegens. Si subdolo et malevolo animo a me hoc factum est, non me magis mœror iste tuus quam veritas ipsa lædet : si autem simplici animo et pro ea, qua soleo, benevolentia, non animi tui affectum, sed peccata mea accusabo. Quanquam satius fuerat, his incommodis mederi, quam iis, qui consilium afferebant, succensere. Sed tu quid tibi faciendum sit, ipse videris, quippe qui aliis quoque eadem suadere facile potes. Hoc autem habeto me, Deo juvante, et tibi alacriter affuturum, simulque dimicaturum, virilemque operam impensurum esse. Quis enim recuset, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans atque contendens?

[1] Alias XXVII. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA LX[1]. EIDEM.

Promiserat Gregorius Basilio se affuturum, et eo duce ac socio dimicaturum. Verumtamen quominus promissa exequeretur, mater, quæ morbo laborabat, impedimento fuit. Bollandistæ ad annum 364 referunt hanc epistolam; aut etiam Papebrochius ad annum sequentem; Tillemontius ad annum 371 desinentem. Tanti res non est, ut de ea certandum sit. Quam quisque voluerit, opinionem amplectatur, per nos licet.

Ut expleatur quod jubes, partim in nobis situm est, partim autem, et quidem potissimum, ut opinor, in tua pietate. In nobis quidem, cupiditas animique promptitudo: nam nec alias unquam congressum tuum defugimus, verum cum semper consectamur: et nunc eum cupidius appetimus. In tua autem sanctitate, ut res nostræ melius constituantur. Assidemus enim dominæ matri, gravi jampridem morbo laboranti. Quam si non dubio et ancipiti statu relicturi sumus, tua præsentia, mihi crede, haudquaquam carebimus. Illud modo tibi curæ sit, ut precibus tuis ipsi quidem ad sanitatem, nobis autem ad iter opem feras.

[1] Alias IV. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA LXI[1]. AERIO ET ALYPIO.

Ad annum 372 vel 373, atque etiam paulo tardius referri potest Epistola ad Aërium et Alypium. Quamvis enim quo anno scripta sit asseveranter pronuntiare non liceat, certum tamen eo tempore scriptam, quo una cum patre Nazianzenam Gregorius Ecclesiam administrabat. Etenim hujus Ecclesiæ jura, pastoris auctoritate hic defendit. Aërium et Alypium admonet atque hortatur, ut matris extremæ voluntati obsequentes, eam pecuniam, quam in pauperum alimoniam Ecclesiæ reliquerat, exolvant. Paruisse monitori videtur Alypius, si is ille est, qui, postea Cappadociæ præfectus, communis philosophorum patronus, ac pupillorum curator, *a Gregorio meruit appellari.*

Quemadmodum areæ et torcularis primitias, et filiorum, eos qui vere filios amant, Deo consecrare justum ac pium est, quoniam ab ipso, et nos ipsi, et nostra omnia sunt : ita novæ hæreditatis, ut pars prompte et libenter oblata, majori parti securitatem conciliet. Quocirca ne committite, ut post omnes alios benigni nobis sitis : verum ante omnes Deo benignos vos præbete, per quem etiam omnibus; atque abjectis externis legibus, nostris servite, hoc videlicet a vobis ipsis offerentes, nempe animi promptitudinem et alacritatem. Nam ea quidem, quæ testamento relicta sunt, ab aliis, alacritatem autem a vobis habebimus, quibus Deus multo plura, quam ea, quæ nunc daturi estis, rependere potest, non solum in hac fluxa et caduca vita, sed etiam in stabili et æterna; quem unum

[1] Alias LXXX. Scripta anno 372 vel 373.

spectare tutum est, in eoque spes omnes nostras defixas habere. Proinde, ut Deus talem erga vos se præbiturus est, quales vos erga pauperes, nequaquam illiberaliter et sordide, sed admodum liberali et alacri animo demortuæ voluntatem perficite, quam et vobis adesse, et ea, quæ fiunt, intueri existimantes, per largitionem vestram recreate. Ita fiet, ut ab ea, non modo pecunias habeatis, sed maternam etiam benedictionem, filiorum domos fulcientem, consequamini: atque hoc vobiscum cogitate, « Meliorem esse partem exiguam cum justitia, ut Scrip» tura loquitur, quam latiorem et uberiorem cum sor» dida parcitate[1], » (ne quid male ominosum dicam,) illudque præterea, complures extitisse qui totas etiam domos in Ecclesiarum sumptus alienari passi sint: non etiam defuisse, qui sua sponte facultates omnes suas profuderint, ac pulcherrimum quæstum fecerint, hoc est, propter futuræ vitæ opes inopiam amplexi sint. Ne igitur parce seratis, ut copiose metatis; verum bonam cum vobis ipsis, tum charissimis vestris hæreditatem hanc elargimini, nihilque ex iis subtrahentes, quæ testamento perscripta sunt, verum omnia læto atque hilari animo nobis tribuentes, imo vero reddentes, ut quæ proprie Dei sint, ac velut hoc solum lucraturi, quod pro animarum vestrarum salute impenderitis. Quid enim prædonibus et furibus thesaurizare opus est, temporumque mutationibus incertas et fragiles opes ad alios aliosque subinde transferentibus atque agitantibus, ac non potius in tuta horrea, et firmiora, quam ut ullis insidiis appeti possint? Ac parcimoniam quidem circa alia et aliis ostendite, (opto enim vos cum benignitate potentes esse,) apud nos autem bonum certamen certate, hoc est, uter alterum pietate superet, ac benedictionibus iis, quæ probis viris ex Deo

[1] Prov. xvi, 8.

debentur. Fidem itaque nobis facite, vos vere et sincere Christianam fidem colere ac profiteri; quin potius a bono principio exorsi, tamque pio et justo, hinc in aliis quoque rebus concordes estote : ut et vos ipsi mutuo, et nos vobis oblectemur, cum ob alia, tum quod universæ Ecclesiæ probitatis in hujusmodi rebus atque candoris exemplum fueritis.

EPISTOLA LXII[1]. AMPHILOCHIO.

Jam ab anno 373 Eustachius Sebastensis bellum tam aperte moverat, ut nulla petendæ pacis spes affulgeret. Petiit tamen veterator ille, Basilii amicitia indignissimus, pacis sequestrem Amphilochium, qui postea Iconiensis episcopus fuit; nundum enim erat, ait Tillemontius, Amphilochius Theologum datis ad eum litteris adhibere voluit. Cui Gregorius respondit Epistala LXII, *id quod petebat,* Christianum *esse; verum* Armenium, *quo nomine appellat Eustathium, plane indignum esse. Hinc recte conjicias ante scriptam esse Epistolam, quam Eustachii fraudes et prava dogmata, ab omnibus demum agnita infamem bonis omnibus effecissent.*

Non barbaricum est inimitabilis tuæ probitatis edictum, sed Græcum, imo Christianum. At Armenius de quo gloriaris, barbarus plane est, ac longe a nostra laude et gloriatione remotus.

[1] Alias CLXII. Scripta anno 373 vel 374.

EPISTOLA LXIII[1]. AMPHILOCHIO.

Amphilochius, ad quem scripta est hæc Epistola, non ille est, qui Ecclesiæ Iconiensis creatus fuit episcopus; sanctissimus enim præsul nec uxorem unquam duxit, nec filios habuit, quod utrumque tribuunt hæ litteræ Amphilochio, ad quem datæ sunt. Itaque conjicias rectissime Theologum litteras ad cognominem Iconiensis episcopi patrem Amphilochium scripsisse, ut eum de assumpto ad Episcopatum filio mæstum solaretur, quanquam et ipse eodem prorsus tempore, mortuo proprio parente, consolatione Gregorius indigeret. Litteras autem illas non tam ad Amphilochii patris consolationem, quam ad sui ipsius defensionem scripsit Gregorius; et jurgatrices potius quam consolatoriæ videri possint. Acriter enim objurgat Gregorius Amphilochium, qui filium suum proditum fuisse querebatur, patris querelas refellit et iniquas esse ostendit. De tempore quo scripta est hæc Epistola, nulla potest esse difficultas, quandoquidem scripta est anno, quo Amphilochius Iconiensi Ecclesiæ præfectus fuit, et quo Nazianzena Ecclesia pastore suo, Gregorii Theologi patre, defecta est: adeoque scriptam esse anno 374 constat.

Doles? Ego vero in deliciis sum omnino. Lacrymas fundis? Ego vero, ut cernis, festum diem ago, ac rebus præsentibus glorior, meque offero. An te quidem filius in mœrorem conjicit, quod ob virtutem arripiatur, et honore afficiatur; atque in calamitatis loco ponis, nisi tibi

[1] Alias CLXI. Scripta anno 374.

præsto sit, tuamque senectutem curet, ac pro suo more, ea quæ muneri suo consentanea sint, præstet? Me autem non discruciat pater, qui extremam a nobis peregrinationem iniit, ex qua non jam ad nos revertetur, nec a nobis conspicietur: non te tamen accusamus, nec debitam consolationem efflagitamus, quod scilicet illud sit nobis exploratum, propria mala malis alienis animum adjiciendi spatium non præbere: neque enim ullus est adeo amicitiæ studiosus, et philosophus, ut supra animi perturbationes positus sit, aliumque consolari tentet, cum ipse consolatione indigeat. Tu contra plagam plagæ injicis, dum nos accusas, ut audio, atque filium tuum, fratrem vero nostrum, a nobis neglectum, aut etiam, quod longe gravius est, proditum fuisse existimas; nosque detrimentum minime agnoscere, quod omnes quidem et amici et cognati acceperunt, atque ego præ cæteris, qui etiam vitæ spes in eo defixeram, eumque solum subsidium, solum consiliarium probum, solum pietatis socium mihi esse ducebam. At vero, quibusnam rebus in hanc conjecturam adduceris? Si primis, in mentem tibi veniat, me, hoc rumore perturbatum, dedita opera ad vos usque perrexisse, atque ut in consilii sententiæque societatem vobiscum venirem prompto et parato animo fecisse, cum de his rebus deliberandi tempus adhuc erat: vosque de omnibus potius aliis rebus, quam de hac, ad me retulistis, sive quod eadem animi anxietate consiliique inopia laboraretis, sive nescio qua alia causa ducti. Si postremis, maxime quidem haud sinebat luctus, in quo eram, ut vos rursum convenirem, ac debitus patri honor, et exequiæ, quibus nihil antiquius habere potui, præsertim recenti adhuc calamitate, quo tempore non modo impium, sed omnino etiam indecorum est, intempestive philosophari, supraque humanam imbecillitatem. Deinde rebus ipsis nos præventos

atque occupatos esse judicavimus, quippe cum ipsius res cum jam finem haberent, qualem ei visum fuisset, qui res nostras moderatur. Ac de his satis a nobis dictum sit. Nunc autem et mœrorem animique offensionem iniquissimam prorsus, ut mihi persuadeo, atque a ratione alienissimam, nobis remitte : et si quid tibi amplius videtur, declara, ne tu nos quoque vicissim ac te ipsum mœrore afficias, remque facias nobilitate tua perquam indignam, aliorum loco nos accusans, a quibus nil læsus est, verum, si vere loquendum est, eamdem vim a communibus amicis, quosque tu solos de te bene meritos existimabas, perpessos.

EPISTOLA LXIV[1]. EUSEBIO SAMOSATENSI EPISCOPO (34).

Anno 374 Eusebius Samosatensis, summis de Ecclesia meritis clarus, in Thraciam a Valente relegatus est; quo cum pergeret sanctissimus Confessor, per Cappadociam transiit, ejusque complexu potitus est Basilius. Sed Gregorio Nazianzeno eadem felicitas non obtigit; quippe qui ita ægrotabat, ut ne quidem ex ædibus prospicere posset. *Cum igitur per morbum ipsi non licuisset videre sanctum Eusebium, postquam ad locum exilii pervenit, has ad eum scripsit litteras, quibus significavit dolorem, ac rogavit, ut quod ex ejus congressu ad animæ salutem consequi non potuerat, id sibi precibus ad Deum obtineret. Neque enim viri tot persecutionibus pro Evangelio probati minus prodesse ad Deum preces, quam alicujus ex sanctis Martyribus patrocinium, sibi persuadebat Theologus. Hæc autem Epistola post Pascha anni 374 scripta est.*

Quo tempore pietas tua per patriam nostram transibat, adeo gravi morbo laborabam, ut ne e cubiculo quidem prospicere possem. Me porro non tam morbus, quamvis alioqui periculosissimus, excruciabat, quam quod fausto et sacrosancto tuo congressu privabar. Tanta quippe vultus istius honorabilis videndi cupiditate teneor, quanta eum teneri par est, qui spiritalium vulnerum curatione indiget, eamque a præstantia tua se consecuturum sperat. Etsi autem hoc peccatis meis ascribendum est, quod tunc

[1] Alias XXVIII. Scripta anno 374. — [2] Theodor. hist. lib. IV, cap. 13.

tecum congredi non licuit : potest tamen nunc quoque bonitas tua molestiis meis nonnihil medicinæ afferre. Nam si mei quoque memoriam in Deo acceptissimis tuis precibus habere digneris, id utique mihi omnis divinæ benedictionis viaticum futurum est, tum in hac vita mea, tum in futuro ævo. Tantum enim virum tot ærumnas pro Evangelii fide perferentem, tantisque persecutionibus vexatum, tantam denique sibi ipsi apud justissimum Deum libertatem per calamitatum perpessionem comparantem, hunc, inquam, patronum quoque nostrum per orationes fieri dignari, tantam vim habere mihi persuadeo, quantum si vel a quodam sanctorum Martyrum id mihi impenderetur. Quocirca te obsecro, ut in iis Gregorii tui assidue sis memor, in quibus me dignum memoria tua esse summopere opto.

EPISTOLA LXV[1]. EIDEM.

Rescripsit Eusebius Gregorio, eumque de rebus suis certiorem fecit. Quare cum Euphraxius paulo post per Cappadociam transiens ad Eusebium se transferret, Gregorius hanc scribendi et gratias agendi occasionem non prætermisit. Hæc Epistola, quæ CLXVI, *alias* XXV, *inter Basilianas extat, et alias* XXX *inter Gregorianas, non Basilio, sed Gregorio est adjudicanda. Quod ipse fatetur novissimæ editionis Basilii Epistolarum auctor.*

Quanquam mihi semper charus fuit, atque inter sinceros amicos, venerabilis frater noster Euphraxius, charior visus est et sincerior ob animi affectum erga te suum : quippe

[1] Alias XXX. Scripta anno decedente 374, vel 375 ineunte.

qui nunc quoque ad tuam pietatem properavit, ut cum Davide loquar, tanquam cervus multam et intolerabilem sitim dulci limpidaque aqua refrigeraturus per ærumnarum tolerantiam : cujus ac nostri patronus esse velis. Ac beatus qui consuetudine tua et congressu dignus habitus fuerit : beatior autem, qui calamitatibus pro Christo susceptis, laboribusque pro veritate exhaustis, talem coronidem imposuisti, qualem non multi pii viri Deique metu præditi consecuti sunt. Non enim inexploratam virtutem ostendisti, nec tranquillo solum tempore recte navigasti, atque aliorum animas gubernasti : sed inter tentationum difficultates et procellas enituisti, ac persecutores tuos superasti, forti animo e patria migrans. Et alii quidem patrium solum habent, nos autem superam civitatem, alii nostrum fortasse thronum, nos Christum. O præclaram negotiationem ! qualia pro exiguis rebus contemptis accepimus ! « Transivimus per ignem et aquam [1] : » confido autem fore ut etiam « In refrigerium educamur. » Non enim nos Deus perpetuo deseret, nec rectam doctrinam persecutionibus vexari patietur ; verum « Secundum multitudinem dolorum » nostrorum consolationes ipsius nos lætificabunt [2]. » Atque hoc quidem pro certo habemus et optamus. Te vero obsecro, ut pro nobis abjectis homunculis vota facias ; et quotiescumque occasio dabitur, bene precari nobis per litteras ne graveris, ac, quod nobis summæ voluptati futurum est, de tuis rebus nos facere certiores, quemadmodum nunc quoque facere dignatus es.

[1] Psal. LXV, 12. — [2] Id. XCIII, 19.

EPISTOLA LXVI. EIDEM.

Hæc Epistola inter Basilianas et Gregorianas reperitur, et utrique sic convenit, ut pene communes amborum litteras pronuntiare libeat. Tillemontius, concessa superiore Epistola Gregorio, cujus stylum ipsi videtur redolere, istam tribuit Basilio, ratus ipsi melius convenire excusationem, qua utitur auctor Epistolæ, cur ad Eusebium non proficiscatur, ut ab eo patientiæ in ærumnis exemplum capiat : ait enim se molestiis et negotiis detineri. « Sed suæ Gregorio molestiæ cur » defuerint non video, inquit noster Prudentius Ma- » ranus. Certe negotia deesse non poterant Nazianzenam » Ecclesiam post mortem patris gubernanti. Utrique » optime congruit vehemens Eusebii amor et admiratio, etc. » Verum omnes manu exarati Codices, præter unum Coisl., Gregorii nomen præferunt. Quidquid sit de auctore, sive Basilius, sive Gregorius sit, cum exilium Eusebii recens præ se ferat Epistola, scripta fuerit anno 374 exeunte et ineunte 375 necesse est.

Et cum scribis, et cum nostri memor es, lætitia nos afficis; et, quod hoc majus est, cum nobis in litteris bene precaris. Nos vero, si tuis digni fuissemus perpessionibus, ac pro Christo et Christi causa suscepta dimicatione, hoc utique obtinuissemus, ut ad te usque profecti, pietatem tuam complecteremur, et patientiæ in calamitatibus exemplum a te caperemus. Quoniam autem hoc bono indigni

[1] Alias cciv. Scripta eodem anno.

sumus, ut qui multis afflictionibus et occupationibus exagitemur, quod secundum est, facimus: tuam integritatem ac perfectionem salutamus, teque ne nostri recordatione defatigeris, oramus atque obsecramus. Neque enim tuæ litteræ, cum iis abs te donamur, nobis utilitati duntaxat sunt, sed etiam gloriationi apud multos atque ornamento: nempe quod apud virum tanta virtute præditum, tantamque apud Deum conjunctionem ac familiaritatem habentem, ut alios etiam, tum sermone, tum exemplo, Deo conciliare atque adjungere possit, aliquo loco ac numero simus.

EPISTOLA LXVII[1]. JULIANO.

Quo tempore Nazianzenam Ecclesiam administrabat Theologus, hanc Juliano præfecto scripsit Epistolam; non quidem ante annum 374, quo Nazianzenus episcopus mortuus est, eoque mortuo noster Gregorius regendam ipsius Ecclesiam ægre suscepit, nec serius anno 375, siquidem hoc anno, Ecclesiæ regimine abjecto, Seleuciam se recepit. Julianum, qui exæquandis tributis hoc anno præfectus erat, rogat ut clericos suos eximat a tributis.

Mihi tecum amicitiæ quidem multa jura intercedunt, et si nihil aliud, litteræ certe, quibus apud multos nihil venerabilius est, nec quod majorem ad conciliandum amorem vim habeat: offensionis autem et inimicitiæ, nec causa ulla est, atque utinam ne sit unquam. Nam ea, ob quæ adversus fratrem Nicobulum infenso animo es, aut

[1] Alias CLXVI. Scripta eodem tempore.

ab eo mœrore affectus es, non magis ad me pertinent, quam quæ apud Indos geruntur : hoc uno excepto, quod nihil eorum, quæ contigerunt, mihi probatur. Quamobrem hæc mihi ne imputes, nec propterea deterius quoddam de te ipso consilium ineas : verum reipsa benignitatem eam, quam pauperibus pollicitus es, præsta. Quin etiam clericos meos, quos a te poposci, tributi pensione libera : illud tecum reputans, rem esse magnopere absurdam, alios suas quoque omnes facultates Deo consecrare, te autem ne gratis quidem benignum esse velle : atque aliis urbibus omnes eos, qui sacrarium ambiunt, donari, nobis autem ne eos quidem quorum consuetudine utimur, et qui nobis ministrant, idque a vobis, quibuscum summa nobis est familiaritas, et quibus fortasse minime dedecori erimus. Hæc a nobis ad te scribi par fuit. Nec enim congredi tecum licuit, propterea quod morbus me ad Tyanensem urbem proficisci coëgit, ut, dum per tempus licet, curarer. Idque velim ignoscas. Pro nobis autem Deum præsentem habes, ac pauperibus opem ferentem, qui præsentia nostra multo augustior ac venerabilior est.

EPISTOLA LXVIII[1]. EIDEM.

Jucundissimæ fuerunt Juliano Gregorii litteræ, ipsumque ut in componendis tributis socium se præberet invitavit. Causatus ægram valetudinem Gregorius hoc Juliano consilium dedit, quod utinam præ oculis habeant omnes tributis præfecti semper; nempe, ut si quid antea male constitutum est, corrigat, et eos negotii socios adhibeat, quos prudentia et moribus excellere noverit.

Ad mansionem nos vocasti, præclare sane faciens, ut considerationis ejus, quam de componendis tributis inis, socios adhiberes. Neque enim parvam curam hæc res desiderat. Ego vero, si commoda valetudine uterer, prompto sane animo affuissem; atque etiam, Deo favente, cum licuerit, at te veniam. Nunc autem præsentiam per litteras suppleo. Scio te, et sacrosanctis parentibus natum esse, et cum divino timore jampridem adolevisse. Quamobrem, quæ tibi, tum ad nominis splendorem, tum ad animæ securitatem utilia esse scis, hæc scilicet, etiamsi nullas a nobis litteras accipias, facturus es. Quod si quid etiam a nobis conferendum est, illud te scire volumus, quod alius cujuspiam vitæ instituti loco, quod Christianæ animæ Deo offerunt, hoc tibi nunc propositum est. Atque magnos tibi thesauros congeres, si publicis negotiis consulueris, ac, si quid antheac male constitutum est, id quoque correxeris. Ad securitatem autem maximi momenti illud fuerit, (quod etiam primum tibi providendum est,) ut eos negotii socios

[1] Alias CLXVIII. Paulo post præcedentem scripta.

asciscas, quos et prudentia et moribus excellere noveris. Quid enim prodest gubernatorem bonum esse, si malis utatur remigibus?

EPISTOLA LXIX[1]. EIDEM.

Voti compos factus Gregorius, gratias Juliano retulit brevioribus his litteris, quas postremo loco collocandas arbitrati sumus.

Sponsionem habeo, moribusque tuis confido, propter quos donum quoque habeo : ac quidem largitionum et remunerationum mensuram magnus ille æris alieni dissolutor maxime novit. Quod si in nobis quoque situm est, ut hæc componamus, a nobis sacrificium, a te benignitas proficiscitur (35). Remunerationem inter nos partiamur.

[1] Alias CLXVII. Scripta paulo post præcedentes.

EPISTOLA LXX[1]. EUTROPIO.

Eutropius, quam Breviarii historiæ Romanæ scriptorem Henricus Valesius existimavit, Asiam proconsulari dignitate obtinuit, *ut auctor est Marcellinus; idque Valesius non obscure significatum ait his Epistolæ* LXXI *verbis :* Multos honore affecisti, cum sublimissimum thronum adhuc invidiæ expositum teneres, atque in Asia obviam tibi factus fuissem, si memoria tenes, etc. *Ex quibus et ex his quæ sequuntur, discimus, dum eam provinciam administrabat Eutropius, Gregorium in Asiam profectum, quem et lætissimo animo proconsul vidit, et ut ad se scriberet hortatus est. Quod fuidem statim non præstitit. Post hæc Eutropius, ut factionis Theodori conscius, quamvis falso accusatus, a dignitate nihilominus excidit. Tunc enim in locis, ubi Gregorius versabatur, cum ipse privatus degeret vir clarissimus, Gregorii congressum per litteras expetiit. Verum quominus eum conveniret Gregorius morbo impeditus has ad ipsum litteras dedit.*

Quidnam hoc est? Magnus-ne ille Eutropius apud nostrates est? Nos quidem etiam audimus, at minime fruimur. Tantalus autem ille, quid tandem aliud, quam hoc erat, cum in mediis fontibus siti conficeretur? Tu sane congressum nostrum expetis, ut scribis : ac recte facis. Neque enim te, cum sis id quod es, amicos aspernari oportebat, verum obiter quoque de nobis mereri, atque eos nobis honores post magistratum habere, quibus nos, cum ma-

[1] Alias CXXXVII. Scripta anno 375.

gistratum gereres, afficiendos ducebas. Me autem quonam pacto affici, et quo animo esse credis, congressum tuum non minus exoptantem, imo etiam, ut verisimile est, amplius, (nam quod majorem venerationem habet, avidius quoque appetitur)? Infirmitate autem, tanquam compedibus quibusdam, astricto, tu mihi esto Ægyptiacum pharmacum, sive sermo hoc erat, sive aliud quiddam, quo Homerus animis mœrore laborantibus medetur. Quanam autem ratione id eris? Primum si ignoscas : prompta enim ac propensa est ad ignoscendum benignitas. Deinde si per litteras nos erudias. Quandoquidem tu quoque, cum magistratu fungereris, virtutis magis quam potentiæ nomine suspiciendus occurrebas.

EPISTOLA LXXI[1]. EIDEM.

Præcedentem Epistolam hæc brevi subsecuta est intervallo, qua Gregorius acceptis ab Eutropio litteris gloriatur, ipsique sublimem thronum exoptat. Quod quidem contigit, ita ut prophetia potius quam votum Gregorii illud videri possit. Quippe annis 380 *et* 381 *Eutropium prætorio præfectum fuisse ex Codice Theodosiano constat.*

Alius aliam quamdam virtutum tuarum partem laudet, (omnino pluribus linguis sufficies, si in partes distribuaris :) ego autem, quod maxime sum admiratus, hoc dicam. Tanta tibi probitatis atque doctrinæ copia est, ut hoc quoque vel uno nomine quosdam in amicitiam recipias, quod tales esse judicentur. Me quippe, præter eos omnes,

[1] Alias CXXXVIII. Scripta paulo post præcedentem.

quos, cum tales essent, honore affecisti, cum sublimissimum thronum adhuc invidiæ expositum teneres, atque in Asia obviam tibi factus fuissem, si memoria tenes, (non autem mihi dubium est quin memineris, cum, præter tuam in omnibus rebus præstantem ac numeris omnibus absolutam virtutem, in colendis amicitiæ officiis tantus sis,) cum alioqui lætissimo animo vidisti, tum etiam doctrinam tuam ornans, ut ad te scriberem hortatus es. Nec eo contentus, prius quoque ad nos scribendum duxisti, probos videlicet pictores referens, qui propositis exemplis discipulos, ut plurimum, erudiunt. Hoc igitur nunc fecisti, ac recte quidem et commode. Et deinceps id quoque mihi largiri ne graveris, etiamsi te rursum throni sublimem ferant, (magistratum enim ferent, non virtutem : neque enim quantum ad virtutem attinet, altius subvehi potes, cum ad summum usque perveneris). At etiam publica negotia gerens, ne amicorum incuria labores, Homericos videlicet juvenes imitans, qui in medio bello amicitiæ munera exequebantur. Nam hac quoque re poesim suam Homerus tuus exornat.

EPISTOLA LXXII[1]. GREGORIO NYSSENO.

Hæretici, auctoritate Demosthenis, Ponticæ vicarii, freti, Gregorio Nysseno bellum inferunt. Demosthenes ille ipse est, cui, cum in objurgando se coram Valente, barbarismum admisisset, subridens Basilius respondit: Vidimus etiam Demosthenem illitteratum. *Is duo concilia hæreticorum, alterum Ancyræ, media hyeme anni 375, contra Gregorium Nyssenum, alterum Nyssæ, in quo depositus fuit Gregorius, congregavit. Ad hæc pertinent tres Epistolæ sequentes.*

Molestis rebus ne nimis discrucieris. Si enim minorem ex his mœrorem capiamus, minus molestæ erunt. Non ita grave putandum est, quod recaluerint hæretici, ac veris amœnitate freti ex latebris suis prorepant, ut ipse scribis. Paulum, mihi crede, sibilabunt, ac postea in terram se abdent, tum a veritate, tum a tempore oppugnati, idque eo magis, si rem totam Deo permiserimus.

EPISTOLA LXXIII[2]. EIDEM.

Communia utrique Gregorio hæreticorum odia et convicia.

De iis, quæ scripsisti, ita sentio : nec me contemni ægre fero, et honore affici lætor. Illo enim digni sumus :

[1] Alias XXXV. Scripta anno circiter 376. — [2] Alias XXXVI. Scripta eodem anno.

hoc vestri erga nos studii est. Ora pro nobis. Brevitati ignosce. Nam profecto, etiam si hæc parva, silentio tamen longiora sunt.

EPISTOLA LXXIV[1]. EIDEM.

Spe magna fretus, fausta ei precatur, fateturque summo se teneri eum videndi desiderio, aut saltem per litteras amplectendi.

Quamvis domi maneam, per charitatem tamen vobiscum excedo. Amor enim nostra omnia communia efficit. Atque Dei benignitate vestrisque precibus fretus, magnam spem habeo fore, ut omnia vobis ex animi sententia eveniant, ac tempestas in auram solvatur, vobisque Deus hanc rectæ de religione sententiæ mercedem pendat, ut eos, qui vobis infesti sunt, superetis. Ac maxime quidem velim vos brevi videamus, atque vobis, quemadmodum nobis in votis est, perfruamur. Sin autem, negotiis ita postulantibus, longiorem moram trahatis, litteris saltem, quibus de rerum vestrarum statu certiores fiamus, nos oblectare ne gravemini. Denique nostra causa pro vestro more precemini. Sanos vos, ac firmos, omnibusque rebus lætos et alacres Deus optimus vos præbeat, commune Ecclesiæ columen.

[1] Alias CXLII. Eodem circiter anno scripta.

EPISTOLA LXXV [1]. VITALIANO.

Vitalianus, ad quem hanc Epistolam scripsit Gregorius, idem videtur ad quem extat Theologi carmen, anno 374 conditum. Quo vero anno scripta sit Epistola non liquet. Annum ipsi 378 assignat Tillemontius; cui quominus assentiamur nihil impedit, nihil etiam cogit. Qua de causa cum eo assidue non versetur, rationem suggerit.

Haud assidue tecum versamur. Si causam quæris, quia multi circum te sunt, etiam hi quibus minime delectamur. Quod si a multis te repurges, ac virtutem contubernalem asciscas, claudos quoque, ut vulgo dici solet, currentes videbis. Hoc enim, Deo juvante, et pollicemur, et faciemus.

EPISTOLA LXXVI [2]. GREGORIO NYSSENO.

Suum de Basilii morte Gregorio Nysseno, ejus fratri, dolorem significat, seque morbo prohibitum fuisse, quominus funeri occurreret, et sacrum corpus amplexaretur.

Hoc etiam ærumnosæ huic vitæ servatum erat, ut Basilii mortem audirem, sanctæque illius animæ « Peregri-»nationem, » qua a nobis peregre profectus est, « Ut

[1] Alias CXLV. Scripta anno 378. — [2] Alias XXXVII. Anno 379 ineunte scripta.

» præsens sit ad Dominum [1], » per totum vitæ cursum hoc unum meditatus? Mihi autem præter alia hoc quoque propter gravem ac periculosum corporis morbum, quo etiam nunc premor, ereptum est, ut et sanctum cinerem exosculer, tibique ea, quæ consentanea sunt, philosophanti præsto sim, atque communibus amicis consolationem adhibeam. Nam alioqui Ecclesiæ solitudinem intueri hujus modi gloria detonsæ et spoliatæ, atque hujus modi corona orbatæ, nec oculis spectari, nec auribus concipi potest, his quidem certe, qui mente præditi sunt. Tu vero quanquam et amici multi, et sermones ad consolationem non desint, a nullo tamen perinde mihi solatium capere posse videris, quam a te ipso, illiusque recordatione, quippe qui aliis quoque omnibus philosophiæ exemplum fueritis ac velut amussis quædam spiritualis, tam moderationis in rebus secundis, quam tolerantiæ in adversis. Quandoquidem duo hæc novit philosophia, nimirum, et prosperitate moderate uti, et calamitatem honeste ferre. Atque hæc a nobis ad præstantiam tuam scripta sunt. At me, qui hæc scribo, quod tempus, aut quæ ratio consolabitur, præter tuam societatem et congressionem, quam beatus ille vir pro omnibus rebus nobis reliquit, ut virtutes illius in te, quasi in pulchro et pellucido speculo intuentes, illum quoque habere existimemus?

[1] 2 Cor. v, 6.

EPISTOLA LXXVII [1]. THEODORO.

Hæc Epistola in Græcis manuscriptis et Editis scripta, legitur ἀνωνύμῳ *in Codice vero* 2022 Θεωδόρῳ; *et in Latinis, Theodoro; haud quidem Mopsuesteno, ut perperam Facundus Hermianensis existimavit, sed Theodoro Tyanensi episcopo. Quod actis* v *concilii generalis constat, in quo Theodulus, sive Diodorus diaconus et notarius, non tantum Epistolas al.* LXXXVIII, LXXXIX, XC, *Theodoro Tyanensi scriptas fuisse, verum etiam hanc de qua agitur,* LXXVII, *ad eumdem Theodorum scriptam, probante concilio, affirmavit, et Euphrantas Ecclesiæ Tyanensis diaconus confirmavit. Theodorus Arianzi natus et singulari cum Gregorio amicitia junctus fuisse videtur; quem Constantinopolim euntem secutus, contumeliarum et persecutionum, quas Gregorius perpessus est, socius fuit. Quod cum moleste ferret et ulcisci vellet Theodorus, eum ad patientiam hac Epistola Theologus hortatur, propositis pluribus patientiæ exemplis, gravibusque rationum momentis, quibus eum a proposito deterrere conatur. Monet etiam cavendum ne, si pœnas a contumeliosis reposcat, ficulnea, quæ fructum ferre potest, arescat, atque opus insigne deleatur; id est, ne fides catholica, quam pene extinctam in urbe Constantinopolitana suscitare aggressus fuerat, penitus subverteretur. Tenero namque operi et vix incœpto, ultio intempestiva nocuisset, gravantibus et late dominantibus adhuc in urbe hæreticis. Non dubium*

[1] Alias LXXXI. Scripta anno 379.

est quin de rebus Constantinopoli gestis anno 379 *Aprilis* 21, *qua die Pascha festum celebrabantur, hic agatur; adeoque mirum existimasse Baronium hæc contigisse, cum relicta Constantinopoli solus Arianzi degeret Theologus. Quod sane repugnat, ipsique Baronio adversatur. Fatetur namque, ut observat doctissimus Tillemontius, Annalium parens Constantinopoli gesta, eaque anno fere* 380, *quæ de iis Gregorius Orat.* XLVIII, *Epistolæ* LXXVII, *alias* LXXXI, *non solum consona, sed etiam eadem ac ipsissima commemorat. Præterea Monachi Nazianzeni Gregorio fuere semper chari et quam maxime addicti, nedum molesti et contumeliosi.*

I. Audio te contumelias eas, quas Monachi ac pauperes nobis intulerunt, graviter molesteque ferre. Nec vero mirum est te, qui nullum adhuc vulnus accepisti, nec calamitatum nostrarum periculum fecisti, ad hujusmodi res animo discruciari. Nos autem, ut qui et plura mala persenserimus, et contumeliis impetiti simus, fidem atque autoritatem merito nancisci queamus, ea pietati tuæ præcipientes, quæ tum canities docet, tum ratio ipsa suggerit. Gravia quidem, atque adeo gravissima esse ea, quæ contigerűnt, quis inficias ire queat? Nimirum contumeliam altaribus illatam esse, conturbata mysteria, nos inter sacra, quibus opera dabatur, et eos qui saxis nos appetebant, interjectos, adversus lapidum jactus medicinam a precibus petiisse, virginumque pudorem in oblivionem venisse, Monachorum modestiam, pauperum calamitatem, quos animorum austeritas misericordia quoque privaverat. Nihilominus tamen lenitate atque clementia uti fortasse satius est, multisque per ea quæ perpetimur, lenitatis ac patientiæ documentum præbere. Non enim perinde

oratio plerosque movet, atque actio, quæ taciti cujusdam monitoris instar est.

II. Magnum esse censemus de iis, a quibus læsi sumus, pœnas sumpsisse : magnum, inquam, (nam et hoc ad aliorum vitia corrigenda utile est :) at multo hoc majus ac divinius est, acceptam injuriam tolerare. Illud enim improbitatem coërcet : hoc autem ad probitatem adducit; quod quidem longe præstantius et perfectius est, quam a vitio abstinere. Ingentem nobis humanitatis quæstum propositum esse existimemus, et ea, quæ in nos admissa sunt, condonemus, ut ipsi quoque veniam consequamur, et benignitatem benignitati adhibeamus.

III. Zelatoris cognomentum hinc obtinuit Phinees, quod Madianitidem una cum eo, qui stuprum ipsi inferebat, pugione transfixit, atque ex Israëlitica natione probrum exemit [1]; at majorem hoc nomine laudem tulit, quod pro populo in scelus collapso preces fudit. « Stemus igi- » tur nos quoque, ut Scripturæ verbis utar, ac placemus, » et cesset quassatio ; nobisque istud ad justitiam repute- » tur [2]. » Laudibus item affectus est Moses, quod ex illata Israëlitæ injuria dolore commotus, Ægyptium occiderit [3] : verum majorem hinc suî admirationem concitavit, quod Mariam sororem lepra, propterea quod murmuraverat, laborantem [4], precibus suis in sanitatem vindicavit. Quin ea etiam quæ sequuntur animadverte. Ninivitis excidium denuntiatur [5]; sed peccatum lacrymis redemerunt. Manasses inter Reges sceleratissimus [6] : at inter eos, qui salutem consecuti sunt, ob luctum clarissimus.

IV. « Quid tibi faciam, Ephraïm [7], inquit Deus? Quantam iracundiam præ se fert hic sermo! et tamen confestim propugnatio subjungitur. Quid benignitate celerius ?

[1] Num. xxv, 7. — [2] Psal. cv, 30, 31. — [3] Exod. II, 12. — [4] Num. XII, 10. — [5] Jon. III. — [6] 2 Paral. XXXIII. — [7] Osee. VI, 4.

Sodomiticum ignem adversus eos, qui Jesum abigunt, Discipuli postulant [1]; at ille ultionem recusat. Malchi, unius ex petulantibus illis et contumeliosis, aurem Petrus amputat [2], Jesus autem restituit. Quid autem ille, qui, septies-ne fratri lapso ignosceret, percunctatus fuerat [3]? annon ut præparcus [illegible] restrictus notatur? septenario enim septuagies [illegible]tur. Quid debitor ille, de quo in Evangeliis mentio [illegible] qui eadem, quæ sibi remissa fuerant, minime remisit [4]? annon eo nomine acerbius ab eo debitum repetitur?

V. Denique annon illa precationis forma huc spectat, ut veniam nobis venia comparemus? Cum igitur tot exempla nobis præsto sint, Dei benignitatem ac facilitatem imitemur, nec quantum mali in peccati ultione positum sit, ex nobis ipsis discere in animum inducamus. Benignitatis seriem vides. Primum legem sancit, deinde jubet, pollicetur, minatur, increpat, pœnas intendit, cohibet; minatur rursum; cum adactus fuerit, plagam infert, idque paulatim, viam scilicet emendationi aperiens. Quamobrem nos quoque operam demus, ne repente feriamus, (neque enim id tutum est,) verum ut eos, a quibus læsi sumus, metu castigatos, benignitate superemus, atque ad verecundiam et reverentiam astringamus, qui conscientia potius quam iracundia torqueantur. Ne ficulneam [5], quæ fructus adhuc ferre queat, siccitate afficiamus, ne ut inutilem et inutiliter locum occupantem, damnemus, cui industrii agricolæ cura et diligentia fortasse medebitur. Nec tantum atque celebre opus ob diaboli fortasse improbitatem atque invidiam tam cito deleamus. Quin potius animum ita comparemus, ut benignos potius quam severos, et pauperum potius quam exacti juris amantes nos

[1] Luc. IX, 54. — [2] Id. XXII, 50. — [3] Matth. XVIII, 21. — [4] Ibid. 28. — [5] Luc. XIII, 7.

præbeamus; nec eorum potius qui nos ad id inflammant, quam qui retinent, rationem habeamus. In quo illud quoque, si nihil aliud, nobis considerandum est, nimirum turpe ac fœdum esse, si cum pauperibus concertare videamur; qui hoc nomine, et quidem magno, superiore conditione sunt, quod, etiamsi alioqui injuriam inferant, ob calamitatem tamen hominibus misericordiam movent. Fac nunc putes omnes pauperes, ac pauperum alendorum studiosos ad genua tua prosterni, omnes item Monachos et Virgines pro ipsis supplicantes. His omnibus, istorum loco, hoc beneficii da, (quandoquidem etiam satis afflicti atque obtriti sunt, ut ex eo liquet, quod nos obsecrarunt.) ac præsertim nobis, eorum nomine, deprecantibus. Quod si tibi grave atque indignum videtur, nos ab ipsis contemptui habitos fuisse, multo velim tibi gravius videatur, nos hæc tibi suadentes minime exaudiri. Pulchro autem Paulo utinam Deus ea quæ in nos contumeliose perpetravit, condonet.

EPISTOLA LXXVIII [1]. THEOTECNO.

Tanta est hujus Epistolæ cum præcedente, tum argumenti, tum methodi, congruentia, ut eas disjungere fas non sit. Videtur enim utraque eadem occasione eodemque tempore scripta, cum Theodorus, Theotecnus et alii, qui media inter sacra mysteria lapidibus propemodum obruti cum Gregorio fuerant, sed Gregorio minus injuriæ patientes, sacrilegos in judicium vocare pœnasque reposcere parabant. Quos Theologus ab ultionis desiderio, ad benignitatem et injuriæ oblivionem magnis patientiæ exemplis et documentis nititur revocare. Theotecnum imprimis monet, ut baptismi recens suscepti gratiam, inimicorum cruore non contaminet, ne iterum purgatione, quod periculum non vulgare est, opus habeat.

Non quidem nos fugit, vix fieri posse, ut recente injuria, ac flagrante adhuc iracundia, rationes admittantur. Iracundia enim et mœstitia oculo carent, ac præsertim, cum jure ac merito quis stomachatur. At quoniam ipsi quoque simul læsi et contumelia affecti sumus, nec minus stomachamur, ob eam causam æquum etiam est consilium nostrum minime a te contemni. Gravia perpessi sumus: adde, si lubet, qualia nemo alius mortalium. At ne propterea nobis ipsis injuriam inferamus, nec tantum pietatis odium concipiamus, quantum nobis minime expedit. Magna res est uxor, et chara res filia: necdum tamen animæ anteponenda. Veniat tibi in mentem, te baptismi gra-

[1] Alias cxcviii. Scripta anno 379.

tiam recens consecutum esse, atque lavacro peccata eluisse. Est autem non vulgaris periculi, donum illud cruore contaminare, aliaque rursum purgatione opus habere. Quamobrem ne committamus, ut nobis ipsis insidias tendamus, ac fiduciam, quæ ad Deum est, amittamus, dum nos ipsos iis, a quibus læsi sumus, acerbos et sævos præbemus, ac plus æquo indignamur. Hominem Deo et futuris suppliciis relinquamus: nos autem editis benignitatis documentis, judicis benignitatem nobis conciliemus, atque ignoscamus, ut veniam obtineamus. Nec te inanis hæc cogitatio in fraudem inducat, nempe justam ultionem culpa carere, nec crimen in eo haberi, qui sontem et sceleratum legibus dediderit. Romanis suæ leges sunt: nobis item nostræ. At illorum leges modum excedunt, et acerbæ sunt, atque ad cruorem usque grassantur: nostræ benignæ et humanæ, nec furore adversus eos, a quibus injuriam accepimus, utendi potestatem nobis facientes. His hæreamus, has sequamur: ut ob exiguum beneficium, (exigua enim ac nullius pretii hæc vita est,) magna ab ipso Deo, hoc est, ipsius benignitatem et spes futuras recipiamus.

EPISTOLA LXXIX[1]. SIMPLICIÆ.

Quædam Cappadociæ Ecclesia, episcopo destituta, communi consensu elegit servum Simpliciæ, divitis matronæ et in pauperes munificæ, sed hæreticis suspicionibus flagrantis; eumque loci incolæ ad Basilium et Gregorium adducunt rogantes ut illum sibi episcopum darent; annuerunt episcopi fervidis precibus, eumque invitum ac reluctantem ordinarunt, non expertato dominæ consensu. Quod ubi illa rescivit, plenas minarum et conviciorum atque etiam documentorum litteras dedit; ausa quippe est impudens mulier Basilium, ut minus peritum, docere; quin etiam sceleratos homines adversus eum concitavit. Rescripsit Basilius, sicque iracundæ mulieris compressit insolentiam, ut quandiu ille vixit, mutire ausa non sit. At eo mortuo, ad ingenium rediit, et ad Gregorium ea de re scripsit, perhonorifice quidem de Basilio loquens, sed tamen vehementer contendens, ut servi ordinatio antiquaretur, minabatur sæcularia judicia. His litteris respondit Gregorius multo lenius quam scripserat Basilius.

I. Quod sanctum illum et communem patrem nostrum laudibus vehis, illud, inquam, fidei columen, illam veritatis normam, et religionis formam, plenam prudentia canitiem, illum vitæ humanæ et virtutis modum supergressum, illum fidelem servum, et magnum pontificem, Dei et hominum mediatorem, Spiritusque sancti domicilium: hoc

[1] Alias xxxviii. Scripta anno 379, ante vel post superiorem.

quidem recte facis, quandoquidem nec ulla oratio sanctæ illius et beatæ animæ laudibus par inveniri potest, nisi mihi amor imponit, aut etiam mœror cum desiderio permixtus. Illud vero in te et quidem vehementer miror, quod cum eum et sanctum virum laudes, atque hactenus, ut æquum est, honore afficias, ipsius tamen opus evertere conaris, non secus ac profanorum hominum, contumeliaque maxime dignorum, quique vane temereque vixerint, atque e vita discesserint. Nam si collegam nostrum, quasi mancipium tuum vindicas, atque exiguum hoc lucrum aucuparis, nescio qua ratione probaverim, ut parcius et moderatius loquar, et hoc tua animi magnitudine perquam indignum est. Annon enim iniquum et absurdum fuerit, cum auro et argento superfluisque opibus Deum honores, ubi plus fortasse ostentationis est quam pietatis, sacerdote omnino Ecclesiam mulctare velle, sanctissimumque donarium deprædari?

II. Sin autem, quia id libere ac pro potestate fecimus, nec de ea re prius te certiorem fecimus, nec liberalitati tuæ munificentiæque tempus dedimus, idcirco succenses, justi quidem aliquid dixeris, humanusque est hic affectus. Illud autem scito, tanto majorem nunc, quam illo tempore, largitionem tuam fore, quanto magnificentius est accipientibus concessisse, quam si ipsa elargita fuisses. Atque illo modo Dei tantum gratia id facere videris: hoc autem, de nobis quoque illius cultoribus, dignisque habitis, qui nomen ipsius portemus, præclare mereberis. Ac proinde, nec illi, nec nobis succense. Ille enim vim passus est, non injuriam intulit: nos autem quid mirum, si benignitate tua freti, communique omnium suffragio credentes, eo progressi sumus? quod si quidem nonnulli ad gratiam aut malitiose et subdole tulerunt, ipsi viderint, Deoque rationem reddant. Nec enim nostrum est hoc

scire, nec in omnium mentes pervadere. Nos vero, quo tandem modo id repudiare ac rejicere facile potuissemus, tantamque vim lacrymarum aspernari, nec loci solitudine moveri, tanto tempore inculti et pastore destituti, ac spiritalem curam et administrationem requirentis?

III. Illud vero tibi vel imprimis exploratum est, eos, qui tum assentiebantur, at nunc inficiantur, rem nec piam nec honestis et ingenuis hominibus dignam facere. Ac multo melior eorum ratio futura esset, si tum obstitissent, quam cum hoc tempore adulantur, factumque suum evertunt, hominesque magis, quam Deum metuunt. Tecum ipsa constituito, hos, qua sunt animi facilitate, dicturos iterum se tui metu sententiam mutasse, et quidem multo verius: quoniam semper eos delinquere oportet, rimasque et captiosas excusationes captare. Quod si hæc quidem a nobis recte dici tibi videntur, verum administratæ rei familiaris rationem reposcis, (nam id quoque ad me delatum est, non enim in litteris tuis objecisti,) juste sane et humane ea reposcatur; nec quicquam eo nomine queremur: neque enim nobis placet lenitatem facilitatemque dominis fraudi esse.

IV. Quid jam superest? virum fortasse, ut indignum, arripere, ob eamque causam in ipsius ordinationem invadere. Nam hoc quoque objicere, speciosius quodam modo fuerit. Mihi vero ad hoc simplex et facilis est oratio. Nos, nec alium quemdam, ex iis, qui criminis alicujus rei sunt, incognita causa dimittimus, ne si arctissima quidem amicitia nobis conjunctus sit, nobilitateque insignis (neque enim Deo et ecclesiastica lege quicquam venerabilius est;) nec hunc dimittemus. Verum si quis aliquid habet, quod eum accuset, te præsente, simulque judicante, si ita libuerit; sin minus, absente quoque, nobis judicibus exploratus, si quidem innocens inventus fuerit, etiamsi servus

sit, absolvatur. Nam et servorum et herorum idem est pater ac Deus, nec dignitatibus jus definitur : si vero convictus fuerit, a proprio peccato condemnabitur. Ita fiet, ut nec lex violetur, nec defuncto ignominia inferatur, (nam de me fortasse nihil curandum est, utpote nullius pretii homine,) et tu improbam suspicionem fugias, quasi ob id, quod a nobis fideque sana abhorreas, hæc, versute potius, quam generose machineris; atque alio movente in aliud impetum detorqueas. Quod quidem, si me monitorem audieris, non facies, quia nec sanctum, nec honestum est : neque, contemptis nostris legibus, ad externas confugies, ac nobiscum pertinacius contendes : verum ignosces, si quid propter gratiæ libertatem simplicius fecimus, potiusque habebis honeste vinci, quam male vincere, nimirum Spiritui obsistendo.

EPISTOLA LXXX [1]. EUDOXIO RHETORI.

Post Basilii mortem scriptam esse hanc Epistolam constat; eaque non longo post tempore videtur scripta Eudoxio, qui Eudoxii alterius, celeberrimi rhetoris, erat filius, et rhetor ipse.

Quæris quo statu res nostræ sint? Admodum acerbo. Basilium non habeo, Cæsarium non habeo, hoc est, spiritalem fratrem, et corporeum. « Pater meus et mater » mea dereliquerunt me [2], » ut cum Davide loquar. Corpus ægrum est, senectus caput premit, curæ aliæ aliis intexuntur, incursant negotia, infidi amici, Ecclesiæ res pastore et gubernatore carent. Pereunt bona : nuda et aperta

[1] Alias XXXIX. Anno 379 scripta. — [2] Psal. XXVI, 10.

sunt mala; navigatio in nocte; fax nusquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio, mors. Ac res etiam alterius vitæ mihi formidolosæ sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti.

EPISTOLA LXXXI[1]. GREGORIO NYSSENO.

Gregorium Nyssenum in peragrandis et componendis variarum provinciarum Ecclesiis vitæ suæ partem non pœnitendam, ex quo creatus fuit episcopus, constat posuisse. Propterea Gregorius Nazianzenus illum consolans tædio tot peregrinationum affectum et δυσχεραίνοντα, *ut ait,* τῇ περιόδῳ, *soli comparat, qui orbem terrarum radiis suis illustrans, assidue circumcursat: comparat et stellis erraticis quarum* τὸ πλάνον ἐναρμόνιον: *ipse namque veræ in Jesum Christum pietatis causa episcopus pulsus sede sua, propriaque carens Ecclesia, huc illuc exul, extorris, quocumque utilitas Ecclesiarum vocaret eo se conferebat. Vide argumentum quod Casaubon præmisit notis in Epist. Greg. Nyss. ad Eustathium. Nobis hæc Epistola convenire magis videtur legationi illi quam Nysseno, an. 379, concilium Antiochenum demandavit.*

Locorum circuitu angeris, tibique instabilis esse videris, quemadmodum ligna, quæ aquis feruntur. Absit, vir eximie, absit ut ita affectus sis. Illorum enim cursus coactus est, tuus autem circuitus Deo gratus et acceptus: fixumque tibi ac stabile est multis prodesse, quamvis loco minime fixus sis. Nisi vero quis solem accuset, quia in

[1] Alias xxxiv. Scripta anno circiter 380.

orbem currit radios spargens, atque omnibus rebus, quas obit, vitam afferens; aut etiam inerrantes stellas laudans, planetas vituperet, quorum error quoque ipse compositus est atque concinnus.

EPISTOLA LXXXII[1]. ALYPIO.

Si Alypium ad quem jam Epistolam LXI *scriptam vidimus, eum ipsum esse cui sequens scribitur, conjicias, a vero forsan non aberraveris. Cum autem ait hanc* primam *Epistolam se scribere Alypio, sic intelligendum, quia Epistola* LXI *Aërio quoque scripta erat. Præterea hæc Epistola* LXXXII *prima deprecatoria est Epistola;* prima, *inquam, qua aliquid ab Alypio postulat. Is vero Alypius idem ille esse videtur, quem Gregorius Epistola* CCVII, *alias* CXLVI, patriæ decus atque ornamentum *appellat. A patria aberat Gregorius quando hanc scripsit Epistolam, rogans Alypium ut familiam suam tueretur, defensore carentem;* familiam nostram, quæ apud vos est. *Quæ verba significant tunc in Cappadocia versatum Alypium, et abfuisse Gregorium, quem tunc credibile est Constantinopoli versatum fuisse.*

Primam tibi hanc et epistolam scribo, et deprecationem offero; eoque etiam nomine æquum fuerit ut a te id consequar, quod me velle significo. Quid autem me velle significo? familiam nostram, quæ apud vos est, violentis, ut audio, incursibus dilaniat bellus ille Palladius, nec, qui succurrat, ullus est. Recte igitur feceris, si ipsius, non

[1] Alias CXLVIII. Scripta eodem anno 380.

modo præsente viro, sed multo etiam magis absente, curam gesseris : ut ne, propterea quod desint qui injuriam prohibeant, res omnino labefactæ atque collapsæ intereant, ac ne ipsis etiam pugnantibus quiddam lucri esse possit, cum præmium certaminis non habent.

EPISTOLA LXXXIII[1]. EIDEM.

Laudans studium Alypii erga domum suam Gregorius, animos addit, ne postea defatigetur.

Quod rerum nostrarum curam geras, laudo. Præterea, quod te hoc facere, nobis per litteras significes, laudo. Illud enim justitiæ tribuis, hoc nobis. Verum noli de nobis bene merendo deinceps defatigari ; sed tuo ergà nos studio cumulum aliquem subinde addas, quo majorem tui admirationem concipiamus. Filius autem Euphemius nondum adest, sed spes est eum brevi affuturum ; nec magno, ut opinor, tibi labore opus erit, si accesserit.

EPISTOLA LXXXIV. EIDEM.

Petit ab Alypio ut Fortunato, in quibus ipse indiguerit, consultum velit.

Fortunatus, qui hanc tibi Epistolam reddit, amicus et familiaris noster est : ac, si aliquid præterea addendum est, probus et laude dignus diaconus. Hæc te a nobis dis-

[1] Alias CXLIX. Scripta eodem tempore.

cere oportebat. Alia autem, quin a te ipso adjicias, non dubito; hoc est, ut eum benevolo animo conspicias, eique, quibus in rebus pietate tua et ope indiguerit, consultum velis. Certe quidquid in eum beneficii contuleris, eo nos affecturus es.

EPISTOLA LXXXV. EIDEM.

Rogat ut Lucianum hilari oculo aspiciat, ipsique curam domus cognatorum suorum demandet.

Res nostras amplectere, tuasque existima, quemadmodum et prius amplexus es, idque re ipsa perspicuum fecisti. Amplecteris autem, si dilectum fratrem et compresbyterum nostrum Lucianum, cum cæteris in rebus læto atque hilari oculo aspicias, tum eum moneas et horteris, ut domus cognatorum nostrorum, quæ illic est, curam gerat: quandoquidem divini Numinis favore negotia prosperum finem habuerunt; quod tum ob nostrum judicium, tum ob Dei benignitatem contigit.

EPISTOLA LXXXVI. EIDEM,

Alypium necnon et sororem ad votum et precationem invitat Gregorius.

Heu! quam nobis ex amicitia vim infers! De votis ac precibus nobis dogma movetur: et paludatos admittimus. Qua tamen in re non tam graviter peccamus, quam qui apud Gentiles rerum amatoriarum periti sunt. Nam illi

non modo huic affectui, tanquam Deo, sacra faciunt, verum etiam perjuriis ob amorem conceptis veniam tribuunt. Quod si quid etiam delinquimus, tamen quia ob amicitiam id nobis accidit, in hoc minimo peccamus. Veni igitur, si lubet, veste mutata, quo utrumque nobis se optime habeat, nempe ut et te potiamur, nec tamen a dogmate aberremus. Sin minus, omnino quoque paludatus. Quod si quis propterea nos violatæ legis reos agat, hactenus rhetorem agemus, ut te ex eorum, qui votum ac precationes celebrant, non autem ex eorum, qui invitati sint, numero esse dicamus. Quod si quis nostrûm hanc causam minime accipiat, quid ad hæc dicturus est? Ut orphanum te invitamus. Sic sane vim quoque afferes, quandoquidem tuum est tempus, tua occasio. Tertium autem, quod et maximum, illud erit: tibi nos ad votum et precationem invitanti, etiam voti precumque participem esse licet. Atque ad hunc modum rhetorica vafritie utentes te suscipiemus. De sorore autem, quod accesserit, nemo nos criminabitur: quin potius, et illam, et nos, nisi accesserit. Itaque ipsa sane ultro ac sponte sua veniat. Tu vero exorari te sine ut venias, partim autoritate nostra, partim oratione fretus, ut jucundiorem nobis concionem reddas: quandoquidem tibi, Deo juvante, ea, quæ ad ventrem spectant, satis copiose procurata sunt, vel potius modo orphanis consentaneo, atque, ut sic dicam, ut valde preces votaque condecet generosoque animi proposito.

EPISTOLA LXXXVII[1]. PHILAGRIO.

Ardens visendi Philagrii desiderium, quo teneri se ait Gregorius, et ad quem sine ulla cunctatione occurrisset, ni afflicta valetudo impedimento fuisset, argumento est hanc Epistolam primam esse ex iis, quas Constantinopoli in patriam reversus scripsit. Abdicata sede Constantinopolitana, Theologus Nazianzum sese receperat, cujus loci Ecclesiam relinquere meditabatur. Quod resciens Philagrius scripsit Gregorio, periculosum esse Ecclesiam relinquere. Cui respondens Gregorius primum se excusat Philagrio quod eum peregre reversus non viserit; deinde rationes exponit cur Constantinopolitana sede se abdicarit; quod nimirum fessus et fractus esset, cum invidia et cum episcopis concertans. Quæ profecto nisi de Constantinopolitana Ecclesia intelligi non possunt. Quæ autem sequuntur: quod si Ecclesiam, ut scribis, relinquere periculosum est, *hæc si de Ecclesia Nazianzena, non quam deseruerat, sed quam deseruere Theologus meditabatur, intelligas, ut videntur intelligenda, forte lites eruditorum de hac Epistola componas, difficultatesque dissolvas.*

Quod mutuo congressu frui nequeamus, eadem utrique causa est impedimento. Nam et te corpus exercet, ut exercet, ne quid amplius dicam : et me scito admodum afflicta esse valetudine. Alioqui nihil, optime scias, prius habuissem, cum peregre redirem, quam ut sine ulla cunctatione ad te accurrerem, teque complecterer, ac de propositis rebus in consilium adhiberem virum amicum

[1] Alias LXV. Scripta anno 381 labente, vel ineunte 382.

et prudentem, et sublimi pietate præditum. Quod autem reliquum erat, nempe ut per litteras inter nos colloqueremur, hoc et ipse, ut par erat, fecisti, et nos quoque facimus. Ac nobis haudquaquam parva levisque momenti sunt ea, de quibus scripsisti : proinde nec ipsi perfunctorie et negligenter, sed perquam accurate considerata re atque perpensa, ad hoc judicium venimus. Fessi ac fracti sumus, cum invidia et cum sacris Episcopis communem concordiam dirimentibus, fideique causam privatis contentionibus posteriorem habentibus, concertantes. Quocirca navigii proram, ut dici solet, convertere, nosque, quemadmodum nautilum piscem ferunt (36), cum tempestatem senserit, in nos ipsos colligere decrevimus : atque alios quidem eminus spectare mutuo se impetentes, ipsi autem ad alteram vitam convertere. Quod si Ecclesiam, ut scribis, relinquere periculosum est, quam tandem? Si nostram; recte dicitis, idemque ipse aio : si vero nihil ad nos attinentem, nec nobis assignatam, culpa vacamus. An idcirco tenemur, quia ipsius curam aliquantisper gessimus? Nimirum multi alii eadem ratione teneantur, quotquot nimirum extraneorum curam susceperunt. Ac fortasse laboribus quidem sua merces constat : officio autem cedere culpa caret. Quamobrem non est cur tu hoc nomine, nobis quicquam timeas : verum illud potius, ne quid detrimenti patiamur.

EPISTOLA LXXXVIII[1]. NECTORIO ARCHIEPISCOPO CONSTANTINOPOLIS.

Doctissimus Cotelerius, vir de græcis litteris bene meritus, descriptam ex Regiis Codicibus Epistolam hanc vulgavit in notis ad Epistolam Barnabæ. Cum autem Nectario recens in Constantinopolitana sede collocato scripta sit, prior esse videri possit, quam Gregorius post abdicationem suam scripserit, vel certe inter primas, adeoque vel exeunte anno 381, *vel ineunte* 382.

Oportebat ut regiam urbem regium decus exornaret. Ideo te quidem, sicut decet, sinu suo fovet, atque complectitur, cum virtutibus et sermonibus, aliisque præclaris quibus te divina gratia condigne locupletavit. Nos vero expulit ac projecit velut retrimenta et quisquilias, glumam et fluctus marinos. Verum quandoquidem res amicorum communes sunt, ego quidem tecum communico felicitatem, tuæque gloriæ particeps esse mihi videor, necnon reliquæ prosperitatis. Tu vero, sicut oportet, communes quoque habe nobiscum peregrinis tuis curas atque ærumnas hujus loci : nec solus id, quod suave est, consequere, juxta tragicos; sed et labores ac molestias simul cum amico ex parte suscipe; quo undique justus evadas, juste et, ut par est, vivens amicitiæ atque amicis. Ac apud te diuturnior maneat prospera fortuna, ut et magis bene facias; imo tibi adsit stabilis atque perpetua post hujus sæculi prosperitatem, et transitum ad illius ævi felicitatem.

[1] Scripta anno 381 desinente, vel 382 incipiente.

EPISTOLA LXXXIX[1]. BOSPORIO COLONIENSI.

Hæc Epistola LXXXIX, *al.* CXLI, *ante Bosporio scripta est, quam Nazianzum desereret Gregorius, imo antequam, post reditum ex urbe Constantinopolitana, Nazianzenæ Ecclesiæ, cui pastorem præficere frustra conatus est, regimen susciperet. Ideo hîc illam collocare visum est. Dixi conatum fuisse Gregorium nazianzenæ Ecclesiæ pastorem præficere, sed frustra. Bis namque delusus fuit ab episcopis, qui alium constituere recusabant, ut ad eam regendam tandem Gregorium compellerent. Hinc illæ Gregorii querelæ tum in Epistolis, tum in Carminibus, etiam adversus Bosporium, præsulem alioqui Theologo conjunctissimum.*

Movet me tua invitantis diligentia. Me! autem ipsius me magis puderet, si non ad te vera scriberem. Metui ne res nostræ finem haberent : ita me, et senectutis jam canæ, et communis mensæ, et jam inde a juvenili ætate susceptorum laborum pudet, quod inferiore apud vos quam vel improbissimi ac sceleratissimi homines, loco sim, atque ab iis, a quibus minime putavi, contemnar.

[1] Alias CXLI. Scripta paulo post superiorem.

EPISTOLA XC[1]. PROCOPIO.

Quærenti Procopio quomodo se res ejus haberent respondet Gregorius morbum adhuc infestum esse; *quibus verbis significare videtur, morbum, quo se affligi paulo ante scripserat Philagrio, adhuc perseverare. Ex quo merito colligitur hanc Epistolam litteras ad Philagrium datas non longo subsecutam esse intervallo.*

Ut res nostræ se habeant, sciscitaris. Cum quadam historia respondebimus. Legationem quamdam Athenienses apud Lacedæmonios obiisse ferunt, cum tyrannide premerentur. Legationis porro hæc summa erat, ut boni et æqui aliquid ab eis impetrarent. Posteaquam autem e legatione redierunt, rogavit quisquam : Quo animo erga nos sunt Lacedæmonii? At illi : Ut erga servos admodum benigno et humano (37) ; ut autem erga liberos, perquam insolenti et contumelioso. Hoc igitur ipse quoque scribere possum. Humanius enim mitiusque nobiscum agitur, quam cum rejectis et desperatis : durius autem quam cum iis, qui Deo curæ sunt. Nam et morbus adhuc infestus est, et vehementi admodum dolore afficit, et amici nos vexare, ac, quibus possunt, incommodis afficere non desinunt. At tu a Deo precibus pete, ut se propitium nobis et placidum præbeat. Ita duorum alterum continget, nempe ut vel has acerbitates omnino fugiamus, vel certe perferamus : quæ res plane etiam ærumnæ imminutio est.

[1] Alias LVI. Scripta circa idem tempus.

EPISTOLA XCI[1]. NECTARIO ARCHIEPISCOPO CONSTANTINOPOLIS.

Alteram hanc ad Nectarium Epistolam huc usque distulimus, quod ad eum scribat se morbo, *quo in superioribus litteris se vexari significabat, utcumque recreatum. Ex his autem litteris intelligas, lector, quam amico in successorem suum animo fuerit Gregorius, qui ad eum ultro scribit, eique alios commendat; quod profecto, ut Billius observat, ingenui et candidi hominis est, nec ulla malevolentia invidiaque suffusi.*

Res nostræ se habent, ut habent : sine bello et negotiis sedemus, silentii præmium ab omni periculo vacuum omnibus rebus anteponentes. Quin ex hac etiam quiete nonnihil fructus cepimus, nimirum ex morbo Dei misericordia utcumque recreati. Tu vero « Prospere incede et » regna[2], » ut Davidis verbis utar : ac Deus sacerdotium istud, quo te ornavit, tecum gubernet, atque omni calumnia et vexatione sublimius præbeat. Ut autem mutuæ utrinque fiduciæ argumentum demus, nec, cum Deo astemus, humano quodam affectu ducamur, hanc quidem deprecationem ad te affero, tu vero prompte et libenter annue. Multæ nos causæ necessario impellunt, ut sincerissimo nostro filio Pancratio consultum velimus. Quamobrem a te peto, ut et benigno eum animo admittas, et optimo cuique amicorum commendes, ut scopum eum, quem sibi proponit, assequatur. Est autem hic scopus, ut per quoddam militiæ genus immunitatem a negotiis acci-

[1] Alias LI. Scripta circa idem tempus. — [2] Psal. XLIV, 5.

piat, quandoquidem ne genus quidem vitæ ullum est ab improborum injuria liberum, quemadmodum ipse quoque nosti.

EPISTOLA XCII[1]. PHILAGRIO.

Ad annum 382 pertinent aliæ Epistolæ, quas amicis suis scripsit Gregorius; cum, post abdicatam sedem Constantinopolitanam, Nazianzi versaretur. Cum autem illæ litteræ nihil habeant, unde earum ordinem inter sese possimus statuere, eas indiscriminatim sic collocabimus, prioris tantum ordinis habita ratione.

Quomodo se habet corporis tui valetudo? An scilicet parum tibi curæ est, quomodo se habeat? De anima autem haud percunctabor ecquid valeat: scio enim bellissime valere, quandoquidem in corporis morbis strenue philosopharis, quasi non materiæ et humorum intemperiem, sed virtutis explorationem eam rem acceperis; ut sic invaletudo tua aliorum sanitate et incolumitate beatior sit. Tu vero hoc quoque idoneum philosophiæ argumentum edis, cum nobis tales res, ac de talibus præcipis: quas tametsi aliis scribere audeamus, tamen te judice causam dicere ac judicium subire, periculo non vacat. Cæterum conabimur tuis jussis minime contradicere.

[1] Alias XLI. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA XCIII[1]. SOPHRONIO PRÆFECTO.

Complectendi Sophronium desiderio tenetur Gregorius: rogat saltem ut sibi per Epistolas congressionis umbram largiatur.

Habet quiddam læti et commodi noster secessus, nimirum otium et quietem; sed id non tam lætum ac commodum est, quam incommodum, quod a vestra amicitia et familiaritate, re tanti momenti, me sejungat. Alii præstanti tua virtute fruuntur: nobis autem hoc magnum et amplum fuerit, si sermonis et congressionis umbram habuerimus, quæ in epistolis continetur. An vero te rursum videbimus? an rursum complectemur decus nostrum et ornamentum: idque vitæ nostræ reliquiis dabitur? Si quidem detur, omnis Deo gratia habeatur: sin minus, jam maxima nostri parte mortui sumus. Tu vero Gregorii tui recordare, ac res nostras commemora.

EPISTOLA XCIV[2]. AMAZONIO.

Se in adversis quiete philosophari, in disjunctione amicorum esse animo perquam abjecto fatetur Gregorius.

Si quis communium amicorum, quos permultos esse confido, ex te percunctetur: Ubi nunc Gregorius? et quid

[1] Alias LIX. Scripta eodem circiter tempore. — [2] Alias LXXIII. Scripta eodem circiter tempore.

rerum agit? Dicere ne dubites, eum quiete ac tranquille philosophari, non magis eos, a quibus injuria ipsi illata est, curantem, quam eos, de quibus, in lucem-ne et vitam prodierint, ignotum atque obscurum est: adeo invicto est animi robore! Quod si te rursus idem roget: Quomodo fert amicorum disjunctionem? Non jam fidenter respondeas eum philosophari, verum animo esse perquam humili et abjecto. Alii enim in aliis rebus molliores sunt, nos autem in amicitia et amicis. Horum in numero eximius quoque Amazonius est. Tu vero hac una re fortasse mœrori nostro mederi queas, ac desiderium tuî lenire, si nostrî memor fueris, atque hujus rei fidem mihi per litteras facias.

EPISTOLA XCV[1]. LEONTIO.

Quod igne Sodomitico et episcopali dissolutione fuerit liberatus, sibi gratulatur.

O faustum ac commodum morbum, hostiumque improbitatem, qua factum est, ut Sodomitico igne atque episcopali dissolutione liberati simus! Vobis autem quo pacto res divinæ se habent? Hæc sane præclaro statu sint: cætera omnia, quoquo pacto se habeant, valere sinamus. Adhuc aliquantulum, et eos a quibus contumelia mihi illata est videbo, cum res nostræ per ignem judicabuntur. Salutem vobis dicimus, ac per vos communibus amicis. Lapidationes meas memoria tenete.

[1] Alias CIII. Scripta eodem circiter tempore.

a

EPISTOLA XCVI [1]. HYPATIO.

Dolet Gregorius quod Hypatio potitus sit tantulum duntaxat, Ecclesiæ imperio cedere propter invidiam coactus.

Diuturno detrimento mulctati sumus, dum scilicet urbium prima virorum primum non haberet. Oportebat enim, ni fallor, bonum diffundi, omniumque utilitatem omnibus communicari, ut ex alto æquitatem spargeres, quemadmodum semina ii, qui hominum cibos mitigarunt, ut quidem fabulis ac figmentis placet (38). Mihi vero amplior quoque hinc dolendi causa existit, quod cum tantulum duntaxat te potitus essem, quantum fulgetra strictim duntaxat oculos collustrante, postea invidiæ cessi et me ipsum contraxi, Ecclesiæ imperio, ac speciosa scena, (ut ob eos, qui in rebus castigatione dignis facile ludunt, his verbis utar,) aliis cèdens. Tu vero, omnium præstantissime vir, eumdem erga nos animum retine, qui magnetis instar ferrum ad se trahit.

EPISTOLA XCVII [1]. HERCULIANO.

Cum semper sit apud se Herculianus, rogat ut apud Herculianum sit etiam Gregorius.

Semper apud nos es, o bone Herculiane, doctrinæ ali-

[1] Alias CXCII. Scripta circiter eodem tempore. — [1] Alias CLVI. Scripta eodem circiter tempore.

quid et dicens et audiens, ac pulchra Constantini urbs propter vos nobiscum est, etiamsi brevi duntaxat temporis spatio; ita enim livori placuit. Quod si etiam apud te Gregorius sit, melius utrique nostrûm hoc fuerit. Id autem per epistolas, quas ad nos mittes, planum facies. Nam hoc unum licet.

EPISTOSA XCVIII [1]. AD EOS QUI REMPUBLICAM ADMINISTRANT.

Acriter objurgat Nazianzenos tributorum exactores, qui diaconum sibi charum, titulo capellæ Martyrum insignitum; vectigalem fecerant. Videtur Tillemontio hæc Epistola eodem tempore, quo superiores, scripta. Theotecnum, de quo in ea agitur, incertum est, an ille sit, ad quem extat Gregorii Epistola.

Vos mihi ne a Diogenis quidem Sinopensis pera, si vestra tempestate esset, temperaturi esse videmini, verum ipsi quoque manum injecturi, artem ipsi objicientes, pallium, baculum, et hoc ipsum quod ex philosophiæ præscripto nihil possideret, verum nunc in hanc, nunc in illam domum commearet, temere, atque ut sors ferebat, victitans: quippe cum fratri quoque Theotecno damnum ex artibus irrogare conemini. Quid primum, aut quid maximum dicam ex iis, quæ juste pro eo proferri possunt? An quod Diaconus est? An quod inops? An quod extraneus atque ad alios potius quam ad nos attinens? An quod vita et moribus venerabilis, ac Martyrum sacerdos et in-

[1] Alias cxcvii. Scripta eodem circiter tempore.

quilinus? Quin ne illud quidem vos fugit, quod etiam ultra vires hospitalitatis studium colit. Atque hoc unum fortasse peccat, quod unus ex omnibus, qui illic sunt, benignitatis officiis se dedere nititur. Horum quodnam maximum sit, vos ipsi perpendite. Homini autem his omnibus de causis parcite, ne alioqui exiguum fisco commodum afferentes, magnum ipsi detrimentum accipiatis, nudum, ut dici solet, non vestientes, sed exuentes.

EPISTOLA XCIX [1]. HOMOPHRONIO.

Laudat anachoreticæ vitæ deditum, optatque ut sic ad Deum cogentes mali bonis benefaciant.

AUDIO te animo deditum esse vitæ anachoreticæ; atque utinam nobis fias Joannes Baptista, aut etiam Helias Carmeli incola; et in hoc solo nos lædant qui oderunt nos, quod cum Deo conjungant, et sincere rebus cœlestibus addicant, negotiis et tumultibus liberatos : ut inviti quoque benefaciant nobis, quandoquidem volentes nequeunt.

[1] Alias CCXXXVIII. Scripta anno exeunte 381, vel magis ineunte 382.

EPISTOLA C [1]. GIGANTIO.

Quis sit ille Gigantius, quem in Carminibus parte 2, epigram. 2, Sigantium appellat, non novimus. Inter ærumnas gaudio superabundat Gregorius, quod dignussit habitus præco fieri veritatis, solaque ipsi firma familiaritas cum iis qui sic affecti sunt.

Gavisus sum vocatione: iis, quæ scribis, lætitia gestii, non quod laudemur, (parum enim est,) sed quia recte sentis, et vinculum tuæ erga nos charitatis, eorumdem spes est, et germana Trinitatis adoratio, quam enuntiamus magis quam spiramus, et cum periculo, et extra aleam periculi; cum cætera temporibus permittamus, ut ea, quomodo voluerint, versent ac circumferant; hoc autem immutabile in animis habemus, solum invidiæ expertem thesaurum et vere nostrum: quare quidem ego cum alia mente agito et quot ærumnæ partim circumdederint nos, partim circumdent, et inæqualitatem malorum quæ nos sursum deorsumque exagitant, et bellum quo urgemur ab omnibus, nullam inferentes injuriam, tumque ad hoc unum specto, quod dignus habitus sim fieri præco veritatis, cum projecta esset ac despecta «In terra deserta, »et invia, et inaquosa [2],» ut scriptum est, sana doctrina: prope dixerim, omnem anxietatem excutio, sed et gaudio superabundo, ut majoribus, quam conditio mea postulet, honoratus. Ad quid igitur hæc scribo? ut illud declarem, solam mihi firmam esse amicitiam et familiaritatem cum iis qui ita se habent. Ecquis vero sani capitis, iis sponte

[1] Alias CCXXXIX. Scripta anno 382. — [2] Psal. LXII, 3.

desit, qui sic animis comparati sunt? Quæ major solemnitas, quam cum talibus festum celebrare? Quod si infirmitas et hyberna tempestas prohibeat alacritatem, feram sane ipse damnum, vos autem condonate, et aliam congressus occasionem nobis apprecamini.

EPISTOLA CI [1]. AD CLEDONIUM PRESBYTERUM CONTRA APOLLINARIUM.

EPISTOLA I.

Insignes sunt præ cæteris duæ Gregorii ad Cledonium presbyterum Epistolæ, quæ hactenus inter orationes numeratæ sunt, et 50 et 51 sedes occuparunt.

Prioris Epistolæ pars magna in Ephesino concilio honorifice cum hac præfatione laudatur : Gregorii magni sanctissimi episcopi Nazianzeni, etc. *In concilio quoque Chalcedonensi, tanquam* propria *concilii totius ab eoque adoptata* profertur; *ab innumeris scriptoribus citantur Epistolæ illæ ad Cledonium : a Joanne Maxentio, a Petro Diacono, a Justiniano Augusto, a Theodoreto, etc. Ambæ illæ Epistolæ plaustra conviciorum et contumeliarum ab hæreticis, quorum errores in iis refelluntur, Gregorio meruerunt. Non enim tantum prava Apollinaristarum jam nata, verum etiam Nestorii et Eutychetis dogmata, priusquam nascerentur, profligantur. Scripsit has Epistolas Gregorius haud Constantinopoli, ut visum est Eliæ Cretensi, sed Arianzi, ubi abdicata sede Constantinopolitana versabatur. Quod quidem vel inde constat, quod cum Apollinaristis, quos exagitat, controversiam non habuit, nisi postquam Constantinopoli rediit.*

Scripta itaque prima Epistola, cum Apollinaristæ, quos furantes raptantesque *Nazianzenas oves Gregorius Nazianzum reversus inveniens, ea spe pertulerat, ut* lenitate *sua mansuetos redderet ac placidos, paulatimque emolliret, hinc pejores effecti, non modo* simplicioribus animis pravam suam doctrinam infundere, *sed*

[1] Alias Orat. L. Scripta anno 382.

Gregorium etiam tanquam idem secum sentientem *ausi sunt insimulare. Tum vero Gregorius, ne malum latius grassaretur, scribere coactus est.* Ne nunc quidem, *inquit*, credas mihi velim, scripsissemus, nisi Ecclesiam lacerari atque discindi videremus. *Sic veteres non nisi necessitate compulsi calamum stringebant. Neque alius Epistolarum ad Cledonium scopus, aut alia occasio, nisi quod secundam in gratiam Catholicorum magis scripsisse videatur; seu de fide Theologi nonnihil illi dubitarent, seu, ut placet Eliæ, id tantum peterent,* ut regulam fidei quamdam et canonem haberent, ad quæ pravas hæreticorum *doctrinas exigerent. Porro Cledonius, ad quem utraque scripta est, is ipse est, ut videtur, quem Nazianzenæ diœceseos solitarium principem Hellenio commendans miris Theologus effert laudibus; qui Gregorii Testamento presbyter Iconii subscripsit. Ipsis constat litteris, Cledonium, ad quem scriptæ sunt, presbyterum fuisse, eumque pietate ac fide insignem; cujus erat in Ecclesia* docere *et* coarguere, pravumque dogma ne serperet advigilare, etc. — *Hæreticorum novandi libido, fraudesque ut simpliciores decipiant: circa Trinitatem et Filii Dei incarnationem christianum dogma Apollinaristarum maxime errores et figmenta insectatur Gregorius et tentat comprimere, petitque a Cledonio ut quæ ipsi scribit, hæc apud multitudinem velit attestari.*

Perquam honorando ac Deo charissimo fratri et compresbytero Cledonio, Gregorius in Christo gaudere.

I. Scire cupimus, quænam hæc tanta sit circa Ecclesiam novandi libido, ut cuivis volenti, atque, ut Scripturæ vocabulo utar[1], prætergredienti, ovile præclare duc-

[1] Psal. LXXIX, 13.

tum et institutum discerpere, ac per furtivos impetus, vel potius prædatorias et absurdas doctrinas diripere liceat. Nam si quid haberent, quod in nobis circa fidem improbare ac condemnare possent, qui nunc impetum fecerunt, ne sic quidem tamen, nobis non admonitis, hujusmodi facinus aggredi par erat. Prius enim, vel persuadere, vel persuaderi velle oportebat, (si modo nos quoque aliquo et numero sumus, ut qui Deum metuamus, et pro fidei defensione magnos labores subierimus, deque Ecclesia bene meriti simus,) ac tum, si tum etiam, res novas moliri; sed tamen hac ratione petulantibus et contumeliosis hominibus aliqua fortassis excusatio suppeteret. Postquam autem fides nostra, et scriptis consignata, et verbis expressa, et hic et longius, et in periculis et in tranquillitate prædicata est, quonam pacto illi quidem res hujusmodi tentant, hi autem quietem agunt?

II. Nec vero adhuc illud indignum censendum est, (quamvis utique grave atque indignum sit,) quod homines isti pravam suam sententiam simplicioribus animis per versutiores et improbiores infundunt, sed quod de nobis falso comminiscuntur, tanquam idem ac illi sentiamus et sapiamus, escam videlicet hamo circumdantes, improbeque per hunc obtentum cupiditatem suam explentes, ac simplicitatem nostram, qua fiebat, ut fraterno affectu, non autem alieno animo eos aspiceremus, in pravitatis occasionem et subsidium arripientes. Ad quam indignitatem illud etiam accedit, quod ab occidentali synodo sese (39), ut audio, susceptos esse aiunt, a qua prius fuerant condemnati, ut cuivis est exploratum. Ac quidem, si vel nunc, vel ante suscepti sunt, qui Apollinarii placita sectantur, hoc ostendant, et nos acquiescemus. Perspicuum est enim eos, ut rectæ doctrinæ assentientes, susceptos fuisse: nec enim aliter se res habere potest, si hoc

consecuti sunt. Omnino autem ostendent, vel per synodalem libellum, vel per epistolas communionis indices: nam hic synodorum mos est. Si autem hoc merus est sermo ac figmentum, speciosi cujusdam decoris causa, et ut fidem sibi ob personarum auctoritatem apud multitudinem concilient, ab ipsis excogitatum, quiescere ipsos doce, ac coargue. Tuæ quippe vitæ rationi ac rectæ fidei hoc convenire existimamus.

III. Ne homines isti alios decipiant, vicissimque ipsi decipiantur, hominem dominicum (40), ut ipsi loquuntur, vel potius Dominum nostrum et Deum, mentis expertem esse asserentes. Neque enim hominem a divinitate separamus; sed unum et eumdem profitemur, prius quidem non hominem, sed Deum et Filium unicum, ac sæculis omnibus antiquiorem, a corpore rebusque omnibus corporeis purum et secretum; in fine autem etiam hominem, propter salutem nostram assumptum, carne passibilem, divinitate impassibilem, corpore circumscriptum, spiritu incircumscriptum, terrenum eumdem et cœlestem, visibilem et intelligibilem, comprehensibilem et incomprehensibilem; ut per eumdem, totum hominem simul ac Deum, totus homo in peccatum lapsus refingatur.

IV. Si quis sanctam Mariam Deiparam non credit, extra divinitatem est. Si quis Christum per Virginem tanquam per canalem fluxisse, non autem in ea divino simul et humano modo formatum esse dixerit, divino, quia absque viri opera; humano, quia humani conceptus lege, æque atheus est. Si quis formatum hominem fuisse, Deumque postea subiisse dicat, damnationi obnoxius est. Hoc enim non Dei generatio fuerit, sed generationis fuga. Si quis duos filios, alterum ex Deo et Patre, alterum ex matre, non autem unum atque eumdem induxerit, is ab ea quoque filiorum adoptione excidat, quæ recte credentibus

promissa est [1]. Quamvis enim duæ naturæ sint Deus et homo, quippe qui anima sit et corpus (41), non tamen duo filii et dii: quemadmodum ne hic quidem duo homines, tametsi Paulus ad hunc modum internam et externam hominis partem appellaverit [2]. Atque, ut paucis rem complectar, aliud quidem atque aliud sunt ea, ex quibus Salvator, (quippe cum non idem sit quod cerni non potest, cum eo, quod in aspectum cadit; et quod temporis expers est, cum eo, quod tempori subest:) non tamen alius atque alius: absit. Ambo enim hæc connexione unum sunt, Deo nimirum humanitatem, atque homine divinitatem suscipiente, aut quocumque tandem nomine quispiam uti malit. Porro aliud et aliud dico, contra quam in Trinitate res habet (42). Illic enim alius atque alius, ne personas confundamus: non autem aliud atque aliud, quoniam tria quoad divinitatem unum et idem sunt.

V. Si quis divinitatem in eo, velut in propheta, per gratiam operatam fuisse, non autem secundum essentiam copulatam fuisse atque copulari dixerit, a præstantiori afflatu vacuus sit, imo contrario impleatur. Si quis crucifixum non adorat, anathema sit, atque in eorum, qui Deum interemerunt, numerum ascribatur (43). Si quis eum ex operibus perfectum fuisse, aut post baptismum, vel resurrectionem a mortuis, in filium adoptatum dixerit, quemadmodum quos Græci ascriptitios inducunt (44), anathema sit. Neque enim id, quod initium habuit, aut proficit, aut perficitur, Deus est: tametsi hæc de eo idcirco dicantur, quod paulatim sese patefecerit. Si quis sanctam carnem nunc depositam esse, nudamque ac corpore vacuam divinitatem esse, non autem cum assumpta carne, et esse, et venturam esse dixerit, adventus illius gloriam non cernat. Ubi enim nunc corpus fue-

[1] Ephes. I, 5. — [2] 1 Cor. XV, 45; 2 Cor. IV, 16; Ephes. III, 16.

rit, nisi cum ea natura, a qua assumptum est? Non enim scilicet juxta Manichæorum deliria soli impositum est (45), ut per dedecus honoretur : aut in aërem fusum et dissolutum est, ut vocis natura, et odoris fluxio, et fulguris cursus minime consistentis. Ubi etiam illud ponemus quod ipse post resurrectionem contactus fuisse scribitur [1], aut ab iis, a quibus confixus est [2], aliquando videbitur? Divinitas enim per se oculorum obtutum fugit. Verum cum corpore quidem, ut sentio, veniet; talis autem, qualis Discipulis in monte apparuit [3], aut obiter ostensus est, divinitate carnem superante. Quemadmodum autem hæc amoliendæ suspicionis causa dicimus, sic illa quoque corrigendi novi erroris studio scribimus.

VI. Si quis carnem a cœlo descendisse, non autem hinc atque a nobis esse dixerit, etiamsi supra nos, anathema sit. Illud enim, « Secundus homo de cœlo [5], et, Qualis » cœlestis, tales et cœlestes [2], et, Nemo ascendit in cœlum, » nisi qui descendit de cœlo Filius hominis [6], » et si quid aliud ejusdem generis, propter unionem cum cœlesti dici existimandum est : quemadmodum et illud, « Per Chris» tum omnia facta esse [7], et, Christum in cordibus vestris » habitare [8], » non secundum id Dei, quod oculis cernitur, sed secundum id, quod intellectu percipitur, commixtis videlicet, ut naturis, ita etiam nominibus, atque ob arctissimam conjunctionem inter se vicissim commeantibus.

VII. Si quis in hominem mente carentem sperat, amens profecto est, nec dignus, cui omni ex parte salus afferatur. Nam quod assumptum non est, curationis est expers : quod autem Deo unitum est, hoc quoque salutem consequitur. Si dimidia tantum ex parte Adamus lapsus est, dimidiatum quoque sit, quod assumptum est, et quod salutem accipit; si autem totus peccavit, toti quoque genito uni-

[1] Luc. xxiv, 39. — [2] Zach. xii, 10. — [3] Matth. xvii, 2. — [4] 1 Cor. xv, 47. — [5] Ibid. 48. — [6] Joan. iii, 13. — [7] Id. i, 3. — [8] Ephes. iii, 17.

tus est, atque omni ex parte salutem consequitur. Quocirca ne perfectam salutem isti nobis invideant, aut ossa solum, et nervos, atque hominis picturam Salvatori tribuant. Nam si ipse inanimatus homo est, hoc etiam Ariani aiunt, ut passionem divinitati tribuant, tanquam videlicet quod corpus movet, idem quoque patiatur. Si autem animatus quidem, verum mentis expers, quo tandem modo hominis nomen sustinebit? Neque enim homo animal est mente carens. Atque illud necesse est, ut species quidem et larva humana sit, anima autem equi cujuspiam, aut bovis, aut alius animalis mentem non habentis. Ac proinde illud quoque erit, cui salus afferatur : atque ego ab ipsa Veritate delusus sum, ut qui, alio honore affecto, ipse glorier, meque jactem. Si autem mentis particeps, non autem mente carens homo est, desipere vere ac mentis inopia laborare desinant.

VIII. At, inquit, divinitas mentis loco sufficiebat. Quid autem hoc ad me? Divinitas enim cum sola carne homo non est, imo nec cum sola anima, nec cum utraque, si mens absit, quæ etiam magis homo censeri debet (46.) Quamobrem totum hominem retine, ac divinitatem adjunge, ut me plene ac perfecte beneficio afficias. At, inquis, duo perfecta non capiebat. Non sane; siquidem corporeo modo rem expendas. Vas enim unius modii capax duos modios minime continebit, nec corporis unius locus duo aut plura corpora. Si autem ut intelligibilia et incoporea ea consideres, illud animadverte, quod idem ipse, et animum, et rationem, et mentem, et Spiritum sanctum continui, atque etiam ante me mundus hic (hoc est quod ex visibilibus et invisibilibus rebus constat,) Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Hæc enim eorum, quæ in intellectum cadunt, natura est, ut incorporeo atque invisibili modo, et inter se et cum corporibus mis-

ceantur, quandoquidem et plurium vocum auris una capax est, et multorum ora iisdem aspectari oculis possunt, odoresque olfactu eodem percipi, ita ut nec sensus mutuo comprimantur, vel extrudantur, nec res sensiles ob perceptionis copiam imminuantur.

IX. Jam vero quonam pacto mens hominis, aut Angeli, si cum divinitate comparetur, perfecta dici queat, ut alterum loco cedere cogatur majoris præsentia? Neque enim splendor aliquid, si cum sole conferatur, nec humor exiguus, si cum fluvio; ut quæ parva sunt prius submoveamus, e domo splendorem, e terra humorem, atque ita quæ majora sunt, et perfectiora capiantur. Quonam enim modo duo perfecta continebunt, hinc nempe domus splendorem et solem, hinc rursum terra humorem et fluvium, hoc consideremus; magna enim profecto cura et animadversione res digna est. An illud eos fugit, quod res eadem, quæ cum aliqua collata perfecta est, alterius ratione imperfecta sit, ut collis cum monte collatus, et granum sinapis cum faba, aut alio quopiam majori semine, etiamsi iis, quæ ejusdem sunt generis, majus dicatur: Angelus etiam si ita lubet, cum Deo, et homo cum Angelo? Quocirca mens nostra, perfecta illa quidem est, et principatum tenet, verum in animam et corpus; non autem simpliciter perfecta: Dei vero serva et subdita est, non principatus socia, nec pari honore prædita. Quandoquidem etiam Moses, Pharaonis quidem deus [1]. Dei autem famulus est, ut Litteris sacris proditum habetur [2]; et stellæ noctem illustrant, a sole autem occultantur, ita ut interdum ne eas quidem esse agnosci possit; et exigua lucerna magno accedens accenso rogo, nec extinguitur, nec lucet, nec disjungitur, sed totum rogus est ac flamma, superante nimirum eo quod præstantius est.

[1] Exod. VII, 1. — [2] Josuë. I, 13, et seqq.

X. At mens nostra, inquit, damnata est. Quid autem caro? an non damnata? Quare aut hanc quoque propter peccatum abjice, aut illam etiam propter salutem adjunge. Si quod deterius est, assumptum est, ut per incarnationem sanctificetur; annon, quod præstantius est, assumetur, ut per humanitatis susceptionem sanctitate afficiatur? Si lutum fermentatum est[1], o sapientes viri, ac nova conspersio extitit, imago ipsa non fermentabitur, et cum Deo temperabitur, per divinitatem deificata? Quin hoc quoque adjiciemus : si mens, ut peccatrix et damnata, omnino spreta et rejecta est, ob eamque causam omissa mente corpus assumptum est, ignosci utique par est iis, qui circa mentem peccant. Dei enim testimonio, de tua sententia, aperte demonstratum est, eam nulla ratione curari posse. Dicam-ne quod majus est? Tu quidem, optime vir, (tanquam Sarcolatra, siquidem ego Anthropolatra sum (47), idcirco mentem meam contemnis, ut Deum cum carne devincias perinde atque aliter astringi nequeat, ob idque intermedium parietem tollis[2]. Mea autem ratio, hoc est, hominis minime sapientis et eruditi, quænam est? Mens menti, ut propinquiori et conjunctiori, jungitur, ac per eam carni, inter divinitatem et carnis molem, intervenientem.

XI. Porro autem, quam humanitatis assumptæ, vel, ut ipsi loquuntur, incarnationis, causam afferant, videamus. Siquidem ut Deus alioqui incomprehensibilis, comprehendatur, ac sub carne, quasi velo quodam, cum hominibus versetur, scita sane hæc ipsis larva est, et hypocrisis fabula : ut interim non dicam alio quoque modo fieri potuisse, ut nobiscum versaretur, quemadmodum prius in ignis rubo[3], et forma humana (48). Si autem ut simili per simile sanctificato peccati damnationem solvat[4], pro-

[1] I Cor. v, 7. — [2] Ephes. II, 14. — [3] Exod. III, 2. — [4] Gen. XVIII, 8.

fecto quemadmodum carne propter carnem damnatam, et anima propter animam opus habuit, ita etiam mente propter mentem, utpote quæ in Adamo non solum peccaverit, sed et prima affecta fuerit, quemadmodum medici in morbis loquuntur. Quod enim mandatum accepit, hoc mandato quoque minime paruit: quod autem minime paruit, hoc etiam eo audaciæ progressum est, ut illud violaret; quod autem violavit, hoc in primis quoque salute indigebat; quod autem salute indigebat, hoc etiam assumptum est; ita fit, ut mens assumpta sit.

XII. Hoc nunc, velint, nolint, demonstratum est, geometricis, ut ipsi aiunt, ac necessariis demonstrationibus. Tu vero perinde facis, ac si læso hominis oculo, ac pede insuper offenso, pedi quidem medicinam adhiberes, oculum autem incuratum relinqueres: aut, cum pictor aliquid minus recte pinxisset, picturam quidem immutares, pictorem autem, velut munere suo recte functum, præterires. Quod si his rationibus prohibiti eo confugiunt, ut Deum, remota etiam mente, homini salutem afferre posse dicant, utique potuit etiam, remota carne per solam voluntatem, quemadmodum alia quoque omnia citra corporis operam operatus est, et operatur. Quare cum mente carnem quoque tolle, ut plena et perfecta tibi sit temeritas. Sed scilicet a littera decipiuntur, proptereaque ad carnem accurrunt, Scripturæ consuetudinem ignorantes: nos hoc quoque eos docebimus. Nam quod Christus passim in Scriptura, homo, et filius hominis appelletur, quid apud eos commemorare attinet, quibus hoc cognitum est et exploratum?

XIII. Quod si huic loco innituntur, « Verbum caro » factum est, et habitavit in nobis[1], » ob idque, ut sutores quæ in pellibus crassiora sunt, ita ipsi, quod in homine præstantissimum est, abradunt, ut Deum cum carne con-

[1] Joan. I, 14.

glutinent : tempus est ut ipsi dicant, carnium quoque duntaxat Deum esse Deum, non autem etiam animarum, quoniam scriptum est, « Sicut dedisti ei potestatem omnis » carnis [1] : et, Ad te omnis caro veniet [2] : et, Benedicat » omnis caro nomini sancto ejus [3], » hoc est, omnis homo : aut rursum patres nostros incorporeos et invisibiles in Ægyptum descendisse, solamque Josephi animam a Pharaone in vincula conjectam fuisse (49), quoniam scriptum est : « In septuaginta quinque animabus descenderunt in » Ægyptum [4] : et, Ferrum pertransiit anima ejus [5], » res profecto ejusmodi, quæ nullis vinculis astringi queat. Ignorant enim, qui hæc dicunt, res hasce per synecdochen enuntiari, toto nempe per partem indicato : ut cum ait Scriptura, « Et pulli corvorum Deum invocant [6], » ut avium natura designetur : et, « Pleias et Vesperus et Arc» turus [7] » memorantur, pro eo, ac si diceret omnia sidera, Deique circa ea providentiam.

XIV. Huc accedit, quod non aliter Dei erga nos amor testatus esse poterat, quam ex eo quod caro in memoria fuerit, et quia nostri causa ipse etiam usque ad deteriorem partem sese demisit. Carnem enim anima viliorem esse nemo sanæ mentis inficiabitur. Itaque hic locus, « Verbum » caro factum est [8] » eamdem vim et significationem mihi habere videtur, cum eo, quod « peccatum » quoque ipsum et « maledictum » factus esse dicitur [9] ; non quod Dominus in hæc immutatus sit ; quî enim id fieri posset ? sed quia per id quod hæc suscepit, iniquitates nostras sustulit, et morbos portavit. Atque hæc quidem in præsentia propter perspicuitatem, et quia vel a rudioribus facile percipi queant, nobis dixisse sufficiat. Non enim ut

[1] Joan. XVII, 2. — [2] Psal. LXIV, 3. — [3] Id. CXLIV, 21. — [4] Act. VII, 14. — [5] Psal. CIV, 18. — [6] Id. CXLVI, 9. — [7] Job. XXXVIII, 31, 32. — [8] Joan. I, 14. — [9] 2 Cor. V, 21, et Galat. III, 13.

libros condamus, sed ut errorem et fraudem comprimamus, hæc scribimus, pleniorem et perfectiorem de iis rebus disputationem alias, si videbitur, edituri.

XV. Quod autem his gravius est, ne hoc quidem prætermittere convenit: « Utinam abscindantur qui vos con» turbant[1], » ac secundum Judaïsmum, et secundam circumcisionem, et secunda sacrificia invehunt. Si enim verum est quod asserunt, quid vetat, quin Christus quoque ad eadem hæc abroganda rursus nascatur, et rursus a Juda prodatur, et in crucem tollatur, et sepulturæ mandetur, et resurgat, ut omnia, quæ ejusdem seriei sunt, impleantur, eodem stellarum motu, juxta Græcorum circuitum, eadem circumferente (50)? Quæ enim hæc fatalis sors fuerit, ut ex iis, quæ tum contigerunt, aliud partim fiat, aliud partim omittatur? Hoc sapientes viri ostendant, et librorum multitudine gloriantes.

XVI. Quoniam autem ob librum illum de Trinitate animis inflati, falso nos, ut in fide minime sanos, accusant, ac plerosque velut esca quadam alliciunt, illud scire necesse est, Apollinarium, quamvis deitatis nomen Spiritui sancto dederit, vim tamen deitatis minime custodiisse. Siquidem ex magno, et majori, et maximo, hoc est, ex Spiritu sancto, et Filio, et Patre, tanquam ex splendore, et radio, et sole, Trinitatem constituere, (quod quidem in illius libris aperte scriptum est), deitatis scala est, non in cœlum subvehens, sed e cœlo dejiciens. At nos Deum quidem Patrem et Filium et Spiritum sanctum agnoscimus: hæc autem non nuda nomina, dispares dignitates aut potentias secantia, sed unam eamdemque, ut appellationem, ita divinitatis naturam, et essentiam, ac potentiam.

XVII. Quod si quis hæc quidem a nobis recte dici ar-

[1] Galat. v, 13.

bitretur, verum hæreticorum communionem objiciat, hoc nostrum esse quispiam ostendat; et tunc, vel persuadebimus, vel secedemus. Ante judicium autem, nec aliud quicquam novi moliri tutum est, nedum rem tantam, et de rebus tantis. Nos quidem ista, et apud Deum, et apud homines contestati sumus, et contestamur. Ac ne nunc quidem, credas mihi velim, hæc scripsissemus, nisi Ecclesiam lacerari atque discindi videremus, tum per alias præstigias, tum per præsens vanitatis concilium. Quod si quis nobis hæc dicentibus et contestantibus, aut propter quædam commoda, aut propter humanum metum, aut propter absurdas quasdam pusillanimitates, aut propter pastoris et gubernatoris inopiam, aut quia peregrinis et inusitatis rebus gaudet, atque ad res novas moliendas promptus et paratus est, nos quidem ut nullius pretii homines aspernatur, ad istos autem accurrit, ac pulchrum Ecclesiæ corpus dividit, « Ipse judicium portabit, quis» quis tandem fuerit [1], » atque apud Deum in judicii die causam dicet. Quod si prolixi libri, et nova Psalteria, Davidique contrarium sonum edentia (51), et carminum lepos, pro tertio quodam Testamento habentur: nos quoque psalmos condemus, et multa conscribemus, ac versibus complectemur; quandoquidem ipsi quoque Spiritum Dei nos habere existimamus: si tamen Spiritus gratia hoc est, ac non potius humana novatio. Hæc te apud multitudinem attestari volumus, ut ne pondus habeamus, tanquam hujusmodi malum dissimulantes, ac per socordiam nostram committentes, ut pravum dogma latius serpat, ac robur capiat.

[1] Galat. v, 10.

EPISTOLA CII [1]. AD CLEDONIUM CONTRA APOLLINARIUM.

EPISTOLA II.

Mittit Cledonio Gregorius regulam fidei canonemque ad quem pravas hæreticorum doctrinas exigerent Catholici : versutias et sophismata Apollinaristarum aperit et dissolvit.

I. Quoniam multi, ad pietatem tuam adeuntes, certam de fide doctrinam quærunt, ob idque a nobis brevem quamdam sententiæ nostræ regulam et canonem amico animo exegisti, idcirco pietati tuæ scripsimus (quod ante litteras quoque nostras compertum habebas), nimirum nos fidei Nicænæ, quæ a sanctis Patribus, qui illic ad evertendam Arianam hæresim convenerunt, edita est, nec quicquam unquam prætulisse, nec præferre posse ; verum ejus fidei, Dei munere, nos esse, ac fore : illud insuper explicantes, quod ab illis minus plene de Spiritu sancto dictum est (propterea quod hæc quæstio nondum excitata, et agitata fuerat), nempe unam eamdemque Patris, et Filii, et Spiritus sancti divinitatem agnoscendam esse, Deum quoque videlicet Spiritum profitendo. Eos igitur, qui ita sentiunt, ac docent, pro sociis habe, quemadmodum et ipsi habemus : eos autem, qui secus sentiunt aversare, atque a Deo et Ecclesia Catholica alienos existima. Quandoquidem autem, et de divina humanitatis assumptione, sive incarnatione, quæstio quædam movetur, hoc

[1] Alias Orat. LI. Scripta anno 382.

quoque omnibus de nobis affirma, nos Dei Filium, qui ex Patre primum, ac deinde ex sancta Maria virgine genitus est, in unum jungere, nec duos filios nominare, sed unum et eumdem in inseparabili deitate et honore adorare. Quod si quis vel nunc, vel in posterum, his minime assensus fuerit, ipse Deo in die judicii rationem reddet.

II. Ac nostra quidem adversus amentem eorum de mente sententiam contentio et oppositio, ut brevi complectar, ita se habet: soli enim fere, quod profitentur, hoc etiam revera patiuntur, ob amentiam nimirum mentem circumcidentes. Ne autem nos hoc nomine accusent, quod Vitalii viri nobis charissimi fidem (52), quam, ita postulante beato Damaso, Romæ Episcopo, litteris consignatam edidit, prius quidem probaverimus, nunc vero repudiemus, de hac quoque re pauca disseremus. Isti enim, cum apud fidos suos discipulos et arcanorum conscios, quemadmodum Manichæi apud eos (53), quos Electos vocant, de divinitate disputant, totum suum morbum detegentes, vix etiam carnem Salvatori tribuunt. Cum autem communibus de humanitatis assumptione sententiis, quas Scriptura exhibet, convincuntur ac premuntur, pias quidem dictiones confitentur, verum circa sensum et intelligentiam dolos nectunt, non quidem animæ, nec rationis ac mentis expertem, nec imperfectum hominem confitentes: cæterum animæ, et rationis, ac mentis loco divinitatem inducentes, perinde atque ipsa sola cum carne temperata et copulata fuerit, at non etiam humanæ nostræ res et proprietates; etiamsi illa ab omni peccato puritas humana conditione sublimior esset, ac vitiosarum nostrarum affectionem expiatrix.

III. Sic quippe illud quoque, « Nos autem mentem » Christi habemus[1], » prave ac perquam stolide interpre-

[1] I Cor. II, 16.

tantur, nimirum per Christi mentem divinitatem significari contendentes; non autem hunc locum more nostro exponentes, nempe quod ii, qui mentem suam ad illius mentis, quam Salvator pro nobis assumpsit, imitationem purgarunt, atque ad eam, quantum fieri potest, composuerunt, mentem Christi habere dicuntur: quemadmodum et illi carnem Christi habere dici possent, qui carnem domuerunt, atque hac ratione « Concorporei et comparticipes » Christi facti sunt[1], et, Sicut portavimus imaginem ter» reni, ita, inquit, portabimus imaginem et cœlestis[2]. » Eodem quoque modo ipsis perfectus homo, non qui omni ex parte res nostras, excepto peccato, expertus est, sed illud ex Deo et carne temperamentum esse statuitur. Hoc enim, aiunt, quid perfectius?

IV. Idem autem etiam circa ἐνανθρωπήσεως vocem improbe ac versute usurpant, hoc verbum ἐνηνθρώπησεν non ita explicantes, ut idem sit, quod, in homine, quem sibi ipsi affixit, extitit, juxta id quod ait Scriptura, « Ipse enim sciebat, » quid esset in homine[3]; » verum idem esse dicentes et docentes, quod, cum hominibus consuetudinem habuit ac versatus est, atque ad hæc verba confugientes: « Post hoc » in terra visus est, et cum hominibus conversatus est[4]. » Quid autem diutius quispiam concertet? Sane dum hominem atque internam imaginem submovent, id duntaxat nostri, quod deforis est, per novam hanc larvam, et aspectabilem speciem mundant, adeo secum ipsi pugnantes, ut nunc quidem propter carnem cætera etiam crasso ac carnali modo exponant, (hinc enim illis secundus Judaïsmus manavit, et delira mille annorum in paradiso voluptas, illudque propemodum, nos eadem rursus post eadem resumere:) nunc autem opinionem potius quam veritatem

[1] Ephes. III, 6. — [2] 1 Cor. XV, 49. — [3] Joan. II, 25. — [4] Baruch. III, 28.

carnis inducant, tanquam nihil humani passa fuerit, ne earum quidem rerum, quæ peccato vacant; atque ad hujusmodi dogmatis confirmationem, apostolicam quamdam vocem adhibeant, nec apostolice intellectam, nec pronuntiatam, nimirum in « Similitudinem hominum Salvatorem factum esse, et habitu inventum ut hominem[1] : » quasi his verbis non humana forma significetur, sed fallax quædam species et opinio.

V. Quoniam igitur eæ voces, si recte intelligantur, cum pietate conjunctæ sunt; si perperam exponantur, impietate non carent, quid mirum, si Vitalii quoque verba nos quidem, ita suadente voluntate, in pium sensum accepimus, alii autem ad eorum, quæ scripta sunt, mentem exasperantur et inflammantur? Quod etiam in causa fuisse reor, cur ipse quoque Damasus, cum postea rectius edoctus fuisset, simulque in pristinis eos expositionibus perstare audiisset, eos ab Ecclesiæ cœtu abdicarit, fideique libellum cum anathematismo deleverit : tum etiam quod fraudem eam, in quam per simplicitatem inciderat, permoleste ferret.

VI. Harum itaque rerum cum manifeste convicti sunt, non indignatione afficiantur, sed pudore suffundantur; non mendaciis nos incessant, sed animos deprimant, ac magnum illud et admirandum orthodoxiæ elogium et præconium ex ædium vestibulis expungant, quo ingressuris statim cum hujusmodi quæstione ac distinctione occurrunt, Adorandum videlicet esse, non hominem Deiferum, sed Deum carniferum. Quo quid stultius fingi possit, magnopere licet hoc nomine glorientur novi illi veritatis præcones? Quamvis enim, ob inversionis celeritatem, sophisticam aliquam gratiam habeat, et velut in calculorum subductione, ludificationem quamdam, imperitorum animos oblec-

[1] Philip. II, 7.

tantem : nihil tamen æque ridiculum, nihil æque stultum et stolidum excogitari potest. Nam si quis immutato hoc vocabulo, « Homo, » atque item hac voce, « Caro, » in Deum (quorum scilicet alterum nobis, alterum ipsis placet,) postea eximia ista et divinitus cognita inversione utatur, quid conficietur? nempe adorari debere, non carnem deiferam, sed Deum hominiferum. O ingentem absurditatem! absconditam post Christum sapientiam hodie nobis annuntiant : id quod sane lacrymis dignum est. Nam si triginta duntaxat abhinc annis fides initium sumpsit, cum quadringenti jam fere anni fluxerint, a quo Christus manifestatus est, inane utique tanto tempore fuit Evangelium, inanis etiam fides nostra, frustraque Martyres martyrio perfuncti sunt, frustra tales tantique Antistites plebi præfuerunt, versuumque, non autem fidei, est gratia.

VII. Jam vero quis non eorum eruditionem admiretur, qui cum perspicue ea, quæ Christi sunt, dividant, atque illa verba, Genitus est, tentatus est, esuriit, sitivit, fatigatus est, dormivit, humanæ parti attribuant; quod autem ab Angelis glorificatus fuerit, et tentatorem vicerit, et populum in deserto aluerit, atque ita aluerit, et supra mare ambularit, divinitati assignent : itemque illud, « Ubi Lazarum posuistis[1], » nostræ infirmitatis esse dicant; contra, quod, « Lazare, veni foras[2], » clamaverit et quatriduanum mortuum ad vitam revocarit, supra nos ponant; atque illa verba, Angore affectus est, et cruci affixus, ac sepultus, externi integumenti esse affirment : hæc autem, Confidit, et resurrexit, atque ascendit, interni thesauri : cum, inquam, ad hunc modum res Christi dividant, nos tamen criminantur, tanquam duas naturas dissociatas, aut inter se pugnantes, invehamus, atque eximiam et admirabilem unionem dividamus. Atqui par erat, ut vel, quod accusant,

[1] Joan. xi, 34. — [2] Ibid.

non facerent, vel quod faciunt, non accusarent; si modo sibi ipsis saltem constare proponerent, ac non et sua, et quæ adversariorum sunt, dicere. Tale quiddam est stoliditas: et secum ipsa, et cum veritate pugnat; ut nec, cum sibi ipsis adversentur, aut intelligant, aut erubescant.

VI. Quod si quis nos hæc sponte ac libenter scribere vel docere arbitratur, non autem coactos, atque unitatem et concordiam amolientes, et non in eam omni studio incumbentes, velim hoc sciat, se male existimare, nec cupiditatis nostræ scopum assequi, quibus pace nec est quicquam, nec fuit unquam antiquius, quemadmodum res ipsæ fidem faciunt; quamvis ea, quæ isti adversum nos faciunt et designant, concordiam prorsus excludant.

EPISTOLA CIII [1]. PALLADIO.

Quem his Litteris Palladio commendat, jam antea commendaverat Gregorius, ut his verbis ostendit: Supplicem tuum Euphemium rursus offero tibi, atque iterum supplico. *Unde colligas quosdam deperditas Gregorii Litteras, quibus jam Euphemium commendaverat. Palladius vero, cui commendatur Euphemius, ille ipse est, ut merito colligit Gothofredus ex hac et aliis ad ipsum Gregorii Epistolis, qui sub Theodosio Magno sacrarum largitionum primo comes fuit et ad summam postea dignitatem evectus. Anno* 382 *scripta videtur hæc Epistola.*

Si quis interrogaverit me, quid eorum quæ in vita sunt, pulcherrimum sit, dicerem utique amicos esse. Ex his vero

[1] Alias CCXXVIII. Anno 382 ineunte scripta.

quinam potissimum honorandi sint? bonos enuntiarem. Ex his porro quem primum nominas? alium certe nullum, probe scio, virtuti tuæ anteponerem. Atque hæc scribo non principatum colens, sed qui animum moresque colam, quorum parvi quidem nos fortasse præcones sumus, verum quod ex facultate sit non prætermittentes : ac non præcones tantum, sed et concertatores, una cum precibus potestatem conferentes. Huc usque Epistolam producere constitueram; quia vero divinum numen non solum colimus, sed etiam ut beneficio nos afficiat, poscimus : admitte etiam ipse, non ut molestia a nobis ulla afficiaris : (non enim nostra tibi molestiæ sunt; hoc ex iis quæ anteverterunt conjicere habeo) ; verum ut per nos in mentem reducas. Supplicem tuum Euphemium rursus offero tibi; atque iterum supplico, ut non solum benigne juvenem excipias, sed etiam ut condones tarditati. Quando quidem negotiis orborum præfectus, necessario occupatus fuit circa ea quæ tenuem domum ac familiam spectant : quin etiam ulterius eum promovere stude, cum honoris nostri causa, tum ad probitatis tuæ famam. Nam cum multi sint, de quibus bene meritus es, ac bene mereris, hoc tibi promeritum nullo minus ad gloriæ decus cedet, ut coram docui. Et nunc fidem mihi a te adhiberi velim : hic enim tum propter orbitatem miserandus, tum propter mores a nobis dilectus est, ne dicam ob sanguinis propinquitatem.

EPISTOLA CIV[1]. OLYMPIO.

Olympius, ad quem datæ sunt hæ Litteræ, anno 382 secundæ Cappadociæ, in qua situm est Arianzum, præfectus fuit; ut abunde probant Epistolæ sequentes, quas, cum initia illius præfecturæ spectent, a cæteris separatas, hoc anno collocamus. Neminem volens accusare Gregorius, Olympii opem implorat pro Philumena, quid passa fuerit, expositura.

Alia omnia beneficia, quæ consecutus sum, a tua mansuetudine me accepisse scio : ac velim Deus pro his tibi bona sua rependat, atque inter cætera illud, ut principatus curriculum cum splendore atque gloria conficias. Quod autem nunc a te peto, est hujusmodi, ut daturus ipse potius sim, quam accepturus, nisi tamen hoc arrogantius a me dicatur. Miseram Philumenam manu mea tibi offero, ut ad justitiæ tuæ pedes sese provolvat, ac vobis lacrymas eas sistat, quibus animum nostrum conficit. Atque eas quidem injurias, quas accepit, et a quibus, ipsa exponet. Neque enim mihi quemquam accusare tutum est. Hoc unum duntaxat dicere necesse est, quod viduitas et orbitas, cum omnium, qui quidem mente præditi sint, ope atque auxilio juvari debeant, tum eorum præsertim, quibus, et uxor, et liberi, in medio sunt, magna, inquam, hæc commiserationis pignora. Quandoquidem hominibus jus dicimus, cum ipsi quoque homines simus. Nobis autem, quod per Epistolam hæc a te petimus, velim ignoscas; siquidem ob adversam valetudinem præside tam dextro

[1] Alias CLXXIV. Scripta anno 382.

atque commodo privamur, tamque admirabili virtute prædito, ut magistratus quoque tui præludia gloriam eam, quam alii toto magistratus sui tempore consequuntur, antecellant.

EPISTOLA CV[1]. EIDEM.

Supplex Olympium obsecrat Gregorius ut ne pro Paulo deprecationem suam acerbe rejiciat.

Occasio volucris, discrimen ingens: morbus autem gravis, atque ejusmodi, qui nos pene motus omnis expertes reddiderit. Quid restat, nisi ut Deum orem, tuamque misericordiam supplex obsecrem: illum nimirum, ut tibi benigniora consilia in mentem immittat; hanc autem, ut ne deprecationem nostram dure atque acerbe rejiciat, verum leni ac mansueto animo miserum illum Paulum accipiat, quem Deus justitiæ præses, sub manus tuas duxit, hac fortasse de causa, ut te per lenitatis et clementiæ magnitudinem illustriorem reddat, ac nostras ad Deum preces, si quæ sunt, benignitati tuæ conciliet.

[1] Alias CLXXIII. Scripta eodem circiter tempore.

EPISTOLA CVI[1]. EIDEM.

Concessas ab Olympio priores gratias commemorat; per eos honores, quo sibi habet, ad novas petendas Eustratii causa provocatur Gregorius.

En tibi aliud quoque litterarum argumentum, quarum tu, si vere loquendum est, causa es; nimirum per eos honores, quos mihi habes, ad petendum me provocans. En tibi alius quoque supplex, timoris vinculis constrictus hic, inquam, cognatus noster Eustratius, qui nobiscum, ac per nos, ad bonitatis tuæ pedes sese prosternit, nec perpetuo a tuo imperio per contumaciam sese abstrahere sustinens, etiamsi justus eum metus perterruit, nec per alium, quam me, ad pedes tibi accidere in animum inducens: quo scilicet adhibitis hujusmodi deprecatoribus, quos, si nihil aliud, ipse magnos efficis, dum deprecationes sic excipis, splendidiorem sibi benignitatem tuam conciliet. Unum duntaxat, idque breve, dicam. Cæteras quidem priores gratias nobis concedebas; hanc tuo ipsius judicio dabis, quandoquidem semel nostram senectutem et corporis infirmitatem hujusmodi honoribus consolari in animum induxisti. Addam etiam quod hac ratione placidius tibi divinum numen reddis.

[1] Alias CLXXVII. Scripta eodem circiter tempore.

EPISTOLA CVII[1]. CLEDONIO.

Toto quadragesimæ tempore anni 382 ad Pascha, quod in diem 17 Aprilis hoc anno incidebat, Gregorius, quem morbus et senium solitis abstinentiæ laboribus operam dare non sinebant, quod invitus hac parte deperdere sibi videbatur, id solitudine et continuo studuit silentio compensare. Varias tamen eo tempore scripsit Epistolas, in quibus plerisque silentii quod sibi præscripserat, meminit. Has inter tres ad Cledonium sunt Epistolæ et aliæ ad alios.

Quæris, quid silentium nostrum sibi velit? Modum sermonis et taciturnitatis vult. Nam qui totum superavit, idem minore negotio partem quoque superabit; ac præterea concitatum animi motum sedat, dum sermone minime effertur, verum in se ipso absumitur.

EPISTOLA CVIII[2]. EIDEM.

Quibus de causis taceat, Cledonium rursus certiorem facit.

Sermone tacemus, ut quæ loqui opus sit discamus, ac nos ipsos ad turbulentos animi motus in imperio ac potestate tenendos exercemus. Si quis hoc accipit, bene est: sin secus, hoc quoque lucri nobis silentium affert, quod multis nihil respondemus.

[1] Alias xcvi. Scripta anno 382, tempore Quadragesimæ. — [2] Alias xcviii. Scripta iisdem anno et tempore.

EPISTOLA CIX[1] EIDEM.

Cledonium ad congressum suum Gregorius admittit.

Congressum nostrum haud prohibeo. Nam etsi lingua tacet, at aures tamen sermonibus tuis præbebimus, quandoquidem audire quæ oporteat, haud inferius est, quam ea loqui.

EPISTOLA CX[2]. PALLADIO.

Adhærens Christi legi, simile simili docet Gregorius, silentium silentio.

Novus admonitionis modus. Nam quia loquens linguas non cohibui, silentium silentio docui, simile simili edocens. Est et Christi ista lex : quoniam dum leges nobis conderet, non purgavit : humana natura hominem mansuefacit, secundum magnam suæ erga nos dispensationis clementiam.

[1] Alias xcvii. Scripta iisdem anno et tempore. — [2] Alias ccxxi. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA CXI[1]. EULALIO.

Gratiam ut inter se communicent, optat Gregorius.

Tu solitudini, atque ita immodico jejunio das operam; ego silentio. Gratiam inter nos communicemus. Cum autem una erimus, divinas laudes simul canemus, ut rationi consentaneum silentium, ita etiam divinum sermonem offerentes.

EPISTOLA CXII[2]. CELEUSIO.

Celeusium reprehendit, quod sacra jejunia non servet, et fœda spectacula proponat.

Excepi te, etiam tacens, ut silentii quoque sermonem esse intelligas, per calamum se proferentem. Loquar autem, quæ et amicitiæ nostræ, et hujusmodi tempori conveniunt. Inique agis, o Judex, qui non jejunas. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis ac pro nihilo ducis? Purga tribunal tuum, ne duorum alterum tibi accidat, ut aut malus fias, aut existimeris. Fœda spectacula proponere, se ipsum traducere est. In summa, o Judex, te judicium subiturum esse scito: et minus peccabis. His nihil melius habebam, quod tibi præberem.

[1] Alias CII. Scripta eodem tempore. — [2] Alias LXXIV. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA CXIII[1]. EIDEM.

Se tacentem ne judicet damnetque, Celeusium Gregorius admonet.

Ne me tacentem judices ac damnes, quemadmodum nec ego te loquentem, quod de cibis Paulus promulgavit[2]. Quod si judicas, time ne lingua mea adversus te primum concitetur, si te silentio dignum nanciscatur.

EPISTOLA CXIV[3]. EIDEM.

Celeusium loquaciorem hominem taciturnus Gregorius egregie carpit et irridet.

Quoniam silentium et rusticitatem mihi objicis, vir belle et urbane, age fabulam minime inscitam tibi effingam, ut experiar, num hac saltem ratione ineptam istam loquacitatem compescere queam. Hirundines quondam cygnos cavillis incessebant, propterea quod nec cum hominibus consuetudinem habere, nec canendi artem in publicum proferre vellent, sed circa prata solum et flumina vitam agerent, ac solitudinem amplecterentur, paucaque canerent, quæ vero canerent, in se ipsis canerent, perinde atque eos musices suppuderet. At nostræ, inquiebant, sunt urbes, nostri homines et thalami : atque apud homines

[1] Alias LXXV. Scripta eodem tempore. — [2] Rom. XIV, 3. — [3] Alias I. Scripta eodem tempore.

garrimus, resque nostras ipsis exponimus, nimirum vetera illa et Attica, Pandionem (54), Athenas, Tereum, Thraciam, peregrinationem, affinitatem, contumeliam, linguæ exsectionem, litteras, præterque omnia Itym, et quomodo ex hominibus in aves mutatæ sumus. At cygni, quod earum garrulitatem exosam haberent, vix quidem eas sermone dignas duxerunt; ut autem dignas duxerunt: At, o præclaræ, inquiunt, causa nostra in solitudinem quoque quispiam libens se contulerit, ut musicam audiat, cum zephyro pennas nostras inflandas permittimus, ut suave quiddam et concinnum inspiret. Quare, si non multum, nec apud multos canimus, at illud certe in nobis pulcherrimum est, quod modum in canendo tenemus, nec musicam tumultibus permiscemus. Vos autem et in ædes admissas homines fastidiunt, et canentes aversantur, idque optimo jure, quippe quæ ne excisa quidem lingua silere queatis, verum ipsæ amissam vocem et calamitatem vestram lugentes, quavis alia ave profusa lingua prædita et canora loquaciores sitis. Intellige quid loquar, ait Pindarus, ac si taciturnitatem meam tua loquitandi facilitate præstantiorem esse inveneris, silentium nostrum inepte carpere atque insectari desine. Alioqui proverbium dicam, ut verissimum ita etiam brevissimum: Tum cantabunt cygni, cum graculi tacuerint.

EPISTOLA CXV[1]. THEODORO.

Ad Theodorum Tyanensem, paulo ante Pascha anni 382, scriptæ nobis videntur hæ Litteræ quibuscum Philocaliam Origenis ad amicum, muneris loco, perferri curavit, ut aliquid haberet, quod sui et Basilii Magni memoriam refricaret.

Festum atque Litteræ, quodque præstantius est, tempus antevertis, dum alacritate nobis præstas, ut festi celebritatem et gaudia anticipemus. Atque hæc quidem a tua pietate. Nos autem quod omnium maximum habemus, hoc est, preces, tibi vicissim damus. Ut autem aliquid etiam, quod tibi nostri memoriam refricet, a nobis, atque item a sancto Basilio, habeas, Philocaliæ Origenis librum ad te misimus earum rerum quæ litterarum studiosis utiles sint, collectanea quædam continentem. Hoc munus et accipias velim, et utilitatis ex eo perceptæ argumentum nobis præbeas, nimirum et a studio et a Spiritu adjutus.

[1] Alias LXXXVII. Circa Pascha anni 382.

EPISTOLA CXVI [1]. EULALIO.

Quo tempore silentium tenebat Gregorius, non solum Litteras scripsit, sed etiam monachos in Lamide degentes invisit, imprimis Eulalium, nec tamen silentium rupit, verum tacens, et tanqum adumbratus invisit. Mox soluta jam lingua, quos tacens *inviserat, eosdem* loquens *videre cupiebat, et adfuturum pollicebatur. Hæc in Litteris sequentibus ad Eulalium significat.*

Mihi et silentii locus, et philosophiæ palæstra Lamis exstitit; quam ut tacens contemplatus sum, ita etiam loquens videre concupisco, ut et fratrum desiderio satisfaciam, et vos, sermonum meorum malos interpretes, ob verborum parcimoniam ulciscar. Ipse enim, qui loquor, adero, non jam in allegoricum sensum tractus, nec conjectura quadam adumbratus, sed pure ac plane intellectus.

EPISTOLA CXVII [1]. EIDEM.

Eulalio sermonem impertire et vicissim cupit accipere Gregorius.

Mihi novum quiddam accidit. Nam qui te præsente tacui, idem absentem requiro: ut et sermonem impertiam,

[1] Alias XCIX. Eodem tempore. — [1] Alias C. Scripta eodem anno, post Pascha.

et vicissim accipiam. Præclarum est enim, ut rerum omnium aliarum, ita etiam sermonum primitias Verbo primum, ac deinde iis, qui Domini metu præditi sunt, consecrare.

EPISTOLA CXVIII [1]. EIDEM.

Tacuit sibi Gregorius : aliis loquitur, quandoquidem loquendi tempus est.

« Omnia tempus habent [2], » inquit Ecclesiastes; propterea « Posui custodiam ori meo [3]; » cum tempus ita postularet; et « Ecce labia mea non prohibebo [4], » quandoquidem hujus rei tempus est. « Tacui enim, inquit » Scriptura, num etiam semper tacebo? » Tacui, inquam, mihi; aliis loquor. Ipsi autem, si quidem ea, quæ convenit, loquantur, omnis Deo gratia habeatur; sin minus aures quoque occludemus.

EPISTOLA CXIX [5]. PALLADIO.

Silentii sui finem Palladio Gregorius annuntiat.

Cum Christo linguam mortuam habui, quando jejunabam, et una cum eodem ad vitam revocato, illam excitavi. Hoc mihi silentii arcanum est, ut veluti mentem non garrulam sacrificavi, sic etiam purgatum sermonem sacrificem.

[1] Alias CI. Scripta eodem tempore. — [2] Eccle. III, 1. — [3] Psal. XXXVIII, 2. — [4] Id. XXXIX, 10. — [5] Alias CCXXX. Scripta circa idem tempus.

EPISTOLA CXX[1]. HELLADIO.

Pro paschalibus muneribus et Litteris Helladio gratias agit Gregorius, simulque eum rogat ut sibi senectutem, ejus beneficio, commode claudere liceat, constituto a vobis, *inquit*, huic Ecclesiæ, *nempe Nazianzenæ Ecclesiæ*, episcopo. *Quæ quidem omnia hanc ad annum* 382 *Epistolam pertinere demonstrant. Quisnam vero sit Helladius, ad quem scripta est, an Helladius Cæsariensis, an alterius sedis episcopus sit incertum est. Baronius Cæsariensem esse episcopum existimat. Verum Gregorius tunc non aliud provinciæ caput agnoscebat, præter Tyanensem episcopum, ut Epistola* 152 *alias* 88 *patet, hisque ipsis Litteris confirmari potest, in quibus Gregorius Helladium, non ut archiepiscopum, sed ut comprovincialem, ut ita loquar, episcopum compellat. Præterea Helladius Cæsariensis electioni Eulalii obstitit.*

Res in spe positas procul videre admoniti, (utar enim tuo prooemio), rebus quoque jam præsentibus oblectamur. Etenim sanctum Paschæ diem, ad quem pervenimus, mysticum futurorum bonorum symbolum esse scio, ut qui transitus festum sit. Quarum rerum tu quoque commode nos submonuisti, tum per ea, quæ misisti, tum per ea quæ scribis. Ego vero multa quidem Paschata jam exegi, atque hunc longioris vitæ fructum cepi. Nunc autem purioris Paschæ desiderio teneor; nempe ex hac gravi et caliginosa

[1] Alias LIV. Scripta eodem anno, post Pascha, seu Aprili mense.

hujus sæculi Ægypto egredi [1], et luto ac conficiendorum laterum opere, cui astringimur, liberari; atque ad promissionis terram migrare concupisco. Hanc nobis precare, si quid tibi curæ est quam præclarissime de nobis mereri. Tibi vero, rebus fauste feliciterque cedentibus, sæpius contingat simul cum Ecclesia festum celebrare. Quod si mihi senectutem quoque beneficio vestro commode claudere licuerit, constituto nimirum a vobis huic Ecclesiæ episcopo, quem Spiritus sanctus designaverit, bono opere perfuncti fueritis, paternisque, ut sic loquar, benedictionibus digno.

EPISTOLA CXXI [2]. THEODORO.

Similis pene argumenti est quæ sequitur Epistola ad Theodorum; haud quidem Mopsuestenum, ut facundus Hermaniensis scripsit, sed Tyanensem, qui recens hujus Ecclesiæ episcopus fuerat ordinatus. Hanc esse causam arbitramur, cur illi tanquam juveni scribat Gregorius. Significat, gavisum se esse symbolis charitatis, *id est, muneribus, quæ miserat Theodorus in Paschate, pro quibus Theodoro multa bona* spiritualiter apprecando rependit *Theologus, imprimisque ut* talium fiat parens filiorum, *quod de spiritualibus filiis intelligere malumus, quam cum Tillemontio de natis conjugio liberis.* Nos vero, *inquit Gregorius,* omnia spiritualiter rependimus.

Charitatis gaudemus symbolis, ac potissimum tali occasione, et de tali recens coagmentato simul et perfecto;

[1] Exod. 1, 14. — [2] Alias ccxx. Scripta eodem anno.

atque, ut te Scripturæ verbis accipiam, « De stabilito in » juventute sua [1]. » Sic enim vocat eum qui majori quam fert ætas, vi pollet intelligentiæ. Quocirca antiqui patres « Rorem cœli et pinguedinem terræ [2] » inter alia liberis suis precabantur, (nisi cui gratum sit etiam hæc sublimius intelligere,) nos vero tibi omne spiritualiter rependemus. « Impleat Dominus omnes petitiones tuas [3]; et talium liberorum parens fias, (si par est concise tibi et familiariter apprecari,) qualem te ipsum tuis majoribus subindicas, ut præter alia nos quoque propter te gloria decoremur.

EPISTOLA CXXII [4]. EIDEM.

Ad anniversarium honorem Martyrum, qui quotannis Arianzi celebrabatur mense Dathusa, simulque ad negotia ecclesiastica Theodorum invitat Gregorius.

Tu, et nobis, ut adversa valetudine laborantibus, curam atque officium debes, siquidem unum ex præceptorum numero est ægrotantium visitatio : et item sanctis Martyribus anniversarium honorem debes quem in Arianzis tuis vicesimo secundo mensis Dathusa (55), ut apud nos appellatur, die celebramus. Ac simul non pauca ecclesiastica negotia sunt, quæ communem considerationem requirant. His igitur omnibus de causis a te peto, ut impigre ad nos venias, et si enim ingens labor est, par tamen est merces.

[1] Psal. CXLIII, 12. — [2] Gen. XXVII, 28. — [3] Psal. XIX, 7. — [4] Alias XC. Scripta eodem anno post Pascha.

EPISTOLA CXXIII [1]. EIDEM.

Vocanti Gregorio præsens adfuit, tumque, vel sane litteris postmodum, ut se inviseret Gregorium rogavit Theodorus. Cui Theologus aëris inclementia et morbi domi se continere coactum significat, seque adfuturum, cum per tempus licuerit pollicetur.

Præsentiam tuam sum reveritus, et consortium tuum amplector, tametsi alioquin me ipsum commonefecerim domi manere, et per otium philosophari: hoc enim mihi ex omnibus inveni conducibilius. Quia vero et aër adhuc turbulentus est, neque infirmitas destituit me, obsecro te, parumper adhibeto patientiam, et comprecare mihi sanitatem: nos simul atque tempestivum erit, attendemus precibus tuis.

EPISTOLA CXXIV [2]. EIDEM.

Non ita multo post, redeunte veris amœnitate, Theodoro iterum invitanti rescribit Gregorius venturum se libenter, imo properaturum, ut solus cum solo congrediatur, sed Synodos et concilia procul salutare. *Si quis hanc in annos sequentes Epistolam velit rejicere, quam hic conjiciendo collacamus, non admodum refragabimur.*

Vocas? Nos vero properamus. Properamus autem, ut

[1] Alias CCXXI. Scripta circa idem tempus. — [2] Alias LXXXIV. Scripta paulo post superiorem.

soli cum solo congrediamur. Synodos enim atque conventus procul salutamus, ex quo scilicet tempore multa eorum, ut parce loquar, molesta esse comperi. Quid igitur superest? Justo desiderio per orationes tuas opitulare, ut quod studemus consequamur.

EPISTOLA CXXV [1]. OLYMPIO.

Cum hoc anno Xanxaridis thermas petere morbi causa coactus fuisset Gregorius, vix itineri se commiserat, cum ejus absentiæ opportunitatem nacti Apollinaristæ, eo audaciæ proruperunt, ut quidam nebuloni de impio suo et adulterino grege, episcopi nomen imponerent. Quod ubi rescivit Gregorius, Olympio Cappadociæ præfecto scribit, ut facinus ab Apollinaristis contra imperatorum constitutiones et edicta attentatum ulciscatur. Mitius tamen, quam tanta mereatur audacia, perditi homines puniantur, obsecrat.

Canities quoque nonnihil eruditur, nec senectus, ut video, talis omnino est, quæ prudentiæ opinionem fidemque mereatur. Ego cum omnium maxime Apollinaristarum cogitationem et impietatem perspectam haberem, nec ferendam eorum audaciam cernerem, existimabam tamen fore, ut lenitate mea mansuetos et placidos eos redderem, ac paulatim emollirem, atque hoc mihi spe fingebam. Verum, ut apparet, illud minime animadverti, me pejores eos effecisse, ac per intempestivam hanc philosophiam Ecclesiæ detrimentum attulisse. Nec enim pravos homines lenitas inflectit. Et quidem si nunc per me ipsum hæc te docere potuissem, non dubitassem, probe

[1] Alias LXXVII. Scripta anno eodem.

noveris, vel ultra vires iter capessere, atque ad excellentiæ tuæ pedes me ipsum advolvere. Quoniam autem longius me morbus perduxit, et Xanxaridis thermis mihi de medicorum consilio uti necesse est, Litteras mihi vicarias susbstituo. Præter alia omnia eo quoque audaciæ proruperunt mali homines et male perdendi, ut episcopos etiam quosdam, quibus dignitas ab universali Orientalium et Occidentalium concilio abrogata fuerat, accersentes, aut transeuntibus abutentes, (non enim certo affirmare possum,) imperialibus omnibus constitutionibus atque omnibus vestris edictis violatis, cuidam impii et adulterini sui gregis, episcopi nomen imposuerint, nulla re, ut opinor, perinde freti, atque summa mea imbecillitate: hoc enim dicendum est. Quæ si levia et ferenda sunt, ferat tua firmitas; feremus ipsi quoque, quemadmodum et sæpe tulimus. Si vero gravia, et ne ipsis quidem pietatis laude præstantissimis imperatoribus ferenda ea, quæ admissa sunt, mitius tamen, quam tanta audacia meretur, ulcisci dignare.

EPISTOLA CXXVI[1]. EIDEM.

Cum Xanxaride, balneorum causa versaretur Gregorius, opportuna videndi Olympium, et quæsita occasio se obtulit. Sed bonum quod jam manibus tenebat, recrudescente morbo, invitus perdidit. Quam id sibi molestum fuerit Olympio sua Epistola significat: ab eoque præterea postulat, ut Nicobulum filium *cursus publici seu Veredariorum cura liberet. Nicobulum autem filium suum appellat Gregorius, quia Alypianam sororis suæ filiam uxorem duxerat.*

Velut per somnium hilari animo fui. Nam cum usque

[1] Alias CLXXVIII. Scripta eodem tempore.

ad monasterium delatus essem, ut nonnihil solatii ex balneo consequerer, ac deinde, congressum tuum, spe concepissem, jamque hoc bonum velut manibus tenerem, atque aliquot dies illic exegissem, repente a morbo, qui partim jam mihi negotium facessebat, partim minabatur, submotus sum. Ac si huic rei, quæ mihi accidit, imaginem quamdam et similitudinem invenire oportet, idem mihi, quod polypis, usu venit; qui cum per vim a rupibus avelluntur, persæpe de acetabulis quoque in periculum veniunt, quippe quorum nonnihil rupibus relinquunt, aut ab illis aliquid assumunt. Atque hujusmodi quiddam nobis contigit. Quæ autem a tua probitate coram petiissem, hæc absens quoque petere non dubitavi. Filium nostrum Nicobulum, tum cursus sollicitudine, tum assidua in monasterio commoratione valde pressum offendi, hominem et infirmis viribus, et rerum hujusmodi insolentem, et solitudinem minime ferentem. Hujus opera ad quamcumque aliam rem tibi cordi fuerit, utaris velim; siquidem ad omnia prompto atque impigro animo tibi operam navabit. Hac autem cura, si fieri potest, cum libera: si non aliam ullam ob causam, saltem ut hoc honoris ei habeas, qui me ægrotantem curat. Quandoquidem cum multa et pro multis a te petierimus, atque obtinuerimus, tua quoque erga nos ipsos mansuetudine opus habemus.

EPISTOLA CXXVII[1]. HELLADIO.

Hic commode collocanda se offert 127 *Epistola, quæ ejusdem argumenti et eadem de causa scripta est ac superior. Nimirum implorat opem Helladii, ut Nicobulus publicæ rei oneribus solvatur, atque otio et quieti, cui assuetus est, reddatur.*

Jucundum utique etiam alia de causa reverentiam tuam salutare : sed mihi ita affecto jucundius est. Nam quod singulis ferme diebus animum despondeo, facit ut tibi arctius adhæream, quasi novissima obiter lucrifaciens. Cum autem lucrum fatear, remunerationem debeo reverendo maxime Nicobulo, a quo lucrum accessit. Quod porro faciunt pauperes in opulentos intuentes, ut ab illis beneficium accipiant, idem ipse facio, dum per te viro debitum exolvo. Eget autem otio et quiete cui perpetuo assuetus est : ut illa fruatur illum adjuvare digneris.

EPISTOLA CXXVIII[2]. PROCOPIO.

Procopium Constantinopoli præfectum, amicitia sibi conjunctum, datis in agro Arianzo litteris, Gregorius salutat. Quo anno datæ sint certo statuere non possumus.

Longo intervallo te saluto, atque alloquor, qui instar omnium, atque ante omnes mihi es, meque et præsentem

[1] Alias ccxxxvi. Scripta circa idem tempus. — [2] Alias clvii. Incerto tempore scripta, sed forte anno 382.

magnis honoribus complecteberis, et absentem, (sic enim mihi persuadeo,) iisdem complecteris. Merces autem filio nostro Anthimo, hujus Epistolæ ministro, pro ingentibus rebus ingens rependatur. Quæ tandem hæc? Ut quibus in rebus opus ei fuerit, præsidium tuum consequatur. Maximum autem pondus ad deprecationem nobis affert hic quoque ipse vir, ex insigni atque illustri militia, vobis etiam magnis viris fortasse notus, atque corporis calamitas oculis ipsis fidem faciens. Quæ cum per se gravis et acerba sit, tum quia præter meritum, ut verisimile est, plus acerbitatis habet. Quibus rebus adjuncta nostra precatio, non dubito, quin id, de quo laboramus, magis conficiat.

EPISTOLA CXXIX[1]. EIDEM.

De tempore quo scripta est hæc Epistola, ut superior, nihil certi habemus. Ex his tantum verbis: Nisi prava corporis valetudine uteremur, convenissemus te, et hanc per nos legationem ipsi obiissemus, *conjicere fas est Gregorium Constantinopolim proficiscendi consilium non omnino abjecisse; siquidem præfectus in ea urbe degebat, vel Procopium alium fuisse. Observandum etiam Gregorium ad nuptias Olympiadis vocatum a Procopio, postea, ut videbimus, nullam aliam, præter morbum, excusationem obtendere; quod argumento est superiores litteras ad Procopium Constantinopolis præfectum scriptas esse, nec Gregorium omnino valedixisse huic civitati.*

Nisi prava corporis valetudine uteremur, atque de ipsa etiam vita malam spem haberemus, primum illud ac

[1] Alias CLVIII. Incerti temporis, sed forte ejusdem anni.

maximum lucrum fecissemus, ut tuo congressu ac colloquio frueremur, quod omnino nostri erga te officii ratio postulabat: deinde per nos ipsos hanc legationem obiissemus. Quoniam autem, morbo prorsus, tanquam catenis vincti, jacemus, nec sponte nostra et voluntate hoc detrimentum accepimus, quod supererat, id facimus, teque per litteras adimus, atque amplectimur, et exosculamur, eamque fiduciam concipimus, ut pro condiacono nostro Eugenio rogemus, quem a tua mentis magnitudine ac præstantia deposcimus. Ac si quidem nullum crimen est ea familiaritas, quæ ipsi cum Regiano homine conscelerato et nefario intercessit, (neque enim eum quicquam aliud sceleris admisisse constat,) ob jus ipsum, cujus tu arbiter ac patronus es: si autem id crimen esse censes, certe in Dei gratiam, cui astitit, ac senectutis nostræ causa, quam multis viris Dei metu præditis venerationi esse non ignoras, hanc igitur, quæso, gratiam et nobis, et universo clero concede; atque hominem calumnia liberando faustas tibi divinas spes effice. Si hoc feceris, pro iis, quæ tribuis, non minora (nisi hoc dictu nimis magnum est,) recipies, hoc est, nostras orationes.

EPISTOLA CXXX[1]. EIDEM (56).

Superiores Epistolæ, quamvis incerti temporis, necessario huic præmittendæ erant, quæ sequitur, nempe 130, quam Procopio scripsit. Constantinopoli habitum est anno 382 concilium; ad quod mature, forte veris initio, vel citius etiam a Theodosio Gregorius honoris causa vocatus est. Verum cum adesse nollet, aut accedente morbo non posset, ad Procopium notarium, seu Theodosio a secretis, ut vult Tillemontius, seu præfectum urbis Constantinopolitanæ, ut habet Gothofredus, Epistolam 130, *alias 55, dedit, qua se excusat, et Procopium rogat, ut det operam,* ne piissimus imperator inertiæ ac ignaviæ se condemnet, sed infirmitati ignoscat, etc. *Ait autem se Gregorius ab omnibus Episcorum conciliis abhorrere, propter rixas et contentiones, quibus inter se conflictantur.*

Ego, si vera scribere oportet, hoc animo sum, ut omnem episcoporum conventum fugiam, quoniam nullius Concilii finem lætum et faustum vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit. Semper enim sunt contentiones, et dominandi cupiditates, (ac ne me, quæso, gravem et molestum existimes, hæc scribentem,) nec ullis quidem verbis explicari queunt; citiusque aliquis improbitatis arguetur, dum aliis se judicem præbet, quam illorum improbitatem comprimat. Propterea memet ipse collegi, animæque securitatem in sola quiete ac solitudine mihi positam judicavi. Nunc vero huic quoque meo judicio patronus morbus accedit,

[1] Alias LV. Scripta anno 382, vere ineunte.

quippe qui quotidie fere extremos efflo spiritus, nec ulla in re me ipso uti queo. Atque ob hanc causam ignoscat nobis tua animi magnitudo, detque operam ne pissimus imperator nos inertiæ atque ignaviæ condemnet, sed infirmitati ignoscat, ob quam se quoque nobis, instar alius cujuspiam beneficii hoc postulantibus, secedendi potestatem fecisse novit.

EPISTOLA CXXXI [1]. OLYMPIO.

Nihil superioribus Litteris perfecit Gregorius. Imo iterata mandata per Icarium et Olympium Cappadociæ præfectum. Utrique respondit. Litteræ ad Icarium periere, quem illustrissimum vocat in Epistola ad Olympium, quæ superest. Ea ipsa est quæ sequitur.

Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod cum æger sim, ægrotare tamen non credar, verum peregrinationem ita longam inire, in medios tumultus me ipsum impellere jubear, a quibus secessisse tam mihi gratum fuit, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodum habeam. Quieta enim et a negotiis semota vitæ ratio actuosæ vitæ splendore præstantior est. Hoc et illustrissimo quoque Icario non ita pridem scripsi, cum idem jussum accepissem : et nunc a tua animi magnitudine peto, ut pro nobis quoque id scribere ne gravetur, quippe quem morbi locupletem testem habemus. Argumento est damnum illud, quod nunc accepimus, cum per corporis infirmitatem nec ad te accurrere, nec te frui, nobis licuerit, præside tam commodo, tamque eximia virtute prædito, ut præludia quoque ipsa magistratus tui excellentiora sint ea gloria, quam alii toto magistratus tempore consequuntur.

[1] Alias LXXVI. Scripta anno 382.

EPISTOLA CXXXII[1]. SATURNIO.

Ex hac Epistola, quæ ejusdem cum præcedentibus argumenti atque ejusdem etiam anni est, liquet quam bene erga Ecclesiam esset animatus Gregorius, quantoque studio pacem et concordiam prosequeretur. Quod ipsum spectat, quamvis gravi morbo laboraret, omnia, *inquit,* apud nos Dei beneficio recte se habent. *Nihil anxius, nihil sollicitus, nisi de Ecclesiis fœde turbatis, vovet ut ne concilium tristi fine claudatur; concilium, inquam, illud quod anno 382 proxime consecutum est œcumenicam illam Synodum, in qua sede Constantinopilitana cesserat, non autem ut Baronio visum est, aliud concilium quod anno 383, Saturnino consule, Constantinopoli etiam Theodosius convocavit.*

Non est apud me dubium, (alioqui temerarium esset scribere,) quin amicitiæ officium a me requiras. Externis enim potestatem, nobis autem fiduciam tribuis, ut conservus bonus, iis qui hoc consecuti sunt, ut ad Deum appropinquent. Quocirca te quoque alloquimur, et cupiditati morem gerentes, rerum nostrarum statum tibi exponimus. Omnia apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis anxii et solliciti sumus, tam fœde perturbatis. His quacumque ratione potueris, communem concordiam, et re, et sermone, impigre constitue, quandoquidem rursus Episcopi coëunt, ac metuendum rursus est, ne nunc quoque pudore suffundamur, si hæc Synodus sinistrum finem habuerit, quemadmodum habuit superior. Nam quæ nobis contigerunt, ea Deo omnia

[1] Alias LXXII. Scripta anno 382.

scienti et cognoscenda et judicanda relinquemus, etiamsi jucundo animo invidiæ cessimus, ac volentibus; non tanquam suavem quamdam rem, ut plerisque videtur, sed admodum periculosam relinquentes, ac velut ex gravi et aspera tempestate ad tranquillum quemdam et tutum portum appellentes (57).

EPISTOLA CXXXIII [1]. VICTORI.

Eadem occasione, eademque tempestate datæ sunt Litteræ ad Victorem, qui ab Juliani tempore magistri militum dignitatem cum laude tenebat. Hunc hortatur, ut communi tranquillitati manum porrigat, quandoquidem Synodus rursum cogitur, rursumque certamen existit, et afflictis Ecclesiæ rebus opem ferat.

Non quia nunc scribimus, audaces sumus; sed, quia non citius, pigri. Imo ne hoc quidem. Non enim præsto sunt quibus Litteras demus. Et quidem quam putas nos hoc cupere, ruri procul a monasterio commorantes, illicque corpus nostrum curantes! Nunc autem, cum sese offert occasio, et te salutamus, et a te petimus, ut quem nobis præsentibus honorem habuisti, eumdem quoque absentibus habeas, nec nos disjunctionem nostram permoleste ferentes per litteras consolari graveris. Quoniam autem rursum Synodus cogitur, rursumque certamen existit, idque per medios hostes, res nostras sedulo observantes, communi tranquillitati manum porrige, ut qui Ecclesiæ pars sis haud minima et abjectissima; nec omnia eo incendio, quod nunc Ecclesiam invasit, deflagrare atque

[1] Alias LXXIII. Scripta eodem anno.

consumi sine. Verum quicquid eorum instrumentorum, quæ ad extinguendam flammam apta sunt, poteris, adhibe, aliosque hortare; ita fiet, ut publicis negotiis melius se habentibus, meliori quoque statu res tuæ sint.

EPISTOLA CXXXIV [1]. EIDEM.

Altera ad eumdem Victorem Epistola hic commode collocari posse visa est; quam etsi hoc tempore scriptam non constet, scribi tamen potuit. In ea Gregorius res præclare gestas Victoris prædicat, eique Hyperechium commendat.

Vere Victor es tu, atque in omnibus rebus palmam obtines, vir admirande. Nam ut hostes, quandiu licuit, armis vincebas, ita nunc omnes benignitate vincis. Ob eam causam, hanc quoque salutationem tibi offerre non dubitavimus, atque cum salutatione clarissimum filium Hyperechium, quem te et propter morum elegantiam, si ipsius periculum feceris, et propter nos, a quibus in omnibus rebus gratiam inire in animum induxisti, honore affecturum esse scio. Quamobrem in amicitiæ nostræ monimentum, quam, quanti facias, persuasum habeo, eum fiduciam in te collocare jube.

[1] Alias CCXXIV. Scripta eodem circiter tempore.

EPISTOLA CXXXV[1]. SOPHRONIO PRÆFECTO.

Ejusdem argumenti ac temporis, atque prior ad Victorem, est sine dubio illa Epistola ad Sophronium, de quo jam fuse. Etenim in ea prioris *nomine concilii*, *suique ipsius*, Jonæ instar in pelagus projecti *dum meminit, Constantinopolitanum primum, cui adeo secundum anni* 382 *opponit, concilium certissime designat. Sophronium ad componendas Episcoporum controversias sarciendamque inter Orientales et Occidentales concordiam hortatur.*

Tranquille philosophamur : hoc nobis injuriæ intulerunt, qui nostri odio flagrabant, utque utinam alia quadam hujusmodi injuria nos afficiant, ut pluribus beneficiis nos ipsis obstrictos esse agnoscamus. Multa enim sunt, in quibus ii, qui læduntur, beneficium accipiunt, et contra iis, qui beneficium accipiunt, injuria infertur. Atque ad hunc modum res nostræ se habent. Quod si aliis hujus rei fidem non facimus, te quidem certe, cui libenti animo vitæ nostræ rationem reddimus, instar omnium scire volumus, imo vero et scire confidimus, et ignorantibus fidem facere. Vos vero, obsecro, omni studio in hoc incumbite, ut si non prius, nunc saltem orbis segmenta male disjuncta conspirent et coëant, ac præsertim, si eos inveneritis, non ob fidei doctrinam, sed ob privatas simultates inter se distractos ac divulsos, quod quidem ipse observavi. Hoc et vobis mercedem tulerit, si id potueritis; et nobis minus mœroris habiturus est noster secessus, si apparuerit nos eum non incassum amplexos fuisse, sed sponte nosmetip-

[1] Alias LX. Scripta anno 382.

sos in pelagus, Jonæ illius instar, projecisse, ut sedetur tempestas, ac vectores tuto serventur. Quod si nihilominus tempestate jactantur, nos certe, quod in nobis fuit præstitimus.

EPISTOLA CXXXVI[1]. MODARIO EXERCITUS DUCI.

Alteri etiam Magistro militum, cum jam concilium celebraretur, Litteras dedit Gregorius, quibus obsecrat ut pacem et concordiam inter Episcopos, qui convenerant, foveat et tueatur. Is Magister militum Modarius erat natione Gothus, sed Christianus.

Tu nobis et cognatus, et familiaris es, et quicquid ejusmodi a quoquam dici possit. Pietas enim nos conjunxit et virtutis gloria, quam in te animadvertimus; hinc videlicet illud perspicue ostendente, Græcum et Barbarum, corporum, non animorum, esse discrimen, ac locorum distantiam, non autem morum ac voluntatem. Atque utinam multi ex iis, qui genere nobiscum juncti sunt, probitatem tuam imitentur! Sic enim non dubito, quin res omnes nostræ, tam publicæ quam privatæ, belle habituræ sint. Te autem rogo atque obsecro, ut quemadmodum externum bellum manu tua et consilio ac prudentia extinguis, strenuo animo partes nostras tutans, ita etiam nostrum quoque comprimas : nimirum quantum in te situm erit, contendens, ut Episcopis, qui nunc convenerunt, pacatus finis sit. Etenim sæpe in unum coire, nec tamen ullum malorum finem reperire, verum tumultibus semper tumultus adjungere, majoris, ut tu quoque non ignoras, est infamiæ.

[1] Alias CXXXV. Scripta anno 382, incunte æstate.

EPISTOLA CXXXVII [1]. EIDEM.

Eidem Modario inscriptam hanc Epistolam præcedenti subjungere visum est. Si quis præmittendam judicaverit, eo libentius assentiemur, quod officiosa tantum salutatio est, quam forte Modario scripsit, postquam Constantinopolim reliquit. Quidquid sit, Theodorum quemdam sub Modario militem ejusdem auctoritati ac potentiæ commendat.

Præstantiam tuam salutandi jampridem desiderio tenebar; ac Deo gratiam habeo, qui hujus rei facultatem mihi dedit. Cum autem, quonam pacto eum, qui tibi hanc Epistolam reddit, possem remunerari, mecum exquirerem, optimum illud inveni, ut eum auctoritati tuæ ac potentiæ commendarem. Quem, partim etiam nostra causa velim lubenter videas, ut qui, et meus sit, et item tuus; noster, inquam, contubernalis, tuus autem miles; (de hoc Theodoro loquor, qui nunc per nos ad te accedit:) ut ipse quoque honorem eum sentiat, quo a te semper affecti fuimus, atque etiamnum afficimur.

[1] Alias CXXXVI. Scripta eadem circa tempora.

EPISTOLA CXXXVIII [1]. BOSPORIO EPISCOPO COLONIÆ.

Circa hæc tempora, cum Nazianzena Ecclesia ab Apollinaristis magis ac magis in dies turbaretur, Episcopis universoque populo, pusillis et magnis vociferantibus, et obsecrantibus, ut Gregorius assumpto Ecclesiæ clavo, eam ab imminente servaret naufragio; tandem victus dextras dedit, seque Ecclesiæ curam, Deo juvante, sine cunctatione suscepturum pollicitus est. Hoc Bosporio Coloniensi in secunda Cappadocia Episcopo denuntiat.

Arbitrabar mihi pro iis quoque, quæ præcesserunt, a vobis excusationem deberi, (ita simplex quidam sum et stolidus.) Quoniam autem objurgandi me finem non facitis, sed ad priora certamina quidpiam semper adjicitis, ac contumelias contumeliis cumulatis, haud scio qua causa permoti, sive quod nos invisos habeatis, sive ut per nostri contemptum ab aliis gratiam ineatis; hæc quidem Deo et noscenda et judicanda relinquimus, « Quem nulla res » fugit, » ut ait Scriptura, etiamsi veritati fucum faciamus, ut speciosior sit apud multitudinem prætextus. Tuæ autem pietati hoc denuntiamus: manus damus et sedimus, atque Ecclesiæ curam, Deo dante, pro virili nostra sine cunctatione suscepturi sumus, (quandoquidem hoc contenditis, ac præsertim urgente hac tempestate, propter imminentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem;) sed et humile hoc corpus Deo commodaturi sumus, quan-

[1] Alias xiv. Scripta anno 382. — [2] Job. xlii, 2.

diu durabit, viresque nostræ ferent, ut nec nos oneremur, atque obruamur, tum a vobis sic condemnati, tum cleri totius clamoribus exagitati, communibus omnium gemitibus nos opprimentis, atque Ecclesiam neglectam carnentes, ac permultos etiam offendentes, tanquam Ecclesiæ negotia contemnamus; nec vos diutius in nostri contemptione laboretis. Atque hoc faciemus precibus vestris freti, si tu Ecclesiæ curam suscipere vereris, ut et ipse scribis, et res ipsæ fidem faciunt. Præstat enim illis curis immori, quam his, quandoquidem omnino nos affligi necesse est, Deo res nostras ita constituente.

EPISTOLA CXXXIX [1]. THEODORO.

Quis ille sit Theodorus, ad quem Gregorius has Litteras scripserit, non ausim asserere. Si dixero Theodorum Tyanensem, verba ipsius Epistolæ, quæ contrarium probant, objicientur. His eum, ad quem scribit, Gregorius verbis compellat : Cum recens negotiis præfectus sis, et ignores plurima, ut verisimile est, quæ ad historiam nostram spectant, etc. *Numquid Theodorus rerum quæ ad Gregorii historiam spectabant, ignarus erat; Theodorus, inquam, Tyanensis, qui Arianzi natus, qui Gregorio familiaris, qui ipsius Constantinopolim euntis comes, qui persecutionis, lapidationis socius et particeps fuit? Ad Theodorum, quisquis ille sit Theodorus, hæc verba, quæ in ea leguntur, eadem ac in superioribus Litteris ad Sophronium :* Quoniam vos etiam graves eratis, recessum exprobrantes... tandem victus sum, etc., *utcumque Epistolam ejusdem argumenti et temporis esse demonstrant.*

Qui Davidem servum suum ab arte pastorali ad regnum evexit, ac reverentiam tuam a grege ad pastoritium munus : qui ex voluntate sua dispensat res nostras et omnium qui in eum sperant; ipse etiam nunc in animum inducat tuæ perfectioni, ut agnoscat dedecus quo dedecorati sumus a dominis Episcopis quantum ad vota et suffragia, qui quidem consentiunt ordinationi, nos autem repellunt (58). Nam haudquaquam reverentiam tuam incusabo, cum recens negotiis præfectus sis, et ignores plurima, ut

[1] Alias CCXVII. Scripta circa idem tempus.

verisimile est, quæ ad historiam nostram spectant. Atque hæc quidem satis superque : neque enim volo diutius tibi molestus esse, ne videar importunus, amicitia recens conciliata. Quæ vero visa sunt nobis cum Deo consilium sumentibus, hæc patefacimus. Nam ego quidem a Nazianzena Ecclesia me subduxi, non quasi Deum contemnens, neque ut despiciens parvum ovile, (absit enim ut id patiatur anima philosophiæ dedita;) sed primum quidem, qui nullo hujusmodi præconio tenerer: secundo quia infirmitate consumptus, et quod quidem ejusmodi curis imparem me existimarem. Quoniam vos etiam mihi graves eratis, recessum exprobrantes, et ipse vociferationes ab omnibus mihi factas non ferebam, ac difficile tempus hostium adventum minitans ad Ecclesiæ totius rem communem labefactandam: tandem victus sum prælio molesto quidem corpori, sed animæ forsan non damnoso. Concedo hoc abjectum corpus Ecclesiæ, quoad licuerit, optabilius esse ducens perpeti potius quidlibet in carne, quam spiritaliter offendi et multis esse offensioni, qui pejorem de nobis opinionem habuerunt, ex iis quæ ipsi patiuntur. Hæc cum tibi cognita sint, etiam preces conjunge, et consilium nostrum approba; nec pejus forsitan erit dicere, et ad pietatem informa.

EPISTOLA CXL [1]. OLYMPIO.

Præter varias ad Olympium Epistolas, quas suis, ut potuimus, locis assignavimus, supersunt non paucæ, quas hoc anno quidem scriptas, præfecturæ vel mentio, vel significatio saltem aliqua, dubitare non sinit. Has itaque hic collocamus; admixtis tamen nonnullis ad alios datis, quæ cum ejusdem sint argumenti, ejusdem quoque temporis censendæ sunt. Sic juxta se invicem positæ sibi mutuo lumen affundent. Datas ad Olympium Litteras per Aurelium perfugam præmittendas arbitramur. His Olympio, quem magnis cumulat laudibus, Aurelium commendat, nec ipsi solum, sed ejus etiam socio et adjutori, quem Asterium esse existimat Tillemontius, nec immerito; quippe quem et litteris eadem de re Gregorius et potentia cum Olympio consociat.

Rursus scribo, cum adesse oporteat; sed mihi a te fiducia hæc nascitur, o et spiritualium arbiter, (ut primo loco, quod primum est, dicam,) et publicarum rerum corrector, atque utrumque divinitus; qui etiam hoc pietatis præmium accepisti, ut res tibi ex animi sententia fluant, solusque ea assequi possis, quæ omnibus aliis negata sunt. Prudentiæ enim et fortitudinis ductu atque auspiciis imperium administras; quarum altera, quæ facienda sunt, excogitat; altera, quod est excogitatum, facile exequitur. Huc, quod maximum est, accedit manus puritas et integritas, qua omnia reguntur. Ubinam tibi aurum injuste collectum? ne fuit quidem unquam, utpote ante omnia

[1] Alias LXXVIII. Scripta æstate anni 382.

proscriptum, tanquam tectus et obscurus tyrannus. Ubi inimicitia? damnata est. Ubi favor? hic nonnihil labas et flecteris, (paulum enim te accusabo;) verum Dei benignitatem imitans, quam nunc quoque per nos petit atque implorat Aurelius, miles tuus, quem dementem quidem perfugam voco, prudentem autem supplicem; quoniam in manus nostras confugit, ac per nostras in tuas, canitiem nostram et sacerdotium, quæ tibi venerationi esse sæpe confessus es, instar imperatoriæ cujusdam imaginis obtendens (59). En tibi hunc offert sacrifica hæc manus et incruenta, quæque et multas tuas laudes litteris mandavit, pluresque etiam, scio, mandabit, si Deus vobis, et tuum, et Themidis tuæ sauciæ et adjutricis imperium prorogarit.

EPISTOLA CXLI[1]. EIDEM.

Facinus aliquod patrarant Nazianzeni, et ad seditionem ventum erat ob irrogatum forsan gravius quoddam tributum. Olympius minabatur se urbem solo æquaturum. Imminens popularibus suis periculum avertere et ad misericordiam flectere Olympium his Litteris conatur Gregorius. Varias, imo omnes charitatis formas induit, ut seditiosis iratum præsidem conciliet, et urbis antiquæ ruinam avertat.

I. Rursus benignitatis tempus, et rursus ego audax et temerarius, qui rei tantæ deprecationem litteris committam. Audacem enim me morbus facit, ne progredi quidem sinens: nec enim honestum et decorum ad te accessum præbet. Quæ igitur est hæc deprecatio? a me placide et

[1] Alias XLIX. Scripta eodem anno.

humane suspice. Acerba quidem etiam res est, mors hominis, (quidni enim?) hodie viventis, et cras morituri, nec ad nos reversuri. Multo autem acerbior est urbis interitus, quam imperatores condidere, et tempora constituerunt, et longa annorum series conservavit. De Diocæsarea loquor quondam civitate (60), nunc autem a civitatum albo expuncta, nisi tu placidum quiddam annuas. Hanc per nos pedibus tuis advolvi existimato. Ac vocem etiam habeat, et lugubrem habitum induat, et comam tondeat, velut in tragœdia, talique oratione te alloquatur :

II. Porrige mihi manum humi jacenti, succurre laboranti. Ne ad temporis acerbitatem impetum tuum adjungas, nec Persarum reliquias evertas. Honestius tibi fuerit urbes extruere, quam laborantes delere. Civitatis conditor existe, vel ad eam quidpiam addendo, vel integram conservando. Ne patiaris eam usque ad præfecturam tuam civitatem esse, et post te jam non esse; nec committas, ut posteri habeant quod de te male loquantur, nimirum te inter civitates numeratam accepisse, atque eam, quæ quondam urbs erat, vastum et incultum locum reliquisse, montibus duntaxat et præcipitiis, ac ruderibus solis agnoscendam. Atque hæc apud tuam humanitatem faciat et dicat civitas ea, quam loquentem induximus.

III. Jam nostram, hoc est, amici viri, admonitionem accipe. Causam haud dico quin tu in eos, qui in tuæ potestatis edictum peccarunt, animadvertas. Nam pro hac re nullum verbum dicere audemus, etsi audax hoc facinus, nequaquam a communi consilio, sed a temerario quorumdam adolescentum impetu profectum esse narrant. Cæterum majorem iræ partem remitte, ac sublimius rem tecum considera. Doluerunt matrem opprimi, ac velut enecari; non tulerunt se civium nomen habere et civitate carere, furore perciti sunt, a legibus recesserunt, salutis

suæ spem abjecerunt; calamitatis novitas eos de mentis statu deturbavit. Idcirco-ne urbem everti oportet? Absit a te, vir præclare, ut hoc statuas. Quin potius te moveat, et civium omnium, et eorum qui Rempublicam administrant, et magistratus gerunt, deprecatio : omnes enim æque puta calamitate hac affici, etiamsi auctoritatis tuæ magnitudine deterriti quietem agunt, taciteque ingemiscunt. Nostra etiam te moveat canities, cui grave et acerbum fuerit, si magnam quondam urbem habentes, nunc ne urbem quidem habeamus, sed post præfecturam tuam in ferarum lustrum convertatur templum illud (61), quod Deo extruimus, omneque nostrum in eo exornando studium. Neque enim, si statuæ dejiciantur (62), hoc grave et acerbum est, etiamsi alioqui acerbum; nec de his nobis esse sermonem arbitreris, qui in præstantiora incumbimus : verum si urbs antiqua, et quæ eximii aliquid ac præclari tulit, una cum illis corruat, nobis viventibus ac videntibus, qui in honore apud te sumus, gratiaque et auctoritate nonnihil valere existimamur. Sed de his rebus satis a nobis dictum sit.

IV. Neque enim si plura dixerimus, validius quiddam fortiusque tuis rationibus atque consiliis inveniemus, quibus provincia tanta gubernatur, atque regantur plures majoresque etiam in sublimioribus imperiis. Hoc autem tuæ animi magnitudini, de iis qui jam in tuas manus inciderunt, notum esse oportet, quod prorsus miseri et abjecti sunt, nec cum iis, qui facinus illud patrarunt, petulantiæ ullius socii atque consortes extiterunt, quemadmodum multi ex iis, qui tum adfuerunt, nobis fidem faciunt. De his rebus hoc constitue, quod expedire judicaveris, tum ad hujus vitæ gloriam, tum ad sequentis vitæ spem. Nos vero, quod tibi decernere in mentem venerit, non quidem sine mœrore feremus, sed tamen fe-

remus. Quid enim aliud faceremus? Quod si deterior sententia vicerit, acerbe feremus, et eam quæ prius urbs erat, lacrymis prosequemur.

EPISTOLA CXLII [1]. EIDEM.

Proximam superioribus litteris, quas paulo post subsecuta est, sedem occupare debet Epistola CXLII, *qua Olympium, ut Nazianzenis parcat, enixe postulat Gregorius.*

Et congressus tui cupiditas ardens est, et rogantium necessitas magna; sed morbus vinci nequit. Ac propterea deprecationem hanc litteris committere non dubitavi. Moveat te nostra canities, quæ te jam antehac, ut par erat, et quidem persæpe movit. Moveat te quoque morbus hic, cui, si quid arroganter dicendum est, partem aliquam suscepti Dei causa sudores contulerunt. Ob eamque causam civibus parce, quorum in nos oculi conjecti sunt, tanquam qui auctoritatem ac fiduciam apud te habeamus. Aliis item, qui nostræ curæ subjecti sunt, parce. Siquidem nullum ex facilitate atque misericordia detrimentum rebus inferetur, quandoquidem tu terrore plura conficis, quam alii suppliciis et cruciatu. Tibi vero pro his rebus talem erga te judicem consequi contingat, qualem te supplicibus, ac nobis, qui pro ipsis deprecamur, præbueris.

[1] Alias CLXXII. Scripta paulo post superiorem.

EPISTOLA CXLIII[1]. EIDEM.

Hic commode se offert Epistola CXLIII, *qua Gregorius plurima se ab Olympio beneficia accepisse testatur, nec tamen ullum sibi metum esse, ne ipsius benignitatem exhauriat. Patronum nihilominus alium pro Leontio deprecans adhibet, eam scilicet quam et imperii et potestatis sociam et consortem habebat, nempe Olympii conjugem.*

Quid multa pertulisse, et beneficia accepisse, hominibus affert? humanitatem ac misericordiam docet, efficitque ut ad eos sese enflectant, qui ipsorum ope indigent. Neque enim ullum tantum ad concipiendam miserationem documentum est, ut benignitatem prius accepisse. Hoc mihi usu venit; ex iis quæ perpessus sum, commiserationem didici. Ac vides-ne meam animi magnitudinem? Cum mansuetudine tua in meis rebus egeam, pro aliis deprecor; nec metuo ne benignitatem tuam in alienis rebus exhauriam. Hæc autem de Leontio presbytero scribo, vel, ut sic loquar, quondam presbytero : qui, si dignas scelerum pœnas dedit, hic consistamus; ne id, quod ad supplicii magnitudinem accesserit, in iniquitatem degeneret. Sin autem aliquid insuper pœnæ addi debet, et nondum scelerum atrocitatem contumeliæ gravitas adæquavit : hoc nobis concede, ac Deo, et sacrario, communique sacerdotum cœtui, quorum numerum aliquando auxit, etsi nunc, tam per ea quæ patravit, quam quæ perpessus est, indignum se eo honoris gradu reddidit. Si te his ver-

[1] Alias CLXXV. Scripta eodem circiter tempore.

bis permovemus, optime se res habet; sin minus, augustiorem deprecatricem tibi adhibemus, eam nempe, quam et magistratus gloriæ sociam et consortem habes.

EPISTOLA CXLIV[1]. EIDEM.

Eo tempore quo Nazianzenam Ecclesiam Gregorius regebat, scriptæ sint oportet duæ Epistolæ, quarum una ad Olympium, altera ad Verianum. Utraque de Veriani filia, quam ejus pater a marito discedere volebat. Ambæ Theologo et episcopali prudentia et charitate dignissimæ. Priorem, quæ ad Olympium scripta est, jam a Billio vulgatam, Morellus veluti novam iterum edidit, pag. 904. *Hæc est inter Epistolas* CCXII.

Haud ubique properatio laudanda est. Ac propterea de viri cumprimis honorandi Veriani filia responsum huc usque distuli, ut tempori ad correctionem aliquid darem, simul etiam quod divortium istud minime bonitati tuæ probari, ex eo conjecturam fecissem, quod nobis, quos in hujusmodi rebus haud celeres, ac præcipites esse sciebas, percunctationis negotium commiseras. Eaque de causa me ipsum huc usque retinui, nec, ut opinor, inconsiderate. Quoniam autem temporis angustiis premimur, teque, quid ex inquisitione a nobis inventum atque compertum sit, certiorem facere necesse est, id utique notum faciemus. Duplici quodam modo animi affectu mihi puella esse videtur, ut quæ partim pudore parentum, partim viri consuetudine distrahatur. Atque ipsius quidem verba cum illis sunt: mens autem haud scio an non cum hoc quoque sit, ut lacrymæ

[1] Alias CLXXVI. Scripta eodem tempore.

indicant. At tu quidem id scilicet facies, quod æquitati tuæ in mentem subibit, ac Deo, qui te in omnibus regit, gratum erit. Ego autem lubentissime filio Veriano id consilii darem, ut multa eorum, quæ in medio sunt, præteriret, quo divortium minime confirmaret, quod legibus nostris prorsus improbatur, etiamsi Romanæ aliter decernant. Jus enim servari necesse est, quod ut et semper dicas, et facias tibi, optamus.

EPISTOLA CXLV [1]. VERIANO.

Verianus, quem filium vocat Gregorius, forsan quia Nazianzo oriundus, filiam suam a marito discedere volebat. Præfectus provinciæ Olympius interrogandi filiam munus commisit Gregorio, non ut censori, sed ut episcopo. Qui cum filiam interrogasset, ipsius responsis, vel potius lacrymis, agnovit nullatenus illi discessionem a marito placere. Quam etiam minime probat Gregorius, qui Veriano scripsit hanc Epistolam.

Nihil grave carnifices agunt; legibus enim inserviunt. Nec iniquus est gladius, quo de improbis supplicium sumimus. Nec tamen laudatur carnifex, nec cruentus gladius lubenti animo tractatur. Eodem modo ne nos quidem odium nobis conflare sustinemus, dum per manum ac linguam nostram divortium confirmatur. Præstat enim conjunctionis et amicitiæ quam dissidii ac vitæ solutionis arbitrum esse. Quod etiam mihi cumprimis admirandus præses animadvertisse videtur, cum filiæ tuæ interrogandæ

[1] Alias CLXXXI. Scripta eodem tempore.

munus nobis commisit, ut qui ad matrimonii dissolutionem duro et rigido animo venire minime possemus. Neque enim me, ut censorem, sed ut episcopum proposuit, ac vestræ calamitatis arbitrum constituit. Quamobrem vos rogo, ut nonnihil donetis meæ timiditati, et quidem si ea quæ virtutis sunt prævaleant, nobis utimini ut voluntatis vestræ ministris: ac nobis quidem hujusmodi res imperari lætamur. Sin autem deteriora et crudeliora, et quibus nondum ad hunc usque diem manum adjecimus, ad hæc aptiorem, quam ego sim, quærite. Mihi enim non vacat, ut amicitiæ vestræ morem geram, (etiamsi alioqui prorsus vos plurimi faciam,) in Dei offensionem incurrere, cui omnis agitationis et cogitationis rationem reddendam habeo. Tuæ autem filiæ tum demum fidem adhibemus, (dicam enim quod res est,) cum, depulso eo pudore, qui ei a vobis incutitur, verum libere proloqui potuerit. Nam nunc quidem miserandum quiddam perpetitur. Vobis enim verba, marito autem lacrymas tribuit.

EPISTOLA CXLVI[1]. OLYMPIO.

Cæteris ad Olympium Gregorii litteris adjungenda est hæc Epistola, quæ tamen paulo tardius scribi potuit. Omnium enim supplicum, ut ita dicam, libellorum, quos Olympio Gregorius obtulit, is postremus haberi possit, in quo præfecti benignitatem a se exhaustam et tandem præ saturitate fastidium reformidat.

I. Hoc scilicet erat, quod velut ex vaticinio quodam dicebam, cum te in omnibus rebus commodo et benevolo uterer, ac tua lenitate atque facilitate inexplebili quadam

[1] Alias CLXXIX. Scripta eodem circiter tempore.

aviditate me ingurgitarem; nempe me vereri, ne benignitatem vestram in alienis rebus exhaurirem. Nam ecce discrimen meum, (siquidem meum est, quod meorum est:) nec jam pari cum fiducia verborumque libertate te alloquor. Primum, quia meum est. Nam pro se ipso rogare, quanquam utilius atque conducibilius, humilius tamen et abjectius est. Deinde quia saturitatem suspectam habeo, ut quæ suavitatem extinguat, et pulchris omnibus rebus adversetur. Atque hæc quidem ita se habent, ac perquam recte conjicio. Nihilominus tamen Deo, cui asto, tuaque in beneficiis dandis liberalitate fretus, hanc tibi supplicationem offerre minime dubitavi.

II. Sit sane mortalium omnium sceleratissimus Nicobulus, cujus hoc unum duntaxat, scelus est, quod propter nos invidiosus ac liberior est, quam par sit. Sit item rursum omnium justissimus is, qui nunc nos oppugnat. Pudet enim me apud tuam integritatem eum accusare quem nuper defendebam. At haud scio an æquum existimaturus sis, de alienis peccatis pœnas ab aliis expeti, de alienis, inquam, ac ne voluntariis quidem: in crimen vocari hominem, qui usque adeo famulos suos permovit, sicque rem indigne tulit, ut accusatori promptius etiam, quam ille volebat, cesserit? An propterea Nicobulum, aut ejus pueros, in servitutem adduci oportebat, quemadmodum iis qui ipsi infesti sunt, placet? Mihi enim pudorem incutit injuriæ causa tempusque, si, te præside, ac cum apud te ipsi valeamus, illud contingat? Nunc-ne fisci commodis consulitur? Nunc-ne augentur tribunalia, dum res privatæ laborant? Ne, quæso, vir admirande, ne hoc, inquam, puritati atque integritati tuæ in mentem veniat. Verum pro volucri ingenii tui celeritate ac perspicacia improbitatem eam, unde hæc proficiscuntur, animadvertens, atque honoris etiam nostri causa, qui tuarum laudum præ-

cones sumus, benignum atque humanum te iis, quæ moventur, judicem præbe : tanquam non hominibus duntaxat hodierno die jus dicens, verum etiam virtuti ac vitio. Cujus quidem rei magis, quam singulorum hominum, ratio et cura habenda est, iis qui te virtute referunt, ac præfecti munere probe atque commóde funguntur. Pro his autem rebus non preces duntaxat a nobis habiturus es, quas tibi haudquaquam, ut plerisque aliis, contemptui esse scio; verum illud etiam, ut clarum ac celebre tuum imperium apud eos omnes reddatur, quibus noti sumus.

EPISTOLA CXLVII [1]. ASTERIO.

Geminæ quæ sequuntur ad Asterium Epistolæ, ejusdem sunt argumenti et temporis, et superiores. Servi Nicobuli facinus aliquod patrarant, cujus causa accusator quispiam, cujus olim patrocinium susceperat Gregorius, Nicobulum, ac veluti esset auctor delicti, judicio persequebatur, quamvis satisfacere, ipsosque servos tradere non recusaret, imo offerret Nicobulus.

Quid Deo justius? et tamen, cum omnium creator ac dominus sit, peculiariter sibi populum Israëliticum vindicat, suumque nominat : nec veretur, ne hoc nomine injustus existimetur. Quid igitur mirum, si nos quoque, quamvis omnium, qui sub nostra manu et præfectura sunt, curam geramus, arctius tamen filium Nicobulum complectamur, quem et senectutis nostræ et morbi curatorem agnoscimus, ac velut subsidium et baculum infirmitati nostræ subjecimus. Hunc tibi et per te præsidi

[1] Alias XLVII. Scripta eodem tempore.

commendamus, grave admodum et acerbum esse existimantes, si, cum alios ex gravissimis etiam accusationibus opera nostra liberemus, atque imprimis eos, qui nunc sævos accusatores se præbent, hunc tamen ne a calumnia quidem et iniqua vexatione liberare queamus; et quem in exteris honorem obtinemus, hunc in nostris minime consequamur; idemque nobis accidat, quod oculis, qui alia cernentes se ipsos minime cernunt, aut quod fontibus in imo sitis, qui propinqua loca nequaquam alluentes, remota irrigant. Sint sane atrocia vel plusquam atrocia, quæ a puerulis patrata sunt, quanquam fortasse aut nihil omnino esse, aut parva saltem invenirentur, si modo præscripti ad inquisitionem temporis angustiis premi non contigerit. Quid hoc tamen ad dominos, qui eorum, quæ evenerunt, nulla omnino ex parte participes fuerunt? Aut quæ hæc ratio est, ut pro alienis peccatis ab aliis pœnæ expetantur, ac nunc publicarum rerum cura subeunda sit, cum privatæ discruciant?

EPISTOLA CXLVIII[1]. EIDEM.

Vexato per improbitatem Nicobulo manum ut porrigat, Asterium denuo tentat Gregorius flectere.

Quid hoc, fortasse dicturus es? rursus ad nos Gregorius? rursus Epistolæ? rursus postulationes? o inexplebilem cupiditatem, quam ipsi excitavimus. Ne, quæso, vir admirande, tibi hoc accidat? Quorum enim sunt portus? Annon eorum, qui tempestate jactantur? Quorum pharmaca? Annon eorum qui morbo laborant? quibus, quæso,

[1] Alias XLVIII. Scripta paulo post superiorem.

ne privemur; idque eo magis quod gratia et auctoritate apud te valere credimur. Non enim jam poscimus, sed exposcimus, nimirum gratia gratiam semper provocante. Nicobulus per summam improbitatem vexatur, quod perinde est ac si dixissem nos; hic quippe nos recreat et reficit. Et quomodo hic silere, minimeque gravis et importunus esse queat vir etiam admodum sapiens? Oppressis manum porrige, ut tibi Dei quoque manus porrigatur, qua, ut homo, opus habes. Atque omni amicitia, et prudentia, et potentia, Deo auspice, in rebus nostris utere. Nam nec ignitum ferrum multis lapidis pulsibus opus habet, ut insitus ignis in apertum proferatur; verum simul atque percussum est, confestim ignis fulget, atque emicat: nec tibi longiore deprecatione opus erit, idque pro nobis, ac tali homine suasoris partes obeunte, tamque fido magistratus consorte. Unum idque breve, dicam. Alia quidem beneficia alii per nos accipiebant; hoc autem nos pro nobis indigemus; quod magis etiam eloquentiam tuam doctrinamque flectat.

EPISTOLA CXLIX[1]. GEORGIO.

Georgius, ad quem scripta est hæc Epistola, Diaconus erat Theologo charissimus. His illi Litteris præscribit, ut alterum diaconum nomine Euthalium, qui Philadelphium verberibus cæsum, etiam in carcerem conjecerat, ad se adducat rationem redditurum, et pœnas luiturum. Istud Gregorii mandatum argumento est eum tunc munus episcopi obiisse.

Quod ægrum est curari debet, non obteri; atque con-

[1] Alias CLXXXII. Scripta circa idem tempus.

fringi. Quonam igitur pacto condiaconus noster Euthalius, nec gradum veritus, nec propinquitatem ac necessitudinem honore prosecutus, miserum Philadelphium vinculis ac plagis obtrivit, quemadmodum ipsæ quoque plagarum notæ indicant? Hoc sanedemiratus sum. Quocirca ne id, quod factum est, susdeque accipias; verum quod accidit, ipsemet ad nos profectus, nobis expone. Adsit quoque Diaconus ipse, ut criminis, cujus arcessitur, rationem subeat, ac de hominis obtriti vita judicium excipiat. Neque enim tam turpe atque indecorum facinus in nostris propemodum oculis perpetrari ferre possumus.

EPISTOLA CL [1]. ASTERIO.

Ex primis hujus Epistolæ ad Asterium verbis colligere possumus, plures Gregorii ad eum Litteras excidisse. Cum enim frequenter scripserit, et paucissimæ supersint Epistolæ, multæ perierint necesse est. Illud scio me sæpe ac de multis rebus Litteras ad te dedisse, *inquit Gregorius. His Litteris Georgium diaconum, virum eximium, commendat: non alium hunc esse putamus Georgium ab eo cui superior Epistola scripta est.*

Lætor me, et scribere, et tamen hoc nomine accusari, quod non scribam, si quando hoc contingat. Nam suaves quoque accusationes tuæ sunt. Quanquam illud scio me sæpe ac de multis rebus Litteras ad te dedisse, atque adeo ea quoque, quæ precibus a te petieram, consecutum esse. At si nihil aliud, certe eorum, qui beneficiis a te affecti

[1] Alias CXXVI. Scripta circa idem tempus.

sunt, multitudo Litteris meis testimonio est. Quod si tu quidem amicitia locupletior es, quam ullius vota ferant, ego contra in petendo timidior sum. Ipse sane virtutis principatum habeas; mihi autem ignoscatur, importunitatis notam fugienti; quandoquidem optimum esse modum, Sapientis sermone proditum est. Cæterum Deo gratiæ habeantur, qui tibi illud præbuit, ut de aliis bene merearis, communemque benefactorem, imperiique socium nobis præfecit. Ac propterea nunc quoque per hanc meam Epistolam fratrem ac condiaconum nostrum Georgium tibi trado, virum et nobis eximium ac selectum, et Ecclesiæ summe utilem, rogans ut in iis rebus, in quibus cum nonnullis contendit, fiduciam obtineat, nec iniqua et tyrannica potentia abripi sinatur.

EPISTOLA CLI [1]. NECTARIO.

Nectarium rogat ut Georgium variis calamitatibus afflictum domesticorum comiti commendet.

Præclare multi de mente tua conjecturam faciunt; imo potius non conjecturam ducunt, sed nobis gloriantibus fidem non abnuunt, quod nempe non mediocri nos observantia et honore prosequeris. Ex iis unus est etiam honoratissimus Georgius noster, qui cum in magnum damnum inciderit, et plurimum insudet negotiis, unum salutis portum invenit, ut ad te per nos accedat, et benignitatem quamdam obtineat ab amplissimo Comite domesticorum. Da igitur hanc gratiam, si quidem velis, ipsi et

[1] Alias CCXXVI. Scripta circa idem tempus.

necessitati; sin malis nobis, quibus omnia gratificari constitutum tibi esse probe novi, quin etiam rebus ipsis persuades.

EPISTOLA CLII [1]. THEODORO.

Regimen Ecclesiæ Nazianzenæ, hortantibus episcopis, maxime Bosporio Coloniensi, et Theodoro Tyanensi, populisque pastore destitutis cogentibus, Gregorius susceperat; haud quidem statim, postquam abdicata Constantinopolitana sede, Nazianzum reversus est; verum post silentium et Pascha, post Xanxaridis balnea. Nisi enim primum hujus Ecclesiæ regimen recusasset, tot precibus, tot instigationibus non opus fuisset ut ad illud suscipiendum Gregorius impelleretur. Nazianzenam autem Ecclesiam cum per æstatem totam, vel etiam paulo amplius administrasset, circa initium autumni datis Litteris ad Theodorum Tyanensem significavit, se morbo ab Ecclesiæ gubernaculis abductum fuisse, ipsique Theodoro hanc curam incumbere; quod si non audiatur, addit se omnibus publice prædicaturum Ecclesiam hanc pastore indigere.

Tempus mihi est illud Scripturæ usurpandi: « Ad quem » vociferabor injuriam perpetiens [2]? » Quis mihi oppresso manum porriget? Ad quem Ecclesiæ, tam male affectæ ac solutæ, pondus devolvetur? Testificor coram Deo et electis Angelis, Dei gregem indigna pati, ut qui ob perditam valetudinem meam nec pascatur, nec visitetur. Nam

[1] Alias LXXXVIII. Scripta initio Autumni anni 382. — [2] Habac. 1, 2.

me morbus constrictum tenet, atque ab Ecclesiæ gubernaculis celerius abduxit, nuncque inutilem prorsus reddit, ut qui, et singulis diebus extremum pene spiritum efflem, et negotiorum mole magis opprimar. Ac si quidem hæc provincia caput quoddam aliud haberet, ad illud clamare, ipsiusque opem obtestari oporteret. Cum autem pietas tua superiore loco sita sit, ad te conjectos oculos habere necesse est. Ecclesiam tuam, quo pacto tibi videbitur, cura; nec eam in ea calamitate, qua indigna est, versantem despice. Nam, ut cætera missa faciam, qualia Apollinaristæ nunc impetu facto, partim admiserunt, partim minitantur, ex dominis meis compresbyteris Eulalio chorepiscopo, et Celeusio, quos dedita opera ad pietatem tuam misimus, intelliges. Hæc porro reprimere, non nostræ ætatis et imbecillitatis est, verum solertiæ tuæ ac potestatis: quandoquidem præter cætera hoc quoque ad commune Ecclesiæ præsidium tibi a Deo donatum est, ut viribus polleas. Quod si hæc dicens ac scribens minime audiar, quod unum superest, hoc faciam, nempe ut publico omnibus prædicem ac perspicuum reddam, quod Ecclesia episcopo indigeat; ne alioqui ex adversa nostra valetudine incommodo ac detrimento afficiatur. Quid autem deinceps sequatur, vos intelligetis.

EPISTOLA CLIII[1]. BOSPORIO EPISCOPO COLONIÆ.

Quod se facturum minabatur superioribus Litteris Gregorius, præstitit; gubernacula Ecclesiæ abdicavit, nec cogi ultra potuit ut illa rursus susciperet. Hinc Bosporio, cui primum cesserat, hortanti iterum ut illa capesseret, his Litteris respondet se bis supplantatum et deceptum, ad Deum jam secessurum. *Bis autem se deceptum ait, primo scilicet cum in Constantinopolitanam sedem est collocatus, deinde cum Ecclesiam Nazianzenam, suadente Bosporio, regendam suscepit. Juxta Tillemontium Gregorius se queritur supplantatum primo Nazianzi, secundo Constantinopoli. Nobis hæc videntur intelligenda potius de illis, dicamne dolis, an impedimentis, quæ constituendo Nazianzi episcopo ejus provinciæ præsules semel et iterum attulisse queritur Gregorius. Episcopi rogabant ut remaneret tantisper, donec ejus loco episcopum constituissent. Hoc responsum unus ex iis, Gregorii alioqui familiaris, Bosporius habuit. Quare coacti sunt tandem huic Ecclesiæ episcopum præficere, quod anno* 382 *accidisse, electumque Eulalium arbitramur.*

Hoc jam secundo a vobis supplantatus atque deceptus sum, (quid dicam nosti :)ac si quidem juste, « Odoretur » a vobis Deus odorem suavitatis [2] : » si autem inique, hanc noxam vobis Dominus condonet. Sic enim me de vobis loqui æquum est, quandoquidem illatas injurias æquo animo ferre jubemur. Cæterum ut penes vos est voluntatis

[1] Alias xv. Scripta paulo post superiorem. — [2] Gen. VIII, 21.

vestræ potestas, sic meæ quoque penes me est. Non ultra vobis gravis erit gravis ille Gregorius. Ad Deum secedam, qui solus purus est, et a fraude alienus. In me ipsum colligar. Hæc mihi ipsi consului. Bis enim ad eumdem lapidem impingere dementibus solum tribuit parœmia.

EPISTOLA CLIV[1]. OLYMPIO.

Scripta est hæc Epistola anno, quo Olympius Cappadociæ præfectus, decessit imperio, id est, exeunte anno 382. Summa æquitate provinciam administraverat Olympius, et ideo magnum sui desiderium apud Cappadocas reliquit; quod quidem his apparet Litteris Gregorii, qui eum discedentem flevit, magnisque abeuntem laudibus et faustis hominibus est prosecutus.

Tu nobis præfectus es, etiam post præfecturam (alio enim modo, quam vulgus solet, de rebus judicamus,) quoniam virtutes omnes, quæ quidem præfecto dignæ sint, complexu tuo tenes. Plerique enim ex iis, qui sublimibus thronis insident, apud me humi jacent, nimirum quos manus humiles et abjectos efficit, servosque eorum, quibus præsunt. Permulti rursus alti et sublimes, quamvis inferiori loco atque ordine sint, nempe quos virtus in alto collocat, ac majoribus præfecturis dignos reddit. Sed quorsum hæc mihi? Non jam nobiscum est magnus Olympius, nec gubernacula nostra gerit. Perimus, proditi sumus, facti sumus rursum secunda Cappadocia, qui primæ dignitatem a te consecuti eramus. Atque ut de aliis taceam, ecquis jam Gregorii tui senectutem curabit, corporisque

[1] Alias L. Exeunte anno 382 scripta.

imbecillitatem honoribus velut incantabit, honoratioremque ex eo reddet, quod multis hominibus benignitatem tuam conciliaret? Ac nunc quidem itinere vestro, cum meliori ductu ac pompa abite, multas nobis lacrymas relinquentes, multas autem vobiscum opes efferentes, quasque non multi præfecti secum asportant, nimirum bonam existimationem, et quod in omnium animis inscripti atque incisi estis, velut columnis, quæ non facile moveri possunt. Quod si ad nos rursus, cum majori et illustriori magistratu vobis venire contigerit, (nam hoc nobis desiderium auguratur,) pleniores utique Deo gratias persolvemus.

EPISTOLA CLV [1]. ASTERIO.

Eodem tempore quo superiorem Epistolam ad Olympium scripsit Gregorius, datis paribus Litteris Asterio, qui comes Olympii non minora pietatis et æquitatis argumenta ediderat, quique de Cappadocibus perinde ac Olympius bene meritus fuerat, quantum mœrorem atque detrimentum ejus discessus attulerit, significavit. Qui has Epistolas legerit, atque etiam 156, quæ proxime sequitur, huic tanquam in speculo contemplari licebit, quam suavi, quam tenero amore, quam toto pectore Gregorius diligeret amicos, quamque grati animi sensu accepta beneficia recoleret; denique quam sancte christianam coleret amicitiam.

Quidnam hoc est, quod nobis accidit? Relictis nobis abscessistis, ac nos morbo laboramus. Nec livor tantum nobis spatii concessit, ut discessum vestrum oratione pro-

[1] Alias cxxv. Scripta eodem tempore.

sequeremur. O grave detrimentum, et vim injustam! Periculum est ne audacius quid proloquar. Quid bonum capere attinebat, si permansurum non erat? Nec enim res ulla jucunda tantum voluptatis affert, cum adest, quantum mœroris, cum abscedit. Honore a vobis gloriaque affecti sumus, fructum ex magistratu vestro cepimus, humanitatis officiis repleti sumus. Nec enim hæc oblivione delevimus, nec delebimus: priusque nostri quam vestri memoria nobis elabetur. Quidnam autem pro his rebus vobis beneficii rependemus? Quid aliud quam quod omnium præclarissimum habemus? preces autem habemus, quibus utinam salus vobis et gloria comparetur. Faxitque Deus ut a nobis rursum videamini, si modo nobis tandiu vitæ usura concedatur.

EPISTOLA CLVI[1]. EIDEM.

Laudat Asterium quod præsidis adjutor et socius, publicisque deditus commodis, locum tamen det officiis amicitiæ.

Magnus inter homines Hercules, ut ferunt, (libet enim tibi, erudito ac diserto viro, tuorum quoque aliquid in memoriam revocare;) at non tantus fuisset, nisi Iolaum certaminum socium habuisset ac præsertim adversus Hydram (63), sævam hanc et multis capitibus præditam belluam; cujus ille capita desecabat, hic autem igni cremabat, quemadmodum scilicet vos improbitatis. Multos et Actoris filii curruli certamine superabant, ut Homero placet, dum illi et corporibus et arte gemini habenas et

[1] Alias CXXVII. Scripta paulo post superiorem.

flagellum inter se partirentur, victoriamque alter alteri conciliaret. Vectores multos servat gubernator: at non proinde servaret, nisi bonus proreta ipsi auxilio esset, qui et ventos observat, et scopulos præmonstrat, navisque velut oculus quidam existit. Tales nostro judicio vos estis. Nam cum præses ex se ipso clarus sit, tu adjuncta opera tua et auxilio, clariorem eum reddis. Quem cum multis nominibus laudemus, tum hoc potissimum nomine admiramur, quod cum tantam publicis commodis benevolentiam conservetis, tamen locum quoque amicitiæ officiis datis, nimirum non morum asperitate (quod multi eorum faciunt, qui modum tenere nesciunt,) juris rigorem ostentantes, verum mansuetudine potius imperii austeritatem mitigantes.

EPISTOLA CLVII[1]. THEODORO.

Anni 382 *finem, vel sequentis initium redolet hæc Epistola, cujus exordium belle respondet Epistolæ* 153, *quam anno labente mox collocavimus. Quemadmodum enim in* Epistola 153 *scribit Bosporio his verbis:* Non ultra vobis gravis ero, etc., *sic ad Theodorum :* Non jam vobis molestiam exhibebo. *Itaque cum exeunte tantum anno* 382, *vixque ante annum* 383 *episcopus Nazianzi ordinatus sit Eulalius, in confiniis anni utriusque hæc Epistola merito collocetur. Severe canones optat observari, rogatque Theodorum ut Nicobuli pueros paterno velit oculo conspicere.*

SPIRITUALIA finem habent: Non jam vobis molestiam

[1] Alias LXXXIII. Exeunte anno 382, vel ineunte 383 scripta.

exhibebo. Coïte, vosipsos munite, adversum nos consilia inite. Vincant qui nos oderunt : ad unguem observentur canones, a nobis, quibus nihil est imperitius, initium ducentes. Nihil est quamobrem quispiam ob leges severe observatas invidia commoveatur; at vero amicitiæ officia minime prohibeantur. Charissimi filii mei Nicobuli pueri ad urbem profecti sunt, ut celeriter scribendi artem addiscant; a te peto, ut, cum in aliis rebus benevolo eos ac paterno oculo conspicias, (neque enim quominus id quoque fiat, canones vetant,) tum etiam id cures, ut non longe ab ecclesia habitent. Cupio enim ipsorum perpetuam tecum, hoc est, cum homine omnibus virtutum numeris absoluto, consuetudinem habentium, mores etiam ad virtutem informari.

EPISTOLA CLVIII [1]. EULALIO.

Eulalius ad quem hæc scripta est Epistola, non alius quam qui recens Ecclesiæ Nazianzenæ præfectus fuerat. Proinde scribi ante annum 382 exeuntem non potuit, quo tempore perfecit tandem Gregorius quod multis precibus et conatibus frustra diu tentaverat, nempe ut Nazianzo Episcopus præficeretur. Gregorius, explorato Alypianæ proposito, rationem reddit Eulalio, simulque hortatur ut pro puella preces fundat, et quod salutis initium accepit, excolat ad Dei gloriam : *quibus verbis aperte et Episcopi erga sacras Deo virgines officium, et ipsa Nazianzi designatur Ecclesia.*

Nihil veritate fortius, ut et Esdræ et mihi videtur. Nam

[1] Alias CCXXXII. Scripta eodem tempore.

Alypiana virgo, cum omni diligentia ab ea exposceremus sui ipsius propositi rationem, ut injunxeras, libere et ingenue veritatem confessa est, virginitatem professa, eique adhærens majori fervore quam expectabamus, majori tamen constantia, quam fervore, fervore, inquam, virgineo, sed senilibus responsis. Proinde interrogationis nostræ asperitas, exitu lenis visa est; nam concilii firmitatem ac propositi magis ostendit. Hæc igitur sciens pro puella preces funde; et quod salutis initium accepit, excole, ad Dei gloriam et nostram, ac totius religiosi cœtus.

EPISTOLA CLIX[1]. THEODORO.

Hanc ad Theodorum Epistolam, aliasque plures hic collocamus, quæ ad annum 382, vel 383, referri possunt, ut cuique libuerit. Nihil enim continent quo veluti nota quadam dignosci certove argumento probari possit, quo tempore fuerint scriptæ. In ista Gregorius Theodoro, (quem Tyanensem credimus,) Amazoniam propinquam suam, piam virginem, commendat.

Propinquam quidem meam, tuam autem alumnam, possessionem vero Deo charam, pietati tuæ offero, nimirum cumprimis venerandam filiam nostram virginem Amazoniam, cujus tu si et fidem honori habeas, et adversæ corporis valetudini opem feras, ob idque in omnibus rebus manum ipsi porrigas, ejusque curam suscipias, rem sane ingenuam, tuaque pietate, addam et amicitia nostra, dignam facies.

[1] Alias LXXXII. Scripta anno 382, vel 383.

EPISTOLA CLX[1]. EIDEM.

Jus Eugeniæ ad hæreditatem adeundam commendat Gregorius Theodoro.

Et tu, et nos hoc volumus, filiam nostram Eugeniam jus suum apud tuam pietatem obtinere, nec permittere ut a suis hæredibus injuria afficiatur. Afficeretur autem, si quid ei ex his rebus eriperetur, quæ ab avia nepti relictæ sunt; quam illa summa cura educavit ac reliquit, paucis ipsi rebus legatis, cum tamen multa tunc promisisset, seque ei relicturam speraret.

EPISTOLA CLXI[2]. EIDEM.

Significat Theodoro se dictæ in quemdam hominem sententiæ acquiescere, eamque validis ipse rationibus confirmat. Hæc Epistola in editis Leontio inscribitur, sed in Parisiensis Ecclesiæ, nunc Regio codice, τῷ αὐτῷ, adeoque Theodoro.

Quæ mihi æqua videbantur, scripsi. Quod si aliud quiddam, ac non illa tibi in mentem venerint, (non autem dubito, quin optima ratione veniant,) id quoque accipiemus. Alioqui enim adversus ipsammet pietatem iniqui et injurii essemus, si tibi, ut juste atque integre judicanti, eos qui ad nos accedunt, offeramus, at non item iis, quæ [illegible] acquiescamus, quod quidem plerique ex iis, qui perquam miseri et imperiti sunt, facere consueverunt.

[1] Alias LXXXV. Scripta iisdem temporibus. — [2] Alias LXXXVI. Scripta circa idem tempus.

EPISTOLA CLXII[1]. EIDEM.

Laudatur Tom. V. Conciliorum hæc Epistola, qua Theodoro ingenuas *matronas ita commendat Gregorius, ut adversus* potentioris tyrannidem, *si deserantur,* acrioribus ipse animis insurgere, *eorumque tueri innocentiam paratum se confiteatur.*

Quæ a venerabilissimis dominis meis episcopis ad pietatem tuam scripta sunt, eadem a nobis quoque scripta esse ducens, ingenuis matronis dextram, quæso, præbe, nec eas viri illius, adversus quem progressæ sunt, tyrannica potentia vexari atque opprimi patere: verum iis, ut par est, opitulare, si scis quæ patiantur, et ob quam causam patiantur: si autem nescis quoniam idipsum patiuntur, propterea quod injustitia tibi ignota est, nec fidem meretur. Quod si nos quispiam curiosiores quam par sit, esse existimet, ut qui litem nihil ad nos attinentem nobis asciscamus, in probet, et acquiescemus. At nunc vereor ut ita sit. Maxime enim ne Christi quidem res, ut nec ipse Christus, divisæ sunt, nec finibus ullis circumscripta est benignitas. Atque si etiam divisas esse quispiam statuat, duos, qui hac in re graventur, esse scio, nimirum pietatem tuam et nos, si quod justum est, negligatur: etenim sub utriusque curam et administrationem sunt ii, de quibus judicatur. Ac metuendum est, ne verborum lenocinio veritas convellatur. Ac propterea jus una dicito (64), et anteverte, ac pro nostra imbecillitate depugna; ne alioqui in eam necessitatem adducamur, ut, in hac licet corporis valetudine, Dei ope, ac tuarum precum adjumento freti, acrioribus animis veritati subsidium feramus.

[1] Alias LXXXIX. Scripta iisdem temporibus.

EPISTOLA CLXIII[1]. EIDEM.

Hic commode subsequetur alia ad eumdem Theodorum Epistola, quam merito canonicam appellare possumus. Lecta est in Concilio generali quinto. In ea Theologus damnat Georgium Paspasinum, qui se promissis stare non teneri, nec juramento se adstrictum esse, propterea existimabat quod membranis inscripta non essent, nec facta cum execrationibus promissa. Quo errore depulso, Gregorius Georgio persuasit ut delictum fleret coram Deo et Theodoro, quem magnum *appellat* animarum medicum, *cumque rogat ut juxta canones peccatorem medicatus*, pro compunctionis modo tempus benigne contrahat.

Deus concedat te ecclesiis, cum ad gloriam nostram, tum ad multorum emolumentum, qui ita circumspectus es et cautus in spiritualibus, ut nos etiam cautiores efficias, qui plus aliquid ætate consecuti existimamur. Quando igitur voluisti consortes nos accipere disquisitionis spiritalis, (dico jurisjurandi causa, quo se Georgius Paspasinus vir noscitur obstrinxisse,) quod in mentem venit nobis tuæ reverentiæ declarabimus. Plerique se ipsos illudunt, ut mea fert sententia, dum juramenta quidem cum execrationibus proposita, juramenta censent: scripta vero sine verbis, perfunctorium quiddam arbitrantur, sed non juramentum. Quomodo enim debitorum chirographum plus obligare putabimus, quam simplex pactum: scriptum vero juramentum, aliud quiddam, quam juramentum ar-

[1] Alias CCXIX Scripta iisdem temporibus.

bitrabimur ? et ut summatim dicam, juramentum nobis est rata ei qui interrogavit et credidit facta fides. Haudquaquam tamen usquam vi adactum fuisse sufficit ad excusationem, (vis enim fuit ei lex, quam sibi imposuit :) nec eo quod in prætorio postea superior causa fuit; etenim ipsum litigium juramenti violatio est. Hoc etiam fratri Georgio persuasi, ne excusationem in peccatis prætexeret, neque rationes comminisceretur ad culpæ patrocinium; sed jusjurandum esse sciret quod scriptum fuit, et coram Deo fleret ac reverentia tua pro delicto, etiamsi prius aliter opinatus esset, se ipsum decipiens. Hæc itaque ipsi disseruimus viro : ac manifestum est si tu ipsum alloquaris diligentius, fore ut multo magis eum compungas, tanquam magnus animorum medicus, et canone regulave medicatus ipsum, quanto visum fuerit tempore, conferes postea temporis indulgentium. Tempus autem remittes pro modo compunctionis.

EPISTOLA CLXIV[1]. TIMOTHEO.

Hæc vel ab anno 382 dari potuit Epistola. Si tamen finem attendas, anno potius 383 convenit; quo Eulalio tandem episcopo Nazianzi consecrato, negotii nihil deinceps Gregorio fuit, nisi preces Deo adhibere ac vitæ discessum cogitare. Quis sit ille Timotheus ipsæ docebunt Epistolæ. Ejus laudat virtutes : ab ipso laudatus laudes ejus miro modo excipit, hortatur ut pro Trinitate viriliter decertet.

Bonus ego semper bonorum virorum venator sum; (libet enim nonnihil juvenum more gloriari;) quippe qui

[1] Alias CLXXXVII. Scripta anno 382, vel 383.

eruditionem quoque tuam sese occultantem atque incognitam esse studentem, et ipse indagatricibus quibusdam rationibus inveni, et aliis cognitam reddidi : et ut aliquid ex nostra doctrina usurpem, « Lumen sub modio abditum » candelabro imposui[1], » atque in medium protuli. Ut enim alias tuas virtutes prætercam, hoc est, doctrinam, pietatem, morum facilitatem ac modestiam, (quæ quidem omnia ut unus obtineat, perdifficile est,) en id quoque, quod nunc facis, quanti existimandum est! Et nostri recordaris, et per litteras complecteris, et laudes adjungis : non ut nos laudes, tuam enim philosophiam intelligo, verum ut meliores reddas, atque ad ulteriora promoveas, erubescentes videlicet non tales nos præbere, quales esse arbitraris. At nostræ quidem res finem habent. Invidiæ cessimus, Deo tranquille philosophamur, soli degimus, atque in precibus versamur, mundi strepitibus ac tumultibus liberati sumus. Tu vero « Viriliter age et confortare[2], » ac pro Trinitate, quantum vires tuæ ferent, dimica. Et qui mansuetus est, pugnax fiat, quemadmodum etiam nos facere videbas : neque enim mihi placet, ut simii floreant celebresque sint, leones autem quiescant. Ac pro nobis, qui magnis ærumnis premimur, Deum precare, ut pacatum e vita discessum, ad quem jam vergimus, consequamur.

[1] Matth. v, 15. — [2] Psal. xxx, 25.

EPISTOLA CLXV[1]. EIDEM.

Cum nescio quid molesti Timotheo contigisset, nimioque cum dolore factum accepisset Gregorius, datis ad illum Litteris, amica simul et acri nonnihil objurgatione, animum ejus erexit.

Te calamitatem nimime philosophico animo ferre audio, nec laudo : vera enim scribere oportet, præsertim ad hominem amicum, ac probitatis et honestatis studiosum. De his enim rebus sic sentio, et quidem, ut mihi persuadeo, rectissime. Nec enim nimiam indolentiam probo, nec nimiam doloris acerbitatem. Illud enim inhumanum est, hoc a philosopho alienum. Verum medium ita tenere convenit ut et iis, qui nimis effrenato dolore præcipites aguntur, sapientiores nos præbeamus, et iis qui immodice philosophantur, humaniores. Ac si quidem ad alium quamdam scriberem, longiori fortasse oratione opus habuissem, meque partim vicem tuam dolere, partim monere, partim etiam objurgare oportuisset. Nam et commiseratio magnam ad levandum dolorem vim habet; et qui æger est, ejus qui integra valetudine utitur medicam manum requirit. Quoniam autem mihi cum erudito viro sermo est, hæc dicere sufficiet : Ad te redi, atque ad eos libros, quos familiares habuisti, in quibus et multæ vitæ sunt, et multi vitæ modi, et multæ voluptates et lenitates : multi vero, ut par est, adversi casus et asperitates. Deus enim hæc alia aliis nectit : ob id scilicet, meo quidem judicio, ut nec mœror medicina careat, nec lætitia expers disciplinæ sit; atque ut inconstantiam et varietatem, quæ in his rebus est,

[1] Alias CLXXXIX. Scripta paulo post superiorem.

contemplantes, oculos in eum conjiciamus. Hæc igitur tanquam normam ac regulam, tuo dolori admovemus. Ac si quemdam ex iis, qui rerum acerbitatibus nimium succubuerunt, laude affectum fuisse, aut etiam dolendo aliquid perfecisse cognovisti, da te mœrori, ac luctu fruere; (nemo est cui calamitas deplorata invidiam conflare debeat;) sin autem eum vituperari ac reprehendi, vetus quidem adagium ait : Qui vulneravit, medebitur; nunc autem commodum fuerit dicere : Qui vulneratus est. Quin alioqui etiam nobis turpe, atque a nostra lege alienum fuerit, in hujusmodi rebus vulgus imitari : quandoquidem nos præsentibus quoque rebus sublimiores divinus sermo reddit, monetque, ut hæc tanquam umbras et ænigmata prætereamus, ac, nec res molestas, nec jucundas, pro veris rebus ducamus, verum alibi vivamus, illucque intentos oculos habeamus, atque unam molestiam peccatum, unam lætitiam virtutem et cum Deo conjunctionem agnoscamus. Hæc tibi ipsi accine, ac melius habebis. Imo vero non dubito, quin et jam accinueris, et rursum accinas, etiamsi ad te minime scribamus.

EPISTOLA CLXVI[1]. EIDEM.

Objurgatione Gregorii nonnihil læsus Timotheus ipsi rescripsit, haud magnum esse e terra de navigantibus judicium, majusque esse dimicare, quam ad perferendas calamitates alios hortari. *Quod telum in se contortum, æquo animo se excipere Gregorius respondit hac Epistola* 166, modo illi curæ esset, ut adversus mærorem fortem et philosophicum animum exhiberet. *Non longo tempore post superiorem Epistolam hæc scripta.*

Nonnihil fructus, vir eximie, imo etiam haud parum fortasse, ex Epistola mea percepi, utpote peritus hujusmodi morborum medicus. Mœrorem tibi objurgatio extrusit, dolorisque locum pudor occupavit; atque ad repugnandum excitaris perquam sophistice et strenue. Ac mihi videris, quemadmodum apud Homerum Achillis equi sublato in altum capite, atque excusso pulvere, (quandoquidem jam tempus postulabat, ut Patrocli mortem lugere desinerent,) camporum rursus et armorum et ostentandi ingenii cupiditate flagrare. Adeo luculentæ et ambitiosæ, ac nonnihil etiam aculeatæ tuæ ad me litteræ sunt, si quid tamen te intelligo. Verum illud modo tibi curæ sit, ut adversus mœrorem, fortem et philosophicum animum adhibeas : et nos illud æquo animo accipiemus, haud magnum esse e terra de navigantibus judicium ferre, majusque esse dimicare, quam ad perferendas calamitates alios cohortari. Nisi quis illud dicat, quod tibi ne dimicare quidem, aut mare conscendere necesse erat : siquidem philosophia præstantior quædam res est, quam

[1] Alias CXC. Scripta non multo post superiorem.

sint ii, in quibus nunc versatur. Nobis contra adversus multa, et sæpe, imo per totum, ut puto, vitæ tempus dimicatio est, in quibus, num inscite atque ignave alios ad pugnandum acuamus, aut etiam ipsi pugnemus, multi explorant.

EPISTOLA CLXVII[1]. HELLADO.

Hæc Epistola Helladio commendat Nicobulum. Scripta videtur anno 382 vel 383; et certe aliis ad eumdem Helladium, qui eximio cuidam viro re et nomine Sacerdoti negotia facessebat, Epistolis præmittenda est; quippe quæ ante factam Sacerdoti injuriam scripta est.

En tibi etiam amicitiæ nostræ monimentum, dulcissimus filius noster Nicobulus, primum nobis ex iis qui propinqui sunt genere curæ et studio: quem si doctorum diligentioribus commendaveris gratum nobis facies; sed multo gratius erit, si mores ejus ad virtutem composueris. Hoc vero fiet si tuo hortatu frequenter ad te accedat; et quod maximum est, si noverit se non despici: quandoquidem oculus præceptoris tacita disciplina est. Debes autem nobis, nisi importunum dictu sit, etiam spiritualia, ut episcopus episcopis; et ad orationem pertinentia, ut vir eloquens eloquentiæ cupidis.

[1] Alias CCXVIII. Scripta anno 382, vel 383.

EPISTOLA CLXVIII [1]. PHOTIO.

Sacerdoti Constantinopolim, rerum suarum causa, proficiscenti tres perferendas dedit Epistolas Gregorius; quarum prima ad Photium, qui in ea urbe sophistam agebat, nempe dicendi et scribendi artem profitebatur. Secunda ad Strategium, tertia ad Palladium. Gregorii sunt quæ habet Photius; sic Photii vult esse quæ sua sunt.

« Omnia, quæ habes, mea sunt [2], » (a divina enim voce initium scribendi ducam,) mea autem dico non tantum ob spiritus communionem, verum hoc etiam nomine quod ad præsentem Ecclesiæ statum haud parum fortasse momenti atque opis attulimus, cum in rerum administratione adhuc versaremur, ac tempori præessemus. Nunc enim nihil aliud nobis curæ est, quam discessus ad quem nos ipsos colligimus, et comparamus. Sint igitur mea quoque tua, per charitatem scilicet communicata. Porro meorum omnium pulcherrimum est imprimis honorandus et compresbyter noster sacerdos, per quem te salutamus, atque intueri existimamus.

EPISTOLA CLXIX [3]. STRATEGIO.

Strategii, ad quem scripta est hæc Epistola, domum summis laudibus, ipsumque tabellarium extollit Gregorius.

O quantum inter nos disjuncti sumus, Deo res nostras

[1] Alias XCI. Scripta anno 382, vel 383. — [2] Joan. XVI, 15. — [3] Alias XCII. Scripta eodem tempore.

ita moderante! O sacram domum, et conjugium, et communem omnium eorum, qui Deum metuunt, portum! Alii bonis vestris fruuntur: mihi autem recordatio sola relicta est, ac zelotypiæ affectus adversum eos, qui ea participant. Ut autem ipse quoque bonorum nostrorum particeps sis, cum primis honorandi fratris et compresbyteri nostri Sacerdotis notitiam tibi concilio; quem non dubito quin ubi conspexeris, illud dicturus sis: Vere omnis boni amator est Gregorius.

EPISTOLA CLXX [1]. PALLADIO.

De Palladio jam satis dictum. In his ad eum datis Litteris, scribit Gregorius, Sacerdoti gratificari magis non potuisse, quam si cum probitati Palladii notum faciat.

Quod sæpe ad te scribere audeam, non audaciæ nostræ, sed humanitati tuæ tribuendum est. Nulla quippe nos satietas capit per Litteras vobiscum colloquendi, quandoquidem non alia datur facultas, Deo res nostras ita dispensante. Jam vero charissimo filio nostro et compresbytero Sacerdoti (quem eximie dileximus atque amamus,) vere serioque philosophanti, et Deo per vitæ moderationem unito, qui rerum suarum causa ad civitatem magnam, te procurante, profectus est, haud scio quid majus gratificari possimus, quam si eum tuæ notum fecerimus probitati.

[1] Alias CCXXIX. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA CLXXI [1]. AMPHILOCHIO.

Quamvis incerti temporis sit hæc Epistola, commode tamen hic collocari posse videtur. Anno namque 383, vel si mavis, alicui ex sequentibus optime conveniunt, quæ ibi de se et Amphilochio scribit Gregorius.

Vix tandem ab adversæ valetudinis laboribus respirantes ad te sanitatis auctorem festina vimus. Nam sacerdotis lingua meditata Dominum, excitat ægrotantes. Dum peragis igitur divina, fac quod præstantius est, et peccatorum molem nobis solve, diei resurrectionis victimam attingens. Nam mihi et vigilanti et dormienti tua curæ sunt, et sollicitudini; ac mihi plectrum bonum effectus es, et concinnam mentibus nostris lyram inhabitare fecisti, ex qua sexcenties scribens ad scientiam mentes nostras acuisti: sed, o Dei cultor sanctissime, ne cuncteris et orare et legatione fungi pro nobis, quando verbo Verbum attraxeris (65), quando incruenta sectione secaveris corpus et sanguinem Dominicum, vocem adhibens pro gladio.

[1] Alias cc t. Scripta anno circiter 383.

EPISTOLA CLXXII[1]. HELLADIO.

Helladio respondet, qui prior scripserat, et forte Paschalia symbola, id est, munuscula quædam miserat. Quæ munuscula vel symbola festi argumento sunt Epistolam circa festum Paschæ scriptam esse, haud quidem anni 382, ne duas litteras binaque symbola ponamus, verum anni 383. Nihil necesse est monere hunc Helladium olim amicum Basilii, ejus postea in Cæsariensi sede successorem fuisse.

Litteris tuis delectatus sum; quidni autem, cum te videam ne mortuorum quidem immemorem esse? Ad id porro, cum festi symbola adjeceris (66), majori voluptate me cumulasti. Verum ad ea quæ tribuis, ea quæ petis, adjunge. Precare pro nobis, ut, si quidem id conducit, rursus festi submoneamur, vicissimque submoneamus: sin secus ad alterius vitæ bona transferamur, ac verum festum, vel capiamus, vel videamus, ubi « Lætantium » omnium est habitatio[2]: » strophis enim hujus vitæ saturati sumus.

[1] Alias LIII. Scripta circa Pascha anni 383. — [2] Psal. LXXXVI, 7.

EPISTOLA CLXXIII[1]. POSTUMIANO.

Postumianus ad quem data hæc Epistola, prætorio præfectus ante sextam Aprilis diem anni 383, non apparet in Codice Theodos. Illius autem præfecturam, post alios in Oriente magistratus obitos, indicatam merito colligit Gothofredus ex his Gregorii verbis in Epist. 173 *:* Tandem ad summum potentiæ apicem pervenisti. *Et iterum :* Quoniam autem magna consecutus... teque Deus prius nostrum effecit, deinde nobis etiam commode præfecit, etc. *Hinc constat Epistolam hanc scriptam ante non fuisse, atque etiam spectare concilium, quod rursus anno 383, mense Junio, Theodosius Constantinopoli convocavit, ut, quod per se Nectarius non volebat,* ora impiorum *obstrueret, qui Trinitatem impugnabant. Itaque Postumianum, non doctrina et pietate minus quam dignitate præstantem, rogat Gregorius ut potestate sua ad conciliandam pacem Ecclesiis, eosque qui* dissidia *exercent coërcendos utatur.*

Doctrina sublimis es, et quidem utrovis doctrinæ genere, et utravis dicendi facultate. Alterius enim famam solam audimus, (nec enim lingua Romanus sum, nec Italicam doctrinam calleo,) alterius autem periculum ipsi fecimus, ita ut alios quoque certiores facere queamus, si modo ii sumus, qui de hujus modi rebus nonnihil judicare possimus, quales nos esse plerique aiunt. Magistratibus non paucis evectus es! Imo, ut verius loquar, non paucos evexisti. Ad summum potentiæ apicem venisti,

[1] Alias LXXI. Scripta anno 383, mense Maio vel Junio.

non fortunæ munere, ut multi fortasse dixerint, sed pro virtutis præmio dignitatem hanc consecutus, ut ipsa quoque honoratior efficiatur, atque Imperator ob suum de te judicium laudetur. Sed hæc adhuc parva, adjungam aliquid ex rebus nostris. Piæ doctrinæ mysteriis prius imbutus es, postea eam suscepisti. Verba enim tua memoria teneo, ac miraculo illo meæ aures adhuc circumsonant. Quodsi his rebus hoc adjeceris, ut amicorum, sis memor (adjicies autem, sat scio, atque ex præteritis rebus hoc conjicio,) majorem nobis tui admirationem commovebis. Hæc humanæ felicitatis meta est, ipsa beatitudo. Porro ultra Gades (67) mare ab hominibus trajici non posse, Pindaro docenti assentior. Quoniam autem magna consecutus, magnis quoque nominibus obstrictus es, teque Deus prius nostrum fecit, deinde nobis etiam commode præfecit, ac præterea ineptum est a tanto viro non maxima quæque postulare, hoc te a nobis admoneri patere. Nihil tam præfecturæ tuæ convenire existima, (quandoquidem rursus episcoporum Synodus celebratur, haud scio qua de causa, et quo modo coëuntium,) quam ut te præfecto, ac tua opera, Ecclesiæ ad pacem adducantur, etiamsi eos, qui dissidia exercent, asperius objurgare oporteat. Quod si cuipiam modum excedens esse videar, quod cum a negotiis recesserim, non tamen curam et sollicitudinem abjecerim, hoc ne mireris. Non enim quemadmodum thronis et supercilio, volentibus cessimus, ita etiam pietate: quinpotius eo majorem fidem et auctoritatem apud te habiturus mihi videor, ut qui non rem meam privatam, sed publicam utilitatem curem.

EPISTOLA CLXXIV [1]. EUDOXIO RHETORI.

Varias ad Eudoxium rhetorem Epistolas, plerasque incerti propemodum temporis, hic propterea collocamus, quod vix junior Nicobulus hoc anno tardius Eudoxium audire potuerit. Quippe qui primum Tyana profectus, ut scribendi celeriter artem edisceret, *Theodoroque anno 381 exeunte, aut incunte 382, hujus urbis episcopo commendatus, Cæsaream Cappadociæ, humaniorum litterarum et rhetoricæ causa missus est, ac tandem Constantinopoli, aleaque mox in urbe, aliisve magistris, vivo etiam nunc ac jubente patre, diversis operam sophistis dedit anno, ut arbitramur, 384, cum anno sequenti Nicobulus pater obierit. Anno itaque 383 Nicobulus Eudoxium audiit, adeoque huic anno conveniunt Epistolæ omnes ad Eudoxium, in quibus de Nicobulo fit mentio, cæteræque ad ipsum Nicobulum scriptæ. Eudoxius autem ille Cappadox fuit, cognominis rhetoris filius, ac rhetor ipse insignis, isque Christianus, quem Gregorius Sophronio, Themistio, Saturnino, eloquentiæ nomine commendavit; eidemque ipsi Eudoxio* charissima pignora, *scilicet Nicobuli filios commendat Litteris sequentibus et proxime secuturis.*

Amicitiæ officiis te supero. Prior enim, ut vides, scribo. Ac mihi credas velim, ne me quidem ostentassem, (id enim a me alienum est,) nisi amicitiam tuam plurimi ducerem, mihique necessario faciendum existimarem, ut tanquam pullum equinum scutica, sic te ad scribendum

[1] Alias cxv. Scripta anno 383.

excitarem. Hinc autem maxime provocaberis, si illud cogites, quis ipse, et ad quem et cujus causa ea scribo quæ scribo: quodque filios ut paternorum bonorum, ita etiam paternæ amicitiæ hæredes esse convenit. Quin illud quoque reputare commodum fuerit, quod tu apprime philosopharis; nos autem philosophorum parentes sumus, ac nobis virtutis specimen præbendum est, quemadmodum strenui athletæ iis præbere solent, quos palæstræ magistros habuerunt. Vis majus aliquid adjungam? Non parva nobis philosophiæ pignora penes te sunt. Consanguineos enim nostros erudis, et quidem e propinquissimorum numero. Scis quos dicam; nimirum sincerissimi ac comprimis honorandi filii nostri Nicobuli filios. His quidquid opis et adjumenti attuleris, nos in animo tuo ac memoria versari puta, qui si iis qui id asserunt, fides habenda est, non minus, quam quivis alius, idonei sumus, qui de litteris judicemus, ac studium et industriam exploremus, eruditosque magistros laudibus altius efferamus.

EPISTOLA CLXXV [1]. EIDEM.

Segnitie quodam modo laboranti Nicobulo, studium ut suum opponat et diligentiam, Eudoxium incitat Gregorius.

Rursum ad te se confert meus Nicobulus: ac rursum ego supervacaneam operam sumo, qui te sponte tua currentem et ipsum incitem. Quoniam autem egregia quidem indole est adolescens, (nisi me cupiditas fallit,) verum, quod iis, qui eleganti ingenio sunt, persæpe adjunctum

[1] Alias CXVI. Scripta eodem anno.

est, segnitie quodam modo laborat, calcaribusque indiget, studium tuum ac diligentiam oppone. Atque, ut de vestris litteris aliquid usurpem, fabulosam cicadam imitatus, ruptæque chordæ vicem Eunomo tuo supplens, cantilenam exple. Hac ratione, meo quidem judicio, gloriam ex adolescente consequeris, maximoque beneficio nos afficies, qui tibi tuæque eruditioni non multa præponimus.

EPISTOLA CLXXVI[1]. EIDEM.

Sibi succensentem compescit Eudoxium Gregorius, ipsique rursus tradit Nicobulum.

Quid tibi in nos accidisse dicemus, vir admirande? Quænam non scribendi causa? Non enim superbiam et contemptum objiciemus, nec desidiam, nec quod, quid scribas, non habeas. Neque enim tuum est his affectibus laborare. Nimirum illud est, de Iambis illis nobis succenses, quos ille male perdendus Valentinus expuit, idque te volente. Non enim hominis Rhetoris ac facundi erat hominem ulcisci, qui prius Iambos ejusmodi fundere minime dubitavit.

At, o Achilles, ingentem iracundiam doma!

rursumque nobis hastam tuam, hoc est, stylum move: ne alioqui, cum exigua perpessus sis, in majora, hoc est, in episcopale ingenium impetum facere videaris. Equita, venare, ingredere arbitratu tuo, quantum quidem ad me attinet, nec quicquam jam scribemus, nec jocabimur. Ac de his satis, tanti amicitiam tuam facimus. Hactenus tecum jocati sumus. Quod autem non jam jocantium,

[1] Alias cxcii. Scripta anno 383.

sed serio agentium est, suavissimum filium nostrum Nicobulum rursum tibi tradimus. Ac velim eum a nobis accipias, ut a nobis : rhetoricum quidem opus patri, sophisticum autem nobis largiturus. Non enim dubito, quin si volueris, negotium felicem cursum habiturum sit. Admirandis autem Sophistis supercilium duntaxat relicturus es, illudque, ut de augendis facultatibus confligentur.

EPISTOLA CLXXVII[1]. EIDEM.

Incerto *licet in Editis hæc Epistola sit inscripta, eam tamen Eudoxio datam esse non dubium est. Tantam enim cum superioribus Litteris, ac sequentibus, quæ ad eum scriptæ sunt, affinitatem habet, ut illam non ad alium quam ad Eudoxium scriptam esse constare videatur. Si quis autem tres Epistolas quæ sequuntur, huic præivisse contendat, ob ea maxime verba :* Ut habeas quæ contempsisti; *ex quibus, cum hanc Epistolam scripsit Gregorius, Eudoxium jam id fecisse videatur, ad quod eum Theologus his tribus Litteris hortatur; si quis, inquam, contendat, non admodum refragabimur, modo vicissim concedat, hoc anno has omnes Epistolas scriptas esse. Alioqui importune Nicobuli mentio hic injecta foret, quem hoc anno tardius auditorem Eudoxii fuisse non putamus.*

Quonam pacto virtus tua se habet? numquid, quantum ad Deum attinet, progressum fecimus? quod tibi, potius quam quidvis aliud, appositum existimamus. Nam hæc sunt, quæ lubenter sciscitari atque audire solemus. Cæ-

[1] Alias cxix. Scripta eodem anno.

tera quoquo modo se habeant, valere sinemus. Quanquam, ut etiam ea te prospera habere cupiamus, hoc uno nomine cupiamus, ut habeas quæ contempsisti, ampliusque ob ampliora philosopheris. Hæc et salutationis causa a nobis accipe, et egregio adolescenti Nicobulo talem te præbe, qualem speramus. Quod si plus etiam postulemus, nimiam nostram cupiditatem, ut liberalis et munificus exple.

EPISTOLA CLXXVIII. EIDEM.

Hortatur hac Epistola Eudoxium, ut contemptis opibus, splendore, plausibus, totoque dicendi genere, philosophiam amplectatur, Deoque adhæreat.

Athenis vetus lex erat, eaque meo judicio, præclarissime constituta, ut adolescentes, cum pubertatis annos attigissent, ad artes ducerentur, ducerentur autem ad hunc modum. Cujuslibet artis instrumenta publice proponebantur, atque adolescentes ad ea adducebantur. Quocumque autem delectari quemque contigisset, ad idque accurreret, hujus quoque artem edocebatur: quod videlicet ea, ut plurimum, recte succedant, quæ natura duce aggredimur; ac contra ea, quæ invita natura suscipiuntur, spem frustrari soleant. Quorsum autem spectat hæc narratio? Nimirum hoc aio tibi providendum esse, ne philosophiam, ad quam natura optime comparatus es, negligas; aut cuiquam alii arti, quæ tibi non satis apta sit, potius assuescas, quam hanc complectaris ad quam natura propendes, non modo quia præstantissima est, sed etiam quia ad naturam tuam accommodatior. Porro non esse vi co-

[1] Alias LXIII. Scripta eodem anno.

bibendum fluminis cursum (68) parœmia quoque ipsa docet, ac poësis etiam ei, qui equitandi artem didicerit (69), cantandi studio interdicit. Alioqui fore, ut nec equitationem, nec musicam assequatur.

II. Quæ autem est hæc naturæ aptitudo? Ut quidem ipse te spectando animadverti, primum vitæ et morum tranquillitas atque simplicitas, animusque ad has vitæ fraudes et imposturas parum appositus et idoneus. Tum quia præstanti es animi indole, menteque alta et erecta, atque ad contemplationem levi et expedita. Huc accedit adversæ curæ valetudinis, et corporis infirmitas: nam hoc quoque non leve ad philosophiam pondus habere Platoni visum est. Quin etiam es ætate, ut jam animi perturbationes inflectantur. Nec vero paupertate tam frangi mihi videris, quam gloriari. Jam quod erubescere scis, in eo non rhetorum morem refers. Sed neque scelesta tibi lingua est, nec malus effectus es, nec circumforaneus es, nec denique, ut rem paucis complectar, quicquam eorum habes, quibus forensem hominem Democritus fingit atque instruit, vir scilicet popularis gubernationis peritia Aristophane potior (70). Verum cum rhetor voceris, quidvis tamen potius, quam quoad mores attinet, inter rhetores censeris. Quocirca noli id philosophiæ, quod jam accepisti, projicere, nec secundas potius in secundis rebus, quam primas in maximis habeas. Atque ut etiam primas eloquentiæ tibi demus, ne sustineas inter graculos excellere, cum aquila esse possis (71).

III. Quousque ob res parvas humique reptantes inflamur, atque inter adolescentulos et fabulas ludimus, et a plausibus in altum attollimur? Migremus hinc, viri efficiamur, somnia projiciamus, umbras prætereamus, aliis vitæ oblectamenta, plusque doloris quam voluptatis habentia, relinquamus. Alios occupatos teneant, jactent, ludificentur

invidia, et tempus, et fortuna. Quod scilicet rerum humanarum inconstantiam appellant, valeant throni, principatus, opes, splendores, elationes, casus, vilis hæc et despicabilis gloriolam, ex qua plus capiat dedecoris quispiam, si eam reportet atque superbiat, quam si irrideat magnæ hujus scenæ ludicra, nugasque theatricas. Nos Verbum complectamur, ac pro omnibus rebus Deum habere optemus, solum, inquam, perenne illud bonum et nostrum. Ita fiet, ut hic quoque splendorem assequamur, quandiu nimirum parvo adhuc animo sumus, idque appetimus, aut certe in futuro ævo; quandoquidem virtutis præmium est, Deum fieri, ac purissimo illo lumine irradiari, quod in trina unitate consideratur, cujus nunc radiis leviter tantum perstringimur. Ad hæc contende, progredere, animo volita, vitam æternam arripe, nusquam spes tuas siste, quousque ad illud summe expetendum et beatum bonum perveneris. Ac nos, mihi crede, laudabis, nunc quidem parcius, paulo post autem uberius et copiosius, nempe cum in eo rerum statu, quem tibi pollicemur, te ipsum conspexeris, ac non inanem felicitatem, nec mentis figmenta, sed rerum veritatem hæc esse inveneris.

EPISTOLA CLXXIX[1]. EIDEM

In Epistola 179 *sic ab abrupto incipit Gregorius :* Quid ais? num te his verbis permovemus, et docendi munus depones? *Quæ verba apertius non possunt superiorem referre ac designare Epistolam. Jam permotum Eudoxium, ut Deum arctissime complectatur perurget Gregorius.*

Quid ais? num te his verbis permovemus, et docendi munus depones, atque ad nos, qui quondam tui similes eramus, nunc autem, si per te ita loqui liceat, te superiores sumus, te aggregabis? An tu longiori oratione demulcendus? Ne, quæso, mirifice vir, ne id expectes. Turpe enim est, eum qui ampliorem habeat partem, totum non adipisci. Nam si principium totius rei dimidium est, quod dimidium excedit, quid aliud, quam totum esse queat? Ac si quidem consilio nostro contentus es, præclare res habet, nec quicquam præterea requiratur. Sin autem tibi præstantiore monitore opus es, illud quidem monet Salomon, ut cum consilio vinum bibas, ne mundi hujus temulentia et vertigine agaris[2]. Ego autem consilio isto nonnihil immutato, hoc dico : Cum Deo consilium cape, et ab officio minime aberrabis.

[1] Alia CLXX. Scripta eodem anno. — [2] Eccli. XXXI, 32-35.

EPISTOLA CLXXX [1]. EIDEM.

Respondisse videtur Eudoxius, sibi nondum omnino persuasum, ut se totum ad philosophiam sanctiorem conferret, animo tamen jam philosophari. Etenim rescribens Gregorius, animique propositum istud laudans, adjicit: Etiamsi nondum philosophiam profitearis; *eumque ad majora miro artificio promovere conatur.*

Egregio quidem, fili, satus es patre, ut de te audio. Tantum attolle te, « Prospere incede, et regna [2]; nosque laudes tuas prædicabimus, etiamsi nondum philosophiam profitearis. Neque enim ad ea quæ dicis, magis animum adjicimus, quam ad ea quæ facis : quandoquidem hoc quoque ipsum, philosophiam non profiteri, valde philosophicum est. Quod de oratore Lysia censor Dionysius ait, nempe hoc ipsum quod artificio careat, summi artificii esse.

EPISTOLA CLXXXI [3]. SATURNINO.

Hac Epistola Eudoxium Gregorius commendat Saturnino, qui hoc anno consulatum iniit. Quod vel primis litterarum verbis significatur : Etsi imperii fastigium aditum omnem intercludit. *Opportuniori loco collocari hæ litteræ non poterunt.*

Etsi imperii fastigium aditum omnem intercludit, at

[1] Alias cxxi. Scripta eodem tempore.— [2] Psal. xliv, 5. — [3] Alias cxxxii. Scripta anno 383.

benigna tamen et facilis est amicitia, qua factum est, ut hanc precationem tibi offerre non dubitarim. Ad omnia tua erga me beneficia hunc cumulum adde. Doctissimum ac disertissimum filium nostrum Eudoxium, virum, et vita et doctrina, virtute tua dignum, velim libenter videas; ac si qua in re probitatis tuæ ope indiguerit, præsidio tuo digneris. Nos autem preces tibi rependemus: quam unam gratiam, iis, qui bene de nobis merentur, referre possumus.

EPISTOLA CLXXXII [1]. GREGORIO NYSSENO.

Non semel observavimus, Gregorium, postquam Constantinopoli in patriam reversus sit, nulli labori pepercisse, ut Nazianzenæ Ecclesiæ episcopus præficeretur. Precibus tandem, supplicationibus et clamoribus, voti compos factus est; et Eulalius, Gregorii consobrinus, vir venerabilis, Nazianzi episcopus creatus est, exeunte anno 382 vel 383 ineunte. Verum invidiæ morsibus iterum patuit Gregorius. Nazianzenam Ecclesiam, utpote parvam ab eo despici, prius adversarii objiciebant. Postquam autem Eulalius consecratus fuit, eum, invito ac repugnante Gregorio, consecratum et præfectum fuisse Eccclesiæ Nazianzenæ, tantumque non expulsum Theologum prædicabant. Hanc calumniam repellit Gregorius in Epistola quæ sequitur, et narrat quomodo rogatu suo Eulalius creatus sit episcopus.

« Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est [2]; » et

[1] Alias XLII. Scripta anno 383. — [2] Psal. CXIX, 5.

quod malorum caput est, bellis et seditionibus res nostræ flagrant, nec pacem, quam a sanctis patribus accepimus, servavimus. Hanc non dubito, quin ipse restituas, in Spiritus illius virtute, qui, et te, et omnia tua regit ac moderatur. De nobis autem, ne quisquam, obsecro, falsos sermones jactet, nec de dominis episcopis, tanquam videlicet invitis nobis ac repugnantibus episcopum alium nobis suffecerint. Non enim usque adeo illis contemptui sumus, nec adeo infestum eos nostri odium tenet. Quin potius eos multum diuque obtestatus propter effœtum et emortuum corpus, simul etiam quod neglectæ Ecclesiæ onus pertimuerim, hanc ab iis gratiam postulavi, nec ecclesiasticis legibus adversantem, et nos recreantem, ut is Ecclesiæ pastor daretur, qui etiam precibus tuis datus est, pietate vestra dignus; quem tibi quoque in manus trado, maxime venerabilem dico Eulalium, religiosissimum episcopum cujus utinam manibus immori mihi contingat. Quod si quis est, qui putet, episcopo vivente, alium institui non debere, is sciat, se ne hac quidem in parte nobis causa superiorem esse. Inter omnes enim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum, qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus.

EPISTOLA CLXXXIII[1]. THEODORO EPISCOPO.

Quamvis per calumniam Eulalium invitis episcopis præfectum fuisse Ecclesiæ Nazianzenæ prædicarent Gregorii adversarii, ordinationi tamen Eulalii Helladius Cæsariensis episcopus obstitisse, violatosque canones, videtur objecisse; sed diversa ratione; nempe quod Ecclesiam apud quam ordinatus fuerat, deseruisset. Malæ hujus famæ increbrescentis admonitus Gregorius a Theodoro, quisquis ille sit, sive alterius provinciæ episcopus, seu Tyanensis, ut habent Editi, hanc ad eum Epistolam scripsit, in qua multiplici calumniarum generi occurrit; multiplici, inquam; neque enim unam tantum, sed omnes et singulas depellit. Præterea Bosporium defendit.

HABUIT quiddam et apud nos livor, quem non facile potuit ullus effugere. Ecce etiam seditione Cappadoces laboramus, ut ita dicam; quod non prius auditum est, neque creditum malum; « Ut non glorietur omnis caro coram Deo[2] : » sed videamus, ut, omnes cum simus homines, non facile alios increpemus. At mihi aliquid est lucri, et a calamitate, (si fas est contra vulgi opinionem loqui,) profecto et ex spinis, sicut proverbium habet, rosas collegimus. Ego igitur nequaquam præsentia tuæ pietatis antea usus, neque te litteris allocutus : sed tua solum fama et opinione illustratus, nunc in necessitatem veni te per litteras alloquendi ; et gratia multa ei, qui hoc largitus est. Scribere autem de hoc aliis episcopis, de quibus

[1] Alias CCXXV. Scripta eodem tempore. — [2] I Cor. I, 29.

scripsisti, jam non est tempus, ideoque omittam. Simul etiam et infirmitas nos pigriores in eam rem efficit: quæ autem tibi scribimus, et illis per te scribimus. Desinat perscrutari, quæ circa nos sunt, dominus meus et Dei amator Helladius episcopus. Neque enim spirituali, sed contentioso hæc quærit ambitu, neque ob tenacem canonum disciplinam, sed ut iram expleat, sicut est ex tempore manifestum, dum sunt multi qui cum eo præter rationem permoti sunt; oportet enim taliter dicere, et non contristare. Ego certe si corpore quidem ita me haberem, ut præesse possem Ecclesiæ Nazianzenæ, cujus ab initio præsul sum renuntiatus, minus autem Sasimorum, ut vobis non recte aliqui suadent, non adeo fui infelix, neque ita divinarum constitutionum indoctus, ut vel Ecclesiam despicerem, vel vitæ otia consectarer præ repositis præmiis, iis qui laborant secundum Deum, et iis qui commissum talentum exercent. Quid autem mihi tanti labores prosunt, et magnæ spes, qui de maximis male consilium inierim? Quoniam autem et corpus mihi imbecillum est, sicut est omnibus manifestum; nihilque oneris ac molestiæ ex recessione hac pertimui ob eam quam dixi causam, atque videbam Ecclesiam nobis hærentem, gravique damno periclitantem, et ex mea dissolutione propemodum dissolutam, supplicavi et prius et nunc dominis meis et Dei amantissimis episcopis patriotis, ut darent caput Ecclesiæ, quod cum Dei adjutorio dederunt dignum et meis desideriis et vestris orationibus. Hæc ergo et ipse cognosce, Domine charissime, et reliquos doceto episcopos recipere eum, et calculo suo approbare, nec onerare meam senectutem calumniis fidem accommodando. Additum sit autem et illud his litteris: Dominum meum et Dei amantissimum consacerdotem Bosporium, si male in fide sentientem inquisitio vestra offenderit, quod dicere nefas est, (dimitto

enim longum tempus, et testimonium nostrum, ipsi hoc judicate. Sin autem, quæ de parœciis inquisitio est, efficit ut perversæ circa fidem illi opiniones affingantur, et novo crimine insimuletur, nolite, quæso, calumniis abripi, nec apud vos plus valeant obtrectationes, quam veritas: ne multos contristetis qui bene agere disponunt. Salvus, lætus, proficiens secundum Deum, nobis tribuaris, et Ecclesiæ, quarum es commune decus.

EPISTOLA CLXXXIV [1]. AMPHILOCHIO.

Ad calcem superioris Epistolæ, Bosporii defensionem suscipit. Variæ huic episcopo illatæ fuerant calumniæ a vafariis hominibus, qui a pastore suo redargui ægre ferentes, eo usque rem perduxere, ut orta de juribus Ecclesiæ diœcesisque descriptione, controversia, ipsa etiam fides in dubium ab orthodoxis episcopis vocaretur. Cum itaque causa agitari cœpit, Gregorius atrocitate rei, et Bosporii amicitia commotus, datis ad Amphilochium litteris, petiit, ut Parnassum usque profectus illatam cumprimis honorando, Deoque charo episcopo, calumniam refutaret. *Quod cum egregie præstitisset, gratias amplissimas in hac Epistola agit Theologus; simulque Bosporii doctrinæ, quam alias sæpe viva voce, et litteris, aliisve modis ipse docuisse profitetur, ipsiusque laudes prosequitur. Quæ omnia de Bosporio, haud quidem Doarensi, qui nullus tunc uspiam legitur, verum de Coloniensi episcopo, viro tum temporis celeberrimo intelligenda esse probant et Gregorii cum episcopo Coloniensi necessitudo, et hujus Epistola cum aliis litteris in quibus Bosporii nomen habetur, ipsaque rerum, quæ ibi tractantur, affinitas; neque moramur auctoritatem Theodoreti, quem in multis falli constat. Ad Amphilochium quoque, ut habent græca, non vero ad Eutropium, ut latina præ se ferunt, scriptam hanc Epistolam putamus. Eutropium enim alium non novimus Gregorio familiarem, nisi illum, qui primum Asiæ proconsul, deinde prætorio præfectus fuit. Cui profecto non potuit nec debuit Gregorius scribere*, ut cum cæteris episcopis Bosporii controversiam disceptaret.

« Impleat Dominus omnes petitiones tuas [2], » (nec patris

[1] Alias CLXXV. Scripta paulo post superiorem. — [2] Psal. xx, 9.

votum dedigneris;) abunde quippe senectutem nostram recreasti, dum et Parnassum usque, quemadmodum provocatus eras, profectus es, et illatam cumprimis honorando ac Deo charo episcopo calumniam refutasti. Quandoquidem improbi homines hoc libenter faciunt, ut culpas suas in eos, a quibus arguuntur, convertant. Quanquam enim ipsius ætas et vita omni accusatione valentior est, et nos, qui sæpe res ipsas ab eo audivimus, aliosque docuimus, et ii, qui ex errore revocati sunt, communique Ecclesiæ corpori adjuncti : accuratiori tamen ac certiori argumento propter calumniatores et pravi ingenii homines, tempus hoc, utpote malum, indigebat; quod quidem tu nobis, vel iis potius, qui animi levitate laborant, atque ab hujusmodi hominibus facile in fraudem inducuntur, præbuisti. Hæc autem si longiore quoque itinere suscepto ipsemet pro testimonio dicere, ac cum cæteris episcopis hanc controversiam disceptare volueris, spiritnale opus feceris, tuaque integritate dignum. Fraternitatem, quæ tecum est, ego et omnes, qui mecum sunt, salutamus.

EPISTOLA CLXXXV[1]. NECTARIO.

Bosporii causam cum audisset Gregorius Constantinopolim traducendam, controversiamque hanc apud judices prætorios disceptandam, Nectario protinus scripsit minime ferendum, ut hujusmodi negotium apud tales judices, quamvis christiani essent, disceptaretur. Quod quidem non solum obtinuit, verum etiam causa forsan fuit, vel occasionem præbuit piissimo imperatori Theodosio condendi legem, quæ, dato ad præfectum Augustalem Optatum pridie Nonas Februari anni 385, vel potius 384 rescripto, sancivit ne nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiæ serviunt, ad judicia sive ordinariorum, sive extraordinariorum judicum pertrahetur; et omnia, quantum ad causas ecclesiasticas pertinet, auctoritate episcopali decidi. *In hac autem Epistola Gregorius commendando Bosporium, ipsius laudes sic permiscet, ut ad commiserationem nemo non trahatur.*

Quando alius aliud quiddam e tuis laudat, et omnes ut in foro bonam tuam existimationem promovent, ego, quæ mearum virium sunt confero, ac nullo minus; quia et honorare nos dignaris, velut filius dilectus patris senectam solari. Idcirco etiam nunc hanc tibi precationem ausus sum offerre pro reverendissimo et Dei amantissimo episcopo Bosporio, pudore quidem suffusus, partim quod vir tantus litteris nostris opus habet, cui et vitæ ratio et ætas reverentiam stabiliunt : nec vero minori pudore affectus quod sileam, et quod nullum de eo sermonem ins-

[1] Alias ccxxvii. Scripta anno 383.

tituam, qui voce præditus sim, et fidem colam, atque maxime virum cognoscam. Controversiam certe de parœciis exortam ipse dissolves juxta Spiritus gratiam, quæ in te est, et canonum tenorem. Illud autem minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sint Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum Judices, quid commune gladio et Spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? Num hodie nobis hæreticus Dei amantissimus episcopus Bosporius? num hodie canities ejus expendetur, qui tot devios ab errore reduxit, tantum etiam sanæ in recta fide opinionis specimen exhibuit, et omnium nostrum doctor fuit? Ne, quæso, ne des locum ejusmodi calumniis; verum si fieri potest, pace compone quæ dissident, et hoc etiam tuis laudibus addatur. Sin secus hoc saltem ne admiseris, ut nos omnes dedecoremur hujusmodi calumnia, cum quibus et vitam exegit, et consenuit; nos, inquam, quos nosti sedulos Deitatis præcones, et cum periculo, et extra periculum, et qui nihil subtrahi ab una et inaccessa Deitate patiamur. Ora pro nobis, obsecro, valde laborantibus infirmitate. Fratrum cœtum qui tecum est ego et mei omnes salutant. Valens, lætus et laude præstans nobis et Ecclesiis in Domino tribuaris commune columen.

EPISTOLA CLXXXVI[1]. EIDEM.

Altera ad eumdem Nectarium Epistola circa idem tempus scripta, commode subjicietur. Cognatam, seu neptem suam Nectario prolixe commendat.

Quid fecisses, si præsens ipse negotia habuissem? Perspicuum utique est, te nihil omnino studii ac diligentiæ prætermissurum fuisse, quo me ab injuria et fraude liberares, si quid conjecturæ duci potest ex his quæ præcesserunt. Hoc igitur nunc quoque nobis per ornatissimam neptem nostram, pedibus tuis per me advolutam, concede, tum supplicis ætate permotus, tum et morum integritate et pietate, (longe enim ab aliarum mulierculaum moribus aliena est;) tum præterea ipsius quiete et negotiorum gerendorum imperitia, tum quia a propinquis nunc ipsi negotium exhibetur, tum denique et maxime, quia id ego a te precibus contendo. Porro eo majorem a nobis gratiam inieris, quo in eo, quod petimus, beneficio celeritatem majorem adhibueris. Nam ille quoque in Evangelio iniquus judex humanum se viduæ clementemque præbuit, sed post diuturnam et importunam supplicationem. A vobis autem celeritatem requirimus, ne diuturnis curis, gravibusque in externa regione afflictionibus et ærumnis conficiatur : tametsi illud maxime novi tuam pietatem effecturam, ut extera tellus illi patria sit.

[1] Alias LII. Scripta eodem circiter tempore.

EPISTOLA CLXXXVII [1]. EUDOXIO.

De Eudoxio rhetore, cujus auditor fuit Nicobulus, satis jam supra dictum. Cum autem variis in locis varios habuerit magistros Nicobulus, revocare quis posset in dubium, num Eudoxio scripta sit hæc Epistola, quæ alii ex his magistris scribi potuit, ut Photio, quem Constantinopoli morantem et docentem audiit Nicobulus, ut ex datis ad ipsum Gregorii litteris certum est. Verum tanta hujus Epistolæ cum aliis, quas Eudoxio scriptas esse constat, convenientia, ut qui has legerit, istam quoque ipsi datam esse non sit dubitaturus. Quod non scribat, Eudoxium expostulantem Gregorius arguit, monetque non crediturum se, nisi documento præbito, quæ de Nicobulo magna scripsit et miranda.

Quod non scribam, expostulas, cum ipse, ut puto, non multas litteras miseris, nisi forte me morbus delirum reddit, acceptorumque beneficiorum immemorem. Atqui si nihil aliud, certe nobis, ut morte functis, oratio funebris a te, cujus ars in declamando ac scribendo sita est, debebatur. Atque hic arguendi finis sit : neque enim, cum amice accusemus, id ultra amicitiæ limites facere convenit. Quæ autem de suavissimo filio Nicobulo scribis, magna quidem admodum, et miranda sunt, atque ejusmodi, quæ patris facilitatem iis rebus, quas vult, fidem facile adhibentem, abripere queant. Nos autem tum denique vera esse credemus, cum adolescens, documento nobis præbito, nec tuis promissis, nec nostra spe indignum se præbuerit.

[1] Alias CXVIII. Scripta anno circiter 384.

EPISTOLA CLXXXVIII[1]. STAGIRIO.

Ad audiendum Stagirium Nicobulus suomet ipse consilio se contulit, et patris etiam voluntate, nullatenus vero ex Gregorii sententia, qui tamen his eum litteris Stagirio commendavit.

ERUDITIONE Atticus es? Attici nos quoque. Adolescentibus præes? nos omni ætati. Ad sermonem informas? nos ad mores. Multa nobis inter nos communia sunt. Unum autem pro omnibus, ac præ omnibus, suavissimus noster filius Nicobulus in medio positus; cui tu, ut par est, et doctrinam tuam ostendes, et nostram amicitiam, si modo ea tibi curæ est. Est autem, ni opinione fallor. Nam et veteres athletæ a juvenibus honore habentur, et quidem tantum, quantum etiam victoriæ præmia ipsis offerentes juxta palæstræ leges, grati animi officio fungi existimantur.

EPISTOLA CLXXXIX[1]. EUSTOCHIO SOPHISTÆ.

Huic sophistæ, quem Athenis in litterarum studio socium et amicum videtur habuisse, præclarum juvenem Pronoïum commendat.

FAC Alexandrum imiteris, vir admirande: ac quemadmodum ille, ut Atheniensibus placeret, liberalior erat atque magnificentior, et propterea regni sui theatrum Athenas nunquam non appellabat, eodem modo tu quoque nos

[1] Alias CLXXXVIII. Scripta anno circiter 384. — [1] Alias CXI. Scripta eodem forte anno vel etiam superiori.

aliquid esse arbitratus, quamvis nihil simus, tamen propter idem litterarum studium, et propter ipsas Athenas, ac præterea communes eloquentiæ parentes veritus, da operam ut præclaro Pronoïo litterarum ac doctrinæ studium conduplices. Omnino id quod in adolescentem contuleris, in nos conferes, qui et ad accipiendum beneficium idonei sumus, et orationum haud mali fortasse atque contemnendi laudatores; etiamsi infra sophisticos thronos desideamus, quod videlicet periculo vacuum silentii munus nobis ipsis indixerimus.

EPISTOLA CXC[1]. EIDEM.

Eustochius iniquo ferens animo Nicobulum, se posthabito, ad audiendum Stagirium accessisse, non tantum Eudoxium artis ejusdem sectatorem et professorem, quæ erat sophistarum invidia et æmulatio, maledica oratione laceravit, verum etiam Gregorium, ex ejus sententia ratus Nicobulum ad audiendum Stagirium accessisse, dicteriis insectatus est, ipsi per litteras Stagirismum *exprobrans. Gregorius hac Epistola primum se purgat quod Nicobulum Stagirio commendavit. Deinde graviter admodum in maledicendi sophistarum impotentiam invehitur, remque indignam prorsus viro hujus ætatis publice alium* infamare, ac vicissim infamari, *asserit, tam pernicioso iis, quos instituunt, adolescentibus exemplo, etc.*

I. O Ulysses, scite sane me perstrinxisti, Stagirismum exprobrans, sophisticoque artificio studiosissime isto versans et exagitans. Atque istam animi libertatem laudo quod

[1] Alias LXV. Scripta anno 384.

ea scribas, quæ scribis. Præstat enim id eloqui quod animum ægre habet, efferre atque expromere, quam quiescere, perinde atque eloqui, nesciamus. Ipse quoque aliquid habeo, quod te accusem. Verumtamen ut fori ac judiciorum legem servem, prius tibi ad ea, quæ objicis, respondebo, postea autem accusabo; atque utrumque pari cum benevolentia faciam. Ad Stagirium virum optimum Nicobulus meus accessit, haudquaquam de nostra sententia (72), ne hoc existimes; non enim ita vel Athenarum, vel amicitiæ tuæ et sodalitatis, immemor sum : verum suomet ipse consilio, et de patris voluntate ad eum se contulit, a me autem illi per litteras traditus est et commendatus. Quid hic ab amicitia aut humanitate alienum feci? Quoniam autem purgationem nostram habes, accusationem quoque accipe.

II. Coroplathos illos tuos, et Telchinas minime laudo (73), quibus artis æmulum perperam insectaris; quandoquidem usus obtinuit, ut ejusdem artis professores ἀντίτεχνοι, id est, artis æmuli atque adversarii vocentur. Quousque enim ista? Nunquam-ne sophisticæ huic obtrectationi et maledicentiæ finem statuemus? An expectabimus, dum mors ab hac improbitate nos abrumpat! Juveni enim fortasse, honoris cupiditate flagranti, opibusque inhianti, qui hæc modo parce faciat, nonnihil veniæ dari possit; (libet enim in gratiam tuam Demosthenis verbis aliquantulum uti); hominem autem id ætatis, atque hoc rerum statu, publice alium infamare ac vicissim infamari, intempestivum prorsus et pertinacis contentionis plenum; non solum quia hoc omnino inhonestum et sordidum est, sed etiam quia mira est hujus rei facilitas, perinde ac fluctus reciprocantis. Etenim ut cum Homero rursus loquar :

Dictum tale feres, quale et jam dixeris ipse.

« Radentem porro vicissim radere » nequaquam reprehendendum est.

III. Quæ igitur hæc sapientia est cum virtute vincere liceat, vitio superari, aut etiam superare, quod multo pejus est? At hoc quoque nomine, ut vere loquar, judices accusandos esse censeo, quod, quæ pro tribunali damnant, eadem cum audiunt, laudant. Nec id solum, sed multos etiam habent, qui simul laudent, ac vitium accendant, atque huc usque in partes et studia dissecti sint. Atqui convenit ut, si hæc falsa existimentur, non laudentur; si autem vera esse credantur, publice judicentur : aut etiam hanc rationem adhibere, ut si falsa objiciuntur, accusatores coarguantur; sin vera, ii adversus quos oratio habetur : non autem permittere ut nobilium virorum existimatio, res maximi ponderis, tam facile ludibrio adhibeatur.

IV. Quare, si meo consilio paretis, (utrumque enim alloquor,) hujusmodi sermones et vituperationes valere sinite, si nihil aliud, canitiei certe reverentia, aut etiam rerum turpissimarum lassitudine. Ipsi vero in animum inducite veteri proverbio obsequi (74), quod virtutis cultum amplecti jubet, cum satis ad victum amplæ facultates sunt. Nec cum vobis ipsis, tum juvenum spei insidias comparate, qui profecto gravissima injuria afficientur, si litterarum studia colentes, vitium addiscant, et quidem non sine mercede; perinde ac vos, non virtutis, sed vitii magistros habeant. Quod si molestus esse videor, hæc scribens, iisdem rebus me ulciscere, utile quoque aliquod consilium mihi offerens, ut vel præceptis tuis obtemperanti prosis, vel repugnantem accuses.

EPISTOLA CXCI[1]. EIDEM.

Ut veritas odium parit, Eustochium quasi crabronem *tam sapiens, tamque amica* irritavit *admonitio*, linguamque ad maledicendum paratiorem *facile concitavit Gregorius. Eustochii maledictis hac brevi, sed acutissima Epistola rescripsit Theologus se* admodum non cruciari, *simulque monet, ut* linguam, si fieri potest, coërceat.

Quale illud est, quod ignoravi! quam stultum et ineptum! Virum sophistam commonui vecordiæ, ac ne a vulgari quidem proverbio eruditus sum ut, cum calvus essem, cum ariete obversa fronte ne congrederer, nec crabronem in me ipsum irritarem, hoc est, linguam ad maledicendum paratiorem. Quanquam illud quidem non admodum me discruciat; (multis enim, ut audio, adjunctus sum; ac si vixeris, multis etiam anteponar). Hoc vero acerbius me angit, quod tibi minime probavi me hoc amico animo facere. Et tamen opto, ut tum corpore, tum animo valeas, ac linguam, si fieri possit, coërceas: nunc autem, quod ad nos attinet, æquo animo feremus.

[1] Alias LXII. Scripta eodem anno.

EPISTOLA CXCII[1]. STAGIRIO.

Eudoxii maledicta non tulit Stagirius; sed cum par esset certare, et respondere paratus, ipse etiam Eustochium lingua dicaciori mutuo incessit. Quos inter medius, pacisque sequester prodiit Gregorius, datis ad Stagirium etiam ea de re litteris. Hæc enim ad eum scripta est Epistola, ut manuscriptis constat, non autem ad Timotheum, ut editi libri præ se ferunt, contra Codicum auctoritatem; quæ tametsi non adesset, Epistolæ tamen argumentum dicere non sineret eam ad Timotheum scriptam. Sophistis ut arma deponant quidvis pollicetur, amicitiam, laudes, suam ipsorum et omnium utilitatem; alioquin et sibi et Nicobulo injuriam fieri, ac eos vitii potius quam virtutis magistros adolescentulis reipsa futuros, spesque eorum qui se illorum fidei commisere, falli contestatur.

Liberius aliquanto ad te loquar: sic enim natura comparatus sum, ac volo. Si Nicobulum mihi minime concesseris, injuste ages. Nam et amici animum offenderimus, et nihil amplius a te habuerimus. Sin autem, quantum speramus, dederis, probi candidique viri officio fungeris, atque utrumque nobis præclarissime se habebit. Nam et illi satisfaciemus, et te laudabimus. Quod si etiam hoc nobis concedis, ut te quoque paterne moneamus, ne tu pro tua imperandi consuetudine consilium nostrum asperneris; viri in hujusmodi rebus haud rudis et imperiti sermonem accipe. Tandem aliquando tela deponite, ac fun-

[1] Alias CXCI. Scripta eodem circiter tempore.

das, et atrociores hastas, id est, linguas, quibus vos mutuo incessitis et vulneramini, idque applaudentibus ac laudantibus iis, quos vestri studiosos habetis. Et quidem eas hoc magis deponite, quod promptius paratiusque armis telum istud est; ne alioqui vitii potius quam virtutis duces adolescentulis existatis, si non verbis, at certe rebus ipsis. Nam quibus rebus, cum fiunt, quisque delectatur, easdem etiam tacens, suadet. Hoc si feceritis, tum vobis ipsis proderitis, tum nos amicos habebitis, nec spes eorum qui fidei vestræ se commiserunt, falletis. Atque hæc tibi, pro laboribus Nicobuli causa susceptis, merces sit. Quod si plenius experimentum sumpserimus, pleniorem etiam his laudem tibi persolvemus.

EPISTOLA CXCIII[1]. PROCOPIO.

Exeunte anno 384, vel potius ineunte 385, hæc scripta est Epistola. Cum enim Olympiadem, de cujus nuptiis in ea agitur, scribat Palladius, vix viginti menses in matrimonio egisse, cum maritus ejus naturæ debitum solvit; *constet autem Nebridium, cui, eodem auctore, illa nupserat, primum sub Theodosio Magno comitem privatarum rerum, ac deinde urbis Constantinopolitanæ præfectum, vel ut habet Palladius expræfectum, in vivis adhuc fuisse tertio Calendas Julii, Honorio et Eudoxio consulibus, hoc est, anno 386, quo ad eum de* Edititiis actionibus *lex data est, cui etiam superstes parumper fortasse fuerit; non potuere Olympiadis nuptiæ ante exeuntem annum 384, vel potius annum 385 ineuntem celebrari; neque adeo Gregorius de* suæ, *ut vocat, imo* filiæ *Olympiadis nuptiis, iisque velut celebratis ante anni 385 primordia scribere, ac invitanti Procopio se, quod non adfuisset, excusare. Quis ille sit Procopius jam diximus; hic addere sufficiat, patris loco eum Olympiadi avunculum, patruumve ac tutorem fuisse.*

Sentio, quod crimen mihi objicias, etiamsi id reticeas. Nuptias celebramus, forsan dixeris, idque aureæ tuæque Olympiadis, ac grex episcoporum aderat : tu vero aberas, vir egregie, vel dedignatus, vel gravatus. Neutrum horum, o admirande. Sed fieri non poterat, ut qui tragice se haberet, comice festum diem ageret; ac simul omnino intempestivum est atque a nuptiis alienum, podagricos duos

[1] Alias LVII. Scripta eodem tempore.

videre, qui inter saltitantes circumferantur, et rideantur. Libet enim tecum nonnihil quoque nuptiali more ludere. Nam alioqui quantum ad voluntatem attinet, et adsum, et simul festum celebro, juvenilesque dextras inter se jungo, atque utrasque Dei manui. Convenit enim, ut quemadmodum alia tibi omnia bona, ita matrimonium quoque in optimum quemque finem et secundum communia nostra vota fiat.

EPISTOLA CXCIV[1]. EIDEM.

Aliam fratris, sororisve filiam in matrimonium collocavit Procopius, scribendique iterum occasionem Gregorio præbuit. Tardius licet scripta forsitan hæc Epistola fuerit, eam hîc collocare, quod ejusdem sit argumenti ac superior, visum est. Excusat se iterum quod nuptiis non adfuerit, et gratulatur Procopio Gregorius, eumque ut se totum ad rerum supernarum studium conferat hortatur.

En alter tibi quoque gener, et dulce onus excutis, rem laudabilem faciens. Nos vero desides, ut ipse fortasse dixeris : ut autem vere dicam, infirmi, non desides. Cæterum quæcumque a Deo, recte nobis eveniunt. Nam tumultus quidem aliis concessimus ; nos autem philosophia fruemur, posteaquam ad Deum collectus fueris, totumque te ad supernarum rerum studium contuleris, nullo jam vinculo præpeditus ac detentus. Ac nunc preces quas, ut donum omnium pulcherrimum nos offerre oportebat, nuptiis largimur.

[1] Alias LVIII. Scripta incerto tempore.

EPISTOLA CXCV[1]. GREGORIO PRÆSIDI.

Sororem suam, ejusque liberos, qui, mortuo Nicobulo patre, a quibusdam vexabantur, Gregorio præsidi commendat Theologus hac Epistola, quæ citius anno 385 scripta non est. Siquidem hoc anno Nicobulus filium suum sophistis erudiendum tradidisse invenitur. Vitam autem cum morte non tradius anno 385 commutasse, cum Tillemontio existimamus.

Hesiodum minime laudo, qui ejusdem artis opifices, vocavit æmulos his verbis.

Et faber est fabro, figulo figulusque molestus.

Neque enim, mea quidem sententia, magis invidet quam accurrit, et exosculatur, ac velut familiarem et necessarium complectitur. Cantor autem eo magis cantori adjungitur, quod eorum opera circa vocem versatur. Quo etiam ipse modo erga eloquentiam tuam affectus, si quidem eo corporis statu essem, ut animæ cupiditatibus observire posset, nemo me prior ad te complectendum accurrisset, ac magistratum ineuntem consalutasset. Verum ut solem nubes obscurat, ita me morbus, atque invidum hoc corpusculum et ergastulum. Accipies-ne igitur præsentiæ vice Epistolam meam? Accipies profecto, utpote æquus et ad ignoscendum propensus : nec hoc tantum conjicio, sed etiam certo mihi persuadeo. Atque ut intelligas, quantum probitati et benignitati tuæ confidam, en legationem quoque nobis admodum necessariam tibi offero, atque a tua ami-

[1] Alias XLIV. Scripta anno 385.

eltia amicorum officia postulo. Nicobulum meum de manu mea tibi cum fratribus suis trado, non ut pœnas det, sed ut sumat, viduamque citius quam oportebat, eorum matrem, et domum quondam illustrem et conspicuam, cum superstes nobis esset, insignis vir Nicobulus; nunc autem ita miseram, ut ne lugendi quidem potestas ipsi facta sit, tum ob exorta jam mala, tum ob impendentia, nisi tibi ac tuæ justitiæ visum fuerit adversus malum dæmonem in procinctu stare, nosque honore afficere, atque humanarum rerum fragilitate moveri, clarumque et celebrem tibi ipsi magistratum tuum per beneficentiam erga nos reddere.

EPISTOLA CXCVI[1]. ECEBOLIO.

Ejusdem argumenti et temporis ac superior, est hæc Epistola, in qua Nicobuli uxorem, ejusque filios Ecebolio commendat. Morbus quo detineri se ait Gregorius, ille ipse est, quo correptus fuit post electionem Eulalii. De eadem queritur in Epist. 107, 169, 178 et 234.

Adversus me ipsum nonnihil exclamabo, ac dolenti ignoscendum est, ea quæ dolentis sunt, loquenti. O prava et maligna caruncula, quibus me malis afficis! quænam efficis! In propinquo vir erat, quem etiam procul remotum persequi cumprimis oportebat, tum ejus virtutis causa, qua præses nitet, tum ob cæteram mansuetudinem et lenitatem. Tu vero male ac propemodum torpide te habes, nec tibi quicquam curæ est, quod aliis hoc bono

[1] Alias XLV. Scripta eodem tempore.

fruentibus, ipsi careamus. Atque hujusmodi nostra est accusatio. Quoniam autem, quæ patimur, deplorare minime sufficit, verum medicamentum etiam quoddam vulneri adhibendum est, hoc invenimus, nimirum ut hanc Epistolam scribere audeamus, ac præsentiam per litteras adumbremus. Quod si de nobis quoque præclare mereri studes et expetis, vir bonitate scatens, fidenti animo calamitosam domum ac misericordia dignam tibi offerimus, viduam ac pupillos lacrymis adhuc calentes, sororem inquam meam, ejusque liberos, qui probo patre nati, et qui tum imperatoribus non ignobilem, verum perillustrem operam in armis navaverit, tum etiam vobis præsidibus multis modis inservierit, (si Nicobuli nomen ad tuas aures pervenit,) nunc gravissima quæque pati periclitantur. Etenim post amicorum deditionem et jusjurandum illud, quod ob inquisitionem subierunt, nunc rursus pupillos vexare conantur.

EPISTOLA CXCVII[1]. GREGORIO NYSSENO.

Consolatoria hæc est ad Gregorium Nyssenum de morte Theosebiæ, cujus laudes prosequitur. Quam sororem Nysseni appellat ἱερέως σύζυγον, *quæ verba pluribus errandi ansam præbuerunt, eamque cum Theologo junctam fuisse matrimonio arbitrandi. Quem errorem in nostra de perpetua virginitate Theologi disputatione refellimus. Nihil in Epistola apparet quo tempus, quando scripta est, certo statui possit.*

Tendentem me ad vos omni studio ac celeritate, jamque ad Euphemiadem usque profectum, conventus ille reti-

[1] Alias xcv. Scripta forte anno 385.

nuit, quem ipsi in sanctorum Martyrum honorem celebratis, tum quod huic ob morbum interesse nequeam, tum ne ob importunitatem gravis ac molestus sim. Porro hac de causa iter susceperam, partim ut te tanto intervallo viserem; partim ut te ob eam tolerantiam ac philosophiam mirificis laudibus efferrem, quam ob sanctæ ac beatæ sororis vestræ discessum ex hac vita præstas, (ita enim audio,) ut vir probus et perfectus, ac Deo astans, divinaque et humana, magis quam quivis alius, cognita et perspecta habens; quodque in hujusmodi rebus aliis gravissimum et acerbissimum est, hoc levissimum judicans, nempe quod cum tali vixeris, et talem transmiseris, atque in cœlestia domicilia, « Tanquam areæ acervum, ut » Scripturæ verbis utar, tempestive devectum, recon» dideris[1] : » et quidem ita, ut ipsa jucunditatem quidem vitæ particeps fuerit, molestias autem per ætatis mensuram effugerit, priusque quam propter te luxisset, præclaro funere, atque hujusmodi mortuis dubito, a te ornata sit. Cupio, mihi crede, ipse quoque hinc migrare, si non tam vehementer ac vos, (magnum enim dictu hoc est,) at certe statim post vos. Sed quid faciamus adversus Dei legem jam olim vigentem ac dominantem, quæ Theosebiam meam habet, (meam enim eam voco, quæ, ut Dei legibus consentaneum erat, vixit; quandoquidem spiritualis cognatio corpoream antecellit;) Theosebiam, Ecclesiæ decus, Christi ornamentum, ætatis nostræ utilitatem, fœminarum fiduciam : Theosebiam, in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam: Theosebiam vere sacram, atque sacerdoti comparem, et parem honore, magnisque mysteriis dignam : Theosebiam, quam futurum quoque tempus excepturum est, in immortalibus columnis, hoc est omnium, tam qui eam nunc norunt, quam qui posthac

[1] Job. v, 26.

futuri sunt, animis sitam. Nec vero mirum tibi videatur, quod eam sæpe appellem. Nam etiam beatæ illius fœminæ memoriam pro deliciis habeo. Atque hic sermo, brevis quidem ille, amplus tamen et copiosus, tum ad illius funus honestandum, tum ad te consolandum a nobis habitus sit; tametsi alioqui, pro tua in omnibus virtute animique constantia, ejusmodi cohortationem aliis ipse adhibere possis. Congressum autem (nam nos quoque hoc appetimus,) nunc nobis ea, quæ a nobis commemorata est, causa eripuit. Verum demus operam, ut mutuas orationes jungamus, quandiu in hac vita sumus, neque communis nos finis disjungat, ad quem appropinquamus. Ac proinde nobis omnia perferre necesse est, ut qui nec diutius gavisuri, nec in mœrore futuri simus.

EPISTOLA CXCVIII[1]. NEMESIO.

Nemesius, ad quem hæc Epistola, aliæque plures scriptæ sunt a Theologo, vir fuit doctrina atque optimarum artium studiis eruditus. Cappadociæ præfectus erat, cum senectute et morbo *maxime gravabatur Nazianzenus, qui eum plurimi fecit, ejusque integritatem commendatam in Epistolis reliquit. Quamvis autem gentilis esset Nemesius, nihilominus Gregorium ob litteras, quarum studio et amore uterque tenebatur, cultu et honore dignatus est, ejusque senectutem fovit. Cujus beneficii gratiam referre cupiens Gregorius, carmen contra idolorum vanitatem conditum misit Nemesio, ut eum ab errore abductum ad christianam religionem perduceret. Nec irritum fuisse Gregorii conatum credibile est, quippe inter Catechumenos nomen dedisse a quibusdam creditur; elegantis etiam libri* de hominis natura *sub nomine Nemesii philosophi christiani auctor habetur : quod certe nobis affirmare non licet. Illum autem rogat ne Valentiniano mulctam irroget, sed opem ferat ejus calamitati.*

Samium Pythagoram (75) nonnulli hoc nomine laudibus efferunt, quod cum ipse sacrificare cogeretur, (quandoquidem alioqui sacrificia minime probabat,) bove ex argilla confecto sacrificium exolvit : quod scilicet negaret mortua mortuis expianda; nam ita corpora appellabat. Hunc mihi tu quoque, vir eximie, pulchre imitari posse videris. Quoniam autem mulctam irrogare tibi interdictum est,

[1] Alias CLXXXIII. Scripta forte anno 386.

et solus præsidum, aut certe cum perpaucis, iis quibus præes, metum detrimenti expertem constituisti, ne, quæso, committas, ut Valentinianum tuum ac nostrum, (pro cognato enim loquor,) incommodo afficias, verum sermone tenus efficta mulcta detrimentum reprime. Nam ne propriæ quidem inertiæ ac socordiæ, (si verum intrepido animo dicendum est,) pœnam suffert. Ac si quidem te, ut judicem, hac oratione permovemus, hoc sane optimum fuerit. Sin minus, ad amicum confugiemus, hisque ad te hominem eruditum verbis utemur, quæ ad amicum suum quidam scripsisse dicitur : Petrum, si nihil sceleris admisit, ob jus ipsum et æquitatem absolve : si admisit, dimitte nobis. Omnino dimitte, illud præter cætera reputans, fisco quidem duorum equorum mulctam haud magnum commodum allaturam esse : at gratiam hanc perpetuo in animis nostris inscriptam fore. Addam illud etiam : Hominis calamitati fer opem, casu quodam vehementer obtriti atque confecti.

EPISTOLA CXCIX [1]. EIDEM.

Prima sequentis Epistolæ verba argumento sunt, plurimas Gregorii ad Nemesium litteras excidisse; cum pauciores supersint, quamvis frequenter scripserit. In ista autem Nemesium rogat ne Theodosius venerabilis, filius noster, *inquit*, patrio solo migrare *cogatur, fortasse muneris alicujus obeundi causa, a quo multorum, qui cum eo periclitabantur*, orphanorum inopia *sublevata erat. Sunt* μεταςασεως *qui nomine exilium intelligunt, et in eorum numero est Billius. Verum si de exilio ageretur, vehementius certe Nemesium urgeret Gregorius.*

Si tibi hoc nomine molestus et importunus esse videor, quod identidem ad te scribam, ne mireris, aut te apud te justum judicem accusabo; nec dubito, quin me culpa liberaturus sis. Ipse mihi fiduciæ hujus causam attulisti, nimirum per id quod prompto animo largiris, ad petendum alliciens; nec mirum id videri debet. Multa enim sunt ob quæ prompte et impigre nobis gratificeris, senectus, morbus, studiorum communitas, (si quid tamen nos quoque in litteris sumus,) hoc ipsum, quod, cum congressum tuum mirifice exoptem, infirmitate tamen prohibear, nec re tantopere expetita potiri queam. Sed quænam hæc postulatio est? et si quidem iniqua, tanti viri os vultumque erubescerem : si autem æqua, prompto animo petitioni cede atque annue. Rursus venerabilis filius noster Theodosius ad te proficiscitur, meus, inquam, et tuus,

[1] Alias LXXIX. Scripta forte anno 386.

proposito nempe meus, tuus vero supplex. Proficiscitur autem, ut pro re tristi et commiserabili deprecetur: orphani periclitantur, et, ut humana incerta sunt, quorsum res interim recidet obscurum est, ac veremur ne patrio solo migrandum sit patri, a quo multorum orphanorum inopia sublevata est. Proinde hoc beneficii gratiæque omnibus tribue. Porrige manum calamitati, quam tu ipse probabis. Nulla quidem gloriæ accessione imperium tuum opus habet, quemadmodum nec Lucifer splendore. Sed tamen si cumulum aliquem quæras, nullus isto, mihi crede, nec major, nec præclarior contigerit, ut permulti veritatis studiosi, probitatem tuam docebunt.

EPISTOLA CC[1]. EIDEM.

Si non eodem ac superior anno data est hæc Epistola, at certe proxime sequenti. Etenim his litteris, provincia circa finem anni decedentem Nemesium, laudibus, ut supra de Olympio vidimus, et votis prosequitur, simulque admonet, sibi ab eo ex pollicitatione deberi, quem inchoatum imperfectumque de religione congressum reliquerat.

Tu quidem præturam quoque in philosophiam convertebas, convertesque rursum, hoc scio, si quid res nostræ Deo curæ sunt. Nunc tamen commodissimum esset te convenire, cum, juxta quod optabas, a publicis negotiis feriaris, tuaque prudentia ingeniique acumine tranquille frui licet, cujus cum paulum participes facti fuissemus, ac velut fulgetræ, quæ oculorum acie teneri non potest,

[1] Alias CLXXXIV. Scripta circa finem anni 386, aut 387 initium.

majori parte ea frustrati sumus. Verum hoc optare quidem magnum, consequi autem haud facile est, ita videlicet nobis habente corpore, quemadmodum habet. Ac si quidem hoc consequi possimus, nihil non habebimus. (Nam de nostra religione congressum quoque quemdam ex pollicitatione debes, quem inchoatum quodam modo et imperfectum reliquisti.) Sin minus, nos quidem hoc damnum invito animo feremus. Tu vero hoc tibi persuade, te, quocumque in loco sis, nobiscum esse: atque utinam precibus nostris ducibus prosperum iter habeas. Quin illud quoque tibi item persuadeas, te, quandiu spiritum ducemus, apud nos mansurum esse, in quibus, nulla columna inferioribus aut contemptioribus te ipsum inscripsisti: atque etiam magis inscripturus es, cum ad Deum te adjunxeris, perspicueque noster fueris, aut, si ita loqui suavius est, nos tui.

EPISTOLA CCI[1]. EIDEM.

Discedendo Nemesius, aut alia qualibet occasione, non longe a Gregorii solitudine iter fecit, amicumque non visum præteriit. Quod summopere dolens, hac Epistola dolorem suum significavit.

Quidnam hoc est? inscientes nos præteristi, nec magis arripi potuisti, quam Echo ab iis, qui eam propinquam se habere existimant, ac per oppositas voces decipiuntur. Nam alioqui hac una in re vim tibi adhibuissemus. At saltem ad nos scribe, vir eximie, idque pro te habebimus, hoc est, ut dici consuevit, umbram pro corpore.

[1] Alias CLXXXV. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA CCII[1]. AD NECTARIUM CONSTANTINOPOLITANUM EPISCOPUM.

Hæc ad Nectarium Epistola tanti visa est pretii, ut inter Orationes numeraretur, quemadmodum duæ ad Cledonium, quasi dignitus aut materia, non autem stylus orationem faciat. Hanc Theodoretus Epistolæ nomine, aliique plurimi laudant; hanc pene totam eodem nomine, vel certe partem maximam, Historiæ suæ intexuit Sozomenus. Ingens hæreticorum Constantinopoli incubuerat cohors, et late grassabatur. Imminenti Ecclesiæ periculo Gregorius, pro suo in eam studio, permotus, arripuit calamum, ut Nectario torporem excutiat; quo dormitante, ab Arianis, Eunomianis, Macedonianis, maxime vero Apollinaristis, plantata a se vinea, Ecclesia scilicet Constantinopolitana, proculcabatur. Tum ut vehementius Nectarii quem alloquitur, ipsiusque imperatoris zelum accenderet, ex Apollinarii libello, quem præ manibus habebat, *blasphemias intolerabiles a se descriptas misit, ut concessam, tacente Nectario, Apollinaristis licentiam, rescindendam esse agnosceret. Quæ omnia ut piissimo imperatori nota faciat Nectarius, obtestatur Gregorius. Ista Nectario Epistola videtur Gregorius Theodosio auctor sanciendæ legis, quæ anno* 388 *contra hæreticos lata est; idque præter cætera habet Apollinariorum, quos maxime querelæ Gregorii spectabant, a capite legis designatio. Hinc etiam fas est Epistolæ tempus investigare. Eam quidem vel ab anno* 384

[1] Alias Oratio XLVI. Scripta anno circiter 387.

scribere potuit Gregorius, quo Eunomius in Cappadociam relegatus fuerat. Verum cum illo ipso anno XII *Kal. Septembris contra Eunomianos, Apollinarios, Arianos, Macedonianos, lex ea data fuerit,* qua Constantinopoli sine ulla gratiæ interventione *illi pellebantur ; vix credibile fit, eosdem illos hæreticos, quos singulos etiam Gregorius appellavit, tantos hoc ipso anno 384 progressus in audaciam, imo et gratiam imperatoris subito fecisse, ut* Collectas ibi, perinde ac Catholici, celebrandi facultatem ab eo sibi compararint. *Cohærent aptius quæ Theologus narrat cum lege anni 388, quæ iisdem pene verbis, ac iis quibus querebatur Gregorius, sancit ut* Apollinarii colligendarum congregationum, vel in publicis, vel in privatis ecclesiis careant facultate : ut ipsi ac cæteri diversarum hæresum sectatores.... instituendorum clericorum potestatem non habeant, nullaque iis episcoporum faciendorum præbeatur auctoritas, ipsi quoque episcopi nomine destituti appellationis hujus dignitatem amittant. *Quæ singula singulis Gregorii Epistolæ capitulis sic respondent ut eam Constitutionis imperatoriæ exemplar fuisse diceres. Præterea anno 388 congruunt longe melius quam anno 384 ea quæ Gregorius commemorat annis 386 et 387 ; quibus Demophilo morte sublato, Murinum, moxque Dorotheum sibi episcopum Ariani constituunt. Et certe suum habuisse episcopum per hæc tempora, Socrates et Sozomenus testantur.* « *Quare fit omnino verisimile, inquit Gothofredus, languentem quodam modo Theodosii animum, forte ob alteram uxorem Gallam, Arianam, ut prodit Philostorgius, hoc ipso tempore ductam, episcoporum diligentia nunc excitatum sive Gregorii Nazianzeni, sive Nectarii, sive etiam Ascolii, Thessalonicensis episcopi ;*

nam et Thessalonicæ hoc tempore versabatur imperator :» seu potius omnium illorum qua precibus, qua admonitionibus legem condidisse. Ea porro, cum anno 388 *ineunte data sit lex, a verisimilitudine non abhorret Epistolam ad Nectarium exeunte anno, vel etiam citius esse scriptam.*

I. Dei cura et providentia, quæ ante tempora nostra Ecclesias tueri solebat, vitam hanc deseruisse in universum videtur. Ac mihi calamitatibus ita demersa atque obruta est anima, ut privatas vitæ meæ molestias ne in malorum quidem numero ducam, (tot alioqui tamque graves et acerbas, ut si cui alii accidissent, intolerabiles existimarentur), verum solas Ecclesiæ afflictiones aspectem; quibus sanandis nisi hoc tempore cura aliqua adhibeatur, in omnimodam desperationem sensim res provolventur.

II. Qui Arii sive Eudoxii (76) hæresim profitentur, haud scio a quo in hanc arrogantiam audaciamque perpulsi atque incitati, velut libertate quadam arrepta, morbum suum insolenter ostentant, ecclesias colligentes, quasi ex permissu hoc facientes (77). Macedoniani autem, factiose contendentes, eo temeritatis proruperunt, ut episcoporum etiam nomen sibi ipsis asciscant, atque in his locis appareant, caputque exerant, Eleusium suis suffragiis celebrantes. At vero intestinum malum nostrum, Eunomius, parum jam habet quoquo numero esse : verum nisi omnes in perniciem suam exitiumque pertraxerit, detrimenti loco ducit. Atque hæc tamen toleranda. Quod autem ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est, quos haud scio quonam modo pietas tua conventuum, æque ac nos, habendorum auctoritatem sibi arrogasse, atque usurpasse, passa fuerit.

III. Quanquam autem omnino Dei beneficio mysteriis divinis instructus et eruditus, non modo rectæ doctrinæ patrocinium nosti, verum ea etiam omnia, quæ adversus sanam et orthodoxam fidem ab hæreticis excogitata sunt; honorificentiam tamen tuam a tenuitate nostra certiorem fieri haudquaquam intempestivum fuerit, mihi in manus venisse libellum Apollinarii, in quo ea, quæ astruuntur, hæreticam omnem pravitatem excedunt. Affirmat enim nequaquam adventitiam esse carnem illam ob naturæ nostræ instaurationem ab unigenito Filio secundum dispensationem assumptam; verum carnalem illam naturam in Filio jam inde a principio esse. Atque evangelicum quoddam dictum perperam acceptum ad hujusmodi absurditatis testimonium prætendit, quod ita habet: « Nemo » ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius » hominis [1]; » tanquam prius etiam, quam ipse descendisset, filius hominis esset, ac descendens carnem suam secum adduxerit illam, quam in cœlis habebat, quamdam ante sæcula existentem, essentiæque suæ insitam. Profert enim rursus Apostolicum quoddam dictum, a toto contextus corpore avulsum: « Secundus homo de cœlo [2]. » Deinde hominem illum cœlitus venientem mente minime præditum esse asserit, verum Unigeniti deitatem mentis naturam supplentem, tertiam humanæ coagmentationis et conjunctionis partem extitisse: quod nimirum anima et corpus juxta humanitatem in eo sint, mens autem minime; verum ejus locum Verbi divinitas suppleat. Nec hoc adhuc grave est; sed, quod omnium indignissimum atque atrocissimum, ipsum unigenitum Deum omnium judicem, vitæ auctorem, mortis extinctorem, mortalem esse docet, ac probare nititur, propriaque sua divinitate passum esse, atque in triduana illa corporis morte divinitatem quoque

[1] Joan. III, 13. — [2] I Cor. XV, 47.

simul cum corpore mortuam fuisse, sicque rursus Patris opera a morte ad vitam revocatam. Alia autem omnia, quæ hujusmodi absurditatibus adjicit, longum fuerit commemorare.

IV. Proinde si iis, qui talia sentiunt, cœtus habere licet, illud velim cogitet atque expendat tua in Christo illustris prudentia, quod nobis non idem sentientibus ac illi, cœtus habendi potestas illis facta, nihil aliud sit, quam eorum doctrinam nostra veriorem existimari. Nam si illis, ut et pie sentientibus, ea, quæ sentiunt, docere libereque promulgare permittitur, quis non videt Ecclesiæ doctrinam condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert, duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse. Quomodo igitur excelsus et præstans animus tuus ad tanti mali correctionem consueta libertate non uti sustinuit? Verum etiamsi nondum factum est, nunc saltem inimitabilis tua numerisque omnibus absoluta virtus excitetur ac pientissimum imperatorem doceat, nihil ex reliquo ipsius erga Ecclesias studio rediturum esse utilitatis, si tale malum ad fidei sanæ eversionem per eorum libertatem licentiamque prævaleat.

EPISTOLA CCIII [1]. VALENTINIANO.

Cæteras Gregorii Epistolas quæ supersunt extremis ejus vitæ temporibus scriptas fuisse licet affirmare. Cum autem illæ omni prorsus temporum charactere sint destitutæ, in tanta rerum obscuritate, cum ipsis annum assignare possibile non sit, sat erit hunc inter illas ordinem servare, ut quæ prius datæ videbuntur, priori quoque loco collocentur; quæ eidem, eodemve de argumento scriptæ, juxta se invicem ponantur, ut mutuam sibi lucem et claritatem præbeant.

Priorem inter eas locum obtineat Epistola ad Valentinianum, quæ quidem post illam scripta est quam pro ipso Valentiniano ante scripserat, ut eum præfecto commendaret. In ista vero de eo queritur; quippe qui eum Arianzo per summum scelus exire coëgit, sive, ut ait ipse Gregorius, Carbala ejecit. Carbalam *enim et Arianzum eumdem locum esse non immerito Bollandi volunt continuatores; sic tamen ut Arianzus ipsius nomen fuerit vici, intra quem et Ecclesiam habebant sancti Martyres, et prope Ecclesiam prædiolum suum habuerit Gregorius proprio nomine dictum* Carbala *ut solent etiam domus hortique singuli suum in pagis nomen habere.*

Valentinianus e regione prædioli fœminas collocarat, quibus conspectis Gregorius, cui castitatis servandæ summa cura fuit, relictis et manuum suarum laboribus et iis rebus quarum spe ducebatur, *effugit et alio emigravit.* Transiliit ut Cervus, inquit Baronius, senex infirmis pedibus, etc.

Carbala per summum scelus ejicimur. Atque, ut Tra-

[1] Alias CXCVI. Scripta eodem anno.

gœdiæ verbis nonnihil immutatis utar, ejicimur, non quidem sermone, sed re ipsa summaque cum violentia. Multo enim melius erat, tabula publice proposita nobis secessionem indicere, quam per mulieres, quas e regione nostri collocasti, vitæ gravitatem et sanctitatem intercidere, ac quotidianum dedecus et maledicentiam adjungere, ab illis proficiscentem, qui libenter iis, qui ita sibi vivendum proposuerunt, ut nos vivimus, obtrectant. Ac nisi hoc dictu audax est, nos quoque per Evam e paradiso expulisti. Est quidem facile speciosum aliquem prætextum invenire, teque excusare, atque æqua dicere videri, nempe nos a te minime ejici, verum hinc potius honore a te affici, quod nobis vicinus esse cupias: addes etiam fortasse, quod nos amice, et, ut cognatos decet, complecti velis, atque etiam aliquem ex amicitia nostra fructum capere. Hoc autem merus sermo est, non res. Vos enim, cum ad hunc locum acceditis, et excipimus, et amplectimur. Ad domesticum autem fœminarum imperium ita nos proripiemus, ut ad viperinos impetus. Ac nostræ quidem res finem habent. Circumscripti sumus, nos ipsos collegimus, mulctam nobis imposuimus, relictis et manuum nostrarum laboribus, et iis rebus quarum spe ducebamur, longaque ad sanctos Martyres, excusandi nostri causa, oratione habita. Omnino, etsi hæc gravia et acerba sunt, attamen modo consentaneo vitæ nostræ instituto a nobis perferuntur, nec graviora et molestiora sunt, quam (quod ferre jussi sumus) ex urbibus in urbes migrare. Tu vero locum quidem velim diutius incolas, quam ii, qui prius eum incoluerunt; castius autem, quam speramus : ut nec Martyribus contumeliam inferatis, nec ipsi hujusmodi incolatu percutiamini. Illud autem ante omnia providete, ut ab iis quæ Martyribus sunt consecrata manum abstineatis; ne alioqui, et vobis, et rebus vestris male consulatis, facultati-

bus vestris, per malam accessionem, labem et perniciem afferentes.

EPISTOLA CCIV[1]. ADELPHIO.

Prima hæc ad Adelphium nobilem juvenem Epistola, aliud nihil est quam officiosa salutatio qua virtutis Adelphii primordia, animi simplicitatem, candorem morum atque integritatem laudat. Pollicetur etiam ad eum se venturum, ut iis, quæ præjecit, fundamentis, ac veluti columnis aureis, admirandum quoque in eo juvene palatium Deo superstruat. Bis excusa est in eodem volumine hæc Epistola, pag. 859, *ex versione Billii, et iterum pag.* 910, *n.* 223, *latine reddita a Morello qui hanc et novam obtrudit.*

Esto : prima quidem nobis perbelle se habent. Virtutem laudamus; ambo ad Deum tendimus; rebus terrenis, nisi quantum ineluctabilis necessitas cogit, haudquaquam alligati sumus; præstantiorem ac diviniorem amicitiam amplexamur; alter alterius manus cepimus, fidem mutuo dedimus. Age jam de secunda propinquitate ac necessitudine legationem ad vos obeamus, Deum orationi præficientes, atque una cum illo impulsi et agitati; quippe quem et operis omnis et sermonis patronum atque antistitem nobis proponamus. Quod si rem tantam litteris committo, ne tibi mirum istud videatur. Maxime enim dexteritas et facilitas tua, morumque tuorum simplicitas et integritas, (quod quidem raro et apud paucos quispiam reperiat,) ad hanc fiduciam nos extulit. Deinde ne litteris

[1] Alias CCXXVIII. Scripta extremis vitæ Gregorii temporibus, annisque forte 387, 388 aut 389.

quidem rem totam committimus, (non enim ita stolidi sumus ac magna demisse agentes, et seria negligenter ac perfunctorie :) verum nunc quidem, ut Pindarus loquitur, velut aureas columnas felici thalamo subjicimus : paulo post autem per nos ipsos, cum id Deus concesserit, admirandum quoque palatium extruemus, opus nimirum, ut dici solet, cum sermone connectentes. Multi inter vos nobili loco nati ad te adeunt, (non enim dubito, quin multi adeant. Quis enim est qui te conjunctionemque tuam non amet ?) Multi, inquam, alti supercilii, opes, cognationem, amicos, potentiam in urbibus, potentiam in Imperatorum aulis, ac denique omnia ea protendentes, quæ temerariæ jactationis, et temporis ludibria sunt, quæ nunc ad hos, nunc ad illos cadunt, ac velut in talorum situ alias ad alios trajiciuntur atque immutantur. Nos autem unum pro omnibus tibi offerimus, hoc est, nos ipsos : vicissimque unum pro omnibus quærimus, hoc est, vos. Quod si alios meliores ac melioribus natos pro amicis habiturus es, (confitemur enim, quandoquidem hoc quoque nostrum efficitur,) at una re saltem, (quod favente Deo a me dictum velim,) nequaquam nobis superiores futuros, nimirum fide ac sinceritate iu colenda amicitia. Cujus quidem rei major habenda est ratio, quam omnium aliarum rerum in unum congestarum, iis quidem certe, qui mente præditi sunt. Pluribus verbis ad tuam excellentiam minime opus est, immo etiam plura fortasse diximus, quam Epistolæ modus postulet. Superest, ut et mihi ipsi et vobis, aliquid optem. Deus, qui, et hæc, et alia iis, quos sui amantes habet, procurat, id vobis in mentem inducat, quod optimum, atque et nobis et vobis æque in rem futurum sit, ac præsertim de tantis rebus consilium sumentibus.

EPISTOLA CCV[1]. EIDEM.

Navilos ad visendum Adelphium Gregorius se venturum pollicitus fuerat, negotiis autem et morbo impeditus, promissa non perfecit. Excusat se hac Epistola; atque iterum spondet se venturum.

Nec filius contemnitur, nec patri diffiditur. Quocirca ne nobis fidem abroges, illud purgandi nostri causa dicentibus, quod occupatio et morbus spiritalis, quominus Navilos proficisceremur, ac concilio interessemus, (præsertim cum tanto studio animique affectu vocati fuissemus,) impedimento fuit, non autem pigritia quædam aut contemptio, quemadmodum fortasse suspicatus es. Ac nunc quidem infirmitate adhuc tenemur. Si autem Deus sanitatem nobis dederit, illud etiam adjungemus, ut rebus ipsis tibi satisfaciamus, atque usque ad nobilitatem tuam curramus, plenasque domui nostræ benedictiones persolvamus. Nostra enim esse, quæ tua sunt, volumus et optamus.

EPISTOLA CCVI[2]. EIDEM.

Adelphium turpiter et misere prolapsum amore mulierum, erigere et corrigere conatur Gregorius.

Honorandum te adhuc voco, etiamsi ea quæ honore minime digna sunt, consilia ineas. Ac velim hanc meam

[1] Alias cxxix. Scripta eodem circiter tempore. — [2] Alias cxxx. Scripta post superiorem.

loquendi libertatem in bonam partem accipias, qui paternis visceribus inciter, nec propter benevolentiam patientia uti possim. Multo enim melius est brevi atque exiguo mœrore illato maximam utilitatem afferre, quam dum ea, quæ jucunda sint, sequimur, in eo, quod summum ac præcipuum est, detrimentum tibi conflare. Sacerdos erat Heli, atque filios quidem impia crimina patrantes objurgabat. « Non enim bona fama est, inquiebat, » o filii, quam de vobis audio[1]. » Quoniam autem haud acriter ac vehementer objurgabat, vehementer ipse accusatus est, scelerisque filiorum pius pater pœnas luit. Hoc exemplum ipse quoque reformidans, ad hanc admonitionem veni. Quid tibi acciderit, ignoro. Quæ hæc tanta caligo te circumfundit? Quonam pacto genus tuum dedecoras? Dedecoras etiam canitiem nostram, spesque eas, quas de te conceptas habebamus cum Navilos perrexissemus, atque omne boni genus, et disseruissemus, et, ut quidem nobis videbatur, persuasissemus? Quin tu Scripturam audis, dicentem, « Ne dederis mulieribus divitias » tuas, et opes tuas in serum consilium[2]. » Hujus rei, mihi crede, aliquanto post, te pœnitebit, « Cum obtritæ cor- » poris tui carnes fuerint[3], » ut Scripturæ verbis utar, ac mens, velut diffissa et penetrata nube, Deum prospicere, atque ea quæ commoda et frugifera sunt, pure ac liquido considerare poterit. Cave laqueum, ne oculis tuis capiaris; et, si captus es, expergiscere, ne illud etiam, quod rumore celebratur, confirmes; nempe quod veneficiis quibusdam mens tibi surrepta sit, siquidem ad comminiscenda mala mire solers est lascivia. Atque acerbum quidem est, tantam domum, ac tot laboribus collectam, brevi adeo temporis spatio dissipare et evertere, ac præsertim vitæ initiis, cum vel bonæ vel malæ famæ et existimationis

[1] 1 Reg. II, 24. — [2] Prov. XXXI, 3. — [3] Prov. V, 2.

sibi quisque fundamenta jacit. At longe gravius et acerbius virgines et fœminas, quas et tui parentes, et tu etiam, ut nobis fidem fecisti, Dei cultui consecrasti, sacrilega manu rapere, atque alias quidem jam habere, aliis autem, tanquam idem perpessuris, terrorem injicere. Quamobrem et Dei, quem colis, metu, et nostri reverentia permotus, ab omni improbo et flagitioso animi instituto deinceps te reprime. Nam si fieri posset, ut velut per transennam spectans, ignominiam, qua nos omnes perfudisti, cognitam haberes, fortasse ne alia quidem admonitione opus habuisses, verum ipsam quoque infamiam in rerum gerendarum consilium adhibuisses. His jucundiora quidem habebam, quæ scriberem, utiliora autem haudquaquam. Ac multo etiam plura scribere prætermittam, quod illud sciam, nisi Dei metus te coërceat, parvam aut nullam omnino vim sermones habituros esse : quandoquidem ferro quoque cera facile imprimitur, ferrum autem difficilius; adamas vero ne firmissima quidem re, propter naturæ duritiem.

EPISTOLA CCVII[1]. JACOBO.

Jacobus ad quem scripta est hæc Epistola præfectus fuit Cappadociæ; Alypius autem, cujus uxorem viduam ipsi commendat Gregorius, idem esse videtur, ac ille qui anno 380 Cappadociæ præfectus erat, ad quem etiam scriptas a Gregorio litteras vidimus. Porro Simplicia hæc, Alypii vidua, illa sit necne ad quam Basilii et Gregorii extant Epistolæ, divinare non licet. Hæretica quidem ista tum erat ac soluta, sed agnita forsan veritate nupta, imo jam et vidua. Si Muratorio fides, Alypius, de quo in hac Epistola agitur, maritus Gorgoniæ sororis Gregorii fuit, qui etiam Simpliciæ quondam maritus fuerat. *Quæ quomodo possint conciliari minime intelligo. Precibus contendit, ut Jacobus* Simpliciæ causa rectissime perpensa et explorata, hilariorem eam ad se remittat.

Si corpore ita valerem, ut laboribus ferendis par essem, ipsemet ad vos me contulissem, ut et congressus vestri desiderium explerem, et de quibus vellem, colloquerer. Non enim de levibus rebus nobis sermo est. Quoniam autem adversa valetudine teneor, ad litteras venire necesse habui. Ornatissimam filiam nostram Simpliciam, probi atque honesti viri Alypii, totius patriæ nostræ ornamenti, quondam uxorem, cum miseris viduitatis, atque orbitatis nominibus tibi offero, ut a te, de his rebus, in quibus ope tua indigebit, jus suum obtineat. Ac calamitatis magnitudinem, quæso, conspice. Nondum luctibus

[1] Alias CXLVI. Scripta iisdem circiter temporibus.

finem imposuit, et de pupillis laborat, ac longas peregrinationes in tam imbecilli corpore ac negotiorum insolentia suscipit, quæ ne quidem ultra domus limen progredi consuevit. Quo quid miserabilius? nempe ne luctibus quidem locum dari, ac nobilitatis honorem calamitate opprimi. Hæc igitur omnia tecum reputans, atque etiam precibus nostris permotus, ne expectes, dum alius tibi judex sit, magno, inquam, ac probo Jacobo: neu eam in hanc necessitatem adducas, ut longiorem peregrinationem inire cogatur, cum æquitati causæ suæ magnopere confidat, ut quidem multis, ac nobis item, fidem facit. Verum Litteris nostris perlectis, causaque rectissime perpensa et explorata, hilariorem eam ad nos remitte, illud ante omnia cum animo tuo considerans, multa te Dei beneficio consecutum esse, potentiam, opes, famam, atque existimationem, quæ ad majorem felicitatem aditum muniant. Hæc tibi per præsentem benignitatem conserva: sicque cogita, ut liberorum pater, partim e periculis extractus, partim ingressus pericula, lætasque ac commodas tibi ipsi per præsentem materiam spes apud Deum effice.

EPISTOLA CCVIII [1]. EIDEM.

Quamvis Epistola, quæ sequitur, eidem inscripta sit, vix adduci possim ut credam geminas hasce Epistolas uni scriptas Jacobo, quarum, licet eadem de causa sint scriptæ, neutra tamen ab altera ullatenus pendet, nec ulla sui parte cum altera cohæret. Quapropter libentissime doctissimi Tillemontii conjecturam amplectimur, qui non ad Jacobum, sed ad ejus præfecturæ socium et assessorem hanc alteram datam esse Epistolam existimat.

Auditione quidem ac fama duntaxat excellentiam tuam cognitam habeo. Miror autem quod tam pauci ex iis, qui diuturnam tecum consuetudinem habuerunt, eam cognoscant. Tanto videlicet omnium sermone probitas tua prædicatur. Eam ob causam ipse quoque hoc deprecationis munus fideli animo suscepi. Reliquit nos admirandus Alypius, communis amicorum ille patronus, ac pupillorum curator. Hoc nobis haud parvæ calamitati est. Deinde illud accessit, quod ornatissima illius vidua, pupillorum causa, in cura et sollicitudine versatur. Hanc tu, quæso, per præsentem humanitatem ac misericordiam consolare, tuisque liberis, per tuam erga pupillos benignitatem, securitatem præbe; atque illud ostende, meliori conditione propinquos, quam alienos esse. Accedet hic quoque cumulus, quod hac ratione gratiam a nobis initurus es, in quos quicquid honoris contuleris, in Deum collaturus es; cujus beneficio id consecuti sumus, ut astemus ac ministremus, etsi tanti muneris dignitate inferiores simus.

[1] Alias CXLVII. Scripta eodem tempore ac præcedens.

EPISTOLA CCIX[1]. CASTORI.

Sacerdos re et nomine, vir fuit eximius, Basilio et Gregorio pro pietate charissimus, patientia in ferendis laboribus ac persecutionibus, aliisque virtutibus clarissimus. Pauca jam de eo a nobis prælibata sunt, plura etiam hic adderemus, nisi satis videretur ex ipsis fontibus haurire, id est, ex ipso ore Gregorii audire in Epistolis, quas vel ad Sacerdotem, vel Sacerdotis causa scripsit. Quis enim ille Sacerdos, quæ negotia fuerint, quæ calumniæ, quibus ejus constantia probata fuit, Epistolæ satis exponent. Ideoque hîc eas simul collocare visum est, maxime vero quia extremis vitæ Gregorii temporibus causa Sacerdotis fuit agitata et ipsius morte finita.

Quam tyrannicus ac violentus es! Litteræ tuæ tantummodo conspectæ sunt, et nos in contemptum venimus. At en tibi vir multa passus Sacerdos, tuus quidem frater; meus autem filius, et calamitatum socius ac particeps. Porro ne prorsus atque omni ex parte superemur, fac quam celerrime hunc nobis, vitæ solatium, reddas, ut philosophari possit, tum edocendus, tum edocturus. Siquidem ut ad concordiam permagni momenti est doloris societas; sic ad consilium animorum consensio et concordia.

[1] Alias CXIII. Scripta iisdem circiter temporibus.

EPISTOLA CCX[1]. EIDEM.

Ejusdem ac superior argumenti, et ad eumdem scripta hæc est Epistola. Gregorius ingravescente podagra, lecto affixus, atque ut ipse loquitur, plane immobilis, *Castorem rogat ut* dominam communem sororem, quam ocissime *ad se remittat, ut* et priorum omnium et suæ ipsius infirmitatis commune sustentaculum. *Quænam illa sit soror communis, an Thecla, ignoramus.*

Mihi, ut apparet, benigniorem se præbebat extera regio, quam patria. Nam illa hoc mihi dabat, ut amicitia tua fruerer; hæc autem nihil hujusmodi nobis concessit. Atque hoc mihi morbus attulit, qui me velut pedibus devinctum tenet, atque ad multa torpidum, aut etiam, si verius loquendum est, plane immobilem reddit. Sed enim hoc detrimentum, mœsto licet animo, feremus. Quid autem molestiarum est, quod homo non ferat? Tantum valeas ipse, tibique omnia ex sententia cedant, ac res tuæ in manu Dei sint. Erunt autem, si animo sincero eum prehendas. Dominam autem, communem nostram sororem, velim quam ocissime ad nos remittas, ut et piorum et nostræ infirmitatis commune sustentaculum, aut alioqui sacerdotem tuam magnis clamoribus exagitabimus, ob quam hoc detrimento afficimur, ac proprio eam nomine appellabimus. Quodnam autem illud sit, exploratum habebis, si eam interroges.

[1] Alias xciv. Scripta circiter eodem tempore.

EPISTOLA CCXI[1]. CYRIACO.

Cyriacum rogat Gregorius, ut pauperum hospitalem domum, cui præerat Sacerdos, cui Castor duo prædia largitus fuerat, ab omni liberet insultu atque injuria (*quod de vectigalibus interpretatur Tillemontius,*) eorumque in posterum provideat securitati. *Hîc incerti temporis Epistola erat collocanda, eo quod Sacerdotis et Castoris in ea mentio fiat.*

Religiosos honoras, probe novi, et pauperibus benigne facis : utriusque virtutis tibi nunc se offert occasio; sic enim res se habet. Charissimus et Deo acceptissimus filius noster Sacerdos compresbyter, præfectus est pauperum mendicorumve domui, insigni et hominibus refertæ, ob pietatem et diligentiam quæ in hac re desideratur. Inter ea autem, quæ domui hospitali suppeditantur, Liriandus et Caberina prædia his locis vicina ad utilitatem domus liberalitate honoratissimi Castoris conferunt. Hæc si omni injuria et insultu liberaveris, non minimam conferes partem, et pauperibus curationis, ac tibi ipsi remunerationis, quam piis deberi nosti. Perspicuum est autem, cum semel animum induxeris ad benefaciendum, etiam te securitati in posterum provisurum, ut ne volenti quidem ulli damnum liceat inferre iis locis, eo modo quem sagacitas tua excogitaverit.

[1] Alias CCXXXIII. Scripta tempore incerto.

EPISTOLA CCXII [1]. SACERDOTI.

Commode etiam hîc se offert ad ipsum Sacerdotem Epistola. Nihil in ea de mox futura persecutione, sed officiosa tantum salutatio est et generalis adhortatio. Ideoque iis præire debet litteris in quibus de persecutione sermo est.

Saluto te novam spem nostram, qui canus es in juventute; et omnia tibi præclarissima volo, atque precor. Eorum vero que pulchra et honesta sunt, quid primum sit, non ignoras; videlicet semper Deum possidere, et in rem possessionemque Dei ex necessitudine cum eo et ascensu transire : de quo te ipsum etiam, certo scio, submonebis.

EPISTOLA CCXIII [2]. EIDEM.

Adhortatio quoque est hæc Epistola, sed ita tamen ut imminens tentationis tempus designare merito videri possit. Habetur in Criticis sacris ad caput 31 Ecclesiastici.

Si nihil a te asperum ac difficile sperabatur, cum philosophiæ animum adjungeres, alienum a philosophia initium, et fictores reprehendo. Quod si expectabatur, si quidem non occurrit, Deo sit gratia; quod si occurrit, aut patiens constanter tolera, aut scito te votum fallere ac pollicitationem.

[1] Alias CCXII. Scripta incerto tempore. — [2] Alias CCXIV. Scripta circa eadem tempora.

EPISTOLA CCXIV[1]. EIDEM.

Sacerdotem, ut de accepta injuria Deo gratias agat, tum suo ipsius exemplo, tum gravibus momentis hortatur, nullum solitæ humanitatis condimentum admiscens; quippe qui Sacerdotem virum fortem norat, adeoque non lacte, sed solidioris veritatis cibo concoquendo exercitatum.

Non probatum quod tentationis expers est; sed quod exploratum est in negotiis, hoc probatum magis, ut in camino aurum. Ac si quidem satis hoc tibi perceptum et meditatum est, Deo sit gratia. Sin minus adhuc perfecte, me ipsum et mea adjungo. Affecti sumus injuria, in odium incurrimus; quid enim gravium non pertulimus, quantum in iis fuit, qui animo destinarant? Postea ab iis, qui nos afficiebant injuria, liberati sumus. Ecquod majus beneficium isto accipere potuissemus? Hoc igitur ipse cogitans, Deo gratiam habeto acceptæ injuriæ, licet non habeas iis qui intulerunt.

[1] Alias CCXV. Scripta circa eadem tempora.

EPISTOLA CCXV [1]. EIDEM.

Amotum tandem ab administratione ptochotrophii Sacerdotem, præclara hac Epistola ad cœlum usque provehit Gregorius. In illa siquidem diaboli lucta, (*sic motam adversus Sacerdotem appellat persecutionem*), *prævaluit livor*.

Quid grave nobis? Nihil præterquam a Deo et divinis deerrare. Cætera ut Deus tulerit, ita se habeant, sive per arma justitiæ dextra et leniora dispenset et regat nos, sive per sinistra et incommodiora. Novit horum rationes vitæ nostræ dispensator. Unum tantum formidemus, ne quid philosopho indignum patiamur. Pauperes aluimus, fraterno invicem nos amore prosecuti sumus, psalmodiis incumbentes oblectati sumus, quandiu integrum fuit. Non hoc nobis conceditur: aliud quiddam philosophemur; non pusilla gratia est. Privatam vitam degamus, contemplemur, mentem expurgemus divinis visis; quod fortasse etiam prædictis sublimius est. At non ita nos affecti sumus : sed quia ab uno aberravimus, a toto excidisse existimamus : absit. Verum bonam adhuc spem retineamus, si quid nobis reliquum viderimus : neque eadem patiamur quæ equulei, qui, quod assuefacti non sint terroribus, ad strepitus exasperati, ascensores suos deturbant, atque excutiunt.

[1] Alias ccxiii. Scripta circa eadem tempora.

EPISTOLA CCXVI[1]. EUDOCIO.

Is Eudocius in miserrima illa tragœdia, sive in Sacerdotis persecutione actor primarius atque pars maxima fuit. Primum quidem amicitia cum Sacerdote conjunctus fuerat, observantia eum ut patrem coluerat; ejusque monasterii, ut videtur, Monachus erat. Deinde ab ejus amicitia turpi dissidio sponte discessit : aliis etiam, ut credibile est, instigantibus, litem movit Sacerdoti et apud Helladium accusavit, sive calumniatus est. Helladius vero Sacerdotis occultus forte adversarius et instigator Eudocii, venerabili illi presbytero curam pauperum, sollicitudinemque sacrarum ædium *et fratrum, uno verbo*, membris indigne ferentibus, *corpori caput abstulit, ægrique in Sacerdotem animi dolorem et dictis et scriptis patefacere non dubitavit. Quæ tamen Sacerdoti objecta fuerint crimina adhuc ignoratur. Gregorius, qui Sacerdotis pietatem norat et innocentiam, Eudocio et Helladio, a quibus tam indigna perpessus fuerat Sacerdos, scripsit in hac ad Eudocium Epistola, mirum est quam blande, quam amice delinquentem admoneat; quam paterne juvenem senex alliciat, ut se* litis et dissidii cum Sacerdote velit mediatore uti, *et ideo convenire. Nam ipse aderat Sacerdos, qui ad Gregorium confugerat.*

Qui concors est, idem condolet : et quod condolet, sincerum est : quod autem sincerum est, dignum est cui

[1] Alias CCXXV. Scripta eodem tempore.

fides in consilio abhibeatur. Cum igitur nos antiquiores pietate simus, et multorum tum virorum, tum morum experimentum fecerimus, (experientia autem mater prudentiæ,) vos vero tanquam equulei nuper jugo subditi, et recens religiosa adorsi, (omne autem quod incipit fervidius est, et fervore spiritus multa præstare potest eorum quæ officii sunt, sed et in multis deerrare ignorantia;) velis nos convenire, et ut senes honorare, et ut patres revereri, et nobis uti mediatoribus litis et dissidii cum venerando fratre et collega nostro Sacerdote exorti, nam ipsemet adest : ut rebus inter vos rite compositis, et episcopum obsequio foveatis, et multorum offendiculum tollatis, et quod omnium maximum est, Deum propitium reddatis, ne tantum negotium, et tam gloriosum, (concordiam vestram dico et vitæ pacta ex Dei præscripto,) sic parvo momento diruatis.

EPISTOLA CCXVII[1]. EIDEM.

Deliberaturum se, et quid facto opus esset consulturum, rescripsisse videtur Eudocius, siquidem hæc satis ostendunt Gregorii verba, quibus sequentem orditur Epistolam : Post bellum auxilium.... post factum consulimus. *Tum mediam inter assentationem et objurgationem viam carpens, sic in alios culpam rejecit, ut ea minime liberet Eudocium. Imo magis ad delictum curendum, obducendamque cicatricem, quam ut suam deplorat, hortatur; eique demum offert colloquium, si ejus desiderio teneatur.*

Post bellum auxilium : post tempestatem gubernator :

[1] Alias CCXXIV. Scripta eodem tempore.

et cum prius deliberandum sit, deinde agendum; ordinem invertimus: post factum consulimus. Quare si adulari oporteret, et pejora facere, multas certè adulationis vias invenissem; quanto et facilius est negotium, et a multis nunc præstatur. Quoniam vero lædere minime ad nos pertinet, ac præsertim animum recens initiatum, et recens honesto se applicantem, audi, quæ vera sunt. Initium a philosophia alienum: et male te cultores tui dilexerunt, etiam cum sub aliena persona res suas lusere. Si igitur saltem nunc mutatus fueris, et delictum curaveris, forte quædam vobis cicatricis obductio eveniet, etiamsi ægre. Quod si in iisdem cuncteris, et de mala victoria magnos animos gesseris: « Acerba mea plaga est, inquit divina » Scriptura, unde sanabor[1]? » Nam res vestras, meas esse reputo: et quamvis ita sim affectus, si colloquii tenet te desiderium, non denegabo.

[1] Jerem. x, 19.

EPISTOLA CCXVIII[1]. EIDEM.

Eudocius acceptis superioribus Litteris offensus respondit Gregorio, eique Sacerdotis amicitiam objecit, colloquium tamen a se desiderari significavit. Rescribens iterum Gregorius amicum se sacerdotis fatetur; qui quidem in iis quæ expostulavit vim charitatis non deseruit, et fraternam magis instituit reprehensionem quam odii plenam æmulationem. Addit se non adeo inscitum ac temerarium esse, ut litem, priusquam utrumque audierit, disceptare atque judicare velit. Denique si colloquium hyems impediat, Eudocium hortatur ut in concordiam et amicitiam cum Sacerdote quantocius redeat.

Amicus certe mihi est, fateor, et sit utinam, honestus et probus Sacerdos compresbyter, et eo magis quod te amore complectitur. Nec enim in iis quæ expostulabat, vim charitatis deseruit; verum fraternam magis reprehensionem instituebat, quam accusationem odii plenam. Non adeo tamen inscitus ac temerarius sum, ut litem disceptare ac judicare velim, priusquam utrumque audierim, (cave ne ita existimes,) quippe qui per Epistolam quidem, quam tu condemnas ut audaciorem, nisi oscitantius et aliud agens eam legistis, non tantum te perstrinxi, quantum eos qui vobis iras accendunt, et ex vestra simultate suas ipsi lucrantur delicias. Quid est igitur quod feci? ita noveris. Equorum domitores, equuleos exercent ad colores et strepitus, et loca tum declivia pronaque, tum supina et ac-

[1] Alias CCXXXVI. Scripta eodem tempore.

clivia, non ut exterreant, sed ut non exterreri doceant. Hoc equidem cum in animum induxissem, asperiorem utique Epistolam scripsi. Etenim multæ philosophiæ exercitationes sunt; et Deo sit gratia quod te non alienum a studio sapientiæ inveni, nec rebus terrenis addictum, sed admodum mitem, et nostri contubernii, ex quo tum modeste scribis, tum congressum colloquiumque desideras. Si hoc igitur nobis concesseris, melius facies, teque admittemus, sic habeto, paternis oculis. Quod si aliquatenus hyems impedit, adhortatione interim te excipimus. Nihil præferas etiamnum amicitiæ et concordiæ cum fratre Sacerdote, (mihi crede,) neve quod factum est aliud quicquam existimes, quam tentationem Mali qui tuæ philosophiæ invidet. Verum ad primum tentamentum fortiter et generose decerta, ne secundum et tertium moveat certamen, et alia deinceps, sed victus abscedat et erubescens. Nam ejus luctas novimus, id longo tempore edocti, et certaminibus cum illo susceptis.

EPISTOLA CCXIX[1]. HELLADIO.

Helladii de Sacerdote judicium plurimis offendiculo erat, piosque viros, Sacerdoti impensius addictos, illatam ipsi injuriam ægre ferentes mæstitia afficiebat; nemo tamen erat qui se quasi murum opponeret iniquitati. Unus Gregorius, pro sua constantia, et æquitatis amore, innocentiam tueri et defendere aggressus est. Id quidem miro artificio præstat in his ad Helladium Litteris; quas qui legerit, scribendarum litterarum artis antistitem agnoscet qui eas scripsit.

Quæ tecum verba facturus sum, præ benevolentia fa-

[1] Alias ccxvi. Scripta eodem tempore.

ciam : quare dignus sim maxime quidem, qui audiar adhortando : sin minus, cui condonetur adhortatio. Non multi actionem vestram approbant, erga venerabilissimum fratrem nostrum et compresbyterum Sacerdotem, velut ex calumnia quorumdam potius quam ex proprio judicio profectam, qui quidem rerum seriem forsitan ignorant, finem vero ipsum per se considerantes non laudant. Hæc sane ipse noveris. Non enim nostrum est res tuas curiose scrutari, qui cæteris etiam quæ agenda sunt, præscribis. Cæterum nos probitatem tuam obsecramus, primum quidem ut concedas viro omnem curam eorum quibus studium atque operam impendebat. Neque enim tam facile est cuipiam philosophari, tametsi patientissimus sit et constantia maxime philosophica præditus, ut tot laboribus et tali sodalitate privari se patiatur : sin minus, alterum certe, ut arbitrio tuo, et per quos ipse judicaveris, pauperum curam geras, monasterii autem et fratrum per ipsum administrationem suscipias; nec novarum rerum institutione molestiam illi exhibeas, hisque potius sis molestus qui consuetudinem propugnant, ac tanquam unius corporis membrorum distractionem non ferunt. Nam hoc etiam nonnulli eorum qui ad nos venerunt, deplorarunt. Quocirca si tibi vir vel a semetipso venerabile quid habere videtur, (ut certe æquum est,) ipsum propter se reverere, et canitiem et labores, tum quos pie religioseque exantlavit, majorem quam pro ætatis ratione pietatem exhibens, tum quos impendit alendis pauperibus, fratrumque regendis collegiis. Quod si parvum hoc tibi videtur, nos saltem et nostram obsecrationem prorsus ne despicias : et ante alia omnia, dimitte illi iram, animique dolorem : quæso te ut tanquam pater tibi filium conjungas : si qua in re mœrore te affecerit, quod non arbitror, hoc nobis condonans, et nihil indignum illo, ac tua lenitate,

vel dicens, vel scribens de ipso; si quid autem jam scriptum sit, remittens. Neque dolorem publices, quem occultare melius est, quam notum facere externis; ut cum alia, tum etiam aequo et patienti animo ipsum esse doceas exemplo.

EPISTOLA CCXX[1]. EIDEM.

Benigna *verbis quidem* suavis*que Helladii responsio fuit Gregorio, re autem* molestissima, *quippe quæ varia et gravissima Sacerdoti objecta fuisse crimina, vel certe invidos admodum imposuisse Helladio significabat. Quibus eo minus fidem Gregorius adjungebat, quod Sacerdos, qui tum aderat, ad defendendum se probandumque omnia esse falsa et conficta paratum se esse contestabatur. Quocirca ipsum cum hac Epistola ad Helladium misit, ut per se, si quid illum contristasset, sanaret ipse, eumdemque omnia ex rei veritate doceret.*

Quæ ad me scripsisti, partim admodum suavia et benigna, partim ejusmodi sunt, ut quid de his dicam, non habeam, nisi quod nobis molesta sint et jure merito, ut mihi persuadeo. Nam sive jure accusetur frater noster, et compresbyter Sacerdos, quod quidem non arbitror, molestum est. Qui enim id non esset? tantam religionem, et tot ac tantos labores, tam parvo temporis momento periisse. Sive calumnia hæc fuerit ab invidentibus ipsi comparata; et hoc acerbum, virum, cujus tibi conjuncta vitæ ratio et disciplina, hunc, quibus appetitur injuriis, abalienari. Quod igitur in præsenti rerum statu optimum et utilissimum novi consilium, hoc accipe: ipsum ad te

[1] Alias ccxvii. Scripta paulo post superiorem.

misi fratrem, vel potius profectum deduxi, qui ipse per se quod moleste habet, sanaturus sit, et omnia ex rei veritate edocturus. De aliis enim ad defensionem offerendam paratum se dicit, et ad probandum alia ut falsa dolo fuisse composita. Hoc enim etiam nobis persuasit, quippe qui Dei metu sermones instituit.

EPISTOLA CCXXI [1]. HOMOPHRONIO.

Has Litteras eo tempore datas, quo Sacerdos vexabatur, his Epistolæ verbis patet : Suade charissimo filio nostro Sacerdoti ne despondeat animum, etc. *Scripta autem Epistola Homophronio, qui forte unus e primoribus ptochotrophii illius administris erat, Gregoriumque ad festi cujusdam in eo loco celebrandi lætitiam invitarat.*

Ad Synodum nos vocas : equidem optarem ita valere corpore ut vobis interessem etiam ultro accedens, ut sacram ædem vestram viderem, Christi domicilium, sanctorum ramorum radicem, illam revera « Matrem filiorum » lætantem » et lætantium [2]. Hoc novi, ac persuasum habeo in Domino, et propterea dico confidens, licet quid triste nunc ac molestum nobis occurrerit, haudquaquam extinguetur lucerna Israëlis, etiamsi Mali ventis flabelletur : neque Dei bonitas amplius occultabitur, « Quam timentibus se abscondit [3] » rationibus dispensationis arcanis, sed magis glorificabitur et admirationi erit per patientiam vestram et « Spem, quæ non confun-

[1] Alias CCXXXVII. Scripta eodem tempore. — [2] Psal. CXII, 9. — [3] Id. XXX, 20.

» dit[1]. » Hoc etiam suade charissimo filio nostro Sacerdoti, ne despondeat animum, neque indignum se quicquam patiatur; sed ita tempus disponat, ut tristia pro philosophiæ subjecto accipiat. Ad hæc episcopum nostrum maxime honorandum curet; quin etiam fratres corroboret, ideo maxime ne opus nostrum quod in Domino proposuimus dissipetur, cum tanti momenti sit, et ita pervagatum. Sin minus, æquitatis specimen dabimus, et livorem vincemus; quippe cum nullam adversus nos ansam dederimus improbis, incassum nos odio prosequentibus.

EPISTOLA CCXXII[2]. THECLÆ.

Irrita fuere omnia quæ gessit scripsitque Gregorius, ut Sacerdotem cum Helladio in gratiam reduceret, pius enim ille presbyter inter vexationes et calumnias interiit. Theclam ejus sororem hac Epistola consolatur et utriusque laudes prosequitur.

Equidem ipse quoque ad pietatem tuam proficisci parabam, etiamsi alioqui infirma corporis valetudine, tum ut te inviserem, tum ut tolerantiæ illius nomine laudibus efferrem, quam ob beatissimum fratrem tuum adhibes: neque enim id dubium est. Quoniam autem casu quodam hoc meum iter impeditum est, ad litteras venire necesse habui, ut de tuis rebus tecum paucis philosopher. Unde, quæso, præclarus noster Sacerdos, sincerus, inquam, ille et nunc et prius Dei astes ac minister, ortum traxit? Ex Deo. Ubi autem nunc Sacerdos? Apud Deum: postquam scilicet haud illibenter, (hoc probe scio,) livori sese, ac

[1] Rom. v, 5. — [2] Alias ccii. Scripta eodem circiter tempore.

Diaboli luctis subduxit. Unde item nos ortum duximus? An non indidem? Quonam autem migrabimus? Annon ad eumdem Dominum? atque utinam cum pari libertate ac fiducia? Ejusdem adoratores, et producti sumus, et transferemur, paucis in hac vita ærumnis ac miseriis exantlatis, siquidem cum futuræ vitæ spe conferantur : ac fortasse ut per ea, quæ perpessi fuerimus, divinam gratiam intelligamus. Pater, mater, frater antecessores; quidnam hoc est? Numerus proborum viatorum. Hos, Dei ancilla, et bonorum primitiæ, Thecla, paulo post sequetur, postquam aliquantum expectarit : tum ut illos per patientiam honore afficiat, tum ut promultis philosophiæ in ejusmodi rebus præstandæ exemplum præbeat. Quamobrem eumdem Dominum laudemus, ipsiusque consilium et dispensationem sublimius, quam vulgus soleat, accipiamus. Hæc nostri loco nunc habe, atque in his cogitationibus versare; etiamsi alioqui meliores ac præstantiores per te ipsam invenias. Quod si divino beneficio illud nobis concedatur, ut te quoque coram, omnemque eum cœtum, qui tecum est, videamus, ampliorem ei, a quo id beneficii acceperimus, gratiam habebimus.

EPISTOLA CCXXIII[1]. EIDEM.

Epistolæ sequentis ad eamdem Theclam hæc verba: Illud quoque considera quasnam ob res divexemur, annon propter eos qui ex hac vita migrarunt? *hæc, inquam, verba non nisi Sacerdotem qui ex hac vita migraverat, significare videntur; ideoque cum Tillemontio ad illud tempus referri et commode hic collocari posse visa est hæc Epistola. Hinc etiam liquet Theclam post fratris mortem, vexatam etiam fuisse ab ejus adversariis, qui de patrimonio pauperum male administrato forte calumniabantur; et qui, eo defuncto, Theclam sororem, ad quam hæreditate fratris mortui bona devenerant, vexabant. Digna sane quæ communicaret fratris passionibus ancilla Dei, cujus hic virtutes, ut sint in exemplum, Gregorius testis oculatus exponit. Etenim quod promiserat in Epistola superiori, illam inviserat, ut statim ab initio testatur. Observare juvat quod Gregorius ait, inter proposita Theclæ patientiæ momenta,* Sanctorum animas res nostras sentire, gratiamque nos ab iis inituros, si illatas propter illos injurias toleremus.

Cæteras Epistolas quæ præterquam cum aliis bene multis incerti sunt temporis, nullam neque argumenti, neque nominis cum aliis habent affinitatem, rejectas ad calcem collocare visum est.

I. Doles, ut verisimile est, nobis relictis: nos autem magis, quod a tua pietate disjuncti simus. Deo tamen gratias agimus, quod usque ad te pervenerimus, neque nos suscepti laboris pœnituit. Siquidem tuæ in Christum fidei

[1] Alias CCI. Scripta paulo post superiorem.

firmitatem, et laude dignam solitudinem, ac philosophicum secessum perspeximus; nempe quia ab omnibus mundi voluptatibus separata, soli Deo, ac sanctis Martyribus, apud quos habitas, te ipsam conclusisti, ac Deo una cum charissimis filiis tuis hostiam viventem, gratamque et acceptam obtulisti, atque etiamnum offers. Hæc igitur tuis quoque molestiis solatio sint. Quandoquidem et magnus ille David in futuris illis bonis, ad quæ cogitationes suas mittit, hujus vitæ acerbitates occultat, cum ait: « Quoniam abscondit me in tabernaculo suo in die » malorum [1]. » Nec vero dolores duntaxat et molestias deponit, cum Deus ipsi in animo et memoria versatur; sed etiam voluptate afficitur. « Memor fui Dei, inquit, et » delectatus sum [2]. » Dolent etiam qui mundo prorsus addicti sunt, ac multo quidem amplius, quam qui Deo serviunt. At dolor ipsis mercede caret: contra dolori nostro merces sua constat, cum Dei causa tolerentiam adhibemus.

II. Age enim molestias cum voluptatibus, et præsentia cum futuris perpendamus: ac ne minimam quidem horum partem illa esse reperiemus: usque adeo læta exsuperant. Commodum ergo pharmacum nobis fuerit, cum in dolore sumus, Deum ac futuræ vitæ spes in animum revocare, atque eodem modo, quo David, affici, hoc est, in tribulatione dilatari, non autem cogitationum angustiis premi, nec mœrore, tanquam nube, obduci, verum tum maxime spei inhærere, atque ad cœlestem beatitudinem, quæ iis, qui res adversas patienti animo ferunt, recondita est, oculorum aciem intendere. Hac autem potissimum ratione adducemur, ut rerum acerbitates æquo animo perferamus, atque cum in dolore versamur, supra vulgus assurgamus, si quid Deo promiserimus, et quid, cum ad

[1] Psal. XXVI, 5. — [2] Id. LXXVI, 4.

philosophiam accederemus, spe nobis finxerimus, cogitemus. Utrum opibus abundare, læto et hilari animo esse, atque in hac vita florere, an contra vexari, afflictari, premi, et propter rerum futurarum spem omnia perferre ac sustinere? Hæc nimirum, non autem illa, expectavimus. Quocirca vereor, ne pacta quoque cum Deo inita violemus, cum et hæc habere studemus, et illa speramus. Ne, quæso, negotiationem dissolvamus: verum hæc, ut illis potiamur, feramus. Afflixerunt nos affligentes; contristaverunt nos ex humanis migrantes: at nos animum a perturbationum servitute liberum et immunem conservemus. Ita tristibus rebus atque molestis superiores erimus.

III. Quin illud quoque considera, ob quæ divexemur. Annon propter eos, qui ex hac vita migrarunt? Quibusnam autem operibus videbimur illis gratificari? annon forti animo sustinentes? Hoc igitur in eorum gratiam faciamus: siquidem illud persuasus sum, Sanctorum animas res nostras sentire. Præter omnia, et ante omnia, illud nobiscum reputemus, absurdum et præposterum esse, cum nulla necessitas urget philosophari: in calamitatibus autem philosophiæ expertes apparere, non autem multitudini exemplum fieri, ut gratiarum actionis in rebus lætis et jucundis, ita etiam tolerantiæ in gravibus et acerbis. Hæc porro scribo, non ut ignorantem doceam, sed ut scientem submoneam. Deus autem consolationis, tum te a calamitatibus illæsam custodiat, tum nobis concedat, ut pietatem tuam rursum videamus, resque ipsæ nobis fidem faciant, laborem nostrum haudquaquam inanem et irritum fuisse, verum nos majorem, quam alios, auctoritatem apud te obtinere; atque, ut nos in calamitatis societatem tecum venimus, ita vicissim te philosophiæ ac patientiæ sociam accepisse: quod quidem fortasse huic nostræ canitiei, ac Dei causa susceptis laboribus debetur.

EPISTOLA CCXXIV[1]. AFRICANO.

Cur non adeat Africanum adversam causatur valetudinem. Anno 385 serius scripta non est hæc Epistola; siquidem Nicobulus, per quem hanc Africano scripsit Gregorius, hoc ipso anno mortuus est.

Quibusnam rebus equi maxime gaudent? non dubium quin equis. Quibus aquilæ? aquilis profecto. Graculum porro graculo assidere ipsa quoque parœmia docet. Eodem proinde modo Atticum quoque Atticis oblectari puta: et probitatis studiosum ejus amatore et antistite. Nam mihi præses nihil aliud esse videtur, quam virtutis adjutor, et vitii adversarius; sive incruentum imperium gerat, ut nos, sive id, quod gladium et lorum junctum habet. Cruorem enim tibi minime adjiciemus, quippe quem virtute imperium tenere scimus, non vi cohibere, ac metu potius, quam suppliciis improbos coërcere; quæ quidem optimi imperii lex est. His itaque de causis magnopere quidem congressum tuum expetebam, ac nunc etiam expeto. Verum quia per adversam valetudinem id mihi consequi non licet, necessario ad litteras veni; et quod commodissimum est, te per virum amicum et familiarem ac cognatum saluto, hoc est, per charissimum mihi Nicobulum, qui et me apud te excusabit, (vir autem est fide dignus, si quisquam alius, quantum quidem ipse cognosco;) et per nos sese præstantiæ tuæ noscendum præbebit.

[1] Alias XLVI. Scripta incerto tempore, forte tamen ante an. 385.

EPISTOLA CCXXV [1]. ELLEBICHO.

Dolere se significat, quod morbo prohibitus sit, quominus Ellebicho occurreret; missionem scripto dari Mamanti, filio militis, postulat.

Quanto nos detrimento morbus afficit! Accurrere ad te oportebat, teque amplexari, ac veterem amicitiam et consuetudinem in memoriam tibi revocare. At non ea corporis valetudine sumus. Ac proinde per litteras te adimus, ac salutando excipimus. Quoniam autem munus quoque aliquod offerre conveniebat, hoc offeremus, nemqe Mamantem lectorem, qui cum militem patrem habeat, Deo tamen ob morum probitatem consecratus est. Hunc, quæso, Deo ac nobis missum fac, nec inter errones numera; atque libertatem ac vacationem ei scripto consignatam tribue, ut ne ab aliis quidem per calumniam vexetur. Sic enim faustas quoque tibi ipsi belli atque militaris imperii spes dabis. Te, inquam, obsecro, ut ea res tibi curæ sit. Nam quibus res maximæ in manu sunt, et in quibus rerum omnium summa, tanquam in trutina, nutat, his potissimum Deus, ipsiusque auxilium curæ esse debet.

[1] Alias CCXXIII. Scripta eodem circiter tempore.

EPISTOLA CCXXVI[1]. ANYSIO.

Commoda valetudine utenti Anysio, æger ipse rescribit Gregorius.

Redditæ sunt nobis tuæ litteræ, quæ te commoda valetudine esse, profectionemque tuam tibi ex animi sententia cessisse significant. Quo nomine ingentes Deo gratias habeo. Quod si nos quoque aliquid ejusmodi de nobis scribere possimus, majores gratias habiturus sim.

EPISTOLA CCXXVII[2]. URSO.

Adversa minus valetudine utebatur Gregorius, cum has ad Ursum dedit Litteras, anno forsitan 382 *quo scripta est Epistola* xcii. *Ursi vellet frui charitate, sed cur ad eum non proficiscatur, causam aperit.*

Suave quidem est amicos salutare; suavius autem per amicos. Quorum in numero est charissimus filius noster Anysius, qui etiam de nostra sanitate læta vobis nuntiabit : si quidem sanitas appellanda est, exigua in melius inclinatio. Ac de iis rebus de quibus rogatus est, vobiscum communicabit. Nam ad vos, ut amico ac sincero animo requiritis, proficisci, ac vestra charitate frui, mihi quidem, (velim hoc credas,) jucundissimum fuerit, atque ita, ut earum rerum, quarum cupidissimi sumus, nulla perinde,

[1] Alias cxliv. Scripta eodem tempore. — [2] Alias cxxii. Scripta incerto tempore : forte circa annum 382.

quemadmodum ii norunt, apud quos vestram in excipiendis amicis humanitatem prædicamus. Num autem id fieri possit, aut etiam alioqui conveniat, prudentia tua perpendat. Verendum enim est, ne importunitatis notam subeamus, ac graves et molesti quibusdam esse videamur, ut qui sine ratione ac perspicua ulla causa in conspectum prodierimus. Quandoquidem multis fidem non facimus, nos citra fucum philosophari, ac res omnes nostras Deo donare.

EPISTOLA CCXXVIII [1]. PANSOPHIO.

Si hujus Epistolæ annum assignare non possumus, saltem affirmare licet post annum 379 scriptam esse. Cum enim in ea Gregorius Evagrium condiaconum *appellet, atque etiam ad* philosophiam non ignavo animo accedere *scribat, post annum 379 scripta sit Epistola necesse est; si quidem Evagrius idem, ut videtur, ille sit quem, mortuo Basilio, diaconum vult Baronius cum Socrate a Gregorio Nazianzeno ordinatum, Palladius autem verisimilius a Gregorio Nysseno. Forte etiam post annum 381 vel 382 differri posset hæc Epistola, cum profectus Constantinopoli, ubi apud Nectarium ab alterutro Gregorio relictus fuerat, Evagrius ille philosophiam non tantum profiteri, sed et in ea magnos potuit facere progressus.*

Quis stirpem jam floribus abundantem non laudat? Quem non oblectat seges, cum jam ligatur, ac maturam spicam pollicetur? Quem item lætitia non afficit anima recens initiata, jam Deo ornata, et terrenas compedes

[1] Alias CXII. Scripta incerto tempore; forte post an. 379.

excutere incipiens, ut Deo se adjungat, earumque rerum, quarum nunc umbras duntaxat cernimus, veritatem conspiciat? His nimirum de causis charissimo fratre ac comministro nostro Evagrio majorem in modum delector, eum ad philosophiam haud ignavo animo accedentem cernens: quandoquidem philosophia quoque est sapientiæ amore teneri. Quin hoc quoque nomine lætor, quod mihi tuam amicitiam conciliat; atque impensius adhuc lætabor, si plures ad nos litteras des, ac plura amicitiæ signa nobis rependas.

EPISTOLA CCXXIX[1]. EIDEM.

Et si loco remotus a Pansophio Gregorius, ipsi tamen semper propinquus amicitia.

Quantum inter Hispanos, tantum inter nos quoque interjectum est spatium, hoc est, dierum haud paucorum iter. At amicitia etiam ea, quæ inter se disjuncta et remota sunt, propinqua efficit. Festi porro symbola, quam læta et jucunda! Quantum item illud est, quod a te vocamur, congressusque noster expetitur! Quidnam igitur tibi pro his tantum optabo? talis nimirum ut sis. Quod si etiam quiddam majus dicendum est, te ipsum superes.

[1] Alias cxiij. Scripta eodem tempore.

EPISTOLA CCXXX. THEODOSIO VEL THEODORO.[1]

Epithalamium, cum duabus sequentibus, censeri potest hæc Epistola, in qua de Euphemio, quem de Gregorii familia fuisse his verbis significari videtur : Nunc quoque genera copulantur,.. ut amor noster capiat incrementum.

Pictores imitamur, qui corpora prius adumbrant et delineant, ac postea secunda et tertia manu addita, ea accuratius expoliunt, atque coloribus absolvunt. Quorsum mihi spectat hoc exemplum? Erat jam inter nos pura minimeque fucata amicitia, (res sane nunc præsertim rara, quæque in paucis inveniatur;) atque hanc nobis, non tam cognatio, et communis patria, et ut Homeri verbis utar, « Amabilis ætatum æqualitas » efficiebat, quam morum similitudo, quodque iisdem rebus gauderemus; quod quidem amicitias maxime coagmentat, firmioresque reddit. Nunc quoque genera copulantur, (faveat velim huic sermoni Deus,) ut amor noster incrementum capiat, magisque alter alterius simus. Atque id agit ac molitur Deus, justo amori opem ferens. Quamobrem, et tu nos per suavissimum filium nostrum Euphemium habe : et nos item per suavissimam filiam vestram vos habemus. Quod autem sequitur, utrius potius causa, aut ad quem loquar, non novi, nempe juvenis-ne causa ad vestram præstantiam, an vestra causa ad juvenem? Patris enim benevolentia par erga liberos. Cæterum id vobis opto, ut hoc matrimonium quam optime cedat, atque ita ut par est, cum Deus id copulat.

[1] Alias cxiv. Scripta ad summum an. 371.

EPISTOSA CCXXXI[1]. EUSEBIO AMICO.

Festiva admodum est hæc Epistola quamvis a viro morbo laborante scripta, Eusebio de hujus filii nuptiis; benedictione et votis solemnibus clauditur.

Evopia amantissima, et nubendi tempus, et vitæ fundamentum, et parentum vota expleta. Nos autem absumus, quos maxime adesse, ac simul vota facere oportebat. Quin id quoque promiseram, siquidem cupiditati spes suberat: magnam enim ad fallendum vim habet aliquid velle. Atque ipse quidem, cum sæpe proficisci parassem, ac sæpe rursum cunctatus essem, tandem a morbo superatus sum. Alii igitur amores vocent, (quandoquidem nuptiis consentaneus est lusus,) ac virginis pulchritudinem pingant, sponsique venustatem vicissim attollant, thalamumque ut floribus, ita sermonibus conspergant. Ego vero nuptiale meum carmen vobis accinam: « Benedicat vos Dominus ex Sion[2]; » atque ipse matrimonium concinnet: « Et videas filios filiorum tuorum[3]; » pene addidi, te quoque meliores ac præstantiores. Hoc et vobis, si adessem, orassem; et nunc opto. Cætera autem vobis curæ sint, ac pater filiam vittis redimiat, ut optavit. Hoc enim, et sicuti nuptiis interfuimus, præscripsimus; nempe ipsorum coronas esse, nostrum autem esse preces, quas scio locis minime definitas ac circumscriptas.

[1] Alias CLXXI. Scripta eodem forte tempore. — [2] Psal. CXXVII, 5. — [3] Ibid. 6.

EPISTOLA CCXXXII [1]. DIOCLI.

Ejusdem ac duæ superiores argumenti hæc est Epistola ad Dioclem de filiæ nuptiis, quibus optat ut Christus intersit ac modestia, omniaque in melius, velut aqua in vinum, convertantur. Modesta enim et composita Christianorum matrimonia esse oportet.

Etsi ad filiæ nostræ nuptias minime vocati, adsumus tamen, et festum simul agitantes, et animi alacritatem præferentes, et vobis optima et pulcherrima quæque optantes. Unum autem bonorum illud est, ut Christus nuptiis intersit, (porro ubi Christus est, modestia quoque est,) atque aqua in vinum convertatur, hoc est, ut cuncta in melius immutentur, sic nimirum, ut quæ misceri nefas est, inter se minime misceantur, nec episcopi cum sannionibus copulentur, nec preces cum plausibus, nec psalmodiæ cum tibicinum cantibus. Operæ pretium enim est, ut, quemadmodum cætera omnia, sic etiam Christianorum nuptiæ modestæ et compositæ sint. Modestia porro in gravitate sita est. Hæc nuptiis munera offerimus : tu vero pro his obedientiam nobis repende. Generum autem, si his obsequitur, filium velim habeas; sin minus, militem.

EPISTOLA CCXXXIII [2]. ABLABIO.

Ablabium monet ne, dum cupit sophista esse, virtutis oblitus, nihil aliud sit quam sophista; simulque sophisticum supercilium ludicre pingit.

Sophistices amore te flagrare audio, ac mirificum quid-

[1] Alias cxciii. Scripta eodem forte tempore. — [2] Alias cxxxi. Scripta incerto tempore.

dam existimare, graviter ac magnifice loqui, excelsum vultum præferre, alte ac sublimiter ingredi, atque ingentes tuos spiritus in Marathonem et Salaminem, illa, inquam, vestra ornamenta, tendere, nihilque aliud quam Miltiades et Cynægiros, Callimachos, et Telemachos, cogitare, ac denique omnibus rebus sophistice, ac quam proxime ad conatum tuum et institutum tuum, instructum esse. Quod si igitur una cum hac re virtutis quoque nonnulla tibi ratio est, noster es, atque gloria nominisque celebritas tibi via et ordine progreditur. Sin autem nihil aliud, quam sophista es, nostramque amicitiam oblivisceris, eaque, quæ de bono et honesto persæpe inter nos disseruimus, nihil aliud gravius ac molestius dicam. Illud autem fortasse dictu non immoderatum fuerit: scito te parumper quidem inter adolescentes lusurum; quam plurimum autem te tibi ipsi lusui ac ludibrio fore, cum ad bonam mentem veneris. Sed id serius.

EPISTOLA CCXXXIV [1]. OLYMPIANO.

Olympianus, judex optimus et orator eloquentissimus, *Cappadociæ præfectus, librum Epistolarum Aristotelis a Gregorio acceperat, quem exposcit Gregorius, significatque his Litteris se recipere, ne* tam incorrupti judicis *tentata a se integritas dicatur.*

Librum quem a nobis accepisti, quo Aristotelis Epistolæ continentur, poteram quidem non recipere, verum penes te relinquere, munus videlicet erudito viro aptum, et commodum amicitiæ monimentum. Verum ne, ut orator eloquentissimus et judex optimus, iniquitatis et con-

[1] Alias CLXV. Scripta incerto tempore.

tumeliæ adversus præfecturæ dignitatem admissæ dicam nobis impingas, quod tam integrum et incorruptum judicem atque omni quæstu sublimiorem, corrumpere tentamus, redeat ad nos id quod dedimus. Mercedem autem a te, viro erudito, nullam aliam postulamus, (quid enim nobis dares, quibus nihil habere studio est?) quam hoc ipsum, ut ad nos scribas. Sic enim æqua tibi remuneratio erit, Epistolarum beneficium per epistolas dissolventi.

EPISTOLA CCXXXV [1]. ADAMANTIO.

Rhetoricæ libros postulanti Adamantio, scribit Gregorius petendos potius sacræ Scripturæ libros utpote utiliores et aptiores. Mittit tamen quos postulaverat, quotquot tineas et mures effugerunt, monetque iis eum præclare usurum, si Dei metus, quem ab omnibus et ubique coli oportet, superet vanitatem. *Si minus philosophicum Adamantio videatur quod pretium librorum postulet, Gregorius respondet:* Tu mihi pretium solve, objectionem autem solvent pauperes.

Libros a nobis petis, ad rhetoricem repubescens, quam nos abjecimus, cum divino instinctu ac Dei causa in cœlum oculos ereximus. Siquidem nos aliquando tandem finem ludendi, ac puerili more balbutiendi facere oportebat, atque ad veram eruditionem aspirare, ac Verbo sermones una cum iis omnibus, quæ quondam habebamus, muneri dare. Ac pulchrius quidem faceres, si divinos libros, non autem hos peteres; quandoquidem illos

[1] Alias CXCIX. Scripta incerto tempore.

quoque tibi utiliores atque aptiores esse scimus. Quoniam autem deteriora superiores partes obtinent, nec a sententia deduci potes, en libros eos a nobis habes, quos postulas, eos, inquam, omnes qui tineas effugerunt fumumque supra quem siti erant, quemadmodum nautis gubernacula post navigationem ac navigandi tempus. Tu vero sophisticem adhibe, non minute et ignave, sed perquam ambitiose ac fortiter : quandoquidem apud vos quoque magno in honore ac pretio sunt Cynægiri et Callimachi, ac Marathonis et Salaminis trophæa : ob quæ et felices vos ipsos esse existimatis, et felicitatem adolescentibus afferre. Atque hæc joco dicta sint, etiamsi a tempore et a nostro instituto aliena, at ex veteri nostra consuetudine. Tibi autem hæc adipisci contingat, et adeptis commode uti. Sic porro uteris, si Dei metus (quem ab omnibus et ubique coli oportet,) vanitatem, quantum fieri potest, superet, etiamsi hanc non omnino excutiamus. Quod si hæc quidem tibi recte dici videntur, at minime philosophicum esse librorum pretium postulare : tu mihi pecuniam solve, objectionem autem tuam solvent pauperes.

EPISTOLA CCXXXVI [1]. LIBANIO SOPHISTÆ.

Hæc Epistola, brevissima omnium, Libanio sophistæ famoso, ut videtur, matris nomine scripta est, cum Gregorius ejus esset auditor.

Mater patri filium misi : naturalis, inquam, mater, eloquentiæ patri. Ut igitur mihi curæ sit, tibi curæ erit.

[1] Alias CCIII. Scripta incerto tempore.

EPISTOLA CCXXXVII[1]. MACEDONIO.

Incertioris adhuc temporis sunt quam superiores, Epistolæ quæ sequuntur. Ista ad Macedonium mera est gratiarum actio de acceptis beneficiis. Suum ipsi Psalten remittit.

Nos in beneficiis ab amicis accipiendis haudquaquam insaturabiles sumus, etsi tu ad beneficia danda uberrimus et copiosissimus sis. Ac propterea Psalten quoque, ut inter nos convenerat, ad te remisimus, virum cum alioqui optimum, (quantum brevi temporis spatio perspeximus,) tum etiam fortasse tibi gratum, propter psalmodiam, Dei ac salutis memoriam perpetuo refricantem. Quod si rursum, cum tibi visum fuerit, atque occasio sese obtulerit, beneficio nos complectaris, melius facies, idque tuo erga nos amori magis consentaneum erit.

[1] Alias cxxiv. Scripta incerto tempore.

EPISTOLA CCXXXVIII[1].

Consolatoria est hæc Epistola ab Monachos et Virgines, in eodem monasterio, sive mixtum esset, ut vocant, sive duplex, degentes, qui de morte abbatis contristabantur. Gratiarum actionis causam, non vero mœroris esse id quod contigerat, docet Gregorius; nempe quod athleta, post præclarum certamen, ab arbitro certaminis assumptus sit et justitiæ coronam acceperit. *Deinde hortatur ut defuncti virtutes,* puritatem, lenitatem, et humilitatem, *in suis quique moribus effingant, ut ejus viva sint mortui* monimenta, *atque in ipsis ille reviviscat.*

Pientissimæ atque omnibus rebus in Christo ornatissimæ fraternitati, quæ est in Sannabadaa beati Leucadii, inter Monachos et Virgines, in Christo Jesu sanctificatos, Gregorius in Domino salutem.

Id quidem, quod Dei consilio ac providentia contigit, prudentibus viris gratiarum actionis, non lacrymarum materia est, nempe quod athleta post præclarum certamen quo perfunctus est, ex arena excesserit, atque a certaminis arbitro assumptus sit, ut justitiæ coronam acciperet, ac per eum Angelorum chorus augeretur. Hæc, inquam, atque alia ejusmodi, iis, qui ex Evangelii præscripto conjectos in veritatem oculos habent gaudii ac lætitiæ argumentum existunt. Quoniam autem usus quidam et consuetudo hoc obtinuit, ut ob sanctorum virorum ex hac vita discessum et mœrore afficiamur, et ab iis, qui

[1] Alias CLXXX. Scripta incerto tempore.

chari nobis sunt, consolationem accipiamus; eam ob causam triste quidem ac mœstum aliquid, nec loqui sustinemus, nec, ut hujusmodi sermonibus aures subjiciatis, auctores vobis sumus. At vero eo, quod debemus, consolationis munere fungimur; illud scilicet vos monentes, ut per mutuum vestrum conspectum semper eum ante oculos propositum habeatis. Hoc enim optamus, ut quisque et quæque ad beati illius viri vitam sese componant, ita ut, dum vos invicem conspicitis, illud vobis persuasum sit, vos ipsius notas ac formam intueri. Vestram vitam informet ipsius puritas, lenitas, humilitas, actuosa philosophia, perpetua animi ad Deum contentio, nec ad hujus vitæ fraudes suspendi ac distrahi. Sic enim fiet, ut hæc alii in aliis perspicientes ipsius monimentum in vobis ipsis effingatis, nec aut ille, aut vos in morte sitis. Nam et ille in vestra vita perpetuo vivens ostendetur, et vos rursum per probam et honestam vitæ rationem a mortis commercio alienos vos reddetis. Sanos vos et incolumes, atque et animo, et corpore proficientes, nostrique in precibus vestris memores, in Spiritus sancti virtute Dominus protegat.

EPISTOLA CCXXXIX[1]. EPIPHANIO.

Epiphanium quemdam ad amicitiæ certamen, ac litteris ultro citroque mittendis dimicandum, festive prorsus juvenem provocat senex, seque Nestore nihilo spondet ignaviorem.

Lege legem provoco, ea nimirum quæ filios erudire jubet, eam quæ patri honorem habere imperat. Nunc igitur ad res præclarissimas ducem me tibi præbeo : ac

[1] Alias civ. Scripta incerto tempore.

velut amicitiæ dextram Litteras nostras accipe. Quod si impetum contra facias, ac sæpe id facere in animum inducas, fortasse senem quoque pugnacem reddes, Nestore nihilo ignaviorem.

EPISTOLA CCXL [1]. MELETIO.

Non assimilis argumenti est Epistola, qua Meletium, studiorum aliquando socium, ad scribendum excitat; desidiam exprobrans, suam ipse fatetur, amicumque hortatur ut litteris deinceps ostendat quid illi sua curæ sit amicitia.

Tanto jam tempore nec ullas a te litteras accepi, tametsi, ut putas, id expetens: nec ipse ad te scripsi, minime dubito quin id etiam expetentem. O ingentem cessationem ac desidiam, ne dicam stuporem! Pene quoque nobis, quantum ad summum attinet, Arganthonius rediit (78): ita diu dormimus. Ubi nobis illa sodalitas? ubi communes sermones et cœtus, et dulcis ille ac perennis fons, unde hauriebamus? Equidem ipse, et exurgo et pulverem excutio, quemadmodum Achillis equi, serius id licet, (vereor enim dicere,) ac setam succutio. Ne me, quæso, cavillari existimes. Tu vero ecquid amicitiam nostram cures, ex litteris tuis conspicuum fiet.

[1] Alias CXLIII. Scripta incerto tempore.

EPISTOLA CCXLI [1]. ABUGRIO.

Hanc Epistolam extremis vitæ Gregorii diebus scriptam constat; quippe quam scripsit cum vix tantilla vitæ scintilla *superesset, ut spirare liceret. Abugrio fausta precatur.*

Fama bonorum nuntia nobis memorare non intermittit, te emicare stellarum instar, qui modo in hac, modo in illa barbaricæ oræ parte exoriaris : nunc stipendia militaria et annonas erogando, nunc in regis conspectum cum splendido ornatu prodeundo. Deum precamur ut tibi fausto, prout æquum est, conatu, ad summum evadas dignitatis gradum, utque contabescenti quandoque conspicuus appareas : tanta enim vitæ nobis inest scintilla, quanta ad respirationem solam sufficiat.

EPISTOLA CCXLII [2]. PETRO.

Germanarum Gregorii Epistolarum agmen claudit hæc, quam ad Petrum scripsit. Jam enim annis, senectute morboque fractus, *e vita discessurus,* metu ac sollicitudine discessus laborans, *imminentem mortem expectabat.*

Diuturno tempore alter ab altero remoti fuimus, atque nec mutuo conspectu nobis frui, nec per litteras colloqui contigit. Verum hanc disjunctionem corporum duntaxat,

[1] Alias ccxlii. Scripta in extrema vita, et forte an. 389. — [2] Alias clxxxvi. Scripta extremis diebus Gregorii.

ac non item animorum esse confido. Nunc autem cum occasio se offert, et pietatem tuam saluto, et vicissim a te peto, ut pro nobis, qui et senectute, et morbo, et vitæ actæ, ac discessus e vita metu ac sollicitudine laboramus, preces ad Deum adhibeas.

EPISTOLA CCXLIII [1], AD EVAGRIUM MONACHUM, DE DIVINITATE.

Legitur in scholiis ἰςέον ὅτι κατὰ τινὰς ὁ λόγος ἀμφιβάλλεται. « Sciendum est hunc tractatum in dubium vocari, *forte, inquit Combef., quod paulo sit intricatior, nec iis luminibus niteat, quibus Gregorii reliqua. Ego potius spurium existimem, sic abesse videntur omnes Gregorii characteres.* » *Colb. tamen maximus, nulla censura aut observatione, integrum repræsentat. — Sic D. de Cosniac in notis; Pater autem D. Clementet in argumento sic habet. — Epistola ad Evagrium, quæ inter Orationes olim 45, non genuinus, sed suppositilius est fœtus. Fas sit dicere cum Petavio : « Ut enim germanam esse non putem, cogit tum styli dissimilitudo, tum pedestris illius ac plebeius sermo, minimeque Nazianzeni elegantiam et granditatem redolens. » Tillemontius quoque hanc Epistolam non esse Gregorii existimat, nec eloquentissimi stylum Oratoris redolere, imo ineptis rationibus vocibusque ipso indignis scatere. Observat doctus Cottel. Epistolam ad Evagrium Theologo tribui in MS. Regio 1789 circa finem quæstionum Anastasii. Verum et in editis ejusdem Anastasii quæstionibus Basilio eadem adscribitur, multoque etiam probabilius in MS. itidem Regio 1472, itemque Cæsareo apud Lambecium 768 Gregorio Nysseno tribuitur, et tanquam illius laudatur ab Euthymio, Panopliæ prima parte, titulo secundo. A Gregorio Nazianzeno scriptam hanc non esse Epistolam sat est cum viris doctis affirmare.*

I. Vehementer te suspicio, ac summopere prudentiam

[1] Alias Oratio xlv. Dubia, vel potius supposititia.

tuam admiror, qui talibus speculationibus tantisque quæstionibus causam præbes, per accuratas interrogationes nobis dicendi necessitatem ac probationis laborem imponens, dum necessarias atque utiles quæstiones in medium affers. Proinde nobis omnino faciendum est, ut quæstionum tuarum vestigiis hæreamus, easque claro et perspicuo responso explicemus. Quæstio igitur a te proposita erat hujusmodi ; Quonam modo esse queat Patris et Filii et Spiritus sancti natura, (quam tamen essentiam rectius, quam naturam, quispiam vocaverit,) simplex, an composita? Si enim simplex, quomodo ternarium eorum, quæ ante diximus, numerum recipiet? Nam quod simplex est, unius modi est, numerique expers : quod autem in numeros cadit, scindi necesse est, etiamsi numeris minime subjiciatur. Quod porro scinditur, passioni utique obnoxium : sectio enim passio est. Quocirca si simplex Dei natura est, supervacanea fuerit nominum constitutio ; sin autem vera est nominum positio, nominibusque ipsis parendum est, unius modi ratio ac simplicitas statim e medio tolletur. Quænam igitur hujus rei natura est? Hæc ad nos dicebas. Quorum demonstrationes veritatis doctrina exacte ostendet, non fidei, quæ demonstratione careat, inanem quamdam speciem propter argumentorum inopiam stulte prætendens, nec veterum fabularum testimoniis persuasionis suæ imbecillitatem occultare studens, verum per accuratæ ac perfectæ inquisitionis perceptionem et rationum rectitudinem, theorematis hujus confirmationem in apertum proferens.

II. Age igitur, hinc disputationem auspicemur, et quomodo divinum Numen accipi debeat, exponamus, simplex-ne an triplex. Sic enim nos et loqui, et credere nominum ternio cogit, atque his abusi nonnulli homines infirma planeque rancida et obsoleta dogmata construxerunt,

essentiam simul cum nominum pronuntiatione divisionis passionem sustinere censentes. Verum eos sane, ut ipse ais, missos faciamus, fidei suæ doctrinam imbecillo patrocinio fulcientes : nos autem ad veram agnitionis perceptionem animos nostros convertamus. Primum itaque, quid Deus sit, constituemus : atque ita deinde ad probationes certa methodo veniemus.

III. Simplex profecto est, ac divisionis expers essentia, simplicitatem corporisque vacuitatem a natura habens. At fortasse divisionis nominum ratio mihi in contrarium occurrit et adversatur, per ternionis numerum summi numinis simplicitatem auferens? Quid ergo? ut simplicitatem retineamus, Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem fugere nobis erit necesse ? Avertat hoc Deus : simplicem enim Dei unionem nominum positio haudquaquam labefactabit. Quæ enim animo et ratione intelliguntur, quamvis infinita nomina habeant, (quandoquidem in unaquaque natione quamplurimis nominibus appellantur,) tamen extra omnem appellationem posita sunt : quoniam rerum earum, quæ animo intelliguntur, ac corpore vacant, nomen proprium nullum est. Quonam enim modo proprio nomine vocari queant, quæ ne in conspectum quidem nostrum cadunt, nec humanorum sensuum instrumentis ullo modo capi possunt? Atque ut exactam divini Numinis intelligentiam assequamur, animam quæ omnium earum rerum, quæ intellectu percipiuntur, brevissima particula est, accipiamus.

IV. Anima enim, tametsi nomine fœmineo appelletur, ab omni tamen fœminea natura remota est, utpote quæ, quantum ad essentiam, nec mas, nec fœmina sit. Consimili quoque ratione sermo, qui ab ea procreatur, masculum quidem nomen habet, cæterum ipse quoque, ut dicimus, ab omni tum masculo, tum fœmineo corpore

remotus est. Quod si ea, quæ inter res spirituales postremum locum tenent, nimirum anima et sermo, proprio nomine carent; quo tandem modo ea, quæ inter res spirituales principatum obtinent, imo ultra spiritualia omnia sunt, propriis nominibus appellari dicemus? Sed et utilis est nominis usus, ad spiritualium notionem necessario nos provehens. Verum quidam essentiam simul cum nominibus crasse dividi atque distingui existimantes, indigna prorsus rebus divinis in animis suis sentiunt.

V. Sciendum est deinceps nobis, qui veritatem agnoscimus, quod divina et simplex Dei essentia individua, uniusque modi est; cæterum ad salutis animarum nostrarum utilitatem, partitionem quoque propter appellationes subire videtur, divisionisque necessitati subjici, ut jam a nobis dictum est. Quemadmodum enim anima, quæ de eorum genere est, quæ intelligentia percipiuntur, quamvis infinitam cogitationum multitudinem pariat, tamen nec cogitationum passione dividitur, nec cogitationum penuria, propter ea quæ præcesserunt, unquam premitur, quin ditior potius, quam pauperior efficitur: quemadmodum insuper vocalis hic sermo nobisque omnibus communis, etiamsi a parente anima minime dividatur, nihilo secius tamen in audientium quoque animis simul est, nec ab ea sejunctus atque separatus, et in illis inventus, imo unionem potius quam divisionem eorum animarumque nostrarum efficiens: sic tu quoque cogites, Filium a Patre nunquam separatum esse, nec rursus ab hoc Spiritum sanctum, eodem modo quo cogitationem in mente.

VI. Ut enim inter mentem et cogitationem et animam nulla divisio aut sectio excogitari potest: sic neque inter Spiritum sanctum et Salvatorem et Patrem ulla unquam sectio aut divisio intercessisse cogitanda est: quoniam spiritualium et divinorum, ut diximus, divisionis expers

natura est. Aut etiam, quemadmodum inter orbem et radium, propter impassibilitatem corporisque vacuitatem et simplicitatem atque individuitatem, nulla divisio reperiri potest, verum ut radius orbi conjunctus est, ita rursus orbis, oculi cujusdam instar, universitati radios suos fluminis in morem infundit, lucis nobis velut inundationes quasdam efficiens (79), mundumque repente obruens : haud secus etiam Patris velut radii quidam ad nos demissi sunt, tum splendidus Jesus, tum Spiritus sanctus. Ut enim lucis radii, mutuam relationem natura individuam habentes, nec a luce disjunguntur, nec a se invicem discinduntur, lucisque beneficium ad nos usque trajiciunt : eodem modo Salvator quoque noster, et Spiritus sanctus, geminus ille Patris radius, simul et ad nos usque veritatis lucem ministrant, et Patri uniti sunt.

VII. Quemadmodum etiam ab uno aquarum fonte nectaream aquam summa copia egerente, fluxum quemdam permagnum, ac profluvium effrenato quodam impetu currens, ipso fluxu in duo flumina scindi contingit, quod ab uno quidem fontis oculo primum manaverat, verum, fluviis specie ita conformatis, duplici fluxu decurrit, nec tamen ex hujusmodi divisione incommodi quicquam et detrimenti, quantum ad essentiam, accipit; (etenim fluminum situ ita profluvium dividitur, ut unam tamen atque eamdem humoris qualitatem obtineat; quamvis enim uterque supradictorum fluviorum procul extra terminos ferri, longoque intervallo a fonte distare videatur, principium tamen ad fontis perpetuitatem cum parente sua conjunctum atque unitum habet :) haud dissimili modo bonorum quoque omnium Deus, ille veritatis rector, et Salvatoris Pater, prima illa vitæ causa, et stirps immortalitatis, ille sempiternæ vitæ fons, biflua quadam et bifida Filii et Spiritus sancti intellectuali ad nos missa gratia,

nec ipse essentiam suam quicquam læsit, (nec enim ob illorum ad nos adventum imminutionem ullam subiit,) et hi ad nos usque processerunt, nec tamen a Patre ullo modo separantur. Individua enim, ut diximus ab initio, spiritualium natura est.

VIII. Plurima, vir charissime, inveniri poterant, multoque plura, quam quæ attulimus, ad unionis Patris et Filii et Spiritus sancti perquam necessariæ luculentam demonstrationem, quo nimirum modo ea accipienda sit: sed quoniam, et tibi, et tui similibus facile est ex paucis plurima percipere, idcirco quæstionis hujus tractationi finem hic imponere æquum esse existimavi.

SANCTI GREGORII
THEOLOGI
EXEMPLUM TESTAMENTI,

DESCRIPTUM EX ARCHETYPO EXEMPLARI,

IN QUO PROPRIÆ MANUS SUBSCRIPTIONES EXTANT, TAM IPSIUS, QUAM TESTIUM, QUI SUBSCRIPSERUNT.

MONITUM
DE SANCTI GREGORII TESTAMENTO.

Prodiit primum græce Testamentum istud anno 1583, Barnabæ Brissonii cura, lib. VII. *de formulis, pag.* 760. *Jacobus vero Sirmondus, duos nactus antiquissimos Vaticanæ Bibliothecæ codices, idem Testamentum græce accuratius et latine redditum vulgavit. Suis etiam Annalibus inseruit Baronius, ab objectionibus vindicatum, scholiisque illustratum. Sunt tamen qui dubitent an sincerum sit Gregorii monumentum. Hos inter Andreas Rivetus, ex heterodoxis. « Id sane mihi mirum visum est, inquit, si illud sit Gregorii Testamentum, quod Theologus tantus, et vir adeo sanctus, in postremæ voluntatis testatione, ne verbo quidem attigerit vitam anteactam, fidem et dogmata quæ docuerat, in genere saltem non confirmaverit, illo præsertim turbulentissimo tempore, neque animam suam Deo commendaverit de temporalibus suis bonis sollicitus. In quo etsi eluceat sollicitudo ejus erga pauperes non vulgaris, in tanti tamen episcopi testa-*

mento aliud quid non injuria circumspectus lector requisiverit. » *Hactenus Rivetus. Sunt etiam ex nostris, qui an legitimum sit testamentum dubitent.* « *Nullus tamen dubitandi locus, ut ait vir doctissimus Tillemontius; nullæque objiciuntur rationes, quæ non levi opera possint refutari.* » *Quod autem annum et diem hujus Testamenti spectat, die* 31 *mensis Maii, anni* 382, *conditum fuisse videtur, cum adhuc Constantinopolitanæ Ecclesiæ præesset Gregorius, siquidem subscripsit :* Gregorius Episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ.

Flavio Eucherio et Flavio Evagrio viris clarissimis Consulibus, pridie Kalendas Januarias.

I. Gregorius episcopus Catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ, vivens ac prudens, sanoque judicio, et integris animi sensibus, condidi hoc Testamentum : quod quidem jubeo et volo in quovis foro, et quavis potestate ratum ac firmum esse : jam enim mentem meam declaravi, omnemque meam substantiam Catholicæ Nazianzi Ecclesiæ consecravi, ad pauperum, qui sub eadem sunt Ecclesia, ministerium. Qua etiam de causa tres juxta hanc meam voluntatem alendis pauperibus curatores institui, Marcellum Diaconum et Monachum, Gregorium item Diaconum, qui fuit e familia mea, et Eustathium Monachum, qui et ipse fuit e domo mea. Nunc vero eumdem animum retinens erga sanctam Ecclesiam Nazianzenam, eodem persto in proposito. Cum igitur contigerit me ex vita decedere, hæres meus esto prædictus Gregorius Diaconus et Monachus, domesticus quondam meus, quem pridem manumisi; ex universa substantia mea, mobili et immobili, ubicumque ea mihi sita est. Cæteri omnes, exhæredes mihi sunto.

Ita quidem, ut ipse meam omnem substantiam, mobilem et immobilem, sanctæ Catholicæ Nazianzi Ecclesiæ restituat, nihil penitus subducens, præterquam quæ hoc Testamento quibusdam privatim reliquero, legati aut fidei commissi gratia: sed omnia, ut prædixi, diligenter servet Ecclesiæ, Dei timorem præ oculis habens; sciensque jam a me decretum, uti omnia mea illius Ecclesiæ pauperum ministerio cedant: in eamque rem se institutum hæredem, ut per ipsum Ecclesiæ omnia sine fraude conserventur.

II. Servos quoscumque vel mea voluntate, vel beatissimorum parentum meorum mandato manumisi: hos omnes nunc etiam liberos manere volo, et peculia sua ipsis absque ullo impedimento firma permanere. Volo præterea hæredem meum, Gregorium Diaconum, una cum Eustathio Monacho, ambos olim e domo mea, possidere prædium Arianzenum, quod ex Rhegini bonis ad nos pervenit. Gregales vero equas, et oves, quotquot jam ipsis præsens dari jussi, quarumque proprietatem ipsis ac dominium tradidi, has ipsis quietas manere volo, jure dominii. Per præceptionem item Gregorium Diaconum, et hæredem meum, qui mihi fideliter ministravit, privato jure dominii habere volo aureos numero quinquaginta. Russianæ Virgini venerandæ, propinquæ meæ, certa quædam in annos singulos dari jussi, unde liberaliter vivat; quæ quidem omnia eidem, quemadmodum præscripsi, volo ac jubeo quotannis sine mora præstari. De habitatione autem tum quidem nihil propterea statui, quod nescirem ubinam ipsa degere mallet. Nunc vero, et hoc volo; quocumque ipsa loco elegerit, parari ei domum ingenuæ congruentem, ad honestam Virginis habitationem: quam utique domum sine interpellatione habebit ipsa in usumfructum, quoad vixerit: postea vero restituet Ecclesiæ. Addi præterea eidem volo puellas duas, quas ipsa delegerit: hoc nimirum pacto

ut cum ea morentur puellæ usque dum vivet, et si quidem illis ita visum fuerit, liceat ipsi libertate eas donare, sin minus, et illæ quoque ad Ecclesiam pertineant. Theophilum puerum, qui mecum manet, jam manumisi. Volo autem ei nunc etiam dari legati nomine nummos quinque. Eupraxium vero ejus fratrem liberum esse volo, eique legati nomine dari nummos aureos quinque. Volo præterea Theodosium Notarium meum liberum esse, eique legati nomine dari aureos nummos quinque. Alypianam filiam meam dulcissimam (80), (cæterarum enim Eugeniæ et Nonnæ (81), exigua ratio ducenda est, ut quarum vita reprehensione non vacat,) veniam mihi dare volo, quod nihil possim ipsi relinquere, quippe qui omnia jam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum; quorum voluntatem irritam reddere nec sanctum nec tutum arbitror. Quæcumque tamen ex beati fratris mei Cæsarii rebus in veste serica, aut linea, aut lanea, aut burichaliis supersunt, hæc ad ipsius liberos pertinere volo; et nulla in re ipsam vel sorores ipsius molestas esse, vel hæredi meo, vel Ecclesiæ. Meletius gener (82) meus sciat se prædium Apenzinsenum, quod Euphemii fuerat, mala fide possidere : de quo quidem et jam antea scripsi sæpius Euphemio, ignaviæ eum condemnans, nisi sua recuperaret. Et nunc testor omnes magistratus, et qui sub magistratu sunt, injuriam fieri Euphemio : oportet enim prædium Euphemio restitui. Emptionem fundi Canotalorum Reverendissimo filio Episcopo Amphilochio redintegrari volo. Constat enim ex chartis nostris, idque sciunt omnes, quod et solutus fuerit contractus, et pretium receperim, proprietatemque ac dominium possessionis jampridem tradiderim.

III. Evagrio Diacono, qui multorum mecum laborum et curarum particeps, in multis suam mihi benevolentiam

commendavit, gratiam habeo coram Deo et coram hominibus. Ac majora quidem ipsi Deus retribuet. Ne vero parva etiam amoris symbola prætermittamus, volo ei dari camasum unum, tunicam unam, pallia duo, aureos nummos triginta. Similiter dulcissimo condiacono nostro et fratri Theodulo dari volo camasum unum, tunicas duas ex iis quæ sunt in patria, aureos viginti ex patriæ item rationibus. Elaphio Notario (83), qui et bene moratus est, et, quo tempore fuit in obsequio, belle nos refocillavit, dari volo camasum unum, tunicas duas, pallia tria, sigillionem, in patria nummos aureos viginti.

IV. Hoc meum Testamentum ratum ac firmum esse volo in omni judicio et quomodocumque. Quod si tanquam testamentum vim non habuerit, tanquam voluntatem ipsum, seu codicillum, valere volo. Qui vero ipsum evertere tentaverit, rationem reddet in die judicii, et pœnam sustinebit.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Gregorius Episcopus Catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ relegi Testamentum, et omnia probans subscripsi manu mea, et vim obtinere volo ac jubeo.

Amphilochius Episcopus Catholicæ Iconii Ecclesiæ interfui Testamento Reverendissimi Episcopi Gregorii, et eo rogante subscripsi manu mea.

Optimus Episcopus Catholicæ Antiochenæ Ecclesiæ interfui, cum Reverendissimus Episcopus Gregorius, Testamentum suum, ut supra scriptum est, disponeret, et eo rogante subscripsi manu mea.

Theodosius Episcopus Catholicæ Idæ Ecclesiæ præsens Testamento Reverendissimi Episcopi Gregorii, et ab eo rogatus subscripsi manu mea.

Theodulus Episcopus sanctæ Catholicæ Apameæ Ecclesiæ, præsens, et cætera.

Hilarius Episcopus Catholicæ Isauriæ Ecclesiæ, præsens, et cætera.

Themisthius Episcopus sanctæ Catholicæ Adrianopolis Ecclesiæ, præsens, et cætera.

Cledonius presbyter Catholicæ Iconii Ecclesiæ, præsens, et cætera.

Joannes sanctissimæ Nazianzi Ecclesiæ Lector et Notarius, exemplum divini Testamenti, quod in sanctissima Ecclesia mea reconditum est, sancti et illustris ac Theologi Gregorii, exscripsi et edidi.

S. P. N. GREGORII

THEOLOGI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERUM

PARS III.

CARMINA.

MONITUM

DE SANCTI GREGORII POEMATIBUS.

Pluribus causis ad condenda poëmata inductus fuit sanctus Gregorius. Præcipua hæc est, quam exponit scribens ad Cledonium (Epist. 101, *alias Orat.* 51;) *ut scilicet veritatem tueretur adversus Apollinaristas, qui errores suos carminum a se scriptorum ope disseminabant. Alias enarrat in poëmate de versibus suis (libro* II, *sectione* I, *poëmate* 37, *alias* 162 *apud Billium:) nimirum ut pauciora scriberet, ob difficultatem in elaborandis versibus sitam; ut juvenibus gratum quoddam præberet pharmacum, illecebrosis ducens ad utilia, et præceptorum molestiam arte deliniens; ut ostenderet Christianos scriptores Ethnicis non esse inferiores; demum ut morbis suis aliquod levamen afferret.*

Omnia sancti Gregorii poëmata in duos distribuimus libros; quorum primo complectimur poëmata theologica, secundo autem poëmata historica repræsentamus. Liber autem prior, ubi de carminibus theologicis agitur, rursum in duas sectiones dividitur, quarum prima continentur poëmata dogmatica; secunda vero poëmata moralia. Duplicem pariter sectionem habebit liber posterior, in quo carmina historica colliguntur, ita ut in una legantur poëmata quæ ad ipsum Gregorium spectant, in altera vero quæ spectant ad alios. Imo et varia hujusce libri poëmata ordine chronologico, quantum licet, disponimus, prætermisso tali ordine in primi libri carminibus quorum tempus nulla prorsus regula potest determinari.

Arduum sane et plenum laboris opus suscepit Billius, cum græcos Gregorii versus latinis versibus expressit; sed opus istud plus ipsi difficultatis, quam lectoribus utilitatis attulit. Sæpissime enim interpres ita metri legibus fuit astrictus, ut auctoris nec verba nec etiam sententias commode redderet. Quapropter e re lectorum fore visum est, si Gregoriana poëmata, a Billio metrice versa, oratione soluta verterentur. Versiones autem a Tollio et Muratorio soluta oratione compositæ, plurimis in locis emendatæ sunt.

S. P. N. GREGORII
THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,
CARMINA.

LIBER I.
POEMATA THEOLOGICA.

SECTIO I.
POEMATA DOGMATICA.

ARGUMENTUM.

In isto poëmate et in aliis decem subsequentibus res theologicas abstrusissimas et difficillimas de Trinitate, de Deo Patre, de Filio, de Spiritu sancto, de Mundo, de Providentia, de Substantiis mente præditis, de Anima, de Testamentis et adventu Christi, necnon de ipsius Incarnatione, ita pie, docte ac sublimiter prosequitur Gregorius, ut virum omni doctrina excultum, poëtamque insignem facile agnoscas.

CARMEN I.
DE PATRE.

Scio nos exiguis cymbis magnum mare trajicere,
Parvisque pennis in cœlum astris ornatum

Properare, quibuscumque fert animus Divinitatem prædicare,
Quam ne cœlestes quidem, quantum par est, colore valent,
Aut magnæ Divinitatis decreta et mundi gubernaculum.
Sed tamen, (sæpe enim Deo non placet donum
Divitis manus, quantum amicæ et pauperis.)
Idcirco sermonem fidenter proferam. At procul
Fugite scelesti. Sermo meus ad puros
Dirigitur, aut ad eos qui expurgantur. Profani autem,
Velut feræ, cum Christus e summo monte
Fulgeret, ac Moysi legem in tabulis scriberet,
Protinus sub scopulis disruptis profligentur.
Illis quidem sic fiat, itidem ut improbis, quos Verbum
E nostro cœtu expulit, inimicum Deo cor habentes.
Rursus ego vocem, procœmii loco, tabulis
Apponam, quam olim viri a Deo afflati emisere,
Populo terrorem duro incutientes, testes verborum
Moyses et Isaïas, (scientibus loquar,)
Ille legem recens structam tradens, iste, cum lex violata esset:
Audiant cœli, et terra verba mea accipiat.
Tu vero, Spiritus Dei, mentem meam et linguam excita
Veritatis tubam valde sonoram, ut omnes
Gaudeant toti Divinitati ex corde immixti.
Unus Deus, principii et causæ expers, non circumscriptus
A quoquam ante existente, aut postea futuro;
Ævum circumplectens et infinitus, boni Filii
Magni Unigeniti magnus Pater, nihil eorum passus
In Filio, quæcumque carnis sunt, siquidem mens est.
Unus Deus, alius,

Non tamen alius Deitate, Dei Sermo : hic illius
Vivum sigillum Patris, solus principio carentis
Filius, solus ex solo, æqualis,
Ita ut ille quidem maneat totus genitor, Filius autem
Mundi creator et gubernator sit, Patris robur et intelligentia.
Unus Spiritus ex bono Deo Deus. Abeant omnes,
Quos non signavit Spiritus, ut ipsius Divinitatem prædicent,
Quique cor habent perversum, aut linguam incestam,
Semilucidi, et invidi, prudentes a se ipsis docti,
Fons occultus, lucerna in tenebrosis angulis.

CARMEN II.

DE FILIO.

Filium primo cantabimus, sanguinem venerantes
Qui vitiorum nostrorum expiatio fuit. Necesse est enim
Etiam mortalem auxilio venire cœlestibus, ob linguam
Detrahentem Divinitati, prave sentientem, sui ipsius homicidam.
Nihil ante magnum Patrem erat. Omnia enim
Intus habet. Nihil Patre majus. E Patre
Genitum magni Dei Verbum, Filius expers temporis,
Imago exemplaris, natura Genitori æqualis.
Patris enim gloria est magnus Filius. Resplenduit autem,
Ut solus scit Pater, et qui ex Patre resplenduit :
Nihil enim Divinitati vicinum erat ; sed tamen
Omnibus hoc persuasum est hominibus, ut et mihi,
Nihil fas est ex mea generatione in Divinitatem conferre,

Non fluxionem, non sectionem fœdam. Ego enim
Non sum sine passione genitor, sum enim compositus : at minime passibilis,
Qui omnino incompositus est et incorporeus. Quorum enim discrepantes sunt
Naturæ, quid mirum si et generationes diversæ?
Si antiquius me tempus est, non ante Verbum
Tempus est, cujus genitor temporis est expers. Quando principio carens
Existebat Pater, nihil supra Divinitatem relinquens,
Tum et Patris Filius, principium habens Patrem principii expertem,
Ut splendor magnum et præclarum solis orbem :
Quanquam exempla omnia infra magnum Deum sunt;
Sed ne quid inter Patrem et Filium, qui semper existunt,
Medium statuentes, abscindamus regem
Patris regis Filium. Nam ante Deum
Tempus aut voluntas, mihi sectio est Divinitatis.
Ut Deus, ut genitor, magnus est genitor. Quod si maxima
Est Patri gloria, nullam habere adorandæ Deitatis causam,
Non dedecus est venerandæ magni Patris soboli
Talem habere radicem. Quare Deum a Deo non arceas :
Non enim remotum a Patre nosti Filium. Voces autem
Ingenitus et generatio a Patre, nequaquam Divinitatis
Duplex idea sunt : finxit id aliquis : sed circa Divinitatem
Utraque extrinsecus est. Natura autem inseparabilis est.
Sed si generationem habet Verbum, neque Pater quicquam

Carnis admittet, cum carne careat : (nunquam profecto
Humana mens ita erit impia, ut id cogitet ;)
Et Deum Filium habes, dignum genitore decus.
Quod si nequicquam magni Patris Divinitati
Gratificans, vanumque terrorem pectori imprimens,
Generationem neges, Christumque detrudas inter res creatas,
Utriusque Divinitati injuriam fecisti, o stolide,
Illum Filio spoliasti : iste vero non jam Deus, si quidem conditus.
Quicquid enim aliquando non erat, res creata est, etiamsi Dei
Magnis consiliis maneat, et stabile futurum sit.
Quæ autem ratio, ut tu quidem hinc ortum habens,
Christi passionibus Deus postea fias,
Illum vero in vincula conjicias, et tuum, pro Deo, conservum
Servitutis præmiis ornatum voces?
Si illum postea magnus Deus condidit, ut bonum instrumentum,
(Velut faber plaustri causa malleum elaborans,)
Ut me Primogeniti manu factum Deus possideat :
Sic et Christo cœlesti res creata longe
Præstaret, siquidem illius causa Verbum existeret,
Non illa Christi causa. Quis autem hæc proferat?
Quod si quia corpus suscepit, tuis morbis opem ferens,
Idcirco gloriosæ Divinitati modum imponis,
Num peccavit, qui tui misertus est? Mihi vero magis admirandus,
Nam nec de Divinitate quicquam amisit, et me salvum fecit,

Medicus fœtentibus inclinans se vulneribus.
Mortalis erat, sed Deus. Davidis genus, sed Adami
Opifex; carnem quidem gerens, sed et corporis expers.
Matrem habuit, sed virginem: circumscriptus, sed et immensus.
Illum stabulum excepit, sed Magis dux fuit
Stella, et dona ferentes venerunt, ac genua flexerunt.
Ut homo venit ad certamen, sed superavit, ut insuperabilis,
Tentatorem triplici pugna. Cibus appositus;
Sed aluit plura millia, et aquam in vinum convertit.
Baptizatus est, sed peccata expiavit, sed acclamatus est
Spiritu tonitrui voce, Filius Æterni.
Ut homo somnum cepit, sed, ut Deus, mare compescuit.
Genibus fatigatus est, sed paralyticis robur et genua firmavit.
Precatus est; sed quis infirmos precantes exaudivit?
Victima fuit, sed et pontifex; sacerdos, sed tamen Deus.
Sanguinem obtulit Deo, sed mundum universum mundavit.
Illum crux extulit, sed clavis confixum peccatum.
Sed quid singula recenseo? mortuis permixtus est,
Sed ex mortuis surrexit, ac multos antea mortuos suscitavit:
In his humana paupertas: in hoc divitiæ incorporei.
Ne vero tu ob humana Divinitati dedecus inure:
Sed ob Deitatem terrestri formæ plurimum honoris habeto,
Quam, tuî amore adductus, incorruptus Filius suscepit.

CARMEN III.

DE SPIRITU SANCTO.

Anime, quid moraris? Spiritus quoque gloriam canta,
Ne sermone scindas quod natura non dissociavit.
Contremiscamus coram magno Spiritu, pariter Deo, per quem Deum cognovi,
Qui Deus est manifeste, et hic me Deum efficit:
Omnipotens, variorum donorum auctor, hymnorum sancti chori incentor,
Cœlestibus terrestribusque vitam impertiens, in altis sedens,
Ex Patre procedens, divinum robur, nulli potestati subjectus;
Nec Filius, (unus est enim unius optimi bonus Filius,)
Nec extra Divinitatem invisibilem, sed par honore.
Quisquis autem in tabulis divinitus inspiratæ legis,
Spiritus cœlestis deprehendere cupit Divinitatem,
Multas quidem crebrasque vias in unum coëuntes
Perspiciet, si modo volet, et si quid Spiritus sancti
Hausit suo in corde, si mens illius acutum cernit.
Sed si nudam vocem amabilis Divinitatis desiderat,
Sciat se rem desiderare non prudentem. Non enim conveniebat,
Cum nondum Christi Divinitas plerisque hominibus manifesta esset,
Onus imponere infirmis cordibus periculosum.
Non enim tironibus perfectior doctrina
Tempestiva est. Quis enim debilibus adhuc oculis totam ignis
Flammam ostendat, aut lumine abundantiore satiet?
Satius est paulatim ardentes radios adducere,

Ne forte dulcis etiam lucis angulos lædas.
Quemadmodum enim Patris regis totam Divinitatem ostendens
Antiqua doctrina, magnum Christi decus illustrabat
Paucis prudentibus hominibus manifestum;
Ita et Filii postea Divinitatem apertius declarans,
Spiritus coruscantis Divinitatem splendide promulgavit.
Leviter quidem illis illuxit (Spiritus,) nobis autem pleraque servavit,
Quibus postea in linguis igneis divisus est,
Signum efferens Divinitatis, postquam Servator e terra assumptus est.
Deum enim scio malis ignem esse, ut lucem bonis.
Sic tibi Divinitatem collegi. Quod si stupes,
Filium ex eadem Divinitate, et non Filium audiens,
Contrariisque sermonibus apte contortis confidis,
Hîc quoque verba mihi suggeret Deus ipse auxilio veniens.
Ex uno primogenito uxor et Seth prodierunt (84);
Semisecta, duorum proles secundum leges matrimonii,
Non genita, genitus, homines pariter fuerunt.
Horum tu memor, cave quicquam in Divinitate spernas,
Aut supra statuens, aut infra. Una natura est et immensa.
Increata, expers temporis, bona, libera, pariter colenda,
Unus Deus in tribus splendoribus mundum gubernans.
Ab his ego novus et alius restituor, cum lavacro,
Sepulta morte, redivivus in lucem prodeo.
Trina enim me Deitas luce fulgentem reproduxit.
Non tibi, chara expurgatio, non mentiar : si Divinitate
Ablutus, Divinitatem lucidam discindam,
Satius erat... sed perhorresco mali sermonis clausulam,
Spe divini muneris et lavacri repressus.

Quod si me totum expurgavit, totus quoque mihi colendus
Est Deus. Similia autem patiatur quisquis scelestus,
Suam ipse Divinitatem, Dei donum, seorsim scindit.
Quod si nonnulla audimus, aut de Filio aut de bono
Spiritu in divinis Litteris, et divinitus inspiratis
Hominibus, nempe eos a Deo Patre secundas habere,
Sic te volo intelligere profundæ verba Sapientiæ :
Ad radicem principio carentem assurgit, at Divinitatem
Non scindit; ut unum imperium habeas, non varie colendum.
Ex unitate Trias, et ex Trinitate unitas.
Non ut rivus, fons, magnus fluvius, unum sunt fluentum,
Quod triplici modo terram alluit;
Non ut fax rogi, quæ divisa rursus in unum cogitur;
Non ut sermo ex mente prodiens, et intus manens;
Non ut ex aquis a sole agitatis
Fulgor circa muros tremulus, mobilis,
Fugiens antequam accedat, et accedens antequam fugiat.
Non enim instabilis est Dei natura aut fluxa,
Et rursus coïens : sed firmum et stabile Deo tribuendum.
Sic autem sentiens puram intus victimam offeres.
In tribus luminibus una natura firmatur.
Nec unitas sine numero : in tribus enim bonis consistit;
Nec Trinitas varie colenda : nam natura est inseparabilis.
Unitas in Divinitate : tria autem numerantur quorum est Divinitas.
Unus Deus est unusquisque, cum de uno loqueris.
Rursus unus sine principio Deus, ex quo divitiæ Divinitatis,

Cum de tribus fit mentio, ita ut per hoc quidem servetur
Trium luminum veneranda hominibus prædicatio;
Per illud autem monarchiam coruscantem celebremus,
Nec Deorum turba diverse regnante oblectemur.
Mihi enim æquale est nullius imperio, multorum imperium,
Quod secum pugnat. Pugna autem divisio est; divisio autem ad dissolutionem
Properat. Quare a Divinitate multiplex imperium arceo.
Tres autem Dii vocentur, quos tempus, sententia (85),
Robur, voluntas ad invicem discindit,
Cum unusquisque nunquam secum ipse consentiat.
Meæ autem Triadis unum est robur, una mens,
Una gloria, unum imperium. Quare dilabi non potest unitas
Una Divinitatis harmonia magnum habens decus.
Tantum lucis oculis meis Trias retexit,
Trans pennas ac divinum intra Dei templum velamen,
Quibus regina Dei natura obtegitur. Si quid autem plus
Angelicis choris *concessum*, plus illud Trias norit.

CARMEN IV.

DE MUNDO.

Jam nunc et magni Dei opus celebremus,
Contra falsas opiniones delitigando.
Unus Deus; materia et formæ, quas Græcorum
Sapientes coæternas existimant, inanis est fabula.
Ac illæ quidem, quas diis affingunt, formæ venerabiles
Non erant, sed factæ sunt, magno Deo volente.
Quis autem materiam unquam vidit sine forma, aut sine materia

Formam, etsi mentis evagationibus multum laboraverit?
Non enim ego corpus reperi sine colore, aut sine corpore
Colorem. Quis ea dissociavit, quæ natura in unum conjunxit?
Sed tamen dissociemus : mecum considera, si separata
Erant omnino, quomodo in unum venere? Aut quis ille mundus
Stetit in duas partes omnino divisus? Sin mixta erant,
Quomodo mixta sunt? quis sine Deo miscuit? si miscuit
Deus, hunc omnium conditorem agnosce.
Formam et faber affingit luto, dum rotam versat,
Aurifex auro, lapicida suis lapidibus.
Defer Deo plus quidpiam quam menti nostræ, o principatus inimice.
Plus autem materia et cum formis mobilibus.
Cogitavit, et res formatæ extiterunt. Divina cogitatio
Omnium fœcunda genitrix : non enim probabile est
Deum instar pictoris ex forma similem formam expressisse,
Dum coram intuetur, quæ mens sola non descripsisset.
Et tu, Manetis prava caligo, non eras ab initio
Summi luminis æmula. Nam si Deus erat,
Tenebræ non erant. Non enim probabile est malum cum Deo pugnare.
Si tenebræ erant, Deus evanescit. Absurdum quidem est ut consentiant.
Quod si pugnant, victoria erit fortioris. Sin paribus viribus,
Quis tertius in unum adducet sapientia et lites dirimet?
Atque id maxime mirabile, postquam horribile bellum excitasti,
Rursus consentientia ponens, oblivisceris pugnæ.
Anima et corpus sum. Illa Divinitatis particula

Lucis infinitæ : istud ex tenebrosa radice
Tibi conflatum est. Quæ autem procul a se distabant, in unum collegisti.
Si communis natura sum, solvo bellum. Sin gravis pugna,
Stabilis, nec jam sum natura ex duabus compacta,
Non enim pugnantium communis soboles, sed amantium.
Hæ sunt cordis tui tenebræ. At mihi
Unus Deus expers principii, expers litis, unum bonum lumen,
Simplicium et compositarum robur mentium quæ sursum feruntur
Sive in cœlo, sive in terra. Tenebræ autem serius venerunt :
Quæ quidem non sunt natura circumscripta, sed nostrum
Vitium. Vitium autem est solutio præcepti,
Ut nox est solis occasus, et juventutis infirma
Senectus. Horridam hyemem adduxit solis cursus
Australes ad auras. Qui primas habebat in luminibus cœlestibus,
Postquam sua superbia lucem et gloriam perdidit,
Semper odio habet hominum genus. Ille autem homicida,
Qui dolis suis flammam meam accendit,
Vitium primo homini et mortem degustandam propinavit.
Hæc est vitii serius orti natura, cujus ille
Pater est. Ac labes quidem validi ferri rubigo est :
Ego autem vitii labem a me ipso consumptus plantavi,
Dum obsequor dolis, quos hostis invidus vaferrimus struxit.

Munde, si tunc eras, cum erat Trinitas, gloria non distans ab eo
Qui principio caret, quomodo te tam longe removerunt
Christiferi et rerum divinarum periti viri, ita ut metirentur
Numerum non valde magnum elapsorum annorum
Ex quo te compegit magnum Dei Verbum? Quod si serius
Compactus es, consideremus quid cogitaverit divina cogitatio,
(Non enim mihi Deus nihil agens, aut imperfectus)
Antequam hæc universitas staret et speciebus ornaretur.
Sæculis vacuis summus regnator,
Movebatur pulchritudinis suæ dulcem considerans splendorem;
Simile et æquale lumen Deitatis tripliciter lucentis,
Ut soli Deitati et Deum colentibus manifestum est,
Movebatur et mundi formas intuens quas instituerat
Magnis suis cogitationibus mens mundi creatrix
Postea futuri, sed tamen Deo præsentis.
Omnia coram Deo, et quæ futura sunt, et quæ fuerunt,
Et quæ nunc adsunt. Mihi autem tempus sic res exhibet,
Ut aliæ priores sint, aliæ posteriores : at Deo omnia in unum
Collecta, magnæque Deitatis sinu continentur.
Quare quid mea mens repererit, audite.
Mens parturiebat omnia, prorupitque postea partus
Opportunus, cum illum retexit magnum Dei Verbum.
Voluit intelligentem naturam creare, tum cœlestem,
Tum terrestrem, primi luminis pellucida specula :
Alteram in superis fulgentem, regis ministram,
Lucis plenam, ingentem : alteram hic decus habentem :
Effundens Divinitatem, ut plurimis imperaret

Cœlestibus, ac plurimorum esset lux beatitudinis fons.
Hæc est enim regis mei natura, ut beatitudinis largitor sit.
Sed ne appropinquans Deo, res creata æquale Deo
Appetens decus, lumen et decus amitteret,
(Modum enim tenere optimum est : immoderatio pessima res est;)
Idcirco his, qui futuri erant, benevole consulens, Verbum sublime
Longe statuit a Trinitate, quicquid lucis est circa thronum Dei,
Et ab angelicis choris, humanam naturam, non tamen angelicam
Tam procul sejunxit, cujus ministerio utitur: nostram vero
Longissime, ut qui ex terra facti sumus
Mixta Deitati ; sed simplex natura præstantior.
Mundorum autem alter quidem antiquior, nempe cœlum,
Deo fruentium locus, solisque mentibus aspectabile,
Lucis plenum, quo postea homo Dei hinc proficiscetur,
Cum Deus factus fuerit mente et carne expurgatus.
Alter autem mundus mortalibus compactus est mortalis, cum jam deberent
Prodire siderum decus, et præco Dei,
Tum pulchritudine, tum magnitudine, et imaginis regia :
Sed primus et ultimus magni Dei consiliis conditi sunt.

CARMEN V.

DE PROVIDENTIA.

Sic igitur lata fundamenta habentem fixit immensum mundum,
Mens magna intus omnia portans, quæque ipsa est
Super omnia : qua autem arte teneatur, qui comprehendi non potest ?
Postquam autem eum fabricavit, sub prima illum motione,
Veluti trochum, qui semel ictus in orbem torquetur,
Dirigit magnis et immobilibus motum rationibus.
Non enim fortuita est natura tanti mundi,
Ac talis cui nihil simile excogitare possumus :
Ne tantum tribuite fortuitis opinionibus.
Quis domum unquam vidit, quam manus non fabricaverint ?
Quis navem aut celerem currum ? quis clypeum aut galeam ?
Nec tandiu permaneret, si careret principio :
Desineret certe chorus sine ductore.
Neque alium quemquam probabile est mundi esse rectorem
Præter eum qui fabricavit. Sed qui stellas rectrices
Nostræ generationis, ac totius simul vitæ constituis,
Ipsis stellis dic quodnam aliud cœlum evolves ?
Atque isti quodnam aliud, semperque rectoribus quosnam rectores ?
Rex unus idem habet sidus cum multis, quorum alius bonus est.
Malus alius; rhetor hic, ille mercator, alius erro ;
Alium effert sublimis thronus superbientem. In mari

Et in bello multorum eadem mors, ortus diversus.
Quos astra conjunxerant, idem finis non conjunxit,
Et quos astra dissociaverunt, mors eadem consociavit.
Si unumquemque prima quædam necessitas tenet,
Commentum est : si huic necessitati communis alia præstantior dominatur,
Sunt sidera sideribus contraria. Quis autem ea miscuit ?
Nam qui colligavit, solvet cum voluerit.
Quod si Deus, quomodo primum, quod Deus agitavit ?
Nisi forte et ipsum Deum tuis sideribus subjicias.
Si nemo dominatur, quomodo stabit mundus ? non enim video.
Ac illi quidem his ratiocinationibus Deum excludunt :
Vel enim Deus moderatur, vel sidera.
Ego vero id scio : Deus hæc omnia gubernat,
Regiens hîc et illic Dei Verbum, quæcumque supra,
Quæcumque infra collocanda judicavit, rationibus ; his quidem dedit
Concentum et perennem cursum, semperque stabilem ;
Istis vero vitam mutabilem ac multiplices formas habentem,
Quarum partem nobis manifestam fecit, partem in abditis servat
Sapientiæ suæ, vanam mortalium gloriationem arguere volens,
Atque alia quidem hîc posuit, alia diebus postremis
Occurrent. Carpit agricola matura omnia :
Sic et Christus optimus meæ vitæ judex.
Hæc mea est doctrina, sine astris, spontanea et libera.
Tu vero mihi horarum speculatores et minutas enarra
Partitiones, et zodiacum circulum et vitæ mensuras ;
Solve leges vitæ, aufer pavorem improbis,
Et spem bonis in posterum adimplendam.

Nam si circulus omnia rapit, illius impetu
Volvor ergo, mihique voluntatem ipsam circulus inferet ;
Nec ulla mihi est voluntas ad id, quod præstantius est, flectens,
Aut mentis propensio, atque polus sic me volutat.
Taceatur Christi magnum decus nuntia stella
Ex Oriente Magos ad urbem perducens,
Ubi Christus illuxit, mortali genitus sempiternus Filius.
Non enim una ex illis erat, quas observant
Astrologi, sed nova, et nunquam antea visa ;
Prævisa in Hebræorum libris, a quibus edocti,
Chaldæorum filii, quorum vita erat astris dedita,
Cum solam inter multas quas observabant, viderent,
Valde rutilantem, currentem per aëra ex Oriente
In terram Hebræorum, regem natum esse conjecerunt.
Tunc astrologorum artis solertia omnis concidit,
Cum regem astrologi adorarent una cum cœlestibus.
Ac stellæ quidem suam percurrant viam, quam eis præscripsit
Rex Christus, igneæ, stare nesciæ, immotæ,
Tum quæ fixæ, tum quæ errantes et cursum reflectentes, ut narrant,
Sive ignea quædam sint natura, alimento non indigentes, sive quoddam
Quintum corpus, ut vocant, circularem cursum habentes.
Nos autem viam nostram sectamur. Ad rationalem enim
Properamus et cœlestem naturam, quamvis in terra captivi.

CARMEN VI.

DE EODEM ARGUMENTO.

Pereant, qui divinum Numen negant,
Nec hanc inenarrabilem et elegantissimam compagem
Hujus universitatis in quamdam referunt causam
Effectricem et servatricem universorum.
Pereant, qui deorum quasi quoddam examen agnoscunt,
Vel dæmonum bonorum ac malorum imperium.
Pereant, qui Providentiam inficiantur,
Quasi, ne a Deo serventur, metuentes,
Sed aut casui incerto tribuunt omnia,
Aut ascribunt astrorum motibus.
Quomodo autem, unde, et a quo moventur?
Si quidem a Deo, quomodo primum quod versat Deus?
Illius enim, qui texuit, est et retexere.
Si autem a Deo non moventur, quomodo stabunt, cum careant capite,
Aut pugnent contra potentiorem? quomodo namque non esset pugna?
Etenim sublata providentia, tollitur quoque Deus;
Nisi tu Deum statuis fato alligatum,
Qui ferat invite nexus tyrannidem.
Sic enim illi suismet capiuntur verbis.
Nobis autem unus Deus regit hanc universitatem,
Sapienter volvens et nectens, ut voluerit,
Suis ipse nutibus ac rationibus,
Quamvis non omnia recte moderari videatur.
Multi quidem torquentur etiam inter sapientissimos,
Ob inæqualitatem rerum, tum olim, tum etiam nunc.
Quid necesse est cunctos referre? sed velim attendas,
Davidi quid acciderit. Malos cernens prospero

Rerum statu florere, (ut nonnulli videntur,) vehementer angitur,
Veritus ne quis casui tribuat hanc naturam rerum,
Ac veluti nemo sit, qui nobis præsit.
At ipsemet hunc nodum norat solvere : Finem enim
Rerum omnium considera mihi, inquit, quam sit contrarius,
Seminasti : videbis ex semine provenientem culmum.
Si tu hujus rei ignoras rationes, non eas ignorat Verbum.
Neque enim, si tu picturæ rationes nescis, eas etiam nescit pictor.
Neque demum, si tu linearum rudis es, Geometres rudis est, perinde ac tu.
Hoc quidem tu percepisti, in aliis autem acquiesce sapienter :
Rationis enim istud est, obtemperare rationi.
Si cuncta sunt perspicua, dic, obsecro, ubi sit fides.
Fides enim simplex est et nihil perscrutans assensus.
Ego vero illud etiam cogito, sapienter forsan :
Non ista tibi fidem amplectenti pollicitus sum,
Scilicet opes, curarum expertem vitam, robur corporis, inclytam prolem,
Sed vitam illam beatam et bona quæ expectantur,
Ut pro his præsentibus sperares majora.
Quo pacto igitur æquum sit, ut velut in contractu
Et rem venditam requiras, et pretium præ manibus habeas?
Nisi tibi uni hunc præ omnibus vindices honorem.
Quam magna aviditas, et novum commercii genus!
Aut illa projice, vir optime, aut etiam hæc largire,
Si quidem necesse est ut tuis stes verbis,
Nec iis excedas quæ præclare sunt pacta.
Quomodo igitur, inquies, priscis hominibus hæc bona erant?

Nundum eo tempore fides altas satis egerat radices,
Et vitæ præsentis bona erant certitudo de bonis quæ intellectu conspiciuntur,
Ac veluti pueris qui lacte vescuntur, donec vires colligant.
Planum est hujus rei argumentum. Etenim tunc erant
Vel maxima peccata quodam modo ignoscibilia;
Et culpæ non maximæ pœnis afficiebantur (86),
Expenso velut in bilance utriusque merito.
Vindictæ autem quædam sanctorum modum excessere.
Hoc tibi suadeat exemplum Davidis, Mosis
Et Elisæi cujus non sine horrore mentionem facio.
Ille quidem (David) pœnas dedit impares culpis,
Iste vero (Moyses) (87) pro levibus graviter punitus est, qui Dei visione dignatus erat,
Qui legem acceperat et tantum servaverat exercitum.
Elisæus autem levi affectus injuria, pueris ob levem subsannationem
Tantam inflixit ac inopinatam plagam.
Sic umbris involuta tunc lex erat.
Sic scelerum purgatio per victimarum sanguinem:
Sic immundorum leves corporum lustrationes:
Sic maxima virtus erat fuga criminum,
Etiamsi nihil præterea adesset; adeo angustis limitibus
Pietas horum virorum erat tum circumscripta.
Dicam-ne aliquid majus his, quæ prolocutus sum? Dicam profecto.
Nondum illi beneficium tantum erant consecuti,
Quantum non adepti sumus Christi cruciatibus,
Et agno illo occiso propter crimina mea.
Sic erat illorum laus major: si autem laus erat major,
Da quoque majus esse laborum debitum;
Nobis vero minus qui majora accepimus beneficia.

Quod autem loco omnium et ante omnia dicendum est:
Ne nimium laudes hujus vitæ prosperitatem,
Tu qui nosti majora iis, quæ videntur, sapere;
Ne forte mihi aspera semita sit sublimitas,
Tibi vero utrimque periculum habeat expeditus rerum cursus.
Tristitia mea præstat felicitati tuæ.
Bovem aliquando ad præsepe vidisti ingentem,
Ferocem, nitentem corporis pinguedine,
Cervices attollentem, contraque alium demisso capite,
Rugosum, deformem, quæ sunt indicia laboris in arando:
Deinde illum quidem jugulationi reservatum,
Istum vero nutrientem se ipsum et herum.
Horum quis tibi felicior videtur?
Nonne macilentus et jugo attritus?
Id profecto perspicuum est. Verum te sagina delectat,
Licet mala sit et ad malum compacta.
Numquid tumorem hydropici laudaveris?
An mente captus tibi fortis videtur?
An dulce prorsus pharmacum salutare est?
Plurimos amarum sanavit sæpius;
Dulce autem ut plurimum es noxium.
Annon filio virga patris est venerabilis,
Si mente sit præditus? Cui autem noxia est (patris) bonitas,
Neque filius est, neque virga cæditur.
Quid autem, si certas, ut Job, pro corona?
Accine tibi ipsi hæc, et agilior eris,
Lenimen doloris nactus,
Et gratiarum actione spem comparans.
Mali enim est servi, arridentem colere
Dominum; et eumdem, cum cædit, durum arbitrari.

Decet enim ferre quamlibet gubernaculi inflexionem,
Quo me (Deus) ex palæstra et tempestate dirigit,
Donec ad tranquillam stationem appellat:
Siquidem non frustra navem compegit,
Sed ad bonum et felicem exitum.

CARMEN VII.

DE SUBSTANTIIS MENTE PRÆDITIS.

Qualis pluvio et sereno aëre,
Incurrens in nubes per repercussos circulos,
Radius solis multicolorem format Iridem
Ac circa illum fulget undique proximus æther
Variis circulis qui statim solvuntur;
Talis est et luminum natura, summo
Lumine minores mentes semper radiis illustrante.
Atque illud quidem luminum fons est, lumen quod nec nominari
Nec apprehendi potest, fugiens mentis appropinquantis celeritatem,
Semper subducens se omnium mentibus, ut desideriis
Tendamus ad altitudinem semper novam. Illi autem sunt lumina
Secunda, ex Triade regium decus habente,
Angeli, splendidi, forma carentes, qui dum circa solium
Magnum versantur, cum mentes sint agiles,
Ignis et spiritus divini per aërem cito currentes,
Alacriter magnis ministrant mandatis,
Simplices, intelligentes, lucidi, neque a carne
Ortum habentes, (caro enim, quia compacta est, rursum peribit,)

Neque in carnem venientes, sed id quod facti sunt, permanentes.
Addere volebam, omnino inviolabiles; sed siste equum
Quamvis valde ferventem, eumque mentis habenis coërce.
Horum alii magno assistunt regi :
Alii mundum universum suis continent auxiliis,
Alius aliam habentes a rege præfecturam,
Viros et urbes et omnes gentes inspicientes,
Rationaliumque victimarum conscii mortalibus.
Anime, quid facies ? tremit ratio ad cœlestes
Ubi pervenit pulchritudines : in me incurrit caligo :
Nec habeo quid agam : proferam sermonem, an retro cedam ?
Quemadmodum asperum fluvium trajecturus viator,
Subito resilit, et quamvis cupidus, retinetur;
Plurima cor ejus cogitat circa fluvium.
Necessitas fiduciam confirmat, metus impetum reprimit.
Sæpe plantam attollit ad aquam, sæpe rursus
Recedit. In conflictu metum vincit necessitas.
Sic et ego dum ad Deitatem forma carentem prope accedo,
Metuo puri ac summi regis ministros,
Genus lumine satiatum, peccato subjicere,
Ne pluribus quemadmodum vitii viam sternerem.
Metuo etiam bonum immutabile meis verbis prædicare,
Quandiu serpentem quemdam video vitii regnatorem.
Nam nec boni erat, naturam mali in nobis plantare,
Ac bellum et inimicitias amicis suis procreare,
Nec æmulum vitium exoriri
Posterius, aut principii expertem naturam, instar regis habere.

Mihi autem his in angustiis, talem Deus cogitationem injecit.
Primum quidem Divinitatis sancta natura semper est immutabilis,
Nec unquam pro uno multa. Quid enim Divinitate præstantius,
In quod illa mutetur? Qui autem plus admittit, illius, quod est, jacturam facit.
Secundo summi luminis magni ministri,
Tantum bono primario propinqui, quantum
Æther soli. Tertio nos aër sumus.
Ad omnia immutabilis Dei natura; in vitium
Difficile mutatur angelica, nos tertii facile flectimur,
Quantum a Deo remoti, tantum vitio propinqui.
Quare primus Lucifer in altum elatus,
(Jam enim magni Dei regiam gloriam
Sperabat, præcellenti decore præditus,) amisit splendorem,
Atque huc cecidit inglorius, pro Deo totus tenebræ:
Et quanquam levis in humilem terram delapsus,
Unde prudentes odit, et a cœlesti
Deterret omnes via, iratus ob suam plagam;
Nec patitur ut ad Deum, a quo cecidit, prope accedat
Dei figmentum: communem enim cupit habere cum hominibus
Nequitiam et caliginem. Hinc etiam invidus e paradiso
Gloriæ Deo æqualis appetentes ejecit.
At ille quidem a cœlesti abside, dum superbit, lapsus est;
At non solus lapsus est: sed postquam illum perdidit superbia,
Cecidit cum multis, quotquot improbos esse docuit,
(Veluti si exercitum a rege scelestus quis abstrahat:)

Pio summi regis choro invidens,
Ac pluribus improbis imperandi cupidus.
Inde pullularunt terrestria scelerum portenta,
Dæmones, improbi et homicidæ regis pedissequi,
Infirma, tenebrosa, dira noctis simulacra,
Mendaces, contumeliosi, scelerum magistri,
Errones, vini potores, risus amatores, comessationem excitantes,
Harioli, tortuosi, litium amatores, cruenti,
Tartarei, lucifugi, impudentes, præstigiatorum duces,
Veniunt, cum vocantur, odere cum abducunt;
Nox et lux, ut capiant, vel aperte, vel ex insidiis.
Talis quidem illorum exercitus, talisque dux:
Quem quidem Christus eodem consilio quo mundum
Universum creavit, nec prorsus delevit: perdidisset autem
Protinus, si voluisset: (difficile enim Dei iram fugere)
Neque etiam liberum reliquit hostem meum,
Sed medium dimisit inter bonos pariter et malos;
Movitque grave bellum inter eos, ut ille quidem magnum
Etiam in hac re probrum haberet, dum certat cum debiliore,
Illi vero virtutis laboribus æternam gloriam consequantur,
Velut aurum, vitæ fornacibus expurgati;
Et fortasse pœnas deinceps indomitus Satan persolvet,
Materia accensa, cum ignea erit merces,
Multa prius in suis ministris perpessus
Dum illi torquentur. Hoc mali parenti supplicium est.
Atque hæc quidem me de angelico lumine Spiritus edocuit

Primo et posteriore. Mensuram hîc quoque invenit;
Mensura autem hæc est, Deus ipse. Quantum quis ad regem accedit,
Tantum habet lucis, quantum lucis, tantum gloriæ.

CARMEN VIII.

DE ANIMA.

Anima flatus est Dei, mixtionemque cœlestis
Pertulit cum terrestri, lux antro cooperta,
Sed tamen divina et immortalis. Non enim fas est,
Imaginem magni Dei, non secus ac reptilia,
Et pecudes mutas, solvi indecore.
Quamvis illam mortalem reddere conatum sit peccatum.
Neque ignis pervidi natura est. Non enim credibile
Id quod peredit, cor esse illius, quod pereditur. Neque etiam efflati
Aëris, aut tracti, ac nunquam immobilis natura;
Nec sanguineus est humor per carnem diffusus;
Nec temperatio partium corporis in unum coëuntium:
Non enim una carnium et formæ immortalis
Natura est. Quid autem bonis amplius inesset quam pessimis,
Quos temperatio malos finxisset, aut optimos?
Quomodo etiam non inesset pecudibus rationis natura? Temperatio enim
Carnium mortalium et formæ inest pecudibus.
Qui autem bene temperati, essent omnes, ut isti ratiocinantur, boni.
Atque illi quidem talia. Hac autem nituntur ratione: quibus absentibus

Anima corpus relinquit, hæc animam esse statuerunt.
Nunquam alimentum animam tibi esse credidisti, sine quo mortalem
Vivere omnino incredibile, siquidem robur est cibus.
Novi et aliam sententiam, quam equidem non amplector.
Non enim communis mihi et omnibus participata
Anima, percurrens aërem. Sic enim similis esset
In omnibus tracta et efflata; atque in omnibus
Omnes essent, quicumque spirando vivunt,
Si quidem aëris diffusa est natura alias in aliis.
Si autem manet, quid igitur habuit mater, quid in ejus visceribus
Vivum fuit, si me prius, cum essem foris, illa attraxit?
Quod si plurium filiorum matrem esse ponas,
Eo pluribus illam animabus, quæ consumuntur, decorabis.
Vana librorum ludibria, ac hominum minime sapientium est opinio;
Qui etiam in multa corpora vitæ præcedenti consentanea,
Sive bonæ, sive malæ, animas semper transferunt (88),
Vel ob virtutis præmium, vel ob pœnas sceleris :
Velut hominem vestibus induentes indecore
Aut exuentes, inanem laborem suscipientes,
Ixionis scelestissimi rotæ affigentes (89),
Feram, arborem, hominem, avem, serpentem, canem, piscem fabricantur,
Sæpe etiam bis unumquemque, cum id circulus postulaverit.
Usquequo hæc? Equidem sapientis belluæ nunquam audivi ratiocinationem,
Nec arborem loquentem. Semper garrula cornix :

Natat semper in mari humido mutus piscis.
Quod si postrema est animæ pœna, ut ipsi dicunt,
De his inutile judicium. Nam si sine carne,
Magnum hoc miraculum. Si cum carne, quamnam ex pluribus igni trades?
Ac tunc maximum erit miraculum. Nam pluribus me illigasti
Corporibus, fecitque vinculum ut multa scirem.
Quomodo autem hoc unum meam mentem effugit, quæ me prius
Habuerit pellis, quæ posterius, quot in corporibus interii? Non enim,
Ut saccis, ita animabus dives, alligator meus. At profecto magnum
Hoc erratum est, quod me oblivio prioris vitæ ceperit.
Nostram audi de anima optimam doctrinam:
Hinc incipiens, aliquid oblectamenti admiscebo sermoni.
Mundum olim condidit summæ mentis sublime Verbum.
Parens magni Patris consilio, antea non existentem.
Dixit ille, et factum est quicquid volebat. Cum autem omnia creata
Mundum ita constituissent, terra, cœlum et mare,
Quærebat agnitorem suæ sapientiæ genitricis omnium,
Et terrestrium regem Deo similem; ac sic fatus:
« Jam quidem puri et semper victuri ministri
» Latum habitant cœlum, mentes sanctæ, boni nuntii,
» Et hymnis perpetuis gloriam meam celebrare nunquam desinunt.
» Terra autem adhuc brutis tantum gaudet animalibus,
» Itaque conflatum ex duobus mihi placet genus condere,
» Mortales inter et immortales, intelligentia præditum

» hominem, qui medius sit,
» Oblecteturque operibus meis, prudentem investigatorem
» Cœlestium, terræ magnum imperatorem, Angelum alterum
» Ex terra, præconem meæ potentiæ et sapientiæ. »
Sic dixit, et partem sumens creatæ recens terræ
Manibus suis immortalibus, meam expressit formam;
Cui etiam vitam suam impertivit. In eam enim immisit
Spiritum qui a Divinitate formæ experte fluit.
Sic ex pulvere divinoque flatu concretus sum homo, immortalis Dei
Imago; mentis enim natura imperat utrique.
Quamobrem vitam hanc diligo terræ causa
Et alterius desiderium in corde habeo, divinam ob particulam.
Talis fuit primum creati hominis colligatio. Verum deinceps
Corpus a carne propagatur, anima autem immiscetur modo incognito,
Extrinsecus illapsa terreno huic figmento. Novit qui miscuit,
Quomodo et primum insufflaverit, et imaginem suam terræ alligaverit,
Nisi quis rationem hanc, verbis meis opem ferens,
Ponat fidenter, et sententiam secutus plurimorum :
Quemadmodum corpus primum e terra nobis temperatum,
Deinceps humanæ gentis origo fuit, nec desinit
Alios ex aliis semper proferens homines ex prima condita radice;
Sic quoque animam a Deo inspiratam, exinde
Ad humanas formas accedere modo natam,

Ex primo illo semine distributam pluribus,
Humanis in membris perpetuam formam habentem.
Propterea principatum intellectilem nacta est. Ut autem in exiguis
Flatus magnus exile quiddam et inconcinnum sonat tibiis,
Etiamsi canendi peritus sit tibicen; verum si in manus venerint
Latiores tibiæ, tunc perfectiorem edunt sonum :
Sic et anima debilibus in membris debilis,
Cum solidiora facta sunt, collucet, totamque mentem explicat.
Postquam autem suum condidit hominem immortalis Filius,
Ut gloria frueretur nova, et terram relinquens
Extremis diebus, hinc ad Deum Deus pergeret,
Neque ipsum reliquit plane liberum, neque etiam omnino
Constrinxit; sed legem naturæ statuens et bona quæque infigens
Ejus pectori, in vallibus semper florentis paradisi
Collocavit eum utrinque libratum, quo se inclinaret expectans,
Nudum absque scelere et prava simulatione.
Vita cœlestis erat, ut mihi videtur, hic paradisus,
In quo eum locavit, ut operaretur, et mandatum servaret.
Una ei interdixit perfectiore arbore,
Quæ boni et mali dijudicationem habebat
Perfectam. Perfecta enim cognitio adultis est utilior
Quam imperfectis : siquidem istis perinde gravis est
Atque infantulis solidior cibus.
Postquam autem invidi dolis homicidæ,

Fœmineæ voci et consiliis obsecutus,
Gustavit suavem hunc ante tempus fructum,
Pelliceaque tunica induit crassam hanc carnem,
Morti obnoxius, (morte enim peccatum Christus mulctavit,)
Ejectus e paradiso venit in terram e qua ortus erat,
Vitamque laboribus plenam suscepit. Huic autem obdidit
Præclaræ arbori zelum suum igneum quasi pessulum,
Ne quis Adamus, ut ante, præmaturus ingrediatur,
Priusquam dulcis rami noverit vitare noxium cibum,
Neve ad vitæ arborem accedat quispiam malus. Sicut autem per ventos
Hibernos coactus quis mare navigans retro rediit,
Rursum aut ventis mitioribus expandens
Velum, aut ope remigum, magno labore cursum conficit,
Ita nos a magno Deo longe prolapsi,
Rursus non sine labore charam navigationem perficimus.
Talis semper ex recenti semine virescens supervenit calamitas
Miseris hominibus a primo parente, unde totius iniquitatis spica germinavit.

CARMEN IX.

DE TESTAMENTIS ET ADVENTU CHRISTI.

Eia age, et utriusque legis rationem expende;
Alia antiquior, et alia postea effulsit,
Primum quidem Hebræis, siquidem Deum supremum dominatorem

Primi noverunt, post hæc finibus terræ
Non enim pugnantibus Deus hominem regit
Dogmatibus, quasi quis ignarus, cum Verbum novit omnia,
Aut mutabilibus, quod vel ipsis mortalibus probro foret.
Hæc autem mea est sententia de Providentia Dei homines diligentis.
Postquam rabidus hostis primum hominem ejecit e paradiso,
In fraudem inducens illius homicidæ arboris pestifero cibo,
Ut qui exercitum, duce cæso, perturbatum armis profligat,
Parabat soboli etiam mala et mortem inferre;
Disjungens a cœlesti Numine fraudulento consilio,
Convertit oculos hominis ad stelliferum cœlum
Omnimoda pulchritudine splendens; adque mortuorum
Simulacra quæ finxit desiderium, quibus honorem tribuit fabula,
Fidem inveniens in propriis calamitatibus, mendax quæ convinci nequit,
Semper advenientibus crescens annis.
Ipsa etiam Hebræorum gens, sanctorum soboles, depravata est, nec Prophetis.
Obtemperarunt cum lacrymis monentibus, et Dei
Iram semper proponentibus. Imo et ipsos morte affecerunt.
Ne quidem principes Deum metuebant : nam eorum
Plerique populo pejores, nec lucos linquebant,
Nec montium cacumina, nec dæmonia sanguine gaudentia.
Quapropter magni Dei gravem iram

Concitarunt, et e terra sua ejecti sunt. Ego vere ingressus sum
Viam, zeli ductu eos provocans
Ad salutiferam Christi fidem amplectendam,
Sero tandem a contumacia abductos, cum satiati fuerint calamitatibus
Ortis ex concepto livore in populum juniorem ipsis subrogatum.
Verum hæc postea. Cum igitur Hebræi vilem habuissent legem,
Tandem hominum genus hunc sortitum est honorem,
Nutibus æterni Patris, et operationibus Filii:
Quicquid Christus humano corpori immiscuerat naturæ,
Cœlestis, videns id pestifera malitia
Peresum, et tortuosum hominibus imperantem draconem,
Ut suam exsuscitaret hæreditatem, non jam morbum
Aliis commisit medicis; (non enim idonea
Gravibus morbis levis medicina;) sed exuens se
Sua gloria æterni Dei patris Filius, matre carens,
Ipse et sine patre novus mihi filius visus est:
Nec vero novus: propter me enim, cum immortalis esset, mortalis prodiit
Ex matre virgine, totum totus ut me salvaret.
Etenim totus cecidit Adam funesto gustu.
Propterea more humano et contra humanum morem,
Venerandis in visceribus virginis mulieris
Incarnatus, (o miraculum infirmis animis incredibile!)
Venit Deus et mortalis, duas naturas in unum colligens,
Alteram absconditam, alteram manifestam hominibus:

Quarum illa Deus erat, hæc autem postremo nobis formata est.
Unus Deus utrinque, siquidem Deitati mixtus,
Et homo per Deitatem rex et Christus extitit,
Ut novus Adamus alter mortalibus exortus,
Veterem Adamum sanaret velamine carnis coopertus,
(Neque enim languores mei ad Deum me sinebant accedere,)
Et versutum serpentem falleret præter spem,
Quasi quidem ad Adamum accessurum, Deo vero obstiturum,
Ut illi totas suæ vires illideret nequitiæ,
Quemadmodum ad maximos scopulos franguntur fluctus maris.

Cum prodiit Christus, terra et cœlum ad ortum ejus
Movebantur. Hymnos emittebat cœlestis chorus.
Stella ab Oriente Magis iter monstrabat
Dona ferentibus, et cultoribus recens nati regis.
Hæc mea est doctrina de novo Christi ortu.
Nec vero quicquam turpe hic fuit. Nihil enim turpe est præter peccatum :
Huic autem nihil fœdum fuit : quippe Verbum hunc finxit.
Neque humano ex semine homo est conditus : verum ex carne
Quam Spiritus sanctam prius fecerat, virginis matris venerandæ,
A se ipso factus homo venit : purgatus est autem in mei gratiam.
Omnia enim suscepit, legi educationis mercedem pendens,
Aut recedenti prosecutionis munus persolvens, ut arbitror.

Postquam magni luminis præfulgente lucerna
Nuntiatus, præcurrente ortum, præcurrente evangelicam doctrinam,
Christum Deum meum inclamante in media eremo,
Prodiit, medius incessit inter populos quorum alter longe remotus,
Alter prope erat, (communis enim utrique populo angularis
Lapis erat,) duplicemque præbuit purgationem mortalibus:
Nimirum baptismum Spiritus sancti qui pristinam delevit
Carne contractam labem, et baptismum sanguinis nostri.
Etenim meus ille est sanguis, quem Christus Deus meus effudit,
Veteris in expiationem sceleris, mundique redemptionis pretium.
Equidem, si non essem homo inconstans, sed immutabilis,.
Uno Dei magni opus haberem mandato,
Quod me regeret, servaret magnoque honore afficeret.
Nunc autem, non me deum fecit Deus, sed me finxit
Consilii mentisque ancipitem, utrinque pendulum, et me pluribus præsidiis fulcit,
Quorum unum lavacri gratia est hominibus collata. Quemadmodum enim mortem
Hebræorum filii olim effugerunt oblito cruore,
Quo tincti erant postes, cum perierunt primigenii
Ægyptiorum fœtus nocte una, sic mibi est
Signum Dei malorum depulsoris lavacrum (90), infantibus quidem
Signum, adultis autem remedium et signum optimum,
A Christo lucis datore divinitus manans, ut emergens

E profundo mœroris, et paululum excusso onere collum attollens,
Ad vitam pedem reflectam. Etenim viator
Quia labore respiravit, alacrius e lassitudine recreatos pedes movet.
Communis quidem omnibus aër, communis etiam terra,
Commune latum cœli spatium, et anni tempestates quas axis volvit.
Commune mortalibus salutiferum baptisma.

CARMEN X.

DE INCARNATIONE ADVERSUS APOLLINARIUM.

Mens suprema, ut scimus, hominis naturam
Totam assumpsit ex tribus constantem
Anima, et mente et corpore,
Totum Adamum priorem, excepto peccato.
Posteaquam itaque factus est Deus homo,
Homo Deus efficitur, quæ mea est gloria,
Ut per ea quæ assumpsit, quod dederat, reformans,
Solveret judicium totius sceleris,
Et occideret interfectorem per eum qui mortuus est.
Simplex ab æterno, postea compositus Deus,
Fixus dehinc cruci manibus deicidis.
Hæc de Deo tibi mixto oratio.
Deus quidem erat ab æterno, coævus Patri;
Dei Verbum et creator omnium,
Nec tempori obnoxius, nec affectibus corporis.
Verum postquam vulneravit ligno scientiæ,
Et totam naturam nostram pervasit diabolus,

Utpote fragilem et obnoxiam crimini,
(Deus Verbum) quo retunderet superbiam inimici,
Et depravatam imaginem iterum crearet,
Nascitur nobis. In casta enim virgine
Concipitur et progreditur Deus,
Totus Deus et homo, me servans integrum,
Filius mente perceptus, et oculis visus.
Hominis cultor tibi videor, colens totum
Coagmentatum mystice mihi Verbum,
Ipsum Deum et hominem salutis auctorem.
Tu vero carnis cultores; qui inducis me mentis expertem,
Si tuas solerter in te facetias retorqueo.
Aut hoc accipe, o bone, aut mihi quoque permitte,
Si quidem æquus es sermonis arbiter;
Si tibi pejus est ex Deo Deus,
(Pejus enim multo est caro, quam id quod imaginem refert;)
Et mihi melius. Mens enim propius ad Deum accedit.
Verumtamen tibi periclitatur dimidius homo;
Quod enim non est assumptum, neque servabitur.
Quid ais, vindex Verbi sapientissime,
Qui secantes Divinitatem ægre fers?
Nonne et tu ipse secas Dei compositum,
Dando quidem ex meis quidpiam, aliud autem eripiendo,
Carnem Christo compingens, animamque ipsi adimens;
Ac veluti timeres ne totus in compositionem venires?
Quomodo igitur bina perfecta unum capiet?
Numquid ne rumpatur cutis, veremur?
O Stultitia! mentem et rationem una
Accepit anima. Ubi autem omnino tibi et magna res est
Mens, Deo præsentia? Si autem caro absque mente,
Ego deceptus sum: mea cutis; cujus anima est?

Quænam Dei nativitas ex Virgine?
Quomodo in unum convenit dissidentium natura?
Ineffabile istud est, ut mihi videtur,
Infirma metienti oratione, quæ quamlibet superant orationem.
Spiritus supervenit Virgini expiator,
Verbum autem sibi ipsi compegit in ipsius sinu hominem,
Qui totius hominis peccato mortui pretium integrum ac redemptio esset.
Cum autem carunculæ misceri non possit Deus,
Anima et mens sunt veluti quoddam intermedium quo carni unitur,
Anima quidem, ut carnis contubernalis; mens vero ut Dei imago;
Affini conjuncta est Dei natura,
Hinc habuit et carnis societatem.
Sic et quod deificat, et quod deificatur, unus est Deus.
Quid igitur factum utrique est? ut assero,
Alterum quidem fuit unitum crassæ substantiæ; alterum vero, ceu crassa substantia
Meorum fuit particeps, præter peccati affectum.
Quæro cui effusus sit sanguis Christi?
Si quidem malo, heu! Christi-ne sanguis effusus improbo?
Sin autem Deo: quomodo alteri mancipatis
Nobis? Siquidem ejus qui dominatur, semper est redemptionis pretium.
Profecto id verum est, ipsum se offerre Deo,
Ut nos servitio eximat,
Et Deus accipiat, in permutationem ejus qui cecidit,
Christum. Qui enim unxit, capi non potest.

Ita sentimus. Typos autem veneramur (91).
Habes ista hic : adora Trinitatem.

CARMEN XI.

DE CHRISTI INCARNATIONE.

Stultus, quicumque supremum Dei Verbum, semper existens,
Non veneratur honore pari ac Patrem supercœlestem.
Stultus, quicumque supremum Verbum humana carne hic indutum,
Pari non veneratur honore ac cœleste Verbum;
Separat autem, aut a magno Patre Verbum, aut a Verbo
Formam humanam et nostram crassitudinem.
Erat Deus, sed compactum est Patris Verbum noster homo,
Ut misceat nobis Deum, mixtum ipsum mortalibus.
Unus Deus utrinque : tantum mortalis quantum me faciat
Pro mortali Deum. Propitius esto, vulneratus supra !
Tantum accipito. Quid vero mihi mentem et mixtionem ineffabilem (quærere) ?
Erga Deum, Mortales, diligite mensuras sermonis.
Si igitur persuasero, hoc melius. Sin autem denigras
Chartam multis verborum millibus,
Eia age, tabulis tui cordis paucorum versuum has inscribam
Litteras meo stylo qui atramenti nil habet.

CARMEN XII.

DE VERIS SCRIPTURÆ LIBRIS.

Divinis in Litteris semper et lingua et mente
Versare. Aut enim Deus hoc dedit laboris præmium,
Ut occultam aliquam lucem percipias, vel, quod optimum est,
Pungaris Dei sancti magnis præceptis;
Vel demum ut his sollicitudinis avoceris a rebus terrenis.
Sed ne peregrinis libris mens tua subripiatur,
(Sunt enim multæ ascriptitiæ pravitates,)
Accipe a me selectum hunc, amice, numerum.
Sunt quidem historici libri omnes duodecim
Antiquioris Hebraïcæ sapientiæ:
Primus Genesis, deinde Exodus et Leviticus;
Postea Numeri, tum Deuteronomium.
Deinde Josuë et Judices. Ruth octavus est.
Nonus decimusque liber, res gestæ Regum,
Et Paralipomena; Esdram habes ultimo loco.
Quinque versibus scripti sunt, quorum primus Job,
Postea David, tum Salomonis tres,
Ecclesiastes, Canticum et Proverbia.
Similiter quinque Spiritus Prophetici.
Ac uno quidem continentur libri Duodecim,
Osëe, et Amos, et Michæas tertius;
Deinde Joël, postea Jonas, Abdias,
Nahum, Habacuc et Sophonias,
Aggæus, deinde Zacharias, Malachias.
Uno hi continentur libro: secundo Isaïas,
Tertio qui vocatus est Jeremias ab infantia,
Quarto Ezechiel, quinto Danielis gratia.

Veteres quidem numeravi duos et viginti libros,
Hebræorum elementorum numero respondentes.
Jam vero recense et novi fœderis libros.
Matthæus quidem scripsit Hebræis Christi miracula,
Marcus Italis, Lucas Græcis,
Joannes omnibus, præco ad cœlos usque pertingens.
Deinde gesta sapientium Apostolorum.
Decem et quatuor sunt Pauli Epistolæ,
Septem catholicæ e quibus Jacobi una,
Duæ Petri, tres autem iterum Joannis,
Judæ vero est septima. Habes omnes libros.
Si quid est extra hunc numerum, non est ex germanis
Scripturis (92).

CARMEN XIII.

PATRIARCHÆ FILII JACOB.

Duodecim ex Jacob magno patre Patriarchæ :
Ruben, et Simeon, et Levi, insuper his Judas;
Postea Spurii, Dan, Nephthalim, Gad et Aser;
Rursus nobiles ex sponsis, Issachar,
Zabulon, et Joseph, et ultimus Benjamin.

CARMEN XIV.

PLAGÆ ÆGYPTI.

Plagas impiæ Ægypti semper animo recense,
Ut formides magnam Dei potentiam.
Primum quidem fuit sanguine tincta aqua terræ;
Secundo ranas vidit perniciosas.

Tertio culicibus aër et terra obducta sunt.
Quarto Cynomyia repente apparuit.
Quinto jumenta dira lues invasit.
Ulcera in hominum corporibus orta, sexta sunt plaga.
Septima, pluit grando igne mixta, imber insociabilis.
Octava, locustis periit quicquid erat viride.
Nona, Ægypti solum nox involvit.
Primogenitorum autem mors decima fuit plaga.

CARMEN XV.

MOYSIS DECALOGUS.

Has decem leges insculpsit olim Deus in tabulis
Lapideis. Tu vero mihi eas in corde inscribe.
Nos agnosces alium Deum, siquidem adoratio sola unius est.
Non fabricabis tibi vanum simulacrum et mortuam imaginem.
Nunquam inaniter memineris magni Dei.
Dies omnes festos celebra, sive insignes, sive minus solemnes.
Felix, si parentibus gratiam referas quam decet referre.
Fuge homicidæ manus crimen, extraneique
Cubilis, furtum malignum, testimonium
Falsum, alieni appetitionem, igniculum mortis.

CARMEN XVI.

ELIÆ ET ELISÆI MIRACULA.

Hæc sunt miracula Eliæ Prophetæ Thesbitæ.

A corvis primum pastus est. Deinde
Pavit ipse copiose viduam Sarephta,
Ex exiguis olei et farinæ reliquiis ;
Cujus et filium a mortuis insufflando
Excitavit. Pluviam continuit verbo Dei,
Postea demisit. Victimam postquam lustravisset
Igne novo, et novo apparatu ac inaudito, vixit
Cibi nihil degustans diebus plurimis.
Igne interemit geminos quinquagenarios duces.
Jordanem trajecit, aquas pallio dividens.
Igneo curru ascendit in cœlum,
Simul vestem et gratiam Elysæo
Reliquit. Cerne et istius miracula :
Jordanem pertransiit, divisis pallio aquis.
Fontes sale fertiles reddidit civitati (93).
Pueros conviciatores ferarum morsibus necavit.
Sitienti aquarum rivos ex Edome duxit
Exercitui. Viduam a creditoribus liberavit
Fontibus olei. Sunamitidi liberis carenti
Dedit filium, eumque a mortuis excitatum reddidit.
Venenum depulit ex herba (colocynthide), et plurimos
Fame laborantes refecit exigua dape.
Naaman Syrum cum a lepra mundasset,
Immisit eumdem Giezi morbum. Posthac securim
In altum traxit, ex imo Jordanis vado.
Syrorum, qui eum capturi venerant, oculis caliginem offundens,
Eos tradidit hostibus. Deinde exercitui cibos
Apponi jussit, leprosorum opera (94). Mortuus mortuum
Suscitavit, simul compositis ossibus.

CARMEN XVII.

EPIGRAMMA IN TEMPLUM ELIÆ, QUOD ΧΗΡΕΪΟΝ APPELLABATUR.

Hæc est, hospes, illa Sarepta Sidoniæ,
Hæc est turris viduæ, quæ humanissime
Dei Prophetam, Eliam Thesbiten,
Cum fames grassaretur per urbes, hospitio excepit:
Quæ paululum olei in cado,
Et manipulum farinæ duntaxat habebat in hydria occultatæ:
Hæc autem liberaliter tribuens hospiti,
Fontem qui pasceret familiam suam, consecuta est pro dono.
Hujus filium Elias viventem qui paverat,
Eumdem mortuum ad vitam revocavit e mortis tenebris;
Et mater quæ prius flebat se filio orbatam (95),
Effecta est rursus parens absque partus doloribus.

CARMEN XVIII.

DE CHRISTI GENEALOGIA.

Matthæus unde, quæso, magnus, et optimus Lucas,
Aliam quidem ille, aliam vero iste libro edidit generationem,
Quæ Christum deducit a sanguine primi parentis?
Cur autem hic plures avos numeravit circa finem, ille vero pauciores?

In Davidem quidem regiæ generationis fluxus apud utrumque
Indivisus est; postea fuit bifariam, postremo autem
Una fertur in Christum, veluti in immensum mare se effundens.
Sic considera, et meo assentire sermoni :
Ex Davide nati sunt Salomon et Nathan, quorum ille quidem traxit,
Veluti fluxum magni fluminis, regium sanguinem ;
Hic vero nobilium celeberrimorumque sacerdotum.
Christus autem utrumque fuit, Rex magnus et Sacerdos.
Itaque Matthæus enarravit, divino afflatus Spiritu,
Salomontiadas; Lucas vero Nathani nepotes recensuit.
Ex duobus autem generationibus; si ex una quidem uberius, ex altera autem
Contractius fluentum decurrat, non valde mirum est.
Sed nec quidem contractius; generationum vero non est par numerus.
Sic primum distractæ sunt, postea in unum convenere.
Dic vero mihi, quomodo duorum patrum filius sit Joseph.
Lex ea erat Moysis, si quando absque liberis mortuus fuisset
Hebræus; ut frater mortui aut aliquis affinitate conjunctus
Et propinquus, statim ipsius uxorem dilectam et possessionem accipiens,
Procrearet defuncto sobolem, et domum augeret,
Ne nomen ejus inter homines periret!
Quare arcanum hoc de Deo homine facto inveni :
Mathan ex Salomone trahens originem, uxorem duxit Estham,

Illo autem mortuo, Nathides nomine Melchi (eam duxit);
Et illi quidem (Mathano) Jacobum, isti vero (Melchi) Heli genuit filios;
Heli autem defuncto, cum prolem non reliquisset,
Statim domum et uxorem illius Jacobus, non ex eodem patre natus,
Accepit, et fratri egregium genuit filium Josephum.
Sic istius (Jacobi) filius erat Joseph; verum illi (Eli) lex eum ascripsit.
Evangelistarum igitur alter, juxta naturam (Christi genus) narravit,
Matthæus; alter vero, Lucas, juxta legem scripsit.
Desine perturbare egregiam concordiam.
Quomodo ad regem David revehitur Deus, cum apparuerit
Ex matre mortali immortalis Deus? et quidem ex Joseph
Quomodo ille? Virginis enim erat filius, scilicet ex Maria
Levita. Maria enim erat ex sanguine Aaron (96).
Testis nobis est Angelus; siquidem natale Præcursoris
Nuntians magnæ facis divæ parenti,
Ambas matres ad magnum revocavit Aaron.
Tribus autem regalis et sacerdotalis impermixtæ erant.
Id verum non est. Distinctæ quidem erant tribus, sæpe tamen
Miscebantur. Primum quidem ex tribu magni Aaronis filiam
Duxit in domum suam Naasson, qui a Juda
Sextus erat. Deinde autem postquam civitatem evertit exercitus
Assyriorum, et Babylon omnia jura concussit,
Neque tribuum tunc distinctio servata est.

Sic quidem per matrem ad reges ascendit.
Quomodo autem ab eo, qui ejus pater videbatur, dicas velim.
Augusti imperatoris jussu, cum censerentur omnes,
Et alii in aliis urbibus scriberentur
Patriis, charam Davidis urbem, illico petierunt
Bethleem, quæ suo sinu magnum excepit Christum,
Uterque, dilecta sponsa et inclytus Joseph,
Ut hic scriberentur; ex eadem enim erant tribu. Hic autem in præsepio
Mater Virgo totius mundi peperit regem.
Sic et per patrem ascendit ad reges.
Inverso autem ordine magnus Lucas generationem duxit (97)
In Adam a Christo; mihi Adam in Christum venit.
Manu Dei primus Adam conditus est; ex Adamo
Seth natus est. Hujus autem filius Enos. Quartus fuit Caïnan,
Hujus autem fuit Malaleël, hujus Jared qui genuit filium:
Is fuit Enoc qui vivus in cœlum sublatus est;
Hujus vero fuit Mathusala, qui filium genuit Lamech.
Hic fuit pater Noë. Sem hujus Noë filius;
Ex isto Arphaxad, Caïnan, Sala; hujus autem dicunt
Filium Heber. Heberi vero Phalec filius. Ex Phalec rursus
Fuit Ragab, hic genuit Seruch, qui genuit Nachor.
Post hos rursus Abraham filius Thara Nachoridæ.
Abramides autem Isaac genuit Jacob, qui et ipse Judam.
Verum hic ex Thamar genuit Phares. Hic autem Esrom.
Esrom genuit Aram, qui Aminadam. Hic vero Naasson,
Naasson autem Salmon; Salmon Boos, ex Boos Obed;
Obed Jesse; ex isto magnus prodiit David.

Ex Davide autem Nathan, qui Mathan filium genuit.
Is Maïnan. Maïnan genuit Melean. Hic autem Eliacim.
Is Joannam, qui Joseph. Hic Judam
Genuit. Hujus Simeon; hujus Levi; ex hoc autem Mathan.
Hujus Jorim; hujus Eliezer; hujus Josephus.
Hujus autem Er; hujus Elmodad, hujus filius fuit Cosam.
Ex Cosam fuit Addi; hujus Melchi; ex hoc Neri.
Ab hoc Salathiel, Zorobabel, Resa, Jonan,
Judas, Osoc, Semeï et Mathias,
Mahat, Nagge et Elim: ex quo Nahum,
Ammos, Mathatias, et Joseph atque Janna,
Melchi et Levi, et Mathat, Eli Joseph.
Lucas quidem sic: quomodo vero Matthæus?
Ab Abraham usque ad David, ut dixi,
Hinc inde Lucæ sacerdotalem dimittens
Progeniem, texit seriem regum.
Quotquot autem, et qui sunt, narrabitur.
Davidis filius Salomon, Roboham, Abia et Asa.
Hujus autem Josaphat. Septimus vero fuit Joram:
Osias et Joathan et Achaz, Ezechiasque,
Et Manasses, et Amos, Josias. Postea vero
Jechonias, quem captivum in Babylonem duxere,
Salathiel, Zorobabel, Abiud et Eliacim.
Azor, hujus autem Sadoc: hujus Achim: hujus Eliada.
Hujus Eliezer fuit, hujus Mathan: hujus Jacob:
Ultimus, qui videtur Christi pater, Joseph.

CARMEN XIX.

DISCIPULI CHRISTI DUODECIM.

Duodecim Christi magni Dei discipuli,
Petrus et Andreas, Joannes et Jacobus;
Quintus erat Philippus, sextus vero Bartholomæus,
Matthæus, Thomas, Jacobus Alphæi,
Judas et Simon, et non nominandus alter Judas.

CARMEN XX.

MIRACULA CHRISTI SECUNDUM MATTHÆUM.

Matthæus libro prodidit miracula quæcumque fecit
Christus rex mortali corpori mixtus.
Primum quidem, lepræ gravem excussit morbum [1],
Deinde Centurionis famuli firmavit membra [2].
Tertium, socrus Petri febrem extinxit apprehensa manu [3].
Quartum, magnam procellam et ventos sedavit [4].
Quintum, Dæmones in porcos misit, in terra Gerasenorum [5],
Sextum, eo jubente, lectum suum tulit membris captus [6].
Septimum, tangentis eum Hæmoroïssæ sanguinis profluvium sistit [7].
Octavum, principis filia ad lucem rediit [8].
Nonum, cæcis restituit visum [9]. Decimum, ejecto
Dæmone, non loquens voces reddidit [10].

[1] Matth. VIII, 3. — [2] Ibid. 13. — [3] Ibid. 14. — [4] Ibid. 27. — [5] Ibid. 32. — [6] Id. IX, 6. — [7] Ibid. 22. — [8] Ibid. 25. — [9] Ibid. 29. — [10] Ibid. 33.

Undecimum, sabbato aridam manum vinculis solvit[1].
Duodecimum, oculis atque auribus a Dæmonio captos sanavit[2].
Tertium decimum, cophinos duodecim implexit[3]
Et virorum quinque millia ex quinque panibus.
Quartum decimum, navem assecutus est pedibus[4];
His cessit magnum mare procella agitatum[5].
Quintum decimum, e Chananæa malum spiritum expulit[6],
Gratificans matri multum roganti.
Sextum decimum, septem sportas reliquerunt ex septem
Panibus quatuor millia. fuitque saturitas[7].
Septimum decimum, divinam immutavit formam[8],
Apparens amicis suis sole splendidior.
Octavum decimum, a lunæ morbo[9],
Rogante patre, dilectum liberavit filium.
Nonum decimum, lumen oculis, ex Hierico
Egressus, cæcis in via præbuit[10].
Vigesimum, lucem restituit oculis, sauciata sanavit
Genua, e templo piacula omnia ejiciens[11].
Miraculum autem Bethania progrediens fecit maximum[12],
Aridam subito ficum, cum eam sine fructu vidisset[13].
E cruce vero profundæ fusæ sunt tenebræ[14], deficiente
Lumine, et latum templi velum scissum est[15];
Concussa terra, supra terram saxa scidit,
Et mortui tumulos liquerunt excitati.
Ipse vero statim tertia die sepulcrum aperiens[16],
Rursus suis amicis in Galilæa visus est[17].

[1] Matth. XII, 10. — [2] Ibid. 22. — [3] Id. XIV, 20. — [4] Ibid. 25. — [5] Ibid. . — [6] Id. XV, 28. — [7] Ibid. 37. — [8] Id. XVII, 2. — [9] Ibid. 17. — [10] Id. XX, 34. — [11] Id. XXI, 12. — [12] Ibid. 19. — [13] Id. XXVII, 55. — [14] Ibid. 51. — [15] Ibid. 53. — [16] Id. XXVIII, 1. — [17] Ibid. 16.

CARMEN XXI.

MIRACULA CHRISTI SECUNDUM MARCUM.

Ausoniis vero hæc Dei miracula scripsit Marcus,
Petro addictus, magno Christi servo.
Dæmon et febris, et lepra et paralysis
Cessit verbo Christi [1]. Deinde manus restituta est
Arida [2], et quievit ventorum furor et maris [3].
Et legio cessit [4], et sanguineum coërcuit
Fontem; et Jaïri puellæ vitam reddidit [5].
Quinque ex panibus plurimi pasti sunt [6]. Inde vinxit
Mare gradiens super aquas [7]. Postea Dæmonem ejecit
Ex Phœnissa, insigne prodigium Tyriis et Sidoniis [8],
Surdum etiam et mutum [9]. Pavit iterum ex septem panibus
Virorum millia; et cæcus vidit lucem [10]. Dehinc
Et vultu fulgorem emisit, et vinculum solvit
Linguæ, spiritum ejiciens [11]: Bartimæusque lumen
Cæcus ex Hierichonte vidit [12]. Cum autem sine fructu
Invenisset ficum esuriens, hanc aridam verbo reddidit [13].
Cæcos autem et claudos sanavit juxta templum [14].

CARMEN XXII.

MIRACULA CHRISTI SECUNDUM LUCAM.

Græciæ vero præclara hæc Dei miracula scripsit Lucas,

[1] Marc. i, 23. — [2] Id. ii, 3.— [3] Id. iii, 5. — [4] Id. v, 9.— [5] Id. xxix, 42. — [6] Id. vi, 37. — [7] Ibid. 49.— [8] Id. vii, 35.— [9] Ibid. 32.— [10] Id. viii, 1. — [11] Id. ix, 1. — [12] Ibid. 16. — [13] Id. x, 46. — [14] Id. xi, 13.

Paulo intimus, magno Christi servo.
Dæmon et febris et lepra et paralysis
Cessit verbo[1], et arida manus restituta est[2].
Deinde Centurionis famulum deficientem roboravit[3],
Viduæque in urbe Naïm filium ex mortuis vivum restituit[4].
Mulierem unguento sanctos pedes ungentem mundavit verbo[5].
Compescuit ventos et magnam Dæmonum legionem[6].
Sanguinis sistit fluxum[7], et Jaïri filiam
Reduxit ad vitam. Ex quinque panibus
Et duobus pisciculis in eremo quinque olim virorum
Pavit millia[8]. E vultu fulgorem emisit[9].
Crudelem Dæmonem ex unigenito filio ejecit[10],
Et eum qui linguæ insidebat[11]; sic etiam eum qui jamdudum
Mulierem Hebræam tristi morbo curvaverat[12],
Quin etiam et Hydropis tumorem dispulit[13].
Decem expurgavit leprosos, quorum unus Samaritanus erat[14]:
Cæcoque ex Hiericho lucem præbuit in via posito[15].
Quæcumque etiam morientis Christi miracula viderunt[16],
Atque ut a mortuis resurgens suis amicis apparuit[17].

1 Luc. iv, 33-38. — 2 Ibid. 13-18. — 3 Id. vi, 8. — 4 Id. vii, 2. — 5 Ibid. 48. — 6 Id. viii, 25. — 7 Ibid. 43-54. — 8 Id. ix, 13. — 9 Ibid. 28. — 10 Ibid. 38. — 11 Id. xi, 14. — 12 Id. xiii, 13. — 13 Id. xiv, 4. — 14 Id. xvii, 14. — 15 Id. xviii, 42. — 16 Id. xxiii, — 17 Id. xxiv.

CARMEN XXIII.

MIRACULA CHRISTI SECUNDUM JOANNEM.

Pauca quidem reperies in sacro Joannis libro
Miracula, plures vero Christi sermones.
Erant nuptiæ : pocillatores factum ex aqua vinum fundebant[1].
Dixit, et sanus fuit, qui æger erat, filius reguli[2],
Dixit et lectum sustulit, qui morbi vincula aquis non exuerat[3].
Deinde quinque panum fecit miraculum[4]. Inde ambulavit
Super mare iratum, et servavit discipulos[5].
Cæcum a nativitate sanavit luto ungens[6].
Quartus erat dies, et Lazarus e tumulo excitatus est[7].
Verum ipse et pro mortuis obiit, et viventibus resurgens[8],
Christus rex palam cum amicis suis versabatur[9].

CARMEN XXIV.

PARABOLÆ CHRISTI ET ÆNIGMATA SECUNDUM MATTHÆUM.

Eia age, obscurorum ænigmata inspice sermonum :
Domum in instabili positam arena[10],
Et sementem, quomodo in terram missus similis, dissimilis prodiit[11] ;

1. Joan. II, 22. — 2 Id. IV, 51. — 3 Id. V, 8. — 4 Id. VI, 11. — 5 Ibid. 19. — 6 Id. IX, 6. — 7 Id. XI, 43. — 8 Id. XIX. — 9 Id. XX. — 10 Matth. VII, 24. — 11 Id. XIII, 3.

Et semen bonum, cui noxia semina mixta sunt[1];
Et parvum sinapis granum, quod evadit in arborem[2]; deinde in farina
Fermentum absconditum[3]; eumptum agrum
Thesauri causa[4]; et margaritam pretiosam
Quam mercator emit omnibus facultatibus[5];
Et ex omni piscium genere e mari trahens rete[6];
Sublatam humeris errabundam ovem[7];
Et crudeli servo, ratione debiti, iratum dominum[8];
Et primis novissimos mercedem accipientes parem[9];
Missosque filios in vitem nequaquam similes[10];
Et eos qui occisum hæredem ejiciunt[11];
Et extemporales convivas amicam sponso implentes celebritatem[12];
Inde vigiles cum facibus virgines[13];
Et dominum servis non æque dividentem talenta[14];
Ex adverso ovium stantes hœdos[15].

CARMEN XXV (98).

PARABOLÆ CHRISTI SECUNDUM MARCUM.

Totidem Christus magnus fecit: verba vero locutus est
Per parabolas super terram: unum semen nequaquam simile;
Et cum zizaniorum semente simul natum,
Et sinapi, et hæredem occisum manibus iniquis.
Marcus quidem talia, Petri alumnus; late patenti autem

[1] Matth. XIII, 24. — [2] Ibid. 31. — [3] Ibid. 33. — [4] Ibid. 44. — [5] Ibid. 46. — [6] Ibid. 47. — [7] Id. XVIII, 12. — [8] Ibid. 32. — [9] Id. XX, 10. — [10] Id. XXI, 28. — [11] Ibid. 59. — [12] Id. XXII, 10. — [13] Id. XXX, 7. — [14] Ibid. 15. — [15] Ibid. 33.

Græciæ Pauli (alumnus) Lucas scripsit hæc :
Dæmon, et febris, et piscatio, lepra et paralysis.

CARMEN XXVI.

PARABOLÆ CHRISTI SECUNDUM LUCAM.

Harum parabolarum Lucas meminit[1] :
Ejus qui domum stabilem extruxit supra petram[2],
Et qui plus accepit, plus etiam
Diligit; deinde seminis in quatuor
4 Natura dissimiles terræ partes cadentis[3]; postea viatoris
In prædonum manus incidentis[4]. Dehinc intempestive ad fores
Veniens quis rogat, nec repulsam patitur[5].
Impurus spiritus iterum domum occupat
Cum aliis septem [6]. Frustra quis spe uberum
10 Frugum delectatus est, ignorans quo rapietur[7].
E nuptiis autem revertenti vigilandum est
Ut Christo occurramus[8]; beneque servitio est utendum[9].
Ficus sterilis stercoribus fovenda[10].
Sinapi, fermentum, et pauperes in nuptiis[11].
16 Gaudium de drachmæ inventione et ovis[12];
Pater filiorum cadentem miseratus[13].
Deinde villicus partem debitorum remittit[14],
Fraudans dominum provido furto[15]. Lazarus et dives.
Inde viduæ efflagitatio impensior[16],

[1] Luc. vi, 48. — [2] Id. vii, 42. — [3] Id. viii. — [4] Id. x, 30. — [5] Id. xi, 5. — [6] Ibid. 26. — [7] Id. xii, 17. — [8] Ibid. 36. — [9] Ibid. 46. — [10] Id. xiii, 6. — [11] Ibid. 19 — [12] Id. xv, 4-9. — [13] Ibid. 20. — [14] Id. xvi, 6. — [15] Ibid. 19. — [16] Id. xviii, 3.

Dehinc rursus Publicanus, et Pharisæi superbia[1];
Minarum partitio pari numero decem servis[2];
Mali coloni et interfectores domini sui[3].

CARMEN XXVII.

PARABOLÆ CHRISTI SECUNDUM OMNES EVANGELISTAS.

Vereor ne vitæ fundamentum in arena,
Jaciens, imbre, fluviis et ventis dejiciar;
Vel, ut semen in terram cadens siccam et sterilem,
Statim quidem exoriar, citissime autem arescam,
Soliis radiis percussus, parvisque noxis,
Aut me volucres edant, præfocentque spinæ;
Ac ne etiam mihi dormienti malum semen intermisceat
Zizaniorum sator malorum, et invidus inimicus;
Neve simul virentibus immittens manum plantis
Bonis et malis, priusquam in matura stent spica,
Cum zizaniis forsan bonum semen perdam.
Pauci enim norunt his intelligentem dextram adhibere,
Ubi virtus et vitium bipartito habitantia,
Vicina foribus nata sunt, malum autem bono innascitur.
Laudo parvum sinapis granum, quod parvum quidem,
Arbor fit celerrime, et in tantam altitudinem assurgit,
Ut etiam aëriis avibus tectum præbeat.
O margarita pretiosa, et splendida, tuæ ego quidem
Pulchritudinis cupidus sum: utinam magnus mercator fiam,
Omnibusque, quæcumque possideo, ad extremam usque tunicam,
Venalem acquiram charam possessionem, ut omnes

[1] Luc. XVIII, 10. — [2] Id. XIX, 13. — [3] Id. XX, 14.

Divitiis superem, possidens hanc unam cæterorum pretio,
Aut thesaurum, qui in agri latebris est absconditus!
Novi autem ego et mundum intra sagenam cadentem,
Quem circum regis Christi subservientes jussis
Hominum piscatores, rete suum tendunt,
Ut e maris extrahant gurgitibus, Christoque exhibeant
Natantes in amaris hujus vitæ fluctibus.
Quando autem delectum piscium adhibueris, et in duas partes secaveris,
Ne me procul abjeceris inutilem veluti piscem,
Sed vasis injice servandum Regi.
In magnam autem pulchram et frondosissimam Dei vineam
Matutinus quidem veni, et plurimum laborum pertuli;
Mercedem vero saltem ultimis parem et gloriam habeam.
Quænam invidia, si laboribus pro desiderio mercedem Deus rependit?
Misit pater filios in vineam ut eam excolerent,
Natu majorem, primum: ille quidem promptus jussum excepit,
Verumtamen patris desiderium non perfecit ut pollicitus fuerat.
Alter vero non suscepit et perfecit præceptum
Junior. Melior autem mihi videtur et jucundior parenti,
Ex ambobus, qui excepit et perfecit desiderium.
Hæredem interficiant extra vineam, quos ignis vindex vorabit.
Sunt nuptiæ, quas dilectus filio bonus pater optimo
Celebrat exultans; harum ego sim particeps!
His utinam ego intersim, et quisquis amicus mihi est!
Maneat autem extra, qui nuptiis præfert
Aut villam, aut nova boum juga, aut uxorem.

Sed ne (mihi contingat) ut inter convivas nuptialem ornatum habentes,
Vestes habens sordidas, vinctus manusque pedesque,
A thalamo sponsi, amicis et nuptiis longe excidam.
Aut quando ardentibus casta decas cum facibus
Virgines evigilantes, non sopitis oculis
Sponsum amabilem Christum regem expectabunt,
Ut splendidæ rutilo occurrant venienti,
Ne me cum vacuis mente et fatuis annumeres,
Jamjam Christo prope adfuturo laborantibus:
Neve tenuem tædarum lucem oculis cernens,
Sero luminis vitæ humidum oleum requiram:
Ac ne a nuptiis clausæ me expellant januæ,
Ubi Verbum puris, arcto amoris vinculo,
Immixtum pectoribus, splendorem et gloriam tribuit.
Verum a nuptiis revertens rex meus cum advenerit,
Repente expectantibus et non expectantibus superveniens,
Inveniat me inter expectantes, laudetque ob timorem,
Ut bonum servum, et mittem iis quibus præest,
Et frumenti, seu verbi solidi æquum dispensatorem.
Separatisque hœdis et ovibus, die terribili
Viris piis et impiis hinc inde,
Ne me statuas cum hœdis annumeratum, sed cum ovibus
Ad manum dexteram, maneatque læva pessimis.
Lucerna rutem quædam mihi splendida exterius luceat
Desuper e candelabro. Bonum vero est quicpiam Deo soli
Notescere, qui universa inspicientes oculos habet.
Semper autem Deum amem magis ac magis, sive quid acerbum

Sive prosperum tribuat : quicquid enim ex Deo accidit, bonum est. Si percussus fuero
A latronibus, ex magna descendens Christi civitate,
Ne me sinas manibus interfectoris perimi.
Si malum spiritum ex anima ejicias, non jam ultra inertem
Inveniens me, cum pluribus invadat inimicus meus.
Ne ficum perdas sterilem, sed adhuc fructum
Spera, neque eam excidas, o Rex, sed curans erige.
Tum drachmam, et ovem, et natum, qui omnia consumpsit,
Reperiens, hanc quidem humi, illam in montibus, istum vero sub pedibus,
Miserabiliter reversum in domum paternam, o Rex,
Rursus numeres inter filios, pecora et drachmas.
Ne vero, cum rex mihi debitori indulgens sit,
Exactor ipse durus sim conservis debitoribus.
Atque utinam ex debito clanculum quid resecem prudenti consilio,
Ut indigens aliquando, in posterum calamitatis levamen habeam!
Lazarus hic ego sim, et postea : alter superbus
Hic, illic autem inglorius et flammas habens pro saturitate.
Ne sim jactabundus, siquidem pravus sum Publicanus.
Lacrymis misericordiam obtineam, Pharisæi autem cadant.
Viduam autem si quando ad fores meas afflictam
Re infecta dimiserim, ac si lapidem aut dirum serpentem
Pro grato pane et suavi pisce,
Inimice sentiens, hac dextra porrexerim,
Talia a Deo recipiam. Quod si horrea

Partim servet sigillum, partim spes, quæ cito defluunt,
Hæc me nox perdat cum inanibus somniis.
Talentum vero quod mihi Deus tribuit,
Qui etiam plura aliis largitus est, ego deprecor,
Ne in manibus meis maneat otiosum;
Aut mina nativi sermonis, gratia æqualiter divisa:
Sed opus exhibeam, et gloriam pro opere recipiam;
Non autem acerbas solvam pœnas et probrum subeam.

CARMEN XXVIII.

TEMPESTAS A CHRISTO SEDATA.

Christus olim dormiebat in navi naturali sopore,
Sæviebat autem mare, procellam excitantibus ventis.
Præ timore Discipuli clamabant: Expergiscere, Servator,
Pereuntibus succurre. Rex surgens imperavit
Ventis et mari quiescere, et ita contigit.
Hoc miraculo Dei naturam agnoverunt, qui aderant.

CARMEN XXIX.

HYMNUS AD DEUM.

O tu qui es supra omnia; quo enim alio te fas sit sermone celebrare?
Quomodo oratio te laudabit? tu enim nullis verbis efferri potes,

Quomodo mens te aspiciet? tu enim nulla mente percipi potes.
Solus es ineffabilis; utpote qui creasti quæcumque voce enuntiantur.
Solus es qui nosci non possis; quippe creasti quidquid mente percipitur.
Omnia te prædicant, et quæ loquuntur, et quæ non loquuntur.
Omnia te mente prædita et non prædita honorant.
Commune enim desiderium, communia omnium consilia
Circa te; te omnes deprecantur: tibi cuncta
Quæ compositionem tuam intelligunt, tacitum concinunt hymnum.
Tibi uni omnia permanent: ad te cuncta simul festinant.
Et omnium finis es, et unus, et omnia, et nihil horum,
Non unum es, non omnia; qui omnia habes nomina, quî te appellabo,
Qui solus appellari nequis? altiora nubibus cœlorum tegmina.
Quæ mens cœlestis penetrabit? propitius sis,
Qui es supra omnia, quo enim alio te nomine fas est celebrare?

CARMEN XXX.

HYMNUS ALIUS AD DEUM.

Te immortalem monarcham,
Da celebrare, da canere
Te regem ac Dominum,

Per quem hymnus, per quem laus,
Per quem Angelorum chori,
Per quem infinita sæcula,
Per quem sol lucet,
Per quem cursus lunæ,
Per quem siderum eximia pulchritudo,
Per quem homo venerabilis
Consecutus est divini Numinis cognitionem
Cum sit ratione præditum animal.
Tu enim creasti omnia,
Suum attribuens ordinem cuilibet,
Et tua gubernans providentia.
Verbum dixisti, opus extitit.
Verbum tuum, Deus tuusque filius est.
Ejusdem enim naturæ est,
Et æqualis honore Parenti
Qui omnia coagmentavit,
Ut omnibus imperet.
Complectens autem omnia
Spiritus sanctus qui ipse Deus est,
Providus custodit.
Vivam Trinitatem te dicam
Unum atque unicum monarcham,
Naturam immutabilem, principii expertem,
Naturam essentiæ ineffabilis,
Sapientiæ mentem imperviam,
Robur cœlorum inconcussum,
Absque principio, absque fine,
Nulli unquam visum lumen,
Prospicientem omnia,
Nihil vel profundissimum ignorantem
A terra usque ad inferos.
Pater, propitius esto mihi;

Semper colere
Numen istud da mihi,
Peccata autem mea projice,
Conscientiam purgans
Ab omni mala cogitatione,
Ut dem gloriam Deo
Puras tollens manus,
Ut Christo benedicam,
Et genu flexo supplicem
Ut me tunc suscipiat servum suum,
Quando venerit regnaturus.
Pater, propitius esto mihi,
Misericordiam et gratiam inveniam;
Nam gloria et gratiarum actio tibi debetur,
In perpetua sæcula.

CARMEN XXXI.

HYMNUS ALIUS.

Gloria Deo Patri et Filio omnium dominatori:
Gloria Spiritui quam maxima laude celebrando, sanctissimo.
Trinitas unus Deus est, qui creavit, implevitque omnia,
Cœlum cœlestibus, terram terrestribus,
Mare et flumina, et fontes implevit aquatilibus,
Omnia vivificans virtute proprii Spiritus:
Ut sapientem creatorem omnis creatura laudet,
Qui, quod vivant et permaneant, causa est unica.
Rationis vero compos maxime natura semper celebret,
Ut regem magnum, ut bonum patrem.
Spiritu, et mente, et lingua et cogitatione
Da et mihi pure te laudibus cumulare, pater.

CARMEN XXXII.

HYMNUS VESPERTINUS.

Tibi nunc benedicimus,
Christe mi, Verbum Dei,
Lumen ex lumine sine principio,
Et Spiritus sine principio,
Trino lumine in unam
Gloriam coëunte;
Qui solvisti tenebras,
Qui produxisti lucem,
Ut in luce omnia creares,
Et mobilem materiam
Sisteres, in hanc speciem mundi effingens,
Et in hunc decentem ordinem;
Qui mentem illuminasti hominis,
Ratione et sapientia,
Splendoris superni
Etiam infra ponens imaginem,
Ut lumine videat lumen,
Et fiat lumen totus.
Tu luminibus cœlum
Fulgere fecisti variis;
Tu noctem et diem sibi vicibus
Alternis cedere blande
Jussisti, legem statuens
Fraternitatis et amicitiæ,
Et illa quidem modum posuisti
Laboribus ærumnosæ carnis,
Ista autem excitasti ad opus
Et negotia tibi amica,

Ut tenebras fugientes
Festinemus ad diem,
Diem nulla nocte
Tristi solvendam.
Tu quidem mitte levem
Somnum meis palpebris,
Ut ne lingua laudatrix
Longius sopita sileat.
Neu respondens Angelis
Opus tuum quiescat:
Tecum autem cubile pias
Cogitationes deferat,
Neve quicquam sordium
Diei nox redarguat,
Neu ludibria noctis
Vana somnia perturbent;
Sed mens etiam sine corpore
Te, Deus, alloquatur,
Patrem et Filium,
Et sanctum Spiritum,
Cui honor, gloria, fortitudo,
In sæcula. Amen.

CARMEN XXXIII.

ACTIO GRATIARUM.

Tibi gratiæ, o Rex omnium, omniumque conditor;
Cœlum plenum est gloria tua, omnisque terra
Tua sapientia, Deus Filius, tuum Verbum, creavit
omnia,

Tuus sanctus Spiritus vitam omnibus subministrat.
Propitieris mundo, divina Trinitas. Propitiare et nobis,
Fili Dei secundum spiritum, et hominis secundum carnem,
Qui in cruce mortem pati sustinuisti
Ut homo, tertia vero die portas liquisti inferni
Ut Deus, mortis enim solvisti vincula resurgens,
Et mortali generi naturam contulisti, qua et nos
Vivamus omnes dies, teque immortalem semper canamus.

CARMEN XXXIV.

ALIA GRATIARUM ACTIO.

Tibi gratiæ, o Rex omnium, et omnium creator :
Tibi gratiæ, qui intelligibilia mente et visibilia, jussu
Creasti, cum antea non essent, et ex obscuro manifestasti.
Tuum thronum circumstant perfecti laudatores,
Hinc millia millium, et inde rursus millia multa,
Angelici exercitus igneus chorus, incorruptus ab initio
Populus primogenitorum, et lucentium chorus astrorum;
Spiritus divinorum virorum, animæque justorum,
Omnes simul congregati thronum tuum circumstantes,
Lætitia et pavore indesinenter canunt
Hymnum accinentes perennem et incessabilem:
Tibi gratiæ, o Rex omnium, omniumque conditor.
Hic perpetuus hymnus in cœlesti choro.

Ita supplico et ego, Pater æterne, et genu flecto
Mei cordis, Pater immortalis, et mens intus
Prona coram te; caput autem in terram inclino
Tibi supplicans. Jaceo supplex et lacrymas fundo.
Neque enim dignus sum in cœlum oculos tollere.
Sed tu mei miserere, misericordiæ pater, propitius esto
Tuo lamentanti famulo. Salva me manum extendens
Ex unguibus mortis, sensus omnes expurgans.
Ne me nudes tuo Spiritu, sed potius amplius
Infunde fortitudinem et fiduciam pectoribus meis,
Ut te et corde et labiis rite canam.
Quemadmodum meo patri, tuo famulo, adfuisti,
Da mihi et puram vitam, sanctamque mortem;
Spemque nancisci bonam, et misericordiam et gratiam.
Omnia autem dele, quæcumque peccavi a juventute,
Ut bonus rex: quoniam tibi gratia diebus cunctis,
Tibi gratia diebus cunctis, et in omnia secula.

CARMEN XXXV.

PRECATIO ANTE SCRIPTURÆ LECTIONEM.

Audi, pater Christi, omnia conspiciens, has preces
Meas. Cantum indulge tuo famulo
Cœlestem. Divinam enim in semitam vestigia dirigit
Ille, qui ex se genitum in vivis Deum novit,
Et Christum mortalibus malorum depulsorem regem,
Qui aliquando misertus humani generis gravia passi,
Patris concilio volens mutavit formam,
Et factus est mortalis, Deus immortalis, donec omnes
Tartareis gementes per sanguinem solveret vinculis.

Huc adesto nunc, et sacro puroque ex libro
Animam tuam sagina divinitus inspiratis sermonibus.
Hîc enim videris veritatis ministros
Vitam annuntiaturos cœlesti voce.

CARMEN XXXVI.

PRECATIO ANTE ITER SUSCIPIENDUM.

CHRISTE rex, qui omnia existis tuis hominibus
Bona, et in omnibus via recta es,
Qui igne et nebula exercitum duxisti, quique viam pandisti
In mari amicis scisso, Pharaonem autem aquis obruisti,
Panem e cœlo novum tribuisti, e petra etiam
Prærupta scaturire fecisti aquæ fluenta in eremo, o magnum miraculum!
Hostilium turmarum potentiam fregisti, cum extenderet
Moyses manus suas, formam exprimens crucis, quæ meum est præsidium.
Luna et sol substitere; atque etiam flumen
Cessit festinantibus Israëlitis, et via facilis parata est
Ad terram quam ipse promiseras et annueras.
Tu denique ipse cœlestem viam hominibus ostendisti,
Veteri autem novam adjunxisti semitam,
Quando Deus et homo simul, in terram veniens
Nostram, rursus autem in cœlum e terra sublatus
Venies cupientibus manifestior quam antea.
Ipse etiam mare conscendisti, tuisque pedibus
Tempestas concidit, gravissimis commota ventis.
O beate, et mihi comes adesto vocanti te

Hodie, prosperumque iter præbeas et Angelum bonum
Ducem, malorum depulsorem, adjutorem, ut me ab omnibus
Diurnis nocturnisque malis procul removens,
Felicemque vitæ finem præstans mihi laboranti,
E domo sanum, et domum rursus incolumem reducat
Propinquis et amicis similem meæ vitam agentibus,
Ubi te nocte ac die liber et tranquillus
Deprecer, sceleris puram tibi vitam ducens;
Celeremque ad te mentem, vitæ jubar, semper attollens,
Donec extremam et communem omnibus viam peregero,
Et in domicilium venero quod piis est laboris meta.
Tibi vivo, tibi loquor, tibi sedeo, o rex Christe,
Tibi moveo pedum vestigia, quoniam tu me manu tegis :
Me igitur et nunc perducas ad bonum finem itineris.

CARMEN XXXVII.

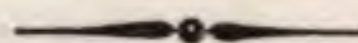
ALIA DE PROSPERO ITINERE PRECATIO.

Ne unum quidem sine te possibile est pedis vestigium proferre,
Christe rex, qui omne es tuis mortalibus
Bonum, et in omnibus via recta ades.
Tibi fidens et hanc ineo viam. Sed deduc me
Illæsum; et omnia tribue, quæcumque desiderat cor meum,
Et me, rex, reducem ducito ad domum pauperem,
Ubi te nocte et die liber mihi propitium reddam.

CARMEN XXXVIII.

ALIA PRECATIO.

Qui igne et nube exercitum duxisti, quique iter fecisti
In mari, concrescere faciens fluctus pulsis;
Qui cœlitus novi panis pluviam fudisti nec opinantibus,
E petra autem prærupta fontem eduxisti,
Et nunc etiam tuo famulo te invocanti comes veni,
Christe, lumen mortalium, prospera omnia ferens.

SECTIO II.

CARMINA MORALIA.

ARGUMENTUM.

In hoc poëmate disputat Gregorius utra vita præstantior sit, cœlebs, an conjugata. Quod ut magis perspicuum fiat, postquam altius laudes Virginitatis repetivit poëta, utramque vitam inducit causam suam disceptantem. Tandem vincit cœlibatus. Meminit hujus poëmatis Hieronymus in Catalogo Scriptorum illustrium, et lib. 1, *cap* 7, *in Jovin. ubi illud vocat, ut Suidas tom.* 1. *pag.* 628 : *Librum hexametro versu, Virginitatis et nuptiarum contra se invicem dissentium.*

CARMEN I.

IN LAUDEM VIRGINITATIS.

Virginitatem coronis nostris redimere juvat
Ex puro corde puris psallentes in hymnis.
Hoc enim vitæ nostræ præclarum est donum,
Auro et electro splendidius et ebore,
His in quibus terrenam vitam humi sternit virgineus ardor,
Mentis alas ad Deum in cœlo regnantem hinc evehens.
Laudare autem incipiente me, congaudete, qui puri estis,
Est enim hymnus commune munus omnibus piis.
Invidi autem, ostiis obstruite aures;
Aut si quis eas patefecerit, mentem expurget per ea quæ dicentur.

Virginitas, multum salve, a Deo data, largitrix bonorum,
Mater integritatis, Christi pars, cœlestibus
Pulchritudinibus conjugii expertibus compar : sunt enim conjugii expertes,
Primum quidem Deus; deinde Dei chorus sempiterni,
At ille quidem origo luminum, lumen quod nec nominari potest,
Nec apprehendi, fugiens animi celeritatem prope accedentis,
Omniumque mentes semper præcurrens, ut desideriis
Trahamur ad altitudinem semper novam : hi vero lumina
Secunda post Trinitatem quæ regiam majestatem obtinet.
Prima virgo est sancta Trinitas : Filius rex ex Patre
Principii experte, neque extrinsecus producto,
(Ipse enim omnibus est via et radix et principium,)
Neque filium similiter ac homines generante,
Sed ut splendor ex splendore procedit. Ex Filio autem
Non jam filius dilectus simili gloria præditus;
Sed manet totus Genitor, ac ipse etiam Filius tantummodo
Filius, et solus ex solo : in unum coëuntes
Cum magno Spiritu, qui ex Patre similis procedit,
Unus Deus in tribus resplendens luminibus.
Ac talis quidem est Triadis pura natura. Ex illa autem
Angeli splendentes, forma carentes, qui circa
Magnum thronum versantur : sunt enim mentes agiles,
Ignis et spiritus divini per aërem velociter currentes,
Ac cito magna facessunt præcepta.
Nullæ illis nuptiæ, nullæ molestiæ, nullæ sollicitudines.

Affectuum gravi et pernicioso tumultu carent. Non membris
Dividuntur, aut domibus; consentiunt inter se omnes,
Ac secum ipso unusquisque. Una illis natura, una sententia,
Unum desiderium, circa Deum regem magnum. Nec filiis
Delectantur, nec uxoribus, dulcem quærentes laborem.
Non divitiæ illis amabiles, nec quæcumque mortalibus
Terra profert nequitiæ incrementa. Non arant,
Non maria navigant, indomiti ventris causa,
Ventris malorum originis. Unus omnibus optimus cibus,
Satiari Dei magni Verbo, atque lucida
Trahere ex Triade lumen immensum. Soli
Vivunt puri Numinis famuli puri,
Simplices, intelligentia præditi, lucidi, qui nec a carnibus
Ortum ducunt; (carnes enim, postquam compactæ sunt, peribunt,)
Nec in carnes venerunt, sed, quod creati sunt, permanent.
Cum his juncta Virginitas, Deo similis, expedita admitta
Ad Deum, assecla cogitationum Dei immortalis;
Qui sapienter regit magni gubernacula mundi;
In eoque cœleste, terrestre, magnanimum, mortale,
Hominum laboriosorum sacrum genus, laudem ac decus regis.
Nunc ergo agite, edisseram mysteria Dei veneranda,
Et quo modo postremis Virginitas temporibus affulserit.
Fuit aliquando cum omnia nox nigra cooperiret.
Non tunc prodibat auroræ lumen amabile, nec viam
Sol inflammatam currebat ab Oriente.

Non luna cornuta apparebat, noctis decus.
Omnia autem promiscue agitata temere errabant
Primigenii chaos tenebrosis constricta vinculis.
At tu, Christe beate, Patris magni consiliis
Obsequens, singula præclarissime discrevisti.
Primum quidem facta lux est, ut omnia
Opera jucunda essent lucis plena. Rursus deinde
Cœlum stelliferum in orbem circumegisti, maximum miraculum,
Solis ac lunæ radiis conspicuum. His præcepisti,
Illi quidem, ut diem hominibus promeret
Lucis immensæ rivis, ac horas volveret :
Isti vero ut tenebras illustraret, ac diem alteram efficeret.
Huic autem terram supposuisti sedem meam, ac mare
Telluris ulnis colligasti, et mari terram
Quam Oceani sinus circumfluunt. Sicque omnia
Mundus erant, terra, cœlum et mare,
Cœlum cœlestibus ornatum luminibus,
Pontus natatilibus, pedestribus terra immensa.
Quod cum vidisset Pater, et apte omnia composita intelligeret,
Lætabatur Filii regis concordibus operibus.
Quærebat etiam, qui sophiæ omnium matris esset conscius,
Ac terrestrium rex Deo similis, sicque locutus est :
« Jam puri et immortales famuli
» Latum cœlum incolunt, mentes sanctæ, angeli fortes,
» Hymnis operam dantes, ac meam nunquam deficientem gloriam celebrantes.
» Terra autem hactenus mutis animalibus decoratur.
» Placet mihi mixtum ex utroque genus condere,

»Hominem intelligentia præditum, mortales inter et »immortales medium,
»Gaudentem meis operibus, prudentem contempla-»torem
»Cœlestium, magnamque terrestrium potestatem, an-»gelum alterum
»E terra, qui celebret mea consilia, meamque sapien-»tiam.»
Sic dixit, et terræ recentis partem sumens,
Immortalibus manibus meam statuit formam,
Illique de vita sua impertivit; immisit enim
Spiritum, qui Divinitatis incorporeæ emanatio est.
Ex terra autem et spiritu factus est homo, immortalis Dei
Imago : regina enim mentis natura in utroque.
Propterea vitam istam amo propter terram,
Alterius vero amorem concepi propter divinam particulam.
Rursus postquam divinum in terra visum est et terrenum
Figmentum in vallibus semper florentis paradisi,
Cum illi nondum esset vitæ adjutor illi similis,
Tunc prudentissimi Verbi hoc maximum extitit miraculum :
Hominem quem sui spectatorem mundi condiderat,
Radicem meam et semen multifidæ vitæ,
Bifariam dividens magna manu vivifica,
Costam ex latere unicam cepit, eamque in mulierem
Ædificavit, et amorem pectori immiscens
Utriusque, in mutuos complexus ferri concessit,
Non tamen omnibus, neque in omnes, sed modum imposuit desideriis,

Quem vocant matrimonium, materiæ immoderatæ frenum;
Ne lasciviens illa et insuperabiliter effervescens,
Hominum libidinose in promiscuos concubitus abeuntium
Sacrum genus, amore jugi experte, rumperet,
Ac bella et odia in omnibus accenderet
Œstrum effrenata insania concitatum.
Quandiu autem mater tellus hominibus indigebat,
Nec ad summum decus, quod ei destinabatur, pervenerat,
Sed et primus homo propria nequitia
Et invidia crudelis Draconis e Paradiso
Ejectus ob funestum homicidæ arboris gustum,
Pelliceis vestibus in terram suam decidit;
Tandiu optima in hominibus extitit duorum conjunctio,
Et nuptiæ, humanæ generationis principium, mortis solatium:
Ut morientium et postea supervenientium mutabile
Hominum genus, veluti flumen traheretur,
Instabile ob mortem, stabile per liberos.
Rursus postquam tractus terræ et remotissimi termini,
Oriens, Occidens, Austri plagæ, Boreæque
Impleta sunt mortalibus, ac in vitium limus efferbuit;
Postquam multis prius animadversionibus domitum figmentum,
Linguis divisis, aquis, ignis imbribus,
Legis scriptæ documentis atque etiam prophetis,
Noluit primæ nequitiæ vincula excutere,
Sed semper carni astringebatur firmis nexibus,
Lasciviis, ebrietatibus, et simulacris insaniens,
Tandem amicum genus hunc honorem sortitur

Patris æterni nutibus et filii operationibus.
Quicquid Christus humano corpori injecerat naturæ
Cœlestis, videns id pestifera malitia peredi,
Ac obliquum Draconem imperium in homines obtinere,
Ut suam exsuscitaret hæreditatem, non jam morbum
Aliis commisit medicis : (non enim idonea
Gravibus morbis levis medicina ;) sed exuens se
Sua gloria cum cœlestis esset, et immutabilis imago
Patris cœlestis, more humano, et contra humanum morem,
Venerandis in visceribus Virginis mulieris
Incarnatus, o miraculum infirmis animis incredibile !
Venit Deus et mortalis, duas naturas in unum colligens,
Alteram absconditam, manifestam mortalibus alteram,
Quarum illa Deus erat, hæc autem postremo nobis formata est,
Tunc cum in visceribus mixtus est Deus humanis :
Unus utrinque Deus ; si quidem Deitati mixtus
Et homo per Deitatem rex et Christus extitit.
Nova autem extitit mixtio, quia primam contempsi.
Primum quidem ego divini spiraculi particeps fui, ac postremo
Christus animam meam et membra omnia suscepit ;
Adamum illum antea liberum, qui nudus erat
Peccati, priusquam serpentem videret, atque fructum gustaret
Et mortem, simplicibusque animam cogitationibus nutriebat
Cœlestibus, contemplator Dei ac divinorum splendidus.

Hunc restituere volens, humanam Deus in naturam venit,
Ut cum decertasset, et morte homicidam
Vicisset, gustum felle, infandas manus
Clavis, cruce arborem, atque excelso terram stipite,
Rursus ad vitam Adamum et ad gloriam revocaret.
Ad terræ autem fines sacrum corpus expandens, hominem suum
Ex finibus congregavit, atque in unum colligavit hominem,
Magnæque Divinitatis in ulnas deposuit,
Cum sanguine agni piacula omnia expiasset,
Ac semitæ cœlestis dux mortalibus hinc evectus esset.
O rex! quis mentem tuam et profundum investiget,
Qui guttarum pluviæ, qui maris arenæ
Numerum omnem nosti, ac venti vias?
Quis tui, o beate, cognoscat vestigia consilii?
Quomodo, in cœlo regnans, omnia inspicias, omnia gubernes,
Quæcumque infinitum ævum occultavit? In te intendens
Mens humana pusillum aspicit splendorem, velut celerrime
Fulgur a nebula fugiens. Illud tamen certissimum est,
Hominem passionibus tuis hinc a te evectum in aliam
Vitam esse translatum, et ipsi libertatem fuisse redditam, qui malus erat:
Ac antea quidem in terra sæculum et mundus parturiebant,
Et terrestrium regem populus ingens circumcingebat,
Quem a magno rege abstraxerat suis fraudibus.
Nunc autem Christus e manibus detestabilis nequitiæ erutos

Rursus ad magnum regem et ad meliorem mundum reducit.
Hoc nuptiæ hominibus, illud Virginitas Deo similis præstitit.
Illæ telluris decus sunt, ista cœlestis chori.
Quemadmodum pictor inanimes tabulis imagines illinens,
Levibus primum et opacioribus notis
Speciem adumbrare tentat; deinde vero
Omni colorum genere totam absolvit effigiem :
Sic Virginitas, Christi pars semper existentis,
Prius quidem in paucis videbatur, et umbris abdita erat,
Quandiu lex coloribus obscure apparentibus
Regnavit, et occultus splendor paucis affulsit.
At postquam Christus ex casta matre Virgine
Jugi experte, Deo simili, incontaminata prodiens,
(Necesse enim erat, ut sine nuptiis, sine patre nasceretur),
Sanctificavit fœminas, Evamque acerbam repulit,
Et carnis leges removit, ac per Evangelii prædicationem
Spiritui cessit littera, venitque in medium gratia :
Tunc profecto Virginitas mortalibus illuxit splendida,
Soluta mundo, ac mundum infirmum solvens,
Tanto præstantior nuptiis ac vitæ vinculis,
Quanto anima præstat carne,
Et terra latum cœlum, et vita fluitante
Stabilis beatorum vita, et Deus homine.
Tunc chorus circa regem luce circumfluentem stetit immaculatus,
Cœlestis, e terra properans fieri Deus,
Christifer, crucis cultor, mundi contemptor,
Mortuus terrestribus, cœlestibus deditus,

Mundi lumina, clara lucis specula,
Qui Deum contemplantur, quorum Deus est, et qui Dei sunt.
Eia agite, quæcumque thalamum laudatis, ac nuptiis
Initiatæ estis, quæ sublime caput oculosque procaces geritis,
Ac aurum lapidibus permixtum pretiosis,
Quæque mollibus vestibus delicata membra tegitis,
Dicite quot et quanta mortalibus connubium et vinculum offerant
Commoda, deinde vocabimus partem jugi expertem,
Ac illæ quidem sic statim turgidæ loquentur :
Audite, o chara soboles connubii, terrestrium regis,
Nos, quibus curæ sunt nuptiæ et vitæ vincula,
Generationis humanæ et sanguinis nostri legem
Constitutam ab æterni Patris Filio,
Cum Adamum costæ primum conjunxit,
Ut fructus ex homine homo nasceretur, ac per generationem,
Quamvis mortalis esset, maneret in sobole, et in spica :
Hanc legem et amabile conjugium magnificacientes,
Mutuam conjunctionem sectamur, et quia e terra originem traximus,
Terræ Deique legem antiquissimam amplectimur.
Naturæ enim quæ latum cœlum sortitæ sunt,
Jugi expertes sunt, ac passionibus et molestis sollicitudinibus
Superiores : mortalibus autem connubium et vinculum utilia sunt.
Utrumque enim hoc habent, ut et dulcium ramorum et amabilium
Fructuum radix sint, et dulcis vitæ optimum præsidium.

Primum Deus universorum genitor. (Christe, fave
Legibus tuis sanctis impensius, quam olim.)
Inest autem universo vinculum amoris: si quidem terra et æther
Et pontus sobole, quæ connubii donum est, efflorescunt.
Quod si vere palmis alticomis inest lex amoris,
Ut masculus et fœmina verno tempore maritati
Hortulanorum manu præferant fructum racemosum,
Si ex duobus lapidibus in unum coëuntibus lapis
Nascitur, ut asserunt qui lapidum scientiam callent,
Sunt etiam in rebus inanimis nuptiæ et vinculum amoris.
Sed quid ego externos sermones et amores persequor?
Vide, quid præstent hominibus nuptiæ prudentes.
Quis sapientiam docuit? quis profunda investigavit,
Quæcumque terra, quæcumque mari, quæcumque cœlo includuntur?
Quis urbibus leges dedit, et ante leges
Quis urbes condidit, et artes meditando invenit?
Quis fora et domos implevit, quis palæstras?
Quis exercitum in bellis, et mensas in conviviis?
Quis chorum hymnorum cantorem in templo suffitibus perfuso constituit?
Quis ferinam vivendi rationem repressit, et terram arare,
Ac plantas inserere docuit, et maribus
Navem nigram immisit ventis impetendam?
Quis sine nuptiis terram et pontum humida semita
Conjunxit, ac remotissima in unum devinxit?
Atque hæc quidem talia. Quæ vero sublimia, longe meliora.

Nobis invicem manus et aures et pedes sumus
Nuptiarum beneficio, quæ duplum robur afferunt,
Magnum sane amicis gaudium, et inimicis dolorem præstant.
Communis sollicitudo delinit molestias.
Communes jucunditates sunt utrique suaviores.
Jucundiores fiunt divitiæ ex concordia.
Jucundior divitiis concordia his qui divites non sunt;
Clavis utrisque et castitatis et amoris
Connubium, ac sigillum necessariæ amicitiæ;
Unus amicitiæ pullus animum saltibus deliniens;
Unus domestici fontis potus, externis ingustatus,
Neque foras profluens, neque foris quemquam asciscens.
Carnibus conjuncti, animo concordes, ac pietatis
Similem stimulum in se invicem amore acuentes.
Non enim a Deo connubium abducit,
Sed ei quisque magis adhæret, quia eum magis incitat Deus.
Quemadmodum exiguam navem exiguus ventus impellit
Velis expansis tumidos fluctus cito percurrentem,
Aut eam manus incitant sub remis properantem,
Ingentem vero levis aura non feret, sed cum gravis sit
Pontum ingressam fortior ventus impellit:
Ita et cœlibes, quia vivunt expediti,
Leviori magni Dei indigent auxilio.
Atqui circa dilectam uxorem et res suas occupatur,
Et natos, ac vastum sæculi mare navigat,
Ut pluribus indigens, plus Deum colit.
Talia connubium præstat: sed vita manca sine amore,
Immitis, aspectum fugiens, sine foco, montium amans.
Non morborum solatium est, non infirmæ senectutis

Remedium, quo parentes in filiis suis repubescunt;
Non fulcrum vitæ melliflua. Non conventibus
Delectantur, non conviviis, sine risu, extra mundum,
Vitæ nati sunt, et non diligunt vitæ
Radices, nec consentaneum hominibus animum gerunt.
Quod si quis virtutem amans, jugalem amorem despicit,
Nec virtus ab amore jugali remota est, non solum
Quia omnibus piis olim nuptiæ placuerunt,
Sed etiam quia probi amoris soboles sunt
Et Christi passionis testes, et prophetæ,
Patriarchæ, sacerdotes, triumphales martyres, reges,
Omnibus virtutibus ornati. Neque enim bonos
Terra protulit, ut protulisse dicitur monstrosum gigantum genus,
Sed nuptiarum omnes fructus sunt et decus.
Quis Deum hominibus summum regem ostendit,
Quamvis longe dissitis, ac mentem amore implevit
Divino, atque hinc in aliam vitam evexit?
Quis hominum omnium illustrium animos expurgavit?
Fides Enoch transtulit [1]. Ex aquis salvum fecit
Universum orbem cum paucis animabus et seminibus natantibus
Noë magnus [2]. Abraham pater extitit urbium et nationum,
Ac filium Christo ad aram immolandum ligavit [3].
Moyses eduxit populum ex immiti Ægypto
Magnis cum prodigiis, ac legem accepit tabulis
Lapideis divinitus insculptam, Deumque coram intuitus est.
Fidelis imprimis fuit sacerdos Aaron,

[1] Gen. v, 24. — [2] Id. VII. — [3] Id. XXII.

Lunæ solisque cursum cohibuit optimus Jesus [1],
Prolixiorem hostibus cædem et luctum parans.
Tuque beatus, qui regibus olei cornu tulisti, sancte Samuël,
David inter omnes reges celeberrimus fuit,
Ac Salomon sapientiæ præcipuum decus. Nec prophetas
Omittam. Eliam currus in cœlum rapuit.
Quis est autem, qui medium inter legem et spiritum non admiretur
Joannem, summi luminis canorum præcursorem ?
Quis duodecadem illam illustrium discipulorum,
Quis Pauli magnanimi constantiam in cœlum evecti,
Atque alios et nunc etiam præstantissimos viros,
Præsidium doctrinæ, mundi decus, populi columen?
Hos omnes hominibus nuptiæ et Christus dederunt.
Sed nec mulieres pietate ornatæ,
Quarum magnus in libris divinitus inspiratis numerus,
Sine nuptiis et carne gloriam adeptæ sunt.
Dicam majus quidpiam in honorem mei thalami.
Christus ipse puris quidem, sed tamen visceribus mixtus est
Humanis, atque ex desponsata prodiit muliere,
Dimidium conjugii humani immiscens divinitati.
Unum autem mihi omnium longe maximum est robur, si vincant
Cælibes; hi quoque meum genus sunt, ut alii omnes.
Non enim ex cælibibus conjugati, sed ex nuptiis
Cælibes. Sic præcipimus filiis : pugna desistite,
Etsi patres non estis, ex patribus geniti estis.
Talia Connubium. Deinde vero subtristis facie,
Laceris pannis, et membris infirmis,

[1] Josuë. x.

Absque calceis, macie confecta; oculos humi defixos habens,
Virginitas, vix diducens præ pudore
Labia, vultum verecundo rubore perfusa,
E capite silens trahit velum quo tegatur,
Hanc ego his verbis adhortabor :
O cœlestis patris progenies, ac intus splendida,
O quæ magni regis ades choris
Hymnos cantantibus, quamvis te corpus et terra detineant,
Huc ades, et verba loquere. Ego ante te
Stabo. Mihi enim Dei donum, regina venisti :
Venisti, ac sæpius adhuc venias, et propitia sis.
Quis me etiam nolentem ad hanc adducit sedem?
Quis desiderantem operibus ac quieta vita Deum meum
Colere, ac diurnis laboribus, et nocturnis cantibus,
Et lacrymarum fontibus, ac sanctis expurgationibus,
Ad vanam advocat litem rixasque verborum?
Non enim in hominibus meum robur est, nec verbis
Volubilis sum, nec foris immisceor, neque judicum
Benevolorum suffragiis glorior, quibus parum cordi est
Rectum jus, ac perpaucis, ac sæpe etiam
Huc et illuc justitiæ libra inclinatur.
Aliis vitæ honores relinquo. Mihi autem
Una lex, una cogitatio, ut divino amore perfusa
Hinc ad Deum in cœlo regnantem ac lucis auctorem proficiscar.
Cæterorum autem bonorum tantum me desiderium tenet,
Quibus vani homines stulte inflati efferuntur,
Cito venientibus et celerrime pereuntibus,
Quantum fumi aut vaporis, aut fluentis

Auræ, et arenæ ventis agitatis
Undique raptatæ, ut semitæ navis in mari.
Malim ingloria inter homines
Paululum gloriæ nancisci in cœlestibus semper manentibus,
Quam omnibus imperans, Deo excidere.
Sed timeo et extimesco, ne quis elatior
Virginitatis recentes pennas in aëre ventilans,
Istis sermonibus in terram celeriter cadat.
Quare in medium prodii meorum natorum adjutrix,
Sermonem auxiliatorem, Deo dante, afferens.
Primum matri meæ dicam quæ conveniunt.
Illud quidem vere elocuta es et disseruisti;
Gratiosa carnis conjunctio, tibique assentior, (ego enim
Inde incipiam, ubi tua desiit oratio,) cælibum
Radicem esse nuptias; sunt enim et radix et principium.
Quis cordatus genitores abeget ?
Non tamen omnia vera dixisti. Sed excipe,
Quamvis mater sis, sapientem ac prudentem sermonem,
Magnæque sapientiæ mysterium circa generationem,
Quod mihi ex abditis magni Dei recessibus monstratum est.
Non totius hominis homo pater est, ut dici solet,
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotentis spiraculum est
Extrinsecus incidens in terrestre figmentum. Novit qui miscuit,
Quando primum afflavit, ac imaginem terræ miscuit.
Testis est meorum verborum etiam amor tuus. Dimidiatus enim est,

Non animas diligens natorum, sed tantum corpora,
Quibus doles laborantibus, gaudesque florentibus.
Plus enim patris et venerandæ matris cor
Leves natorum suorum vulnerant nævi,
Quam magna animarum vitia, et deteriores labes.
Sunt enim corporum genitores, nequaquam animarum.
Quod si te ego matrem appello, quamvis ob deteriorem partem,
Quomodo his qui cælibes sunt, præstantiorem invides patrem ?
Magno ergo hominum genitori libenter cede,
Honorem habens virginitati, Deum patrem assectanti.
Ac matri quidem talia; satisque hæc sit dixisse.
Rursum ego, charissimi nati Dei, omnium regis
Legem colens, concordiam amoris
Cum Deo solo miscui, ac terrenum amorem abjeci,
Quam legem Filius æterni Patris olim instituit,
Natus ex patre vinculi experte, incorruptibilis ex incorruptibili,
Cum primum Adamum posuit in paradiso
Jugi expertem, ac postea legem promulgans sanctificavit populum,
Ac partus lege expurgavit, templumque decoravit
Castis corporibus sacerdotum vices exercentium.
Testis hujus rei magnus Joannis pater, qui non prius
Genuit dilectum filium, quem intra templum accepit,
Magni Christi prænuntium hominibus,
Quam divina absolvisset mysteria castis diebus.
Legis autem finis Christus, hominibus mixtus
Ex virginali utero, ut nuptiæ in terram vergant.

Ac illæ quidem cesserunt, mundusque præstantior illuxit,
Et mors quæ per carnem dissolubilem primi parentis evenerat
Hominibus fluxione nascentibus, et generatione pereuntibus,
Incurrit in virginitatem et periit, veluti in rupem
Littoralem incidens ingens fluctus, et aquis absumpta flamma.
Ad hæc quis civitatibus et infirmis legibus,
Quis foro delectatur et inflationibus? Quis certaminibus
Quæ fabulæ ob juvenes immature mortuos statuerunt?
Quis exercitum in bellis, et in conviviis mensas
Laudavit? quis sapientiam inanem, tum quæ in manibus,
Tum quæ in aranearum sermonibus et tricis est posita,
Simul nascentibus et in aërem evanescentibus?
Quis his rebus gaudet, atque plantarum colendarum laboribus,
Navisque celeris cursu sub vehementibus ventis?
Atque hæc quidem non sunt conjugii documenta, sed Adami
Antiquæ vindictæ pars pusilla; et per hæc subrepit
Plantam meam observans infandus serpens. Quod si conjugii sunt,
Valeant. Non enim me comitantur ad aliam vitam
Hinc properantem, et beata omnia peribunt
Hodie, vel cum mundi instabili fluento.
Effluens enim effluentem trajicis vitam,
Leviter illam tangens, et currentem prætercurrens.

Quod si sapientibus gaudes, quia ex te geniti sunt,
Recipe in te et malorum nequitiam, quorum radix es.
Radix es Caïni et Sodomorum, et quos divisit Christus
Ad turrim improbe agentes, et quorum scelus extinxit imber
Cœlitus terram cum omnibus spirantibus expurgans.
Quis Pharaonem scelerum inventorem, quis Achabi audaciam et Assyriorum
Acerbissimos reges enutrivit? Quis illum qui sanguinem
Justum compotationi et lascivis filiæ motibus tradidit,
Scelestum Herodem, et eum qui infantes occidit (99), et interfectores
Christi summi regis, et quotquot extiterunt persecutores
Ante et post, et novissimis temporibus,
Quorum postremus et primus, nefundum Beliæ barathrum,
Horribilis Juliani potestas, animarum perditoris,
Quo divinitus percusso, (bellum enim Christo indixerat),
Ejus cinis adhuc fervide ebulliens, magnus est improbis terror;
Atque etiam alios quos nuptiæ sæculo dederunt et dabunt,
Mendaces, homicidas, perfidos, perjuros,
Raptores alienarum rerum, alieni perniciem thalami,
Quis enumeret? Illud enim omnibus manifestum est,
Copiosiorem esse auro cinerem, ac plures improbos
Quam probos : nam et vias conficiunt diversas.
Improbis enim proclivis est, et lata currenti :
Boni vero præruptis gradiuntur itineribus. Ideo boni

Tanto pluris faciendi sunt, quanto mali numero præstant.
Quod si desinas de filiis gloriari,
Et mancam appellare amicam Divinitatis vitam,
Desinam hic loqui; habeas ambiguum decus.
Nam ne ipsa quidem invidebo terrestri parenti.
Sed si secundo loco apud Deum posita, primum tibi arrogas,
Eloquar verum quidem sermonem, sed molestum.
Quis ex omnibus hominibus id didicit filium optimum
Gignere? Aut quis modus filii vitio non carentis gignendi?
Imaginem quidem aliquis pinxit ab imagine non deteriorem,
Fictorque similes formis sculpsit statuas,
Arsque aurum manibus ducit quocumque mens voluerit,
Bonamque spicam ex bono semine metit
Agricola, nec a sperato fine desiderium aberravit.
Sed mortalis haud clare novit sobolis naturam, qualis futura sit,
Sive bonus, sive malus sit, quanquam bonus meliora precatur,
Si Paulus quis extiterit, ignorat annon Christi interfectorem
Generabit Annam, aut Caïpham detestabilem, aut Judam quemdam.
Sic etiam vitiosissimus, qualis extitit Judas,
Annon divini Pauli vocabitur genitor, aut Petri,
(Illius petræ quæ rumpi non potest,) cui commissa clavis.

Nam ne illud quidem, utrum amabilem filium generaturus sit, an filiam
Novit pater. Tantummodo carnis rabiem cubili extinxit.
Ex uno generis principe Caïn et Abel prodierunt,
Invidus, et hostiæ Deo gratæ probus immolator;
Isacidæ autem, Esaü improbus, et præstantissimus Jacob;
Et quod majus est, ex uno gemella proles nulla in re similis.
Salomon in primordiis sapiens, postea pessimus,
Cum mulieres sectaretur scelestas.
Rursus Paulus in utramque partem plurimum potuit,
Qui Christum probris incessebat ac postea omnibus manifestavit,
Converso in optimum zelum inflammato impetu.
Quid horum dabimus conjugio? Nihil equidem dederim.
Non enim jugatos optata sequitur imago.
Sed quemadmodum qui animum rotatis talis oblectat,
Talos quidem emittit, par autem aut impar
Non manus induxerunt, sed fortuitæ lapillorum volutationes :
Sic nuptiæ, liberorum seges, bonos aut malos
Non gignunt, sed hi a natura hominum et doctrina instituuntur.
Si veram cupis audire rationem, optimi
Spiritu et doctrina formante, optimi sunt.
Inest hominibus occultæ pietatis scintilla,
Ut ignis ardor quibusdam lapidibus. Quemadmodum autem ferrum
Fulgorem ex lapidibus tundendo educit, ita ex mortalibus

Latentem pietatem doctrina educit. Sed pessimi filii
Matrimonii potius sunt fœtus. Nam hoc ævo magis gignit,
Et mundi labentis comes clavus humi
Carnem devinciens, animamque deorsum trahens instar plumbi,
Et hæreditas parentibus similis in filiis hic permanens.
Sed tamen parentes relinquam; nec mihi tu
Bonos objice, et ego improbos projiciam.
Aliis autem ex rebus, quanto præstantior sit Virginitas,
Perspicies, si Dei amorem et crassæ carnis
Consideres, ac mundi naturam et duplicem finem.
Nam si vel paululum depuleris ab oculis
Lippitudinis sordes, aut tenebras a lumine,
Et aciem intenderis in solis nostri radios,
Ac mente pura omnia lustraveris,
Scies virginitatem totam Deo esse consecratam,
Auro et electro splendidiorem et ebore,
Prudentem, serenam, pennis celerem, vertice sublimem,
Levem, undique lucidam, terra celsiorem, minime fixam
In terræ profundo, in civitate cœlesti
Late fundata, et procul a carne degentem,
Manuum altera amplectentem senii expertem
Vitam, altera divitias et gloriam non desituram;
Minime vero, quasi domum suam sub testaceo pondere gestaret,
Pigris passibus corpus humidum ægre trahentem,
Minime divisam inter Christi et carnis dominatum:
Neque, ut amphibiis mos est, et in terra degentem,
Et in mollibus aquis diu noctuque commorantem,
Sed Deo totum animum mittentem, et a Deo.

Meliore filiis sobole efflorescentem,
Spe nimirum et puris cogitationibus, a puro Deo immissis.
Conjugium autem videbis omnino a Christo aberrans,
Æstibus perniciosæ carnis, mundique innumeris
Sollicitudinibus, aut leviter divini aliquid attingens.
Quemadmodum enim qui duo capita aut duos vultus aspicit,
Aut scriptas in duobus tabulis litteras,
Non totam certo arripit formam, quamvis cupiat;
Sed partem apprehendit, pars altera debilem visum effugit
Dispersum; sic infirmus est amor divisus
Inter mundum et Christum: ille vero stabilis qui in unum tendit:
Vel enim Christum habens quis totum, contempsit uxorem,
Vel carnis amorem colens, Christi oblitus est.
Video lapicidam quemque, vel operum artificem
Lignearum, prudentes homines et solertes,
Cum amussim ad propositum dirigunt,
Oculorum alterum sub palpebris claudere;
Ac per alterum lucem in unum collectam immittentes,
Amussim certo assequi, nec ferrum abnegare.
Sic amor in unum tendens, Christo propius adjungit,
Qui amantem amat, et respicientem respicit,
Et accedenti obviam venit:
Quantum quis amat, tantum respicit, et quantum respicit,
Tantum amat, sicque circulus optimus peragitur.
Hunc ego amans, sæculum reliqui; nec potui

Oculos alio convertere, meque dulce vinculum constringit
Pulchritudinis illius cupidam, quæ meam mentem conspecta
Admiratione perculsit, ac in me splendentem excitavit
Facem, meque totam effecit pulchram et fulgidam.
Solus enim hic amor etiam pulchritudinis partem ab eo qui amatur,
Deducit in amantem, ac beatus qui hoc donum excepit.
At tu alium amorem in pectore alis,
Tibique videris propius ad cœlestia accedere
Ob natos, ut ais, et rem familiarem et parentes :
Nimirum quia eorum qui leves et expediti sunt, (horum autem, o sapiens, amor infructuosus)
Pusilla navis est, tenuisque cursus, et lucrum exiguum
Rerum pereuntium. Tibi vero immensa hæc navigatio,
Et fretum trajiciens gloriaris, quasi mare trajicias
Expansis per fluctus Adriæ velis.
Ventus hæc impellit, et commode velim, si secundus fuerit :
Sin autem adversus, non grandis casus hîc mortem oppetere.
Animæ vero ingens navigatio est et a potenti spiritu.
Hujus ego causa contremiscens, Christum arctius complector :
Neque id solum, sed tranquillitate perfruens, prosequor tamen
Christum meum casto amore, qui stabilis est diligentibus.

Quisquis vero indigens respicit ad manum Dei,
Statim ac sibi videtur non indigere, projicit amorem temporis.
Nam si pectus tuum e cœlo vulneret Christus,
Teque mediam refrigerante telo transfigat,
Amorem utrumque separatim considerans,
Videbis quanto dulcius sit regis spiculum.

Quid amplius? filiis senectutem foventibus, parentes
Reflorescunt, et uxore maritus, et uxor marito.
Communia sunt gaudia, et molestiæ ac curæ
Leviores sunt, et claudicanti magnum præsidium qui recte graditur.
At mihi parentes sunt, quicumque virtutem edocuerunt,
Et filii quos edocui. Comparem autem solum accepi
Christum, qui cælibes præcipue complectitur,
Quamvis omnibus natus et crucem pro omnibus sustulerit.
Quo quidem lætabunda gaudeo, etiamsi molesta in me
Conjiciat, me etiam per mœrorem allevat,
Velut aurum in fornace sordibus expurgatum.
Pudicitiæ autem, quam in te matrimonium et vinculum
Coërcent, non carnem ego, sed Verbum adjutorem habeo,
Et amorem, qui, cum dominatur, alienum eliminat,
Velut leo infirmioribus belluis superveniens.
Concordes enim sunt carnes in animi morbis :
Quare aliquam a se invicem gratiam norunt inire.

Tibi mensa dapibus onerata : frustulum me nutrit,
Ut millia olim magnus Christus in deserto aluit.

Tibi potum vites suppeditant; meum merum semper copiosum est,
Fontes, flumina, putei largiter fluunt.
Pinguia tibi ora et magnificæ vestes :
Meus ornatus, squallida coma, et sordida indumenta.
Vestem gero aureis agitatam fimbriis,
Christum, animæ meæ occultum et præclarissimum ornatum.
Molle tibi cubile : stragula mea saccus est,
Et stratum in pavimento et lacrymis tellus madida.
Tibi aurum in pretio, mihi cinis in deliciis.
Vitulo ferocior es, ego vultu demisso et tristi.
Tu ridendo cachinnaris : ego rictum nunquam diduxi.
Gloriam appetis : gloria mea non in hac terra est.
Postquam hæc consideraveris, et perspexeris,
Vide matrimonii incommoda cultores carnis prementia ;
Venalis est maritus uxori, et quod gravius est,
Sæpe ne probus quidem : venalis etiam uxor marito,
Sæpe etiam odiosa : malum adscitum nec reparabile :
Nam si boni sunt et concordes, in unum tendentibus
Levior quidem vitæ navigatio, mixtusque ventus :
Sin autem mali, intus labor domesticus, odium implacabile.
Ponamus concordes esse nec malos : at gravis
Sæpe in novum conjugium venit calamitas :
Sponsus, deinde mortuus : thalamus sepulcrum : mixta jucundis
Tristia : læta cantilena, paulo post tristis nænia.
Alius nuptialem tædam accendit, alius extinxit.
Alium filius appellavit patrem : alius subito liberis
Orbatus, quasi ramus a vento concussus.

Modo virgo, deinde uxor, mox vidua.
Una nocte hæc omnia, ac sæpe una die.
Vellit capillos, ornatum longe a se projicit
Nuptialem; genas infirmis manibus lacerat,
Virginitatis pudorem acerbo dolore perculsa deponit,
Miserum maritum vocat, et desertam domum
Lamentatur, ac viduum cubile et immaturum funus.
Taceo partus dolores et onera mortua
In vulvæ profundo, acerbum et absque matre fructum,
Natorum non natorum tumulos, antequam sint matres,
Priores partu mortes, et partus steriles.
Taceo ante tempus nata, insana, portentosa,
Dedecus humani generis, et carnis ludibria.
Hoc si quis perpendat, bilancis motum
Considerans, intelliget quanto altius vita mea pertrahat
Ad Deum in cœlo regnantem, bonis omnibus laudata.
Mutua autem dedecora tacebimus : sic enim decet
Ut Virginitatis os venerandum a conviciis abstineat.
Quod si tu divinæ Virginitati convicia ingeris
Eo quod aliquis paululum institutum meum dedecoraverit,
Et Christi immaculatæ vesti fœditatem admiscuerit,
Præter fas amplexus id quod bonorum tuorum est primarium,
Serus maritus, ac magni et casti instituti fugitivus :
Ego quoque commemorabo furta contaminati cubilis,
Quæ nefarii homines, Dei contemptis minis, admittunt,
Id enim inter homines malorum perniciosissimum est

Omnium, ac fervido igne vehementius pectora peredens,
Ubi quis sceleris machinator, alieno irrepens cubili,
In ambiguo habet et prolem et amoris vinculum.
Sed te mœchi et scelerati nequaquam a nuptiis
Deterrent : nubitque et qui gladium immisit lethiferum
In mœchi inimici latus, adhuc cruore
Stillans humano, et qui gladium effugit.
Me vero quis longe ab amore Christi removebit
Insipientium? num latum fluentum sistet lapillus?
Fas id non est, neque convenit. Multo enim satius est,
Multis in altum tendentibus, nonnullos cadere, (si fas est
Hunc sermonem linguæ haud amicum proferre,) id, inquam, satius,
Quam humi residere metuentes, ne qua in terram ala decidat.
Boni enim sunt Christi gloria : improbi autem,
Velut qui lapidem in cœlum præ insipientia jaciunt,
Nequitiam et probra propriis capitibus excipiunt.
Angelus fuit primo Lucifer. Sed eo lapso,
Suum permansit cœlestibus decus, quemadmodum Discipulis
Nullum Judas opprobrium cadendo intulit : sed ille quidem cito
Ex selectorum numero exclusus, undecim autem optimi permanserunt.
Hunc pontus perdidit : ille alba vela expandens
Navigat naufragi tumulum aspiciens, vel a tumulo
Funes solvens, quibus puppim illico alligaverat.

Jubes-ne, mater mea, ut vitam in cœlum ascendentem dimittam,
An vero loqui desinam, siquidem victoria mea
Victoria est filiæ; et sic quoque parentum victoria? Quod si
Matrem te esse Virginitatis gaudes, quanta est gloria mea?
Nonne audis optimos viros, quotquot recensuisti,
Ex parentibus quidem, sed parentibus justiores et meliores fuisse?
Ac Mariæ quidem Christus, sed Maria longe præstantior:
Nec Maria solum et omnibus carnem gerentibus,
Sed et mentibus, quascumque latum cœlum abscondit.
Atque ex parvo quidem arista semine, sed tamen arista
Crescit, et ex arena aurum longe præstantissimum prodit.
Hæc erit sermonis coronis; de utraque vita,
Virginitate et Nuptiis, imaginem quamdam sermo adinveniat:
Sic habebis orationis meæ finem.
Nives hiberno, flores verno tempore:
Canities rugosi est hominis, juvenis autem robur.
Sed tamen flores nonnunquam hyberno tempore, nives autem
Hybernæ vernis diebus visæ sunt:
Et canitiem ostendit juvenis, et senium agile
Vidi longe robustius juvene vix pubescente:
Sic etiam Nuptiæ quidem e terra ortæ sunt, Virginitas autem
Christi omnium regis conjux; sed tamen

Interdum Virginitas in terram decidit ponderosa,
Et Conjugium hinc assiluit in cœlum, dum præter spem
Ambo mentiuntur, istud quidem Nuptias, illa Virginitatem.

Verum, dilecti parentes, et cælibes adhuc juvenes,
Usquequo terrenis similes aut testudinibus,
Aut oblique gradientibus et octo pedes habentibus canceris,
Aut serpentum oblongorum tortuosis ventris tractibus,
Vivitis odioso aggravati carnis pondere.
Eia agite, et Christi monitis dociles,
Pulchritudinem, gloriam, divitias, genus, felicitatem, omnia
Projicientes, crudelis nequitiæ blanda germina,
Hinc assurgentes, vitam expeditam ingrediamur,
Puri cum puris cœlestibus concordes,
Ut magni Dei asseclæ facti,
Læti festivum hymnum regi canamus:
Et qui in nuptias devenimus, ex pulchritudine paradisi,
Et in terram ærumnosam et inhærentia pereuntibus mala,
Rursus ex vita jugi experte ad gloriam perveniamus,
Et ad bonam paradisi arborem, unde insipientia decidi.

Hæc Virginitas Deo similis. Judices autem, etsi
Nuptiarum cupidi, corona tamen cingent caput
Virginitatis. Christus autem utrique præmia largiens,
Hanc quidem dextra manu asciscet,
Alteram autem læva, quod et ipsum decus maximum est.

CARMEN II.

PRÆCEPTA AD VIRGINES.

Tua est victoria, nec qui carni valde amicus est,
Aliter judicet. Paulum autem meis verbis,
Virgo decora, excellenti prædita ingenio, prudentissima,
Aures accommoda, et cordi tuo manda
Sermonem meum. Optima est canitiei adhortatio.
Ne te mens vulneret ultra nubes impetu abreptam.
Sæpe enim lapsus e terra in cœlum erigit,
Et ad terram deprimit elatio. Deo autem hæc statuta lex,
Favere gementibus, superbos reprimere.
Ne viam tuam exiguis ponderibus librans,
Si quem præcurras errabundum aut pessimum,
Metam id virtutis esse putes : non enim optimum est
Paucos præcurrere. Sit tibi mensura præceptum,
Et Deus, a quo tu longe es, etsi alios levitate superes.
Considera, non quot et quantis superior, sed quot et quantis
Inferior, omnibus te præstare gloriaris.
Latum cœlum supra te est : tu vero in infimis extolleris.
Audivi piscibus in aquis illucere
Lunam et solem et stellas. Et quamvis solummodo
Infirma veritatis simulacra videant,
Delectantur levissimis imaginibus, quasi essent luminaria.
Nam cum terga nunquam extulerint extra album mare,

Accurate luminaria non prius inspexerunt :
Alias certe lucem et lucis ludicra dignovissent.
Sic et nonnulli homines. Nam cum veram regis altitudinem non viderint,
Si paululum assurgant, videntur sibi omnem altitudinem consecuti.
At tu aliud apprehendisti, aliud speres, ad aliud tende
Pluribus gradibus, semper intuens id quod anterius est.
Stare pessima res est : festina ut comprehensurus,
Donec te ad supremum gradum Christus perduxerit.
Nec te Momus a tergo feriat, linguaque pessima
Venenum viperinum immittens in tua ornamenta.
Sunt enim duæ hominibus viæ et duo probra.
Altera quidem mala est et in similem exitum ducens:
Altera autem bona, illiusque amabilis est exitus, ut par est :
Utramque Momus ferit. Quid enim esset lingua
Præstantius, si pessimos tantum impeteret ?
Nunc autem pariter in omnes, sive bonos, sive malos,
Rabiem effundit. Tu vero prudenter explora
Utramque, ac illam fuge, quæ scelestos
Insectatur, ut nequitiam fugias, quam lingua castigat:
Alteram autem, cujus acerbitatem in bonos
Malus armat inimicus, tantum time, quantum
Rupes in mari ventos et fluctus qui ad illam franguntur.
Nihil unquam turpe, etsi pluribus gratum, admitte,
Nec a bono quod pessimi oderunt, desiste.
Res dignas laude gere; sed si laus absit,
Non te angat sermo mendax, sed perge alacriter
Viam tuam. Illi autem nequicquam latrent, nihil amori

Divino nocebunt. Invidia oculos tabefaciat invidorum.
Neque tu ex Sodomis profugus, et a cinere hujus vitæ,
Luctuosisque minis divini ignis liberatus,
Ad Sodomam respicias; statim enim lapis figaris,
Ac nequitiæ et funestæ mortis monumentum.
Nec Sodomis pedes surripias, in campis autem
Vicinis moreris prope ignem : sed celerrime
Salutem in monte quære, ne te igneus imber comprehendat.
Nec valde perhorrescas carnis naturam, quasi domari non possit.
Non enim a Deo pavor, qui hominem vinculis constringit.
Nec multum carnibus indulge mollibus,
Ne te in præcipitia satietas imprudentem impellat.
Alacriter quidem incede asperam semitam. Quod si progrediaris,
Cave ab omni lapsu, ut ad metam accedas
Integer, et arctam introeas januam,
Ubi lux et gloria, et ab omnibus malis respiratio.
Si tremis, quia stipulam scintilla levis accendit,
Confide : imber e cœlo refrigerabit ingentem flammam,
Precesque et gemitus, et lacrymæ diurnæ,
Nocturnæque sollicitudines, et totus amor circa Regem.
Talia sunt castitatis præclara remedia, quorum tu ope, optime,
Ne imagines quidem deterioris amoris unquam injicies
Cordi tuo, et puram mentem habebis,
Ut magni Dei templum et Spiritus splendor.
Virgo, auribus sis virgo, et oculis
Et lingua : hæc enim omnia ad peccata proclivis :

Aures arrectæ sint bonis tantum sermonibus,
Turpibus autem ostia et insulsis ponantur.
Casti, tanquam in thalamo, tuis sub palpebris claudantur
Oculi, nec lascivos motus extimulent.
Labia, velut rosæ putamina, clausa teneantur,
Ac sermo desideretur. Pedes superbe ambulantes
Mentiuntur virginitatem, et hi gressus habent aliquid meretricii.
Laceras vestes et neglecta capita
Reverere, non pulchritudinem sericæ texturæ. Margarita
Aliam ornet, ac aurum in earum membris coruscans,
Quarum picti vultus, manus terrestris figmenta,
Cœlesti imagine aliena, turpia simulacra,
Lasciviæ monumenta, et tacita argumenta,
Tabulæ mobiles, mysteria tranquillæ noctis,
Splendida dedecora, sepulcra fœtorem tegentia.
Ab his longe recedas, Virgo fortis et ornata
Occulta pulchritudine, Christi regis sponsa.
Oculos oculis junge, sermonem sermoni, pura puris;
At nunquam risum risui et audaciæ audaciam:
Ex his enim malæ hominibus ruinæ.
Masculum omnem fuge, præsertim introductitium,
(Mirrhæ aqua amara, crede mihi, casta Virgo,)
Etiamsi auro purior sit, et adamante
Firmior. Duplex enim hic subest timor. Si tu confidis
Carni tuæ, quæ fides membris simul habitantibus,
Ne tibi quidem, cum purus sit et sine nævis oculus et mens,
Anima autem dissona terreni aliquid occultet, et spiritum insectetur?
A carnibus ad spiritum translata es et inde evecta:

Quomodo rursus carnium conjunctionem laudans,
Sponsum dedecoras, qui tuam cupidus formam æmulatur,
Non verita, ne quando pretiosum tibi amorem subtrahat,
Ut duplici et claudicanti utroque pede?
Christum habes amicum, resque omnes viros.
Quid opus habes adjutore, cui adjutore opus est?
Sunt quidem pullis pulli amici, et cervi cervis,
Et sturni sturnis, et agno charus est agnus.
Sed tamen malum consultorem fuge, ne te dolo decipiat,
Quamvis prudens sis; plus enim odit sapientes.
Sæpe ex bono malum machinatur etiam probis.
Nunc lux, postea tenebræ; intus mors, esca superne.
Blanditur per dulcia, et per occulta perniciem affert.
Sæpe congregat unanimes inter se
Spiritu, et lux advenit, ac sub venerabili cognomine,
Quod Agapen (τὸν) vocant, delitescit. Rursus postea
Ex corde in carnes, quæ vicinæ sunt, amorem insinuans,
Aut ignem edit, aut ignis tristia signa.
Quod si ne ignis quidem signa, aut citissime
Qui vident, a te percutiuntur. Paratiores sunt omnes
Ad malitiam: fluentum per declive fertur.
At domus, et vestimentum, et mensa, et infirmitas
Senectutis molestæ, hoc dedecus in auxilium adduxerunt.
Aurea æreis permutas, si splendidæ loco
Vitæ levem et indecoram oblectationem suscipis.
Non si mihi auri et electri talenta,
Non si virides agros et lata jugera dederis,
Et domum renidentem, et Alcinoi mensam,

Neque etiamsi pro hac præsenti vita aliam senii expertem,
Idcirco turpem vitam, Christi desertor, elegerim.
Sit mihi panis arctus, pro potu aqua nequidem abundans;
Folia fici me, ut olim Adamum et Evam, operiant:
Domum habeam fissuras petrarum, aut aliquam fagi
Latebram, et vitam simplicem et feris similem:
Aut ad a'iquam januam viri arrogantis,
Terræ pondus et pauper jacens, et alter Lazarus,
Vitam tristem traham et corpus languidum.
Nunc hæc, postea sepulcrum: pœnasque dabunt omnes voluptates.
Tibi satietas, mihi dolor; paulo post omnia oblivioni dantur.
Unum omnes sumus post tumulum, unus cinis; æqualis locus
Servis et regibus. Quod superest, nonne infernus?
Quocirca nec præsentia te bona oblectent,
Nec valde animum hujus vitæ adversa frangant.
Nam simul cum jucundis molesta omnia relinques,
Non ita multo post. Quid enim longum in hac mortali vita?
Hospes sis et peregrinus in aliena terra repens:
Inde te Deus suscitabit in patriam tuam,
Postquam paulum certaveris; majus autem laboribus præmium.

Et tu filiis charissimis, Jonadab prudentia insignis,
Dum divitias, quibus nihil in humanis rebus præstantius, parare studes,
Hanc eis legem et sermonem dedisti: « Filii mei,
» eia agite,

» Accipite a patre, quas nec mihi, nec ulli unquam
» filio tener
» Acquisivit pater, divitias in omne ævum stabiles.
» Nec domos incolatis corporibus circumscriptas,
» Nec terram aretis. Quid vos juvabit vitis?
» In tabernaculis habitate; nec inebriantem, nec dul-
» cem potum
» Vestro unquam gutturi, nati, infundite.
» Sed Deo vivite; vobisque Deus sit thesaurus,
» Qui solus semper vivit, ac neque mutari, neque
» auferri potest. »
Sic ille locutus : filii vero parentis imperio parent.
Novi ego et populum in terram promissionis
Properantem, cui dux erat columna ignis antecedens,
Et nubes deducens per desertum vestigiis carens;
Cui cessit mare, cœlumque escam dedit,
Et petra aquam scaturivit, recessitque retrorsum
Late fluens amnis, sol cursum inhibuit;
Trophæumque vir erexit extensis manibus
In formam crucis, fidesque hostiles gladios cons-
trinxit.
Elias a corvis nutritus est, et anum nutrivit
Sidoniam parvis ad vitam sustentandam guttis,
Nunquam deficiente in paupere arca farina,
Semperque urceo tantum olei scaturiente,
Quantum hauriebant mulieris hospitum amantis ma-
nus.
Hebræi pueri dum suum cibum desiderant,
Ne regis mensa contaminarentur,
Supra flammam Assyriam alacres conscenderunt,
Inde refrigerati in domos suas redierunt.
Daniel leonibus projectus esca furentibus,
Non leones nutrivit, (manus enim extenderat,)

Sed delatum per aërem manibus Prophetæ prandium accepit.
E mediis visceribus evomuit divinum Jonam
Fera marina, qualem triduo ante exceperat. O magnum miraculum!
Fides enim simul cum Propheta in visceribus inclusa fuerat.
Acrides Joannis alimonia et mel agreste,
Vestimentum autem procerorum pili camelorum,
Domus cœli spatium, cubile tellus deserti.
Quis Theclam ex igne liberavit, aut quis repressit
Voracium belluarum fortem impetum? Magnum sane miraculum!
Virginitas etiam feras sopivit, nec ausæ sunt
Castum virginis corpus ore suo contaminare.
Neque etiam obliviscar (non enim id decet,)
Susannæ, etsi illam vir sub jugum duxit;
Hæc tanto amore castitatis flagrabat, ut cum effugisset
Manus scelestas, iniqua autem judicum sententia
Ad supplicium traheretur, eam a morte servaverit
Spiritus juvenis, mente senis, ac prudentia consilia
Justi judicis, qui propriis ipsorum verbis constrinxit
Seniores Babylonis, nequissimos ac scelestos.
Ipse ego audivi ex Paulo quot cum malis certamina,
Quot et quantos labores ac molestas sollicitudines,
A fratribus et inimicis terra marique
Sustinuerit, ut in tertium cœlum ascenderet,
Blandisque mundum universum retibus caperet.
Adversis ille rebus gloriatur, quantum non quisquam
Prosperis. Media autem inter mala virtus posita (101),
Ut rosa in odiosis et acutis spinis.
Horum tu recordata, vitam Regi puram custodi,
Freta omnino bona spe, ne te decipiat

Egestas, quæ celerrime prudentem hominem domat.
Quare dolorum inventor, ubi Christum regem
Tentaturus accessit, Deum simul et hominem videns
Esurientem, jussit ut lapides in cibum mutaret,
Ut indigentem retibus suis caperet.
Sed in Deo quidem operam lusit; tibi vero homini perniciose blanditur
Ut homini. Sed Deo adhære, et procul fuga
Hostem, tota Dei manens, et carne superior.
Neque, ut in nexæ choreæ circumacto orbe,
Hunc dextra teneas, illum sinistra,
Æque contingens Deum, et ab eo divisa,
Christo dimidium tui, dimidium carni tribuens:
Nec mare navigans celeri et instructa nave,
Flante vento et leniter undante,
Contineas anchoris celerem ratem; vel a terra
Retrahas, segnemque per undam viam incedat,
Ambobus similis, navigantibus et pedibus iter agentibus:
Nec vitæ tuæ immittas remoram carnem,
Quæ etiam properantem navem detinet.
Ac veluti angusto meatu fluentum decurrens
Magno strepitu, plumbi rotundi in cavitatibus,
Canali repleto, quantum continere potest, sursum fertur,
Et constrictum illico salit, vi retrorsum propulsante,
Sic jubeo amorem tuum in tuis præcordiis
Constrictum, ad Christum in sublime ferri,
Aut pulchram et pinguem irrigare terram:
Si autem tu hinc inde fuderis in profundas arenas,
In rupes, in prata, in torrentes,
Optimus periit tibi fluxus non collectus, nulla utilitas.

CARMEN XXXVIII.

ALIA PRECATIO.

Qui igne et nube exercitum duxisti, quique iter fecisti
In mari, concrescere faciens fluctus pulsis;
Qui cœlitus novi panis pluviam fudisti nec opinantibus,
E petra autem prærupta fontem eduxisti,
Et nunc etiam tuo famulo te invocanti comes veni,
Christe, lumen mortalium, prospera omnia ferens

SECTIO II.

CARMINA MORALIA.

ARGUMENTUM.

In hoc poëmate disputat Gregorius utra vita præstantior sit, cœlebs, an conjugata. Quod ut magis perspicuum fiat, postquam altius laudes Virginitatis repetivit poëta, utramque vitam inducit causam suam disceptantem. Tandem vincit cœlibatus. Meminit hujus poëmatis Hieronymus in Catalogo Scriptorum illustrium, et lib. 1, cap 7, in Jovin. ubi illud vocat, ut Suidas tom. 1. pag. 628 : Librum hexametro versu, Virginitatis et nuptiarum contra se invicem dissentium.

CARMEN I.

IN LAUDEM VIRGINITATIS.

VIRGINITATEM coronis nostris redimere juvat
Ex puro corde puris psallentes in hymnis.
Hoc enim vitæ nostræ præclarum est donum,
Auro et electro splendidius et ebore,
His in quibus terrenam vitam humi sternit virgineus ardor,
Mentis alas ad Deum in cœlo regnantem hinc evehens.
Laudare autem incipiente me, congaudete, qui puri estis,
Est enim hymn[illegible] mune munus omnibus piis.
Invidi autem [illegible] truite aures;
Aut si quis [illegible] rit, mentem expurget per ea
[illegible]

Virginitas, multum salve, a Deo data, largitrix bonorum,
Mater integritatis, Christi pars, cœlestibus
Pulchritudinibus conjugii expertibus compar: sunt enim conjugii expertes,
Primum quidem Deus; deinde Dei chorus sempiterni,
At ille quidem origo luminum, lumen quod nec nominari potest,
Nec apprehendi, fugiens animi celeritatem prope accedentis,
Omniumque mentes semper præcurrens, ut desideriis
Trahamur ad altitudinem semper novam: hi vero lumina
Secunda post Trinitatem quæ regiam majestatem obtinet.
Prima virgo est sancta Trinitas: Filius rex ex Patre
Principii experte, neque extrinsecus producto,
(Ipse enim omnibus est via et radix et principium,)
Neque filium similiter ac homines generante,
Sed ut splendor ex splendore procedit. Ex Filio autem
Non jam filius dilectus simili gloria præditus,
Sed manet totus Genitor, ac ipse etiam Filius tantummodo
Filius, et solus ex solo: in unum coëuntes
Cum magno Spiritu, qui ex Patre similis procedit,
Unus Deus in tribus resplendens luminibus.
Ac talis quidem est Triadis pura natura. Ex illa autem
Angeli splendentes, forma carentes, qui circa
Magnum thronum versantur: sunt enim mentes agiles,
Ignis et spiritus divini per aërem velociter currentes,
Ac cito magna facessunt præcepta.
Nullæ illis nuptiæ, nullæ molestiæ, nullæ sollicitudines.

Affectuum gravi et pernicioso tumultu carent. Non membris
Dividuntur, aut domibus; consentiunt inter se omnes,
Ac secum ipso unusquisque. Una illis natura, una sententia,
Unum desiderium, circa Deum regem magnum. Nec filiis
Delectantur, nec uxoribus, dulcem quærentes laborem.
Non divitiæ illis amabiles, nec quæcumque mortalibus
Terra profert nequitiæ incrementa. Non arant,
Non maria navigant, indomiti ventris causa,
Ventris malorum originis. Unus omnibus optimus cibus,
Satiari Dei magni Verbo, atque lucida
Trahere ex Triade lumen immensum. Soli
Vivunt puri Numinis famuli puri,
Simplices, intelligentia præditi, lucidi, qui nec a carnibus
Ortum ducunt; (carnes enim, postquam compactæ sunt, peribunt,)
Nec in carnes venerunt, sed, quod creati sunt, permanent.
Cum his juncta Virginitas, Deo similis, expedita semita
Ad Deum, assecla cogitationum Dei immortalis,
Qui sapienter regit magni gubernacula mundi;
In eoque cœleste, terrestre, magnanimum, mortale,
Hominum laboriosorum sacrum genus, laudem ac decus regis.
Nunc ergo agite, edisseram mysteria Dei veneranda,
Et quo modo postremis Virginitas temporibus affulserit.
Fuit aliquando cum omnia nox nigra cooperiret.
Non tunc prodibat auroræ lumen amabile, nec viam
Sol inflammatam currebat ab Oriente.

Non luna cornuta apparebat, noctis decus.
Omnia autem promiscue agitata temere errabant
Primigenii chaos tenebrosis constricta vinculis.
At tu, Christe beate, Patris magni consiliis
Obsequens, singula præclarissime discrevisti.
Primum quidem facta lux est, ut omnia
Opera jucunda essent lucis plena. Rursus deinde
Cœlum stelliferum in orbem circumegisti, maximum miraculum,
Solis ac lunæ radiis conspicuum. His præcepisti,
Illi quidem, ut diem hominibus promeret
Lucis immensæ rivis, ac horas volveret :
Isti vero ut tenebras illustraret, ac diem alteram efficeret.
Huic autem terram supposuisti sedem meam, ac mare
Telluris ulnis colligasti, et mari terram
Quam Oceani sinus circumfluunt. Sicque omnia
Mundus erant, terra, cœlum et mare,
Cœlum cœlestibus ornatum luminibus,
Pontus natatilibus, pedestribus terra immensa.
Quod cum vidisset Pater, et apte omnia composita intelligeret,
Lætabatur Filii regis concordibus operibus.
Quærebat etiam, qui sophiæ omnium matris esset conscius,
Ac terrestrium rex Deo similis, sicque locutus est :
« Jam puri et immortales famuli
» Latum cœlum incolunt, mentes sanctæ, angeli fortes,
» Hymnis operam dantes, ac meam nunquam deficientem gloriam celebrantes.
» Terra autem hactenus mutis animalibus decoratur.
» Placet mihi mixtum ex utroque genus condere,

» Hominem intelligentia præditum, mortales inter et » immortales medium,
» Gaudentem meis operibus, prudentem contemplatorem
» Cœlestium, magnamque terrestrium potestatem, angelum alterum
» E terra, qui celebret mea consilia, meamque sapientiam. »
Sic dixit, et terræ recentis partem sumens,
Immortalibus manibus meam statuit formam,
Illique de vita sua impertivit; immisit enim
Spiritum, qui Divinitatis incorporeæ emanatio est.
Ex terra autem et spiritu factus est homo, immortalis Dei
Imago : regina enim mentis natura in utroque.
Propterea vitam istam amo propter terram,
Alterius vero amorem concepi propter divinam particulam.
Rursus postquam divinum in terra visum est et terrenum
Figmentum in vallibus semper florentis paradisi,
Cum illi nondum esset vitæ adjutor illi similis,
Tunc prudentissimi Verbi hoc maximum extitit miraculum :
Hominem quem sui spectatorem mundi condiderat,
Radicem meam et semen multifidæ vitæ,
Bifariam dividens magna manu vivifica,
Costam ex latere unicam cepit, eamque in mulierem
Ædificavit, et amorem pectori immiscens
Utriusque, in mutuos complexus ferri concessit,
Non tamen omnibus, neque in omnes, sed modum imposuit desideriis,

Quem vocant matrimonium, materiæ immoderatæ frenum;
Ne lasciviens illa et insuperabiliter effervescens,
Hominum libidinose in promiscuos concubitus abeuntium
Sacrum genus, amore jugi experte, rumperet,
Ac bella et odia in omnibus accenderet
Œstrum effrenata insania concitatum.
Quandiu autem mater tellus hominibus indigebat,
Nec ad summum decus, quod ei destinabatur, pervenerat,
Sed et primus homo propria nequitia
Et invidia crudelis Draconis e Paradiso
Ejectus ob funestum homicidæ arboris gustum,
Pelliceis vestibus in terram suam decidit;
Tandiu optima in hominibus extitit duorum conjunctio,
Et nuptiæ, humanæ generationis principium, mortis solatium:
Ut morientium et postea supervenientium mutabile
Hominum genus, veluti flumen traheretur,
Instabile ob mortem, stabile per liberos.
Rursus postquam tractus terræ et remotissimi termini,
Oriens, Occidens, Austri plagæ, Boreæque
Impleta sunt mortalibus, ac in vitium limus efferbuit;
Postquam multis prius animadversionibus domitum figmentum,
Linguis divisis, aquis, ignis imbribus,
Legis scriptæ documentis atque etiam prophetis,
Noluit primæ nequitiæ vincula excutere,
Sed semper carni astringebatur firmis nexibus,
Lasciviis, ebrietatibus, et simulacris insaniens,
Tandem amicum genus hunc honorem sortitur

Patris æterni nutibus et filii operationibus.
Quicquid Christus humano corpori injecerat naturæ
Cœlestis, videns id pestifera malitia peredi,
Ac obliquum Draconem imperium in homines obtinere,
Ut suam exsuscitaret hæreditatem, non jam morbum
Aliis commisit medicis : (non enim idonea
Gravibus morbis levis medicina ;) sed exuens se
Sua gloria cum cœlestis esset, et immutabilis imago
Patris cœlestis, more humano, et contra humanum morem,
Venerandis in visceribus Virginis mulieris
Incarnatus, o miraculum infirmis animis incredibile!
Venit Deus et mortalis, duas naturas in unum colligens,
Alteram abscenditam, manifestam mortalibus alteram,
Quarum illa Deus erat, hæc autem postremo nobis formata est,
Tunc cum in visceribus mixtus est Deus humanis :
Unus utrinque Deus; si quidem Deitati mixtus
Et homo per Deitatem rex et Christus extitit.
Nova autem extitit mixtio, quia primam contempsi.
Primum quidem ego divini spiraculi particeps fui, ac postremo
Christus animam meam et membra omnia suscepit;
Adamum illum antea liberum, qui nudus erat
Peccati, priusquam serpentem videret, atque fructum gustaret
Et mortem, simplicibusque animam cogitationibus nutriebat
Cœlestibus, contemplator Dei ac divinorum splendidus.

Hunc restituere volens, humanam Deus in naturam venit,
Ut cum decertasset, et morte homicidam
Vicisset, gustum felle, infandas manus
Clavis, cruce arborem, atque excelso terram stipite,
Rursus ad vitam Adamum et ad gloriam revocaret.
Ad terræ autem fines sacrum corpus expandens, hominem suum
Ex finibus congregavit, atque in unum colligavit hominem,
Magnæque Divinitatis in ulnas deposuit,
Cum sanguine agni piacula omnia expiasset,
Ac semitæ cœlestis dux mortalibus hinc evectus esset.
O rex! quis mentem tuam et profundum investiget,
Qui guttarum pluviæ, qui maris arenæ
Numerum omnem nosti, ac venti vias?
Quis tui, o beate, cognoscat vestigia consilii?
Quomodo, in cœlo regnans, omnia inspicias, omnia gubernes,
Quæcumque infinitum ævum occultavit? In te intendens
Mens humana pusillum aspicit splendorem, velut celerrime
Fulgur a nebula fugiens. Illud tamen certissimum est,
Hominem passionibus tuis hinc a te evectum in aliam
Vitam esse translatum, et ipsi libertatem fuisse redditam, qui malus erat:
Ac antea quidem in terra sæculum et mundus parturiebant,
Et terrestrium regem populus ingens circumcingebat,
Quem a magno rege abstraxerat suis fraudibus.
Nunc autem Christus e manibus detestabilis nequitiæ erutos

Rursus ad magnum regem et ad meliorem mundum reducit.
Hoc nuptiæ hominibus, illud Virginitas Deo similis præstitit.
Illæ telluris decus sunt, ista cœlestis chori.
Quemadmodum pictor inanimes tabulis imagines illinens,
Levibus primum et opacioribus notis
Speciem adumbrare tentat; deinde vero
Omni colorum genere totam absolvit effigiem :
Sic Virginitas, Christi pars semper existentis,
Prius quidem in paucis videbatur, et umbris abdita erat,
Quandiu lex coloribus obscure apparentibus
Regnavit, et occultus splendor paucis affulsit.
At postquam Christus ex casta matre Virgine
Jugi experte, Deo simili, incontaminata prodiens,
(Necesse enim erat, ut sine nuptiis, sine patre nasceretur),
Sanctificavit fœminas, Evamque acerbam repulit,
Et carnis leges removit, ac per Evangelii prædicationem
Spiritui cessit littera, venitque in medium gratia :
Tunc profecto Virginitas mortalibus illuxit splendida,
Soluta mundo, ac mundum infirmum solvens,
Tanto præstantior nuptiis ac vitæ vinculis,
Quanto anima præstat carne,
Et terra latum cœlum, et vita fluitante
Stabilis beatorum vita, et Deus homine.
Tunc chorus circa regem luce circumfluentem stetit immaculatus,
Cœlestis, e terra properans fieri Deus,
Christifer, crucis cultor, mundi contemptor,
Mortuus terrestribus, cœlestibus deditus,

Mundi lumina, clara lucis specula,
Qui Deum contemplantur, quorum Deus est, et qui Dei sunt.
Eia agite, quæcumque thalamum laudatis, ac nuptiis
Initiatæ estis, quæ sublime caput oculosque procaces geritis,
Ac aurum lapidibus permixtum pretiosis,
Quæque mollibus vestibus delicata membra tegitis,
Dicite quot et quanta mortalibus connubium et vinculum offerant
Commoda, deinde vocabimus partem jugi expertem,
Ac illæ quidem sic statim turgidæ loquentur :
Audite, o chara soboles connubii, terrestrium regis,
Nos, quibus curæ sunt nuptiæ et vitæ vincula,
Generationis humanæ et sanguinis nostri legem
Constitutam ab æterni Patris Filio,
Cum Adamum costæ primum conjunxit,
Ut fructus ex homine homo nasceretur, ac per generationem,
Quamvis mortalis esset, maneret in sobole, et in spica :
Hanc legem et amabile conjugium magnificientes,
Mutuam conjunctionem sectamur, et quia e terra originem traximus,
Terræ Deique legem antiquissimam amplectimur.
Naturæ enim quæ latum cœlum sortitæ sunt,
Jugi expertes sunt, ac passionibus et molestis sollicitudinibus
Superiores : mortalibus autem connubium et vinculum utilia sunt.
Utrumque enim hoc habent, ut et dulcium ramorum et amabilium
Fructuum radix sint, et dulcis vitæ optimum præsidium.

Primum Deus universorum genitor. (Christe, fave
Legibus tuis sanctis impensius, quam olim.)
Inest autem universo vinculum amoris: si quidem terra et æther
Et pontus sobole, quæ connubii donum est, efflorescunt.
Quod si vere palmis alticomis inest lex amoris,
Ut masculus et fœmina verno tempore maritati
Hortulanorum manu præferant fructum racemosum,
Si ex duobus lapidibus in unum coëuntibus lapis
Nascitur, ut asserunt qui lapidum scientiam callent,
Sunt etiam in rebus inanimis nuptiæ et vinculum amoris.
Sed quid ego externos sermones et amores persequor?
Vide, quid præstent hominibus nuptiæ prudentes.
Quis sapientiam docuit? quis profunda investigavit,
Quæcumque terra, quæcumque mari, quæcumque cœlo includuntur?
Quis urbibus leges dedit, et ante leges
Quis urbes condidit, et artes meditando invenit?
Quis fora et domos implevit, quis palæstras?
Quis exercitum in bellis, et mensas in conviviis?
Quis chorum hymnorum cantorem in templo suffitibus perfuso constituit?
Quis ferinam vivendi rationem repressit, et terram arare,
Ac plantas inserere docuit, et maribus
Navem nigram immisit ventis impetendam?
Quis sine nuptiis terram et pontum humida semita
Conjunxit, ac remotissima in unum devinxit?
Atque hæc quidem talia. Quæ vero sublimia, longe meliora.

Nobis invicem manus et aures et pedes sumus
Nuptiarum beneficio, quæ duplum robur afferunt,
Magnum sane amicis gaudium, et inimicis dolorem præstant.
Communis sollicitudo delinit molestias.
Communes jucunditates sunt utrique suaviores.
Jucundiores fiunt divitiæ ex concordia.
Jucundior divitiis concordia his qui divites non sunt;
Clavis utrisque et castitatis et amoris
Connubium, ac sigillum necessariæ amicitiæ;
Unus amicitiæ pullus animum saltibus deliniens;
Unus domestici fontis potus, externis ingustatus,
Neque foras profluens, neque foris quemquam asciscens.
Carnibus conjuncti, animo concordes, ac pietatis
Similem stimulum in se invicem amore acuentes.
Non enim a Deo connubium abducit,
Sed ei quisque magis adhæret, quia eum magis incitat Deus.
Quemadmodum exiguam navem exiguus ventus impellit
Velis expansis tumidos fluctus cito percurrentem,
Aut eam manus incitant sub remis properantem,
Ingentem vero levis aura non feret, sed cum gravis sit
Pontum ingressam fortior ventus impellit:
Ita et cælibes, quia vivunt expediti,
Leviori magni Dei indigent auxilio.
Atqui circa dilectam uxorem et res suas occupatur,
Et natos, ac vastum sæculi mare navigat,
Ut pluribus indigens, plus Deum colit.
Talia connubium præstat: sed vita manca sine amore,
Immitis, aspectum fugiens, sine foco, montium amans.
Non morborum solatium est, non infirmæ senectutis

Remedium, quo parentes in filiis suis repubescunt;
Non fulcrum vitæ mellifluæ. Non conventibus
Delectantur, non conviviis, sine risu, extra mundum,
Vitæ nati sunt, et non diligunt vitæ
Radices, nec consentaneum hominibus animum gerunt.
Quod si quis virtutem amans, jugalem amorem despicit,
Nec virtus ab amore jugali remota est, non solum
Quia omnibus piis olim nuptiæ placuerunt,
Sed etiam quia probi amoris soboles sunt
Et Christi passionis testes, et prophetæ,
Patriarchæ, sacerdotes, triumphales martyres, reges,
Omnibus virtutibus ornati. Neque enim bonos
Terra protulit, ut protulisse dicitur monstrosum gigantum genus,
Sed nuptiarum omnes fructus sunt et decus.
Quis Deum hominibus summum regem ostendit,
Quamvis longe dissitis, ac mentem amore implevit
Divino, atque hinc in aliam vitam evexit?
Quis hominum omnium illustrium animos expurgavit?
Fides Enoch transtulit [1]. Ex aquis salvum fecit
Universum orbem cum paucis animabus et seminibus natantibus
Noë magnus [2]. Abraham pater extitit urbium et nationum,
Ac filium Christo ad aram immolandum ligavit [3].
Moyses eduxit populum ex immiti Ægypto
Magnis cum prodigiis, ac legem accepit tabulis
Lapideis divinitus insculptam, Deumque coram intuitus est.
Fidelis imprimis fuit sacerdos Aaron,

[1] Gen. v, 24. — [2] Id. vii. — [3] Id. xxii.

Lunæ solisque cursum cohibuit optimus Jesus [1],
Prolixiorem hostibus cædem et luctum parans.
Tuque beatus, qui regibus olei cornu tulisti, sancte Samuël,
David inter omnes reges celeberrimus fuit,
Ac Salomon sapientiæ præcipuum decus. Nec prophetas
Omittam. Eliam currus in cœlum rapuit.
Quis est autem, qui medium inter legem et spiritum non admiretur
Joannem, summi luminis canorum præcursorem?
Quis duodecadem illam illustrium discipulorum,
Quis Pauli magnanimi constantiam in cœlum evecti,
Atque alios et nunc etiam præstantissimos viros,
Præsidium doctrinæ, mundi decus, populi columen?
Hos omnes hominibus nuptiæ et Christus dederunt.
Sed nec mulieres pietate ornatæ,
Quarum magnus in libris divinitus inspiratis numerus,
Sine nuptiis et carne gloriam adeptæ sunt.
Dicam majus quidpiam in honorem mei thalami.
Christus ipse puris quidem, sed tamen visceribus mixtus est
Humanis, atque ex desponsata prodiit muliere,
Dimidium conjugii humani immiscens divinitati.
Unum autem mihi omnium longe maximum est robur, si vincant
Cælibes; hi quoque meum genus sunt, ut alii omnes.
Non enim ex cælibibus conjugati, sed ex nuptiis
Cælibes. Sic præcipimus filiis: pugna desistite,
Etsi patres non estis, ex patribus geniti estis.
Talia Connubium. Deinde vero subtristis facie,
Laceris pannis, et membris infirmis,

[1] Josuë. x.

Absque calceis, macie confecta; oculos humi defixos habens,
Virginitas, vix diducens præ pudore
Labia, vultum verecundo rubore perfusa,
E capite silens trahit velum quo tegatur,
Hanc ego his verbis adhortabor :
O cœlestis patris progenies, ac intus splendida,
O quæ magni regis ades choris
Hymnos cantantibus, quamvis te corpus et terra detineant,
Huc ades, et verba loquere. Ego ante te
Stabo. Mihi enim Dei donum, regina venisti :
Venisti, ac sæpius adhuc venias, et propitia sis.
Quis me etiam nolentem ad hanc adducit sedem?
Quis desiderantem operibus ac quieta vita Deum meum
Colere, ac diurnis laboribus, et nocturnis cantibus,
Et lacrymarum fontibus, ac sanctis expurgationibus,
Ad vanam advocat litem rixasque verborum?
Non enim in hominibus meum robur est, nec verbis
Volubilis sum, nec foris immisceor, neque judicum
Benevolorum suffragiis glorior, quibus parum cordi est
Rectum jus, ac perpaucis, ac sæpe etiam
Huc et illuc justitiæ libra inclinatur.
Aliis vitæ honores relinquo. Mihi autem
Una lex, una cogitatio, ut divino amore perfusa
Hinc ad Deum in cœlo regnantem ac lucis auctorem proficiscar.
Cæterorum autem bonorum tantum me desiderium tenet,
Quibus vani homines stulte inflati efferuntur,
Cito venientibus et celerrime pereuntibus,
Quantum fumi aut vaporis, aut fluentis

Auræ, et arenæ ventis agitatis
Undique raptatæ, ut semitæ navis in mari.
Malim ingloria inter homines
Paululum gloriæ nancisci in cœlestibus semper manentibus,
Quam omnibus imperans, Deo excidere.
Sed timeo et extimesco, ne quis elatior
Virginitatis recentes pennas in aëre ventilans,
Istis sermonibus in terram celeriter cadat.
Quare in medium prodii meorum natorum adjutrix,
Sermonem auxiliatorem, Deo dante, afferens.
Primum matri meæ dicam quæ conveniunt.
Illud quidem vere elocuta es et disseruisti;
Gratiosa carnis conjunctio, tibique assentior, (ego enim
Inde incipiam, ubi tua desiit oratio,) cælibum
Radicem esse nuptias; sunt enim et radix et principium.
Quis cordatus genitores abeget ?
Non tamen omnia vera dixisti. Sed excipe,
Quamvis mater sis, sapientem ac prudentem sermonem,
Magnæque sapientiæ mysterium circa generationem,
Quod mihi ex abditis magni Dei recessibus monstratum est.
Non totius hominis homo pater est, ut dici solet,
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotentis spiraculum est
Extrinsecus incidens in terrestre figmentum. Novit qui miscuit,
Quando primum afflavit, ac imaginem terræ miscuit.
Testis est meorum verborum etiam amor tuus. Dimidiatus enim est,

Non animas diligens natorum, sed tantum corpora,
Quibus doles laborantibus, gaudesque florentibus.
Plus enim patris et venerandæ matris cor
Leves natorum suorum vulnerant nævi,
Quam magna animarum vitia, et deteriores labes.
Sunt enim corporum genitores, nequaquam animarum.
Quod si te ego matrem appello, quamvis ob deteriorem partem,
Quomodo his qui cælibes sunt, præstantiorem invides patrem?
Magno ergo hominum genitori libenter cede,
Honorem habens virginitati, Deum patrem assectanti.
Ac matri quidem talia; satisque hæc sit dixisse.
Rursum ego, charissimi nati Dei, omnium regis
Legem colens, concordiam amoris
Cum Deo solo miscui, ac terrenum amorem abjeci,
Quam legem Filius æterni Patris olim instituit,
Natus ex patre vinculi experte, incorruptibilis ex incorruptibili,
Cum primum Adamum posuit in paradiso
Jugi expertem, ac postea legem promulgans sanctificavit populum,
Ac partus lege expurgavit, templumque decoravit
Castis corporibus sacerdotum vices exercentium.
Testis hujus rei magnus Joannis pater, qui non prius
Genuit dilectum filium, quem intra templum accepit,
Magni Christi prænuntium hominibus,
Quam divina absolvisset mysteria castis diebus.
Legis autem finis Christus, hominibus mixtus
Ex virginali utero, ut nuptiæ in terram vergant.

CARMEN IV.

AD VIRGINEM.

Esto casta rebus omnibus, Virgo, et oculis
Omnium maxime. Nec quemquam in domum admittas
Virorum, ut auxiliatorem, nequidem sapientissimum.
Tu quidem enim casta es : invidiam autem ego valde
Timeo, ne te pungens quadam infamia,
Extinguat castam æmulationem vitæ quam amplecteris.
Pereas mihi tu, quisquis castitatem colens,
Carnis expertium Angelorum adstitem,
Conturbernalem vis habere Virginem. Quid opus est
igne ?
Tu-ne igne superior es? Et quomodo fumum vitabis
Temetipsam denigrans vana hominum loquacitate?
Hinc sublata es, Virgo, et sursum vivis.
Victus tenuis tibi et indumentum, an grave onus?
Quorum causa, nihil unquam turpe admittas;
Nec pro patrono suscipias quemdam ,
Consortem turpitudinis et vitæ, quantumvis casta sis,
Ne te forsan Christus tanquam duplicem foras ejiciat.

CARMEN V.

AD MONACHOS IN MONASTERIO DEGENTES.

Si communem pluribus vitam ament
Viri ac mulieres, concordiæ sub vinculis,
Circa propitium regem choro præsidentem,
Una mente, uno itinere, eodem tecto gloriantes,

Melius id quidem. Quidquid enim præclarum est, non amat solum videri:
Neque enim optimum est, quod non bono præstat.
Ac angusta amicitia, levis est gratia, ut et lutosa
Quæ valde permixta est. Volo et hîc maximum chaos
Intercedere, ut illîc separatim pietatem colant
Viri ac mulieres, ac communis tantum sit inter eos gloria.
Non enim iis tantum, qui soli vivunt, sed iis etiam magis qui cum multis,
Instat invidia, majorque mali impetus. Quod si solus
Habitare velis, cum solo consuetudinem habens Christo,
Id quoque mihi est gratum; sed tamen omnibus, ut et mihi, adest timor
Hostilis pugnæ et exitialis ruinæ.

CARMEN VI.

DE PUDICITIA.

Bonum est nuptiis ligari, modo caste,
Et plus detur Deo quam conjugio.
Melius vinculis esse liberum,
Et totum tribuere Deo, rebusque cœlestibus.
Deus a conjugio liber est, Angelorumque vita cælebs;
Crassa vero moles est connubium et plena corruptionis.
Conjugium sollicitum est de compare et rebus charissimis:
Virginitati Christus curæ est. Si fœmina cum Deo
Æquale quid habet, connubium etiam habet cum soluta vita

Sin autem nihil æquale, neque in vitis est ulla paritas.
Ne igitur, o parentes, opprobriis me afficiatis,
Conjugio voluptatem capientes, minime vero puritate vitæ.
Connubio concedo, castitatem amplector.
At sunt, inquies, qui exciderunt : pereat mihi,
Qui non optimos seligit, sed infirmos.
Hi enim ipsis sunt probrum, illi vero nobis decus.
Numquid terra non aratur grandinis causa,
Aut vinea non seritur? Numquid mare
In portus deducit omnes quos suscipit?
Quid mihi longinqua commemorare? Cum Lucifer lapsus est,
Numquid simul lapsi sunt Angelorum chori?
Quid autem, an non Judas fuit interemptor Domini,
Cæteri vero discipuli ejus gloria? Hoc vero non attendis,
Tui connubii mala, et adulterorum furta,
Quibus amor et soboles adulterina fiunt.
Sublimis gradere, invidiam relinque deorsum.
Pura sis rebus omnibus, Virgo; Christo soli,
Sponsa, serva tuam pulchritudinem obsignatam.
(Christus) equidem benignus est, at idem æmulatione plenus.
Nihil deforme, neque indecorum effert.
Vestem induere, cujus cultus sit esse sine cultu.
Mollitiem fuge, deprime fractos et lascivos motus.
Noli, ut specteris, videndo ipsa venari.
Pudice incede, etiamsi sola tecum verseris :
Clavi aures obserantur; ne procax sit risus :
Plerumque genæ sunt risus indicium.
Ira, ebrietas et dæmon Virginibus idem sunt;

Omnium autem res pessima est, repletio gulæ gratificans.
Venustas formæ cedat precibus et pervigiliis.
Contubernalem nequidem fratrem admittas facile.
Fomitem morbi tui quid necesse est intueri?
Nihil quidem in hoc turpe, verumtamen sola recordatio pulveris periculosa.
Pater solus tibi, et Deus fidelis, o Puella,
Cæteri fugiant, sicut olim bestiæ
Montem Sina, cum lex in tabulis scriberetur[1].
Intactiles sint victima et Virgo,
Illa quidem profanis, hæc omnium oculis.
Necessitas carnis nulla te unquam in servitutem redigat.
Si indigebis rei cujusquam, cadus tibi fontis instar fluet.
Hydria dabit tibi fundi fructum[2].
Panibus pascuntur quinque millia hominum[3],
Quanto magis tu qui Deo astas?
Ne igitur, cum purum hunc habeas sponsum
Pulchritudinis incorporeæ, jungaris alteri.
Adulter enim ille, non tuus conjux esset;
Viventis amorem mariti sibi vindicans.
An tu canistrum, quod Deo obtuleris, postea
Adimes? num tu, quæ fugisti Sodomorum ignem,
Illuc recurres? absit ut in saxum salis coalescas.
Tu plus es quam vidua, et tamen viduæ conjugium
Pœnæ obnoxium est, cum transiliuntur castitatis fines[4].
Aurea quid lingua vilius est,
Penula (105), et didrachmo, cæterisque direptæ urbis spoliis?
Attamen, his surreptis, Hebræorum fugatus est exercitus.
Hæc igitur cernens, Virgo, Deo obtempera.

[1] Exod. xix. 45. — [2] 3 Reg. xvii. — [3] Matth. xiv. — [4] Josuë, vii.

CARMEN VII.

DE CASTITATE.

VIRTUS omnis homines justos
Ad unum gradum promovet.
Qui est expers conjugalis thori
Par est Angelis.
Qui continentiam in conjugio sectatur,
Cum Virginibus computetur.
Qui conjugii leges servat,
Par sit continenti.
Saltem excolite temperantiam,
Ut majora dona consequamini.

CARMEN VIII.

COMPARATIO VITARUM.

ARGUMENTUM.

Hoc carmine per prosopopœiam inducuntur duæ Vitæ inter se disceptantes, nempe, spiritualis et mundana, quæ hospitem quemdam controversiæ suæ arbitrum constituunt. Per spiritalem autem eam intelligit Gregorius, quæ colendæ pietatis studio ita prorsus addicta est, ut et a corporis voluptatibus et a congerendis vitiis, et a bonorum amore, ac denique ab omnibus mundi illecebris abhorreat : per mundanam autem, eam quæ et liberis operam dat, et opibus gaudet, et bonorum cupiditate afficitur, et lautiori vitæ genere delectari solet. Non autem hîc spiritalis vita mundanæ ita opponitur, ut nihil inter utramque fœderis, nihil commercii esse queat, quemadmodum nec inter lucem et tenebras, fidelem et infidelem, sed ut vita monastica cum promiscua, quam κοσμικὴν Græci, mundanam Latini solent appellare. Quod quidem ex judicis sententia constat, in qua jubentur hæ duæ Vitæ pacem concordiamque inter se colere ac simultatem omnem abjicere.

Vit. Judices nos, Hospes. *Jud.* Quæ lis dirimenda?
Vit. Vitæ disceptant. *Jud.* Quænam illæ, et quæ disceptatio?
Vit. Vita sæculi, et Vita spiritus,
Utra melior, et sapientibus eligenda?

Jud. Res certe difficilis ad judicandum, sed tamen audiendum.
Sæc. Ex mundo nata, novi hæc et diligo :
Pium est autem paternam legem revereri.
Spir. Ex Deo nata, novi et colo Deum :
Pium est autem perfectum nosse cultum.
Si, quod deterius est, tu maxime veneraris,
An non ego potiori jure, id quod præstantius ?
Sæc. Mater mihi caro, et carni adjuncta fui,
Carnis disruptæ plenitudinem desidero.
Spir. Deus pater mihi est, et cum Deo conjuncta sum,
Formæ, ex qua fluxi, similitudinem desidero.
Sæc. Quomodo constitisset, dic mihi, mortalium genus,
Nisi carnium conjunctio accessisset,
Divina lege et natura firmata ?
Spir. Lex quidem talis extitit, nunc autem solvi me illa oportet,
Dum ad aliam vitam præsenti præstantiorem
Propero, a vinculis et corruptela liberam.
Sæc. Quomodo ergo advenit recens vita cœlebs ?
Spir. Erat quidem olim, sed obscura, nunc vero coruscat,
Ex quo Dei apparuit virgo Mater.
Vetus enim lex cessit novæ :
Littera abscessit, spiritus autem viget.
Sæc. Quis cœlebs sine conjugio foret,
Aut quis justus ? *Spir.* Valde lepida es,
Quæ contendis carnes concurrere ob probos viros ;
Ac probos quidem et malos tempus enutrivit,
Carnis autem contumeliam pater protulit,
Nihil aliud. Jactare vero se libidine ridiculum est,
Quasi cum Dei voluntate simul laboret.

Sæc. Quid igitur sæculo dedisti, aut quid quærebas ?
Spir. Ramos. *Sæc.* Ut frigore pereant, aut eos turbo rapiat ?
Da mihi tu radicem meam : tu vero ramos habeas.
Spir. Satis est nasci; mobilibus rebus alius det operam,
Nutriens, docens, ac deinde subito lugens
Non amplius existentem, pictam ad parietem cernens
Inanimam pulchritudinem, immobilem filium.
Sæc. Nobilis quædam sum. *Spir.* Ex quo genere ?
Qualisque opifex ? an lutum ignoras
Unum esse ? Nobilitas una, imitatio Dei.
Sepulcris nixa es, et novis rescriptis,
Per quæ scripta es, non educata, nobilis.
Sæc. Mihi divitiæ inimicos sternunt,
Ac invidia urunt improbos, conciliant amicos,
Thronis in urbe gloriari donant.
Spir. Mihi vero paupertas, ut ne habeam quidem inimicos,
Largitur : invidia autem miseratio tutior.
Throni vero caduci sunt et qui temporis magis amici sunt :
Atque etiamsi permaneant, satius est Deo subesse,
Quam primas in omnibus rebus aspectabilibus tenere,
Aut supra res omnes visibiles evehi.
Urbs autem illa splendidum me habeat, quæ mente intelligitur.
Sæc. Quæ autem vitæ securitas pauperi ?
Muri, vestibula, machinæ, satellites ?
Spir. Nimirum laborantes, ne furto corpus rapiatur :
Hoc solum possidet et laceram vestem.
Ad alios latro ; facessat tyrannis.
Fur invadat eos qui habent : mihi unicæ opes, Deus;

Quem nemo unquam rapiet possidenti.
Alia habeant qui eis delectantur : mea
Abripiat bona omnis manus.
Viro paupere nihil securius.
Reti suo immolat dives (106) : dexteram
Suam ipse, ut amicam osculatur,
Et bonorum largitorem non laudat Deum,
Donec ea quæ possidet in alias incidant manus
Quas minime velit : quid dico ? forte in manus inimici,
Atque inde in alias, rotarum instar.
Me vero, si moriar, census omnis sequitur;
Nihil invidiæ et vicissitudinibus relinquetur.
Sæc. Quanti illud æstimandum est, ut non in manus vicinorum inspiciamus,
Sed alii in nostras, et fortasse magis pii respiciant ?
Spir. Quanti illud, ut quis in manus Dei solius respiciat,
Qui donat et paterne imploratur;
Nihilque, lucri causa, turpe admittat,
Sanguinis avidam hirudinem imitatus,
Ac alia quidem tenens, aliis mentem intendens,
In alia pravos injiciens oculos,
Alia effingens somniculosis spebus,
Semper pauperior, ob ea quæ desiderat ?
Sæc. Quomodo feret quis molesti temporis impetum,
Nullum habens molestiæ fulcrum ?
Spir. Quæris a me quomodo sagittam apte vibratam quis effugiat ?
Capillus non facile dividitur, ne comminus quidem.
Sis mihi in arcto, et malorum effugies impetum.
Ventos arundo sustinet, quercus vero nequaquam.
Illa enim cedit : hanc moles subvertit.

Sæc. Mihi deliciis frui licet. *Spir.* At mihi deliciæ sunt
Minime deliciis frui, nec satietate et visceribus
Turgere, ac morbo divite ægrotare,
Nec suave lotum ultra guttur olere,
Ac mentem angustam et exilem cœni pinguedine facere.
Sæc. Meæ placentæ sunt. *Spir.* Panis, condimentum;
Mihi potus est, ex sale omnis dulcedo:
His salsuginem eorum despuo, qui delicias sectantur.
Sæc. Odor unguentorum mea oblectatio, cantica,
Manuum pedumque strepitus, flexiones in humerum,
Consentientium instrumentorum symphonia.
Spir. Hæc tu laudas: at hæc ipsa in causa sunt, cur malæ
Mihi quidem sint divitiæ, ut malorum magistræ.
Præstat organis apud nos Psalmorum cantus,
Animam agglutinans rebus cœlestibus.
Unguento autem omni Christus fragrantior,
Pro nobis effusus, ut nos a fetore liberaret,
Quo me peccati mortalitas impleverat.
Manibus plaudo, si cadat meus carnifex,
Cum sermonem aliquem aut actionem inducit
Malam. Pedum saltatio, immissa a Deo commotio.
Sæc. Forsan illud dixeris, paupertatem etiam in morbis
Præsidio esse, ut quæ plura ferat corporum remedia.
Spir. Nequaquam id dixerim: non enim vera oratio.
Sed quod verum est, id eloquar.
Pauper divitibus longe robustior.
Deus dedit; hoc compensans beneficio paupertatem,

Vires pauperibus, divitibus remedia.
Pauper laborat, sudoribus humores noxios exhaurit,
Esurit, alget, uritur sole meridiano,
Iter facit, fert onera, imbres patitur, gemit :
In tempore simplicem cibum et imparatum
Sumit, nec novit quicquam ex lenociniis
Quæ coqui et deliciarum ministri
Ex terræ marisque comportant angulis,
Effœminatam mensam viris apponentes.
Flatus, pituita, lienis morbi, luxationes membrorum,
Clamores, gestationes, pallores, solutiones,
Divitum sunt, hi satietatis nimiæ fœtus :
Ne ex iis quidem quæ habent voluptatem percipiunt;
Sed quærunt, quibus relinquant divitias, ac sæpe
Invident infirmioribus bene se habentibus,
Omnium inopes, felices miseri. (Tametsi suppetat)
Aurum, lapilli, variæ vestes, tincti
Purpuræ æmula pictaris manu
Parietes, tigna, et stratum calculis solum,
Argentum partim abditum in terræ sinu
Inclusum, unde prodiit, dignum sepulcris,
Partim in propatulo, et renidens in poculis :
Equi, tapetes, currus, et curruum ductores,
Canes, ductores canum, vestigatores belluarum;
Ac illæ etiam voluptates, improbi domini,
Ventris, et meatus nihil non absorbentis gulæ causa :
Stratores (107), janitores, vocatores, sopitores,
Florigeri, spargentes odores, discos abluentes,
Gustatores, umbram efficientes, nutuum observatores,
Balneatores, pincernæ ad signum digiti sublati,
Crine mulieres, oculorum oblectamenta :

Sunt hæc omnia divitis sepulcri, picti pulveris.
Stat vero pauper, atque etiamsi cadat
Morbo laborans, vix tandem aut longo senio,
Nihil negotii exhibebit amicis suis,
Morietur, ut leo quidam inter rugitus
Mortuus, divitibus longe floridior.
Quid superest? contumeliæ, ira, insania, audacia,
Ebrietas, risus intemperantes, dicta turpia,
Dei contemptus, consanguineorum et amicorum,
Hæc non magis pauperibus inhærent quam divitibus :
Divitiæ enim contumeliam, illa perniciem parit.
Ille vero opprimitur, ut plurimum nedum insolescat,
Præsertim si Dei concurrat timor,
Bonorum omnium fortis magister.
Considera breviter, unum cum altero conferens,
Utrique vitæ justus arbiter manens,
Nisi id et tibi injuriosum videtur,
Ut et prope pauperes stare,
Aut eumdem aërem spirare, aut eumdem nomine
Vocari, ejusdemque tecti et navigii consortem videri.
Invides optimis; miseret me malorum.
Malis enim nihil est miserabilius,
Etiamsi prospero cursu in lubricum tendant.
Despuis egenos, quasi ab alio essent Deo :
Unum scio figmentum, omnesque idem in judicium
Venturos. At secunda formatio, mores sunt.
Efferunt te res prosperæ : me timor sapere docet.
Incurvant te res adversæ : spes me allevat.
Nihil enim permanet, fluunt universa temporis diuturnitate.
Nox diem fugat, et noctem dies :
Gaudium mœror, et res jucundæ mœrorem

Excipiunt : his ergo, ut stabilibus, non est inhærendum.
Tibi nil grave videtur, etiam ex his quæ valde mala sunt :
Quominus enim sapias, deliciæ obsistunt.
Mihi vero luctu digna, etiam quæ parva sunt, videntur.
A Deo enim alienatio est peccatum :
Quomodo feram me Deo defraudari ?
Gratus tibi somnus, et duorum laterum conjunctio.
Dulcia somnia quibus rerum diurnarum exhibentur simulacra.
Bibis, ludis, accipis, jocaris, rides.
Mihi vero insomnis maxima vitæ pars :
Pungunt enim me etiam dormientem molestiæ.
Si paululum autem somni arripuero, lacrymor ;
Terrent me imagines noctis asperæ,
Judicium, judex inexorabilis, horrenda statio :
Hinc fons ebulliens ignis inextinguibilis,
Illinc vermis æternum peredens :
Media conscientia, absque scripto accusatrix.
Deus tibi Deus est, si donet prospera :
Mihi venerandus est, etiamsi ferat contraria.
Nam si affligor, præsidium id salutis est.
Quo magis premor, eo propius accedo
Ad Deum : ipsa me afflictio astringit Deo.
Insequens enim exercitus ad mœnia impellit.
Tibi uxor, pueri et amici solatium ferunt,
Quorum jactura maxima est calamitas.
Mihi præsidium et solatium Deus,
Esurienti, rigenti, afflictato.
Injuriam fac, percute, ignobilem, pauperem voca,
Calca, vim infer, non diu injuriam facies.

Deo offero omnia, ad quem et respicio.
Emitto cogitationes in futuram vitam;
Illic hæreo : nihil eorum quæ infra sunt, novi.
Sic mœrore facile liberor.
Quid plura ? Hodie tibi non adjudicari
Causam, res est, ut mihi videtur, intolerabilis :
Non enim vinci se fert, qui semper vincit.
Mihi autem perinde est accipere et non accipere.
Sufficit mihi Deus, etiamsi omnia alius auferat;
Hæc mihi maxima est ad vincendum gloria.
Sæc. Quid igitur si summorum labuntur aliqui ?
Spir. Quid si labantur etiam ex his qui secundum gradum tenent ?
Etenim præclare agere utrique possunt et cadere.
Par utrinque ratio, verumtamen longe deteriores
Existimo eos esse qui labuntur in perfectiore vita :
Usque adeo malis sum inimica.
Quorum enim, si vicerint, gloriosior est victoria,
Illorum quoque, si labantur, lapsus est miserior.
Hoc autem postulo, ut minime imputetur vitæ generi,
Si quis fuerit pessimus : huic enim vitæ est inimicus.
At consideres velim et perpendas mores
Bonorum pariter et malorum ex adverso :
Nec, quod minus est, in lance deorsum vergat,
(Non enim æquum fuerit,) sed præponderet, quod gravius est.
Sic disces, quantum sit inter utramque vitam intervallum.
Nec mihi optimum inter asinos cum equorum pessimo
Contuleris, neque mundanæ vitæ
Præstantissimum virum cum teterrimo meorum :
Alioqui meliores tui videbuntur, id non negabo.

Verum si summum cum summo, pravum cum pravo conferas
Ex adverso, tunc intelliges quantum antecellam.
Hoc quoque perpende, quot sint quovis tempore
Ex vobis qui cadant, ex nobis autem qui vincant.
Una enim, ut aiunt, non facit hirundo
Ver jucundum, nec unus senectutem pilus.
Quid ais? das-ne calculum? aut te valere sino?
Jud. Do. Qui enim non darem? Tunc arbitrabor
Præferendam esse terrenam vitam tuæ,
Cum, mente captus, Deo mortalem quempiam parem fecero.
Quandiu autem sana mente fuero, id non crediderim.
Vos vero, jam abite : satius est ut pacem habeatis
Ambæ mutuam inter vos et cum magno Deo :
Tu quidem primas concedens primæ vitæ,
Tu vero ut sororem hanc a te secundam amplectens.
Si primas quis non habet, quid vetat
Quominus secundum locum teneat? Neque id ignominia afficit.
Sic nobis secura erit vita.

CARMEN IX.

DE VIRTUTE.

ARGUMENTUM.

« *Eruditissimum ac contemplationis plenissimum Carmen de humana Virtute hic condidit Gregorius, in quo omnem mentis elationem, studiumque vel sibi, vel aliis placendi ex anima elidit, ac contra humilitatem et modestiam ipsius amatoribus conciliat.* » *Hoc est Cyri argumentum in istud Carmen eximium, quo certe non est aliud ullum inter Gregorii carmina præstantius: in eo Virtutem generatim, ejus naturam et essentiam exponit. Quam infirma, imperfectaque virtus humana sit, ostendit, quam difficile comparetur: Dei donum esse docet, Dei, inquam, sine cujus ope* nihil aliud sunt homines, nisi ludibria et viva cadavera sceleribus fetida. *Conditum autem esse illud Carmen videtur, cum adhuc in sede Constantinopolitana Gregorius noster sederet, id est, circa annum* 380.

Virtutem quidem desidero, verum hoc non me docuit,
Quænam illa sit, et unde contingat mihi,
Quamvis cupidissime expetenti. Cupiditas non expleta supplicium est.
Si purus quidem est rivus virtutis, nec immixtus
Aquis hybernis, aut salebrosis torrentibus ex pluvia collectis,

Quæro quis eam invenerit in terra. Aut enim protraxit
Cœnum ex corde, aut suscepit, utpote gravem carnem
Trahens, et tenebroso externe turbatus hoste
Vitæ nostræ, ac lutulento barathro.
Neque enim conveniebat, cum fluxus sim concretus,
Ac per fluxam vitam decurro, me esse fluxionis expertem.
Si autem non limpidus omnino est rivus, sed permixta
Est deterioribus virtus, et concretio fœda,
Quomodo virtus esse queat, considera. Ego enim
Hinc et inde celerem mentem intra præcordia volvo.
Frigida quidem est nivis natura et candida;
Flava vero et calida ignis natura, nec miscentur
Hæc inter se. Ante enim eorum vis solvetur, quam commisceantur.
Virtuti autem quomodo macula superveniens imaginem dedecorat,
Imaginem magni Dei, malis gaudens peccatum,
Si vere Deus sum, et partem tuam me esse glorior?
Audio Alphæi pulchrum amnem per amarum
Æquor fluere, et quod valde mirum, dulcem servare aquam, nihilque ipsi
Corruptionis admisceri. Corruptela autem aëris est nubes:
Morbus corporis: virtutis autem peccatum, quod est nox nostra.
Sæpe pedem tuli in æthæra, sed me gravis
Et exitiosa cura in terram dejecit; sæpe etiam
Affulsit mihi Divinitatis sanctum lumen, sed media illico

Interfusa nube, subtraxit se lux magna, et dolore me confecit,
Ut me fugit, cum prope essem. Quæ invidia! an ut desiderio ardeam,
Perpetuo poscit hominum lex? an hoc melius
Est mihi, labore quidem comparare, labore etiam servare?
Hoc namque stabile est, in quo mens multum laboravit. Sæpe etiam
Boni et mali delectum hostis ademit,
Veluti fera quædam callida, vestigiis vestigia inducens,
Ut venatorem virtutis dolo decipiat.
Aliud quid caro blandum mihi præcipit, aliud lex:
Aliud Deus, aliud livor; tempus præsens aliud, aliud æternitas:
Ago quod odi, et propriis oblector malis.
Rideo gravem mortem, conceptam in visceribus meis,
Risu sardonico et flagitioso, siquidem mihi mea grata est pernicies:
Modo humilis, modo sublimis; a contumelia abhorrens
Hodie, cras contumeliosus: alius in aliis
Temporibus, polypus quidam referens colorem petræ.
Calidæ fluunt ex oculis lacrymæ, sed non fluit peccatum:
Et has quidem exhausi, alias autem intus colligo
Aliis peccatis, ac medicinæ remedia projeci.
Corpore virgo sum; an autem et mente, haud certum habeo.
Pudor oculos contegit, animus autem sese effert impudens;
Acutum cernens in alienis vitiis, in propriis vero cæcutiens.

Cœlestis sermonibus, terrenus animo
Sum, tranquillusque et pacatus; sin autem ventus
Vel levis flaverit, statim tumidis attollor
Fluctibus, nec æstus ille conquiescit prius, quam redeat
Serenitas. Tunc autem iram cadere non valde mirum.
Sæpe etiam recte currentem cum spe optima,
Et jam ultra mediam vulgaremque virtutem pertingentem,
Subito præcipitem, ad ima dejecit pestifer inimicus;
Ac veluti, cum quis incedit per arenam,
Quæ furtim ante subduxit se vestigiis instabilibus quam figantur;
Rursus ascendo, et rursus in terram relabor,
Magis adhuc quam antea miser, semper incedens,
Semper magno perculsus terrore, vix ascendi, cito corruo.
Longa mihi jam vita est, nec tamen desidero vitæ
Solutionem, medicinam expetens: medicina autem longe est a me,
Utpote qui, quo plures eunt dies, eo plura contraho vitia.
Quamobrem nostro generi hoc dogma fixum esto:
Prima quidem Trinitatis pura natura: deinde vero
Angelica: tertia autem mortalis, quæ mea est, ambigua,
Media inter vitam et acerbam mortem
Posita, præclarum habens finem, sed ærumnosum,
Quamvis paululum aperuerim malæ vitæ fores,
Sic enim jussit Deus esse mentis meæ certamen.
Ille autem optimus est, qui inter plurimos malos
Levia habet sceleris simulacra, et ad superna
Properat magni Dei auxilio, fervido amore

Virtutis flagrans, malitiamque a tergo persequitur :
Ac veluti fluvius aliquis vim inferens alteri flumini
Aspero, turbido et sævo; vel si misceatur,
Occultat majore copia puræ undæ undam lutulentam :
Hæc est virtus hominis; major autem virtus cœlestium.
Si quis vero, cum hic esset, Deum vidit, vel ad regem
Evolavit, gravem hinc in cœlum carnem attollens,
Hec Dei benificium est. Mortalibus autem adsit modus.
Age vero et hunc ego sermonem tuæ menti apponam,
Quomodo ad summæ virtutis culmen pervenias,
Quæ sola puro Deo pura est hostia. Non tamen arbitror
In hac vita. Multiplex enim hic mentes nostras occupat fumus :
Contentus sum, si (hoc assequor) postquam liquero flebilia hujus vitæ mala.
Non Dei autem duntaxat donum est virtus,
Imaginem suam licet magnifaciat, sed et tuæ curæ ;
Neque tuæ voluntatis solummodo, verum et magnæ Dei potentiæ :
Quemadmodum nec solus oculus meus aspectabilia cernit,
Quamvis perspicacissimus, sine solis lumine :
Ipse enim sol oculos illustrat et oculis illucet.
Duæ quidem magni Dei ad bonos actus sunt partes,
Prima et ultima : una vero mea est.
Ille me capacem efficit boni et vires suppeditat.

Ego vero in medio, velut in stadio cursor, non admodum levis
Gradior, non sine præmii spe, inter currendum membra protendens,
Christum habens pro afflatu, Christum pro robore, pro opibus amplissimis,
Qui mihi et perspicaces oculos et prosperos cursus præstat.
Sine ipso, omnes vana ludibria sunt mortales,
Et mortui viventes, fetidi peccatis.
Neque enim sine aëre vidisti volantem avem,
Neque sine aqua maris cursor natavit delphinus.
Sic nec sine Christo mortalis pedem movet.
Quamobrem, ne nimium glorieris, nec tuæ
Viribus mentis confidas, etsi magnopere sapiens fueris.
Neque aliquem videns abjectiorem, in altum attollaris,
Quasi omnibus superior, et ad metam propius accedas.
Intra metam subsistit, qui non prospexit metam curriculi.
Neque nimium timeas, nec nimium confidas.
In terram superbia dejicit, in cœlum spes tollit,
Et Deus fastus odit insolentes.
Apprehende hoc manibus, istud spera, huic cede,
Et hoc temperantis animi est, vitæ suæ modum cognoscere.
Par quoddam malum est, spem virtutis abjicere
Et nimiam fiduciam habere, tanquam facile sit esse optimum.
Utrovis enim modo affectus fueris, perniciose in via subsistes.

Semper tibi sagitta ad scopum directa præ manibus sit:
Neque mittatur ultra magni Christi præceptum,
Nec citra; a scopo aberrabis utroque modo.
Sæpius etiam immoderatum studium inutile, cum novæ
Gloriæ cupidi, nimis intento arcu jaculamur.
Si superbieris, in memoriam revocabo, unde in vitam veneris,
Quis esses antea, quis cum in maternis visceribus absconderis;
Quid postea futurus sis, pulvis et vermium cibus,
Nihil amplius ferens inter mortuos, quam quod infirmissimus quisque.
Si nimis abjecto animo fueris, cogita te Christi figmentum esse,
Et spiramen, et augustam partem, unde compactus es,
Cœlestem et terrestrem, Deum factitium, opus immortale,
Per Christi passiones ad immortalem gloriam tendere.
Quamobrem ne carni indulgeas, nec superflua
Hujus vitæ diligas, sed templum præstantius ædifices.
Templum enim magni Dei est homo, quod extruit,
Cum efferens se a terra, in cœlum semper tendit.
Hoc igitur templum, ego velim, tu semper flagrans omnibus serva bonis
Actionibus et sermonibus, semper Deum intus possidens:
Semper quam optimus esse studeas re ipsa, non specie tantum;
Ne navem minio fucatam, pulchris coloribus tinctam, aut adulterina

Pulchritudine fulgentem committas pelago hujus vitæ;
Sed bonam clavis, navigationi aptam, optime compactam
Manibus navium fabricatoris, fluctus rapide secantem.
Quilibet tendat ad perfectissima. Verum Deo omnes adhæreatis,
Et sapiens, et fortis, et dives, et pauper,
Velut anchoræ firmissimæ. Rudentes suos illic alligent
Omnes, ego vero potissimum, qui sedeo sublimi throno;
Qui plebem duco sacrificiis ad cœlum, cui tantum est oneris
Si Christum contemnam impuro animo,
Quantum gloriæ et splendoris, si ad Deum accedam per virtutem
Ut enim mensuram Dei mensura vitæ nostræ
Sequitur, sic etiam mensuram vitæ mensura Dei.
Si ita senseris, vitam securam hîc duces,
Hîc et postea cum meliore Dei pompa,
Solutis, ad lucem extremæ diei, vitæ hujus tenebris.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI-PRIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 4.

Poëtæ narrant Abaridem ab Apolline, cui servierat, sagittam accepisse, cum qua Græciam peragrabat, edens oracula, et alia stupenda faciens.

ANNOTATIO (2) pag. 7.

Cimmerii septentrionalem Ponti-Euxini oram incolebant, non procul a Bosphoro, qui ab ipsorum nomine Cimmerius appellatus est. Apud eos perpetuas esse tenebras dicit Homerus, Odyss. XI. — Qui sub mundi polis habitant, semestrem diem ac semestrem noctem habent; iis enim sol sex menses sub horizonte deprimitur, et sex alios super ipsum eminet.

ANNOTATIO (3) ibid.

Strymon, Macedoniæ fluvius, in Hæmo monte oritur et prius quam cursum dirigat, septem lacus efficit; quibus deinde in unum alveum collectis, juxta Amphipolim, illius regionis urbem, influit in maris Ægæi sinum, qui ab ipso Strymonius appellatur. Ita Plinius, liv. IV.

ANNOTATIO (4) pag. 8.

Cataractæ Nili ab Æthiopia in Ægyptum devolvuntur.

Tanto autem cum impetu ex altis montibus ruit iste fluvius, ut in illis locis, quæ Catadupa nominantur, ad properantium inter scopulos aquarum fragorem aures incolarum dicantur obsurdescere.

ANNOTATIO (5) pag. 8.

Fortunatorum insulæ contra extremam Mauritaniam ad Occidentem sitæ sunt; quam quidem ad partem etiam Hispaniæ terminus occiduus concurrit: a fructuum ubertate et aëris temperie nomen acceperunt. Ita Strabo, lib. III.

ANNOTATIO (6) ibid.

Alludit ad fabulam Tantali, quem poëtæ finxerunt apud inferos hoc supplicii genus pati, ut ipsius capiti semper immineret saxum ingens, quod jam casurum videretur

ANNOTATIO (7) pag. 9.

Sic habetur apud Homerum, Hodyss. VIII:

Ἀλλ' ἄγε δὴ μετάϐηθι, καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον.

Quæ verba sunt Ulyssis Demodocum hortantis ad equi Trojani ornatum decantandum. Gregorius autem pro ἵππου posuit ἔσω, versum scilicet ad usum suum accommodans.

ANNOTATIO (8) ibid.

In Africa apud Syrtes habitabant Lotophagi, inde vocati, quod loto victitare dicerentur; quem cibum, suavitate sua, patriæ oblivionem edentibus afferre tradit Homerus, Odyss. IX. Lotophagorum paupertati Gregorius opponit Alcinoï mensam deliciis omnibus refertam.

ANNOTATIO (9) pag. 10.

Augiæ stabulum fimo congesto plenum fuisse tradunt poëtæ, et ipsius repurgationem inter laboriosa Herculis opera recensent.

ANNOTATIO (10) ibid.

Alludit ad Xerxem Persarum regem, qui tantum habuisse fertur navium apparatum, ut Hellespontum totum operiret, ac ponte Asiam Europæ jungeret.

ANNOTATIO (11) pag. 11.

Pythius, Lydus, tantis opibus abundabat, ut Darium Persarum regem aurea platano donaverit; posteaque universum Xerxis exercitum hospitio et epulis exceperit, pecuniasque ipsi in belli sumptus a se suppeditatum iri spoponderit. Ita Herodotus, lib. VII.

ANNOTATIO (12) pag. 13.

Is a Lare fiduciam non habere dicitur, qui delictum aliquod idcirco reprehendere ac vindicare non audet, quia semetipsum vel domesticos suos eo obstrictos esse sentit. Quomodo igitur, inquit Theologus, ad hujus vitæ fragilis rerumque terrenarum despectionem alios jam hortabitur, cum habeat filium mundi cupiditatibus immersum? *Billius.*

ANNOTATIO (13) pag. 18.

Tyrrhenæ dicuntur tubæ, quia ipsas Thyrrheni invenisse narrantur.

ANNOTATIO (14) pag. 18.

Apud Pindarum, Olymp., Od. VIII, vers. 73, ita legitur : Μὴ βαλέτω με λίθῳ τραχεῖ φθόνος, *ne feriat me lapide aspero invidia.* Pro φθόνος, Gregorius Μῶμον adhibuit, qui Momus a poëtis deus fingitur. Hujus naturæ proprium esse ferunt, ipsum quidem nihil operis edere, sed aliorum deorum opera curiosis oculis contemplari; et si quid est omissum aut perperam factum, id liberius reprehendere; unde nomen accepit, nam μῶμος græce significat *reprehensionem.*

ANNOTATIO (15) pag. 22.

Hesiodus, in poëmate, cui titulus est, *Opera et Dies*, optimos es oesse censet, qui per se ipsos quid facto opus sit perspiciunt; bonos item eos qui recte monentibus obtemperant; qui autem nec sibi ipsis consulere sciunt, nec recte consulentes audiunt, eos esse prorsus inutiles.

ANNOTATIO (16) pag. 23.

Aloïdæ sunt Otus et Ephialtes, quos ex Neptuno peperit Iphimedia, uxor gigantis Aloei, Terræ ac Titanis filii. Hos nono ipso ætatis anno novem cubitis latos et novem ulnis altos facit Homerus, Odyss. XI. Gigantibus contra Superos bellum parantibus, cum ad illud accedere non posset senior Aloeus, misit Otum et Ephialtem, qui Apollinis et Dianæ telis confixi perierunt, antequam ad pubertatem pervenissent.

ANNOTATIO (17) pag. 24.

Filium suum appellat Nicobulum, qui sororis ipsius Gorgoniæ filiam uxorem duxerat.

ANNOTATIO (13)[1] pag. 33.

Beseleel, artifex a Deo vocatus, Spiritu ejus impletus ad ædificationem tabernaculi : Exod. xxxi, 2, 3; xxxv, 30, 31. Hoc autem loco per Beseleel Gregorius significat Basilium. *Billius.*

ANNOTATIO (14) pag. 40.

Plato, de Republica, libro v, sic ait : *Nisi philosophi in civitatibus summum auctoritatem potestatemque obtineant; vel hi qui nunc reges et optimates dicuntur, ac rerum summam obtinent, germana et cumulata quadam ratione philosophentur, ac in idem concurrant civilis potentia et philosophia..... nulla unquam erit malorum in civitatibus quies, mea quidem sententia.*

ANNOTATIO (15) pag. 42.

Plin. Secund. Hist. mundi libro v, mentionem facit Ostracinæ cujusdam ad fines Arabiæ positæ, a Pelusio LXV mill. passuum distantis. Ozizale quædam erat Cappadociæ regio, in qua tunc morabatur Amphilochius.

[1] Annotationes quinque sequentes, nempe 13, 14, 15, 16, 17 quæ ibi reperiuntur sic per inadvertentiam inscribuntur in volumine, et hic iterum similiter referuntur, ne vitietur ordo.

ANNOTATIO (16) pag. 42.

Δρόσῳ μόνῃ τρέφονται τέττιγες. Virg. Eclog. v, 77, ait :

Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ.

Hoc idem Plinius asserit, lib. xi, cap. xxxvi. At eas rore ali solum argumentum est quod, cum et excitatæ subvolant, reddant humorem. Neque enim ad excrementa corporis ullum foramen est, teste ibid. Plinio.

ANNOTATIO (17) pag. 48.

Helena, Iliad. iii, 173, Priamum alloquens, sic inter cætera ait :

Ὡς ὄφελεν θάνατός μοι ἁδεῖν κακὸς, ὁππότε δεῦρο
Υἱέϊ σῷ ἑπόμην, θάλαμον, γνωτούς τε λιποῦσα,
Παῖδά τε τηλυγέτην καὶ ὁμηλικίην ἐρατεινήν.

Ὁμηλικίην ἐρατεινὴν exponit Didymus τὰς ἐπεράστους ὁμήλικας, *amabiles meas æquales.*

Utinam mors mihi gratificata esset acerba, cum huc
Filium tuum secuta sum, thalamo fratribusque relictis,
Filiaque unica, cœtuque æqualium amabili.

ANNOTATIO (18) pag. 51.

Anaxarchus philosophus, mortuo Alexandro, apud quem summo in honore fuerat, in Græciam rediens, a Nicocreonte Cyrenarum tyranno interceptus, novo et inaudito supplicii genere cruciatus est. Epictetus autem summo fuit in honore apud Adrianum imperatorem, ut testis est Ælius Spartianus in Adriano. Hæc *Bill.*

ANNOTATIO (19) pag. 55.

Prisca Ecclesia hoc ab Apostolis acceptum religiosissime observavit, ut inter precandum Orientem intueretur. Origenes hujus consuetudinis meminit. Tertullianus, in Apolog, cap. XVI, Christianos hoc nomine falso insimulatos ab ethnicis ait, quasi solem pro Deo haberent. Augustinus, cæterique Patres tum latini, tum græci, illud idem testantur, variasque hujus consuetudinis rationes afferunt.

ANNOTATIO (20) pag. 58.

Funiculum lapidi admovere dicuntur, qui curam omnem adhibent, ut veritas ipsis innotescat. Translatum est ab architectis qui non credunt oculis suis, sed ad perpendiculum explorant lapidum æqualitatem. Vide Erasmum in adagio : *funiculum ad lapidem.*

ANNOTATIO (21) pag. 63.

Hæc non de tota republica christiana sunt intelligenda, seu de universa, quam late patet, Ecclesia, sed de Cæsariensi, quæ omnium fere mater erat Cappadociæ ecclesiarum, quarum profecto plurimum intererat, ut in sede Cæsariensi eximius pastor constitueretur.

ANNOTATIO (22) pag. 64.

Olim inscripta erat hæc Epistola Βασίλειος Γρηγορίῳ; verum hanc Basilio abjudicant, suoque restituunt auctori recentiores operum S. Basilii editores. In Codd., inquiunt, Vat. Med. et Coisl. primo, titulus hic habetur : Γρηγορίῳ

ἑταίρῳ περὶ τῆς κοιμήσεως Εὐσεβίου τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἐπιτήδειον: *Gregorio sodali de obitu Eusebii episcopi; et quod habet præ oculis virum ad episcopale munus idoneum.* Plures decepit titulus; at legi non potest attentius hæc Epistola, quin eam non a Basilio, sed potius de Basilio scriptam esse pateat: imo hodie inter eruditos fere convenit eam a Gregorio patre, filii manu, ad Eusebium Samosatensem fuisse scriptam. Nam senem se esse declarat auctor Epistolæ et in Cappadocia episcopum, ut qui litteris cleri ad electionem episcopi, et Ecclesiæ Cæsariensis defensionem invitatus fuerit. Is autem, ad quem scribit, et eadem dignitate præditus erat, et laboribus pro Ecclesia susceptis clarus, et amicus Basilio, nec non Cappadociæ vicinus. Omnia in Eusebium Samosatensem mirifice conveniunt, quem Basilii ordinationi scimus interfuisse.

ANNOTATIO (23) pag. 65.

Ἀλλὰ παρακαλῶ. Minime mirum, aiunt Ed. S. Basilii, quod Eusebius in remotam provinciam ad electionem episcopi vocetur. Nam cum unus sit episcopatus et unus grex, sæpe incidunt tempora ejusmodi, ut curam suam et sollicitudinem episcopi exteris ecclesiis debeant. Ut hæream in exemplo Eusebii Samosatensis, nemini sanctus ille Martyr in hoc genere concessit, ac in variis ecclesiis presbyteros et diaconos, atque etiam episcopos magno Ecclesiæ commodo ordinavit, ut testatur Theodoret. hist., lib. IV, cap. XIII. Ex hac autem Epistola et nonnullis aliis ejusdem Gregorii, et ex laboribus quos a patre Basilii causa susceptos narrat in Orat. XVIII et XLIII, facile perspicimus episcopos electionum otiosos spectatores non fuisse, sed plurimas earum partes consiliando et adhortando susti-

nuisse. Quin etiam electio interdum penes episcopos erat; et cum varia essent plebis ac cleri studia, ut in Basilii electione contigit, tunc ea pars vincebat, cui major favebat episcoporum numerus. Hinc cum ad canonicam Basilii electionem deesset unius episcopi suffragium, Gregorius Nazianzi episcopus, quamvis senio confectus ac morbo, Cæsaream advolavit, ut electionem calculo suo adjuvaret, βοηθήσων τῇ ψήφῳ. Gregor. Nazianz., Orat. XVIII, n. 36, et Orat. XLIII, n. 37.

ANNOTATIO (24) pag. 67.

Οὐ γὰρ ἀθλητήν. Huic, ait Bill., affine est illud Chrysostomi, Catechis. I, ad illuminandos : *In milite eligendo exteriora, hoc est, corporis mensuram et bonam carnis habitudinem, sed et libertatem contemplamur. At cœli Rex nihil tale requirit; sed et servos in sui exercitum suscipit, senes et juvenes, tantum ut promptitudinem habeant se suspiciendi.*

ANNOTATIO (25) pag. 70.

In textu tam hebræo quam græco, de leprosis nulla fit mentio, sed de claudis et cæcis, quibus arcis Hierosolymitanæ custodia a Jebusæis mandata fuerat. Hæc Bill. At nobis leprosos consulto induxisse videtur Gregorius, ut non sanæ satis doctrinæ, quæ lepra spiritalis est, Basilii notaret adversarios. Pro λεπροί suo periculo legendum proponit Combef. πηροί, sicque scripsisse putat Gregorium, ut laconica sua brevitate, sub una voce ambas Scripturæ voces οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ χωλοί complecteretur : πηρός namque et cæcus, et quovis membro læsus intelligitur.

ANNOTATIO (26) pag. 73.

Hæc Epistola, ait Bill., cum duabus proxime sequentibus stomachosa et jurgatrix est. Nam cum Basilius diœcesim suam in multos episcopatus partitus esset, Sasimisque ignobili loco, et ad philosophandum alienissimo, tantum virum, cui cum eo omnes necessitudines intercedebant, præfecisset, non immerito se per hujusmodi honoris speciem contemptum, ignominiaque affectum fuisse vir optimus querebatur. Et sane eorum amicitia, quæ alioqui trabali clavo fixa videbatur, ob eam causam pene dissiluit. Basilius quidem apud bonos viros eo nomine offendit, iniquiusque cum Gregorio egisse existimatus est, quam vel pro suo solito candore, vel pro illius meritis et dignitate, vel pro amicitiæ jure. Verum οὐδὲν ἁμαρτεῖν ἔστι Θεοῦ καὶ πάντα κατορθοῦν, ut ille ait.

ANNOTATIO (27) pag. 74.

Is, inquit Bill., Tyanorum episcopus erat, quocum de Cappadociæ episcopatibus dividendis Basilio contentio erat. Urbs enim ea secundæ Cappadociæ metropolis recens creata fuerat. Vide Orat. de Basilii laudibus. At τὸν Ἀρήϊον vox poëtica est, inquit Combef., non nomen proprium, quod videtur velle Bill., sed adjectivum, quasi bellicosum Anthimum, qui sic strenue jura tueretur novæ metropoleos, et Basilio pugnaret.

ANNOTATIO (28) ibid.

Alludere mihi videtur, ait Bill., ad illud Achillis apud Homerum, Iliad. I, ubi negat sibi causam esse cur Tro-

janis bellum inferat, quod ab eis nec boves, nec equi sui unquam intercepti sint:

Οὐ γὰρ πώποτ' ἐμὰς βοῦς ἤλασαν, οὐδὲ μὲν ἵππους.

Verum Billio minime assentitur Combef. Hic enim, inquit, nulla allusio Homerica, qualem cogitavit Bill., sed ipsa res ab Anthimo gesta, quam describit Gregorius in Basilii epitaphio.

ANNOTATIO (29) pag. 76.

Limites sibi statuens, ceu novæ metropoleos, intra quas Nazianzum cogebat, ac potissimum Sasima. Bill. reddit: *Variis denique orationis circulis, strophis et ambagibus utens;* nempe ut ad novam suam metropolim Gregorii animum induceret. Non acquievit Gregorius, imo contendit suam urbem parœciamque ad veterem pertinere metropolim: extincto tamen Basilio, dum Nazianzi curat præfici episcopum, agnoscit Theodorum Tyanensem metropolitam, cujus id juris esset, epistolis ad ipsum.

ANNOTATIO (30) ibid.

Alludit, ait Bill., ad oratores Athenienses qui Philippismi mutuo sese insimulabant, hoc est, quod, prodita patriæ libertate, Philippo Macedonum regi studerent. Ita Basilismum Gregorio Antimus objiciebat, quod totus ab adversarii sui Basilii partibus staret.

ANNOTATIO (31) pag. 80.

Εὐρυσθειόν τινα. Eurystheus, Mycenarum rex, Junonis odio obsequens, Herculem, oraculi jussu, sibi subditum, ad difficillima quæque adeunda pericula adegit, sperans futurum ut ponderis magnitudine opprimeretur; at sem-

per evasit victor. Hæc memorat Virgilius, Æneid. VIII, vers 291-293 :

Ut duros mille labores,
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit.

ANNOTATIO (32) pag. 81.

Antimachum poëtam fuisse obscurissimum colligere est ex Ælio Spartiano, ubi Adrianum imperatorem ait Calaccianos libros obscurissimos, Antimachum imitando, scripsisse. Quin et Dion Cassius eumdem Adrianum scribit Homeri poëma abolere cogitasse, et pro eo Antimachum in scholis legendum inducere, cujus nomen multi adhuc ignoraverant. *Bill.* Vide Suidæ lexicon.

ANNOTATIO (33) pag. 84.

Parum commode Gregorius Atticum laudatorem se diceret : at peracute vocat se Atticum rogatorem, id est, non valde prudentem. Nam os Atticum idem est ac impudens ; vel quod Athenienses hoc vitio laborarent, vel quod generatim tribuatur iis qui urbes incolunt. Unde illud Horatii, Epist. IX :

Frontis ad urbanæ descendi præmia.

Hæc operum S. Basilii editores, qui non ita forsan vocem ἐπαινέται amandassent, si apud Erasmum legissent adagium, *haud difficile Athenienses Athenis laudare.*

ANNOTATIO (34) pag. 96.

Hic Eusebius orthodoxæ fidei causa a Valente Ecclesia pulsus, et in Thraciam deportatus, mortuo Valente ab

exilio reversus, Dolichæ ab Ariana quadam muliercula, tegulæ ictu necatus est, vindictaque amicis interdixit, quemadmodum testatur Theodoretus lib. v, cap. 4, et Nicephorus lib. xii, cap. 5.

ANNOTATIO (35) pag. 103.

Παρ' ἡμῶν ἡ θυσία, *a nobis sacrificium* : his verbis, sacrificium pro Juliano Gregorius se oblaturum non promittit. Sed illud solum significat., quod, cum sua pauperibus bona erogaverit, hujus sacrificii remunerationem expectet a Deo, qui Juliano benignitatis, qua bona sua a tributis redemerit, præmium est retributurus. Sic hunc locum ipse Gregorius in carmine, quod Juliani nomine inscribitur, exposuit. Utrique tamen interpretationi favere videtur Tillemont.

ANNOTATIO (36) pag. 128.

De Nautilo pisce sic Plinius scribit lib. ix, cap. 26 : « Inter præcipua miracula, qui vocatur Nautilus, ab aliis Pompilus. supinus in summa æquorum pervenit, ita se paulatim subrigens ut emissa omni per fistulam aqua, velut exoneratus sentina facile naviget. Postea duo prima brachia retorquens membranam inter illa miræ tenuitatis extendit, qua velificante in auras cæteris subremigans brachiis, media cauda uti gubernaculo sese regit. Ita vadit alto Liburnicarum gaudens imagine, et si quid pavoris interveniat, hausta se mergit aqua. » Mox, ὅταν χειμῶνος αἰσθάνηται. Bill. : *Cum hyemem sensit.*

ANNOTATIO (37) pag. 131.

Huic non dissimule est, ait Bill., illud Theognidis :

ὡς εὖ μὲν, χαλεπῶς ὡς χαλεπῶς δὲ, μάλ' εὖ, id est, *ut bene, male; ut male, bene.* Itemque illud Ciceronis Bruto: *Belli fortuna, ut in secundis, fluxa; ut in adversis, bona.*

ANNOTATIO (38) pag. 136.

Ὡς γοῦν τοῖς μύθοις δοκεῖ. Etenim si fabulæ fides, homines olim glandibus victitabant, usu frumenti nondum reperto; ast ubi Ceres hunc cibum hominibus monstravit, glandibus pasci desierunt. Hinc Virgil. Georg. lib. I, v. 147-150:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus. . . . . .

ANNOTATIO (39) pag 143.

Damasus urbis Romæ Episcopus et Petrus Alexandrinus, cum Apollinarii hæresim latius serpere agnovissent, coacto Romæ concilio, alienam eam esse ab Ecclesia universali statuerunt, ut scribit Nicephor. lib. XI, cap. 12, ubi multa de Apollinario et illius a fide orthodoxa defectione. Romanum illud concilium occidentalem synodum hic videtur intelligere. Hæc *Bill.*

ANNOTATIO (40) pag. 144.

Hominem dominicum. Hanc vocem bene reprobat Gregorius: ea tamen usi sunt nonnulli Patrum; at non immerito, altius animum attendentibus ipsis postea displicuit. Sic Augustino qui de illa Retract. lib. I, cap. 19, ait: *Non video utrum recte dicatur homo dominicus,*

qui est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi.

ANNOTATIO (41) pag. 145.

Ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα, *qui quidem homo et anima est et corpus.* Ea est enim humana natura de qua Gregorio controversia cum Apollinaristis, nec bene Bill. : *Quemadmodum et anima et corpus.* Num duæ naturæ? et sensus hic falsum sonat. Anima namque et corpus partes sunt unius humanæ naturæ, et his Christus, humana natura homo est, ut et divinitate Deus. *Novimus et tenemus*, inquit S. August., Serm. CLXXIV, *mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Jesum, in quantum homo erat, ejus esse naturæ cujus et nos sumus... Et sicut tu unus homo, anima es et caro, sic et ille unus Christus, Deus et homo.*

ANNOTATIO (42) ibid.

Λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο. Alius est Pater, ait Bill., alius Filius, alius Spiritus sanctus : tres enim distinctæ personæ sunt; at non aliud sunt. Una enim substantia est. In Christo autem alia est divina, alia humana natura: non tamen alius, atque alius Christus. Sic August. lib. XI de Civit. Dei: cap. 10, istorum duorum vocabulorum *alius* et *aliud* longe in ratione Trinitatis diversam esse significationem admonet. *Spiritus*, inquit, *Patris et Filii*

Spiritus sanctus propria quadam ratione hujus nominis in sacris Litteris nuncupatur. Alius est autem quam Pater et Filius : quia nec Pater est nec Filius; sed alius dixi, non aliud, quia et hoc pariter simplex pariterque bonum est, incommutabile et æternum. Sic etiam Hilar. lib. II de Trinitate : *Alius*, inquit, *ab alio, quia Pater et Filius : non natura Divinitatis alia et alia, quia ambo unum.*

ANNOTATIO (43) pag. 145.

Μετὰ τῶν θεοκτόνων. Montac. Morel. et Combef. χριστοκτόνων, quam lectionem secutus est Bill., qui vertere non ausus est, *Deum interemerunt* : θεοκτόνων; quod tamen catholicum omnino. Profitemur enim unam in Christo ex duabus naturis, divina et humana, personam, et cum Ephesina synodo part. I, cap. 26, n. 4 : *Ipsum unigenitum Dei Flium ex Patre natum, etiamsi secundum propriam naturam impassibilis sit, nostri tamen causa mortem in carne secundum Scripturas passum esse, proprieque carnis afflictiones, quas nimirum in crucifixo corpore pertulit, citra illam sui passionem sibi adscivisse.* Nec aliud nos docet Apostolus, Act. XX, Ephesinæ Ecclesiæ presbyteros alloquens : *Attendite vobis et universo gregi in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei quam acquisivit sanguine suo.* Profusus igitur in redemptionem Ecclesiæ sanguis, sanguis est ipsius Dei, qui se ipsum tradidit, ut sanguine suo acquireret, mundaret, sanctificaret, *exhiberetque ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, sed ut sit sancta et immaculata.*

ANNOTATIO (44) pag. 145.

Momus apud Lucianum in dialogo cui titulus ast: *Jupiter tragœdus*, his verbis utitur: *Ac mihi hoc loco, o Jupiter, soli enim sumus, nec ullus hominum in hoc cœtu est, præter unum Herculem, ac Dionysium et Ganymedem et Æsculapium qui nostri sunt et Dii adscriptitii*, etc. ascriptitios autem deos vocabant minorum gentium deos, qui ex hominibus in deorum ordinem cooptati fuerant. Cicero de Legibus deos majorum gentium appellat qui semper cœlestes sunt habiti; ascriptitios autem quos in cœlum merita vocaverunt. Hæc Bill.

ANNOTATIO (45) pag. 146.

Κατὰ Μανιχαίων λήρους. Manichæi, inquit Bill., Christi corpus in sole repositum esse nugabantur: ex illo David loco, Psalm. XVIII, male intellecto errorem suum haurientes: *In sole posuit tabernaculum suum.* Vesanam autem et impiam illorum de sole opinionem vide apud August. contra Faustum. lib. XX, cap. VI. Athanas. lib. III, de *Assumptione hominis*, Manichæos *solicolas* vocat: Hermogeni tamen hanc hæresim tribuit Theodoretus.

ANNOTATIO (46) pag. 147.

Multi, inquit Billius, hominem sola mente definierunt: Plato præcipue substantiam ipsam rationalis animæ haberi, corpus autem hominis simulacrum et umbram. Vide Mars. Ficinum in argumento XII dialogi Platonis de Legibus, unde Africanus apud Ciceronem in Somnio sic Scipionem alloquitur: *Nec enim is es quem forma ista de-*

clarat; sed mens cujusque is est quisque, non ea figura quæ digito demonstrari potest.

ANNOTATIO (47) pag. 149.

Ut idololatræ vocantur, ait Bill., qui simulacris divinos honores tribuunt, ita Apollinaristæ orthodoxos Anthropolatras appellabant, quod totum hominem a Christo assumptum fuisse crederent, sicque illum colerent. Eodem itaque modo Gregorius Apollinarii sequaces sarcolatras vocat, quod carnem solam ab eo assumptam fuisse contenderent. Superius enim probavit eos qui mentem tollunt, animam quoque prorsus tollere, utpote, in qua nihil sit mente præstantius.

ANNOTATIO (48) ibid.

In humana specie, videlicet dum sui præsentiam Patriarchis exhibuit. Christum ab initio inter homines fuisse conversatum existimarunt Patrum nonnulli. *Congressus est*, inquit Tertullianus, *cum Patriarchis et Prophetis... ediscens jam inde a primordio, jam inde hominem quod erat futurus in fine. Asserunt quidam*, ait Augustinus, lib. XVI, de Civit. Dei, cap. 29, *Dominum Christum, etiam ante indumentum carnis, fuisse visibilem. Est quidem divinæ potestatis et invisibilis, incorporalis, incommutabilisque naturæ, sine ulla sui mutatione etiam mortalibus aspectibus apparere, non per id quod est, sed per aliquid quod sibi subditum est. Quid autem illi subditum non est?* Verum huic sententiæ S. doctor favere non videtur. Addit enim : *Multo est credibilius quod et Abraham in tribus, et Loth in duobus viris Dominum*

agnoscebant, cui per singularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines esse arbitrarentur.

ANNOTATIO (49) pag. 151.

Ὑπὸ τοῦ Φαραώ. Montac, Morel. et Combef. ὑπὸ τοῦ Πετρεφῆ, hoc est, *Putiphare*, quam lectionem confirmat Genes. xxxix, 20, ubi non a Pharaone, sed a Putiphare traditus dicitur Joseph in carcerem.

ANNOTATIO (50) pag. 152.

Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀνακύκλωσιν. *Hinc orbem ab eisdem abeundi,* ait Bill., *et ad eamdem rem revertendi* confutat Augustinus, lib. x de Civit. Dei, cap. 31; quæ opinio Platonicorum fuit, qui circuitus temporum induxerunt, quibus eadem semper fuisse renovata atque repetita in rerum natura, atque ita deinceps fore sine cessatione asseverarent, ut idem August. docet, lib. xii, cap. 13. Cur autem hunc orbem necessarium putarent Platonici, exponit Vives, lib. x, cap. 31, ne videlicet cum certus esset animarum numerus a Deo, cum mundum hunc architectaretur, creatus, deessent qui terram incolerent homines, mundo æterno et hominibus morti subditis. Revolutionem hanc videtur attingere Tullius in Somnio Scipionis.

ANNOTATIO (51) pag. 153.

Ἀντίφθογγα τῷ Δαβίδ. Combef. : *Ex adverso Davidi respondentia,* eique contraria. Illud erat Apollinarii studium, ut heroïca paraphrasi Psalmos Davidicos suis cantandos traderet, eaque arte illorum sibi conciliaret animos.

Quin vel inscitia vel pravitate mentis textum ausus corrumpere, suos facilius disseminabat errores. Idem, quemadmodum narrat Socrates in Hist. trip. lib. III, cap. 16, libros Mosaïcos carmine vertit, et quæ in Veteri sunt Testamento historica forma conscripta partim dactylo metro construxit, partim ad formam tragœdiæ dramatice elaboravit. Vide Niceph. lib. XI, cap. 12. Ab eo cum videret Gregorius multos suavitate carminis illectos in errorem pertrahi, ut huic malo medicinam afferret, animum ad componendos versus tradidit, multaque in extrema senectute carmina scripsit.

ANNOTATIO (52) pag. 153.

Vitalius honestate vitæ conspicuus et apostolicorum dogmatum alumnus, ab Apollinario tandem correptus est atque in hæresim pertractus. Theodoret. lib. V, cap. 4. Hunc Apollinarius sectatoribus suis Antiochiæ præfecit. Niceph. lib. XII, cap. 4, qui et illius supra meminerat, lib. XI, cap. 12, ubi et Apollinaristas Vitalianos dictos ab Antiochenis scribit. Cum Vitalio isto se Antiochiæ congressum, atque multa de mente Christi disseruisse scribit Epiph. lib. III. Hæc *Eill.*

ANNOTATIO (53) ibid.

Ἐκλεκτοῖς λεγομένοις. August. in lib. de Hæresibus *ad Quodvultdeum*, Hæres. XLVI, tom. VIII, pag. 14, Manichæos Ecclesiam suam voluisse constare duabus professionibus Auditorum et Electorum scribit. Ut autem intelligas, ait Bill., quos Electos, quosque Auditores vocarent Manichæi, operæ pretium erit verba ejusdem August. ex Epist. nunc CCXXXVI, ad Deuterium episcopum hic ascri-

bere. *Auditorem*, de Victorino subdiacono loquitur, *sane Manichæorum, non Electum se esse confessus est. Auditores autem qui appellantur apud eos, et carnibus vescuntur, et agros colunt, et, si voluerint, uxores habent, quorum nihil faciunt qui vocantur Electi. Sed ipsi Auditores ante Electos genua figunt, ut eis manus supplicibus imponatur, non a solis episcopis, vel presbyteris, aut diaconis eorum, sed a quibuslibet Electis. Solem etiam et lunam cum eis adorant et orant. Die quoque dominico jejunant cum illis, et omnes blasphemias credunt, etc.* Hæc ibi August. Electorum etiam ipsorum, ut et Auditorum meminit Possidonius Calamensis in lib. de Vita August., cap. 16.

ANNOTATIO (54) pag. 168.

Tereus, rex Thraciæ, cum Prognen, Pandionis Athenarum regis filiam, uxorem duxisset, ejus etiam sorori Philomelæ, per speciem visendæ sororis, abductæ vim attulit, ac deinde linguam præcidit. Quod facinus cum illa sorori aliter indicare non posset, telam cruore suo depictam ad eam deferendam curavit. Qua re cognita Progne, ut sororem ulcisceretur, Ityn filium patri epulandum apposuit. Prolato deinde capite cum pater se uxoris dolo filium in sua viscera condidisse agnosceret, et ad ultionem properaret, Progne, ut poëtæ fingunt, mutata est in hirundinem, Philomela in avem sui nominis, Tereus in upupam, Itys in phasianum. Hæc Servius. Vide Ovid. VI. Metamorph. *Bill.*

ANNOTATIO (55) pag. 174.

Δαθοῦσα. Mensis ille videtur, ait Combef., qui in veteri

Lexico τεκουσία, et in mensibus Cappadocum septimus numeratur Julioque nostro respondet.

ANNOTATIO (56) pag. 182.

Προκοπίῳ. Combef. Ἡρακλιανῷ. Hujus Epistolæ auctoritate ad conciliorum oppugnationem Calvinus abutitur, sed neminem piorum movere debet. Nec enim de generalibus, sed de particularibus quibusdam conciliis loquitur. Alioqui secum ipse pugnaret, utpote qui pluribus in locis Nicænum concilium laudibus in cœlum ferat, et magna ipse pars fuerit Constantinopolitanæ Synodi, in qua Macedoniani, qui Spiritui sancto bellum indixerant, damnati, atque anathemate percussi sunt. Hæc *Bill.*

ANNOTATIO (57) pag. 185.

Quidam fortasse suspicari poterant Gregorium non sine quodam animi dolore Constantinopolitano episcopatu sese abdicasse. Ait igitur nihil sibi jucundius accidere potuisse, quam quod a tam difficili et periculoso munere in suavissimam quietem vindicatus sit, ac velut ex gravissima tempestate in portum delatus. Hæc *Bill.*

ANNOTATIO (58) pag. 192.

Nos autem repellunt, utique a ferendo suffragio, ac proinde velut ab episcoporum ordine. Quam dicat Gregorius constitutionem, seu electionem, κατάςασιν non liquet. Ipse enim Nazianzenam Ecclesiam, licet fracto corpore, collapsisque viribus, procurandam interim susceperat, dum ei Eulalium præficiendum curaret.

ANNOTATIO (59) pag. 195.

Προβαλλόμενος. Ita Cod. Montac. Morel. et Combef. Quis enim, ait Bill., non videt legendum προβαλλόμενος, non προσβαλλόμενος. Qui autem antiquitus ad Imperatorum imagines et statuas confugiebant, jus asyli consequebantur, nec inde abstrahi poterant. Id videtur hic significans Theologus.

ANNOTATIO (60) pag. 196.

Diocæsaream inter Cappadociæ urbes ponit Plinius, lib. VI, cap. 3. Erat tamen et alia urbs hoc nomine in Palæstina quam Gallus Cæsar, Juliani Apostatæ frater, excidi ac solo æquari jussit ob rebelles Judæos. De qua re vide Socratem, lib. II, cap. 27. Hæc *Bill.* Diocæsaream, pro qua supplex Gregorius Olympium rogat, non aliam putat Tillemont. quam Nazianzum, cui datum utrumque nomen.

ANNOTATIO (61) pag. 197.

Liquet hinc, ait Combef., Diocæsaream, Nazianzum esse, quam sic pater Gregorius magnifico templo ornavit.

ANNOTATIO (62) pag. 198.

Hic observa, ait Bill., Gregorii quoque tempore ædes sacras statuis et imaginibus ornatas fuisse. Verum, inquit Combef., non magis dicit statuas ad templi ornatum spectantes quam ad urbis decora, ideoque non videtur hinc ratum argumentum hujus sæculi ritus sacrarum imaginum ac statuarum, a quibus statuis abhorrent fere Græ-

corum mores in rebus sacris, cum pictura plana plurimum delectentur.

ANNOTATIO (63) pag. 214.

Hydra Lernæa serpens erat, ut poëtæ fingunt, unicum duntaxat corpus habens et quinquaginta capita. Hæc Hercules secare aggressus, huic rei impar fuisset, uno enim occiso, duo statim repullulabant, nisi Iolaüs socius certaminum abscissa capita exussisset. Hinc Ovidius Metamorphos., libro IX :

. . . . *Nec profuit Hydræ*
Crescere per damnum, geminasque resumere vires.

ANNOTATIO (64) pag. 219.

Una judica et præjudica, prior ipse judica, judicium instrue, more Atheniensium : qui enim apud eos cædis accusabantur, in Prytaneo per tres menses ante judicium permanebant, eoque tempore ab utraque parte rationes in medium proferebantur, quod προδικασίαν vocabant. Hæc Suidas. At in versione προδίκαζε Bill. omisit.

ANNOTATIO (65) pag. 229.

Morel. : *Dicto atticis Verbum Dei.* His verbis et sequentibus Eucharistiæ et sacerdotis ore, ipso operante Christo ac sacerdote, peracti incruento modo sacrificii fidem aperte profitetur Gregorius. Quis non vocis divinæ virtutem attonitus et tremens admiretur!

ANNOTATIO (66) pag. 230.

Olim, ait Bill., ut in Collationum libro scribit Cassia-

nus, in Oriente præsertim, summorum Ecclesiæ præsulum munus hoc erat, ut missis quaquaversum Epistolis inferiores episcopos, quo die sacrum Pascha celebrandum esset, certiores facerent. At, inquit Combef., *festi symbola*, sive munuscula erant et eulogiæ, sive ipsa precum suffragia : imo distincta insinuat Gregorius qui præter illa preces expectat. Bill. festi symbola exponit de Paschatis indicatione; ego potius de Martyrum conventu ac celebritate, ad quam Cæsariensis episcopus comprovinciales invitare solebat, ac eos admonere, ut ex Basilii Epistolis liquet. Paschatis indicatio episcopi Alexandrini erat. Qui tamen hanc Epistolam ad Pascha spectare velit, sic accipiat. Verum errarent et Bill. et Combef., si Helladius cujus hæc Epistola nomen præfert, idem esset ac ille ad quem Epistolam CXX scripsit Gregorius. Variis enim probat argumentis Tillemont. non ad Helladium Cæsariensem missam fuisse Epistolam CXX, sed ad quemdam ejusdem cognominis tunc temporis episcopum in secunda Cappadocia. Existimamus autem Epist. CLXXII ad Helladium Cæsariensem scriptam fuisse.

ANNOTATIO (67) pag. 232.

Gades locus est inter Hispaniam et Africam, ubi mare permeabile esse negavit antiquitas. Unde adagium dictum est quo uti licebit, cum quis ad eum modum finemque pervenerit, ultra quem progredi non sinit natura. Hæc *Bill.*

ANNOTATIO (68) pag. 238.

Eccli. IV, 32 : *Noli niti contra torrentem, nec coneris contra ictum fluvii*, græce : καὶ μὴ βιάζου ῥοῦν ποταμοῦ, *nec cursum fluvii violenter cohibeas.* Quem locum ad eum

accommodat Theologus qui naturæ suæ vim infert, atque invita Minerva aliquid tentat. Huic simile est illud Horatii Lib. I, Epist. X :

Naturam expellas furca, tamen usque recurret,
Et mala perrumpet furtim fastidia victrix.

ANNOTATIO (69) pag. 208.

Ἄδειν ἐθέλει. Cod. Reg. et Combef. ἐθέλειν. Anthologia Epigrammatum libro, cap. LXXVI, pag. 128 :

Τίπτε με θρυλλήσαντες ἐμὴν ἀπεπαύσατ' ἀοιδήν ;
Ἱππεὺς ἱππεύειν ἐδάη, καὶ ἀοιδὸς ἀείδειν,
Ἢν δέ τις ἱππεύειν δεδαὼς ἐθέλησιν ἀείδειν,
Ἀμφοτέρων ἥμαρτε, καὶ ἱπποσύνης καὶ ἀοιδῆς.

Hic Nestori quærenti cur tantopere a scriptoribus ac poëtis celebratus, a nemine eorum ut canendi peritus prædicetur, respondent poëtæ res diversissimas esse, equitare et canere ; neque fieri posse ut unus aliquis in utroque genere excellat ; Nestorem autem equitem esse, ac ea propter mirum non esse, si ut cantor minime celebretur. Vide Erasmum in Adagio : *Equitandi peritus ne cantet.*

ANNOTATIO (70) ibid.

Huic lectioni favet quod de Democrito scribit Suidas : ἦρξε δὲ ἐν Ἀβδήροις, διὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν τιμηθείς, *præfuit et Abderitarum reipublicæ : qui honor propter ipsius sapientiam habitus fuit.* Qui etiam respuit Athenas, cognominatus fuit sapientia, et clarissimum inter philosophos nomen obtinuit : eum itaque merito Aristophani Comico anteponit Gregorius. In Edit. οἷς πλάττει τὸν ἀγοραῖον Δημόκριτον εἰς δημαγωγίαν Ἀριστοφάνης, quod Bill. : *Quibus Aris-*

tophanes forensem illum Democritum ad popularem gubernationem fingit atque instruit.

ANNOTATIO (71) pag. 238.

Hoc proverbio admonemur, ait Bill., præstare inter optimos et præstantissimos viros qualemcumque locum tenere quam primum inter perditos et profligatos : contra quam de Cæsare legitur, qui in parvo quodam et ignobili oppido primus esse malebat, quam Romæ secundus. Sed profecto ut olim Crotoniatarum postremus reliquorum Græcorum primus esse dicebatur, ita qui vel extremum inter veros Christianos tenet locum, etiam optimo Gentili, vel eo qui inter homines mundo addictos probatissime vivit, præstantior censendus est.

ANNOTATIO (72) pag. 255.

Aliud Homeri hemistichium Iliad. IX, 108. Verba sunt Nestoris quibus Agamemnonem hortatur ut cum Achille in gratiam redeat. Hæc *Bill.*

ANNOTATIO (73) ibid.

Οὐκ ἐπαινῶ σου τοὺς Κοροπλάθους καὶ τοὺς Τελχῖνας. His verbis adversarium suum Eustochius insectabatur. Κοροπλάθος autem, ut Christodulus docet, figulum proprie significat puparum et hujusmodi imaguncularum. Hæc *Bill.* At Suidas : « Qui effigies puerorum, inquit, et quorumvis animalium, quibus pueri vel puellæ decipiuntur, ex cera vel gypso conficiunt, qui ex luto vel alia hujusmodi materia pupas fingunt, Κοροπλάθοι vocantur. » De Telchinibus, ait Bill., varia est opinio. Quidam enim eosdem fuisse cre-

dunt Curetas, Cabyros, Telchinas, Corybantes et Idæos Dactylos, qualem Sceptium fuisse scribit Strabo, lib. x. Alii cognatos fuisse existimant, nonnihilque differre, omninoque furore quopiam motos. Telchinas porro fascinatores fuisse ferunt et maleficos quod Stygiam aquam animalibus et stirpibus perniciei gratia inspergerent; qua ex re calamitates, fames et pestes consequerentur. Cujus sententiæ est Tzetzes hist. lib. CXIII, qui etiam Telchinas numerat Adæum, Magalesiam, Omenum, Lycum, Myconem, Mimonem. Nonnulli tamen contrarium sentiunt, et artibus illos præstantes fuisse volunt. De toto hoc maleficiorum genere, vide Gyraldum, lib. de Diis gentium. De Telchinibus autem vide Suidam ad vocem τελχῖνες, et Erasmum in Adagio, *Novi Simonem, et Simon me.*

ANNOTATIO (74) pag. 256.

Ad hoc proverbium alludit Horatius, lib. I, Epist. I.

..... *O cives, quærenda pecunia primum est,*
Virtus post nummos.....

ANNOTATIO (75) pag. 267.

Pythagoras Samius, philosophus, sacrificiis utebatur inanimis. Cruentas hostias diis offerri vetuit, at aram incruentam adorari jussit. Tradunt tamen quidam ex animalibus eum solos gallos gallinaceos, hœdos et agnos subrumos ad sacrificia adhibuisse. Vide Suidam.

ANNOTATIO (76) pag. 274.

Eudoxius Arianæ hæresis acerrimus propugnator fuit. Eleusius Macedonii errorem arctissime complexus est.

Eunomius autem acceptum a magistro Aëtio dogma de naturarum inæqualitate tanta animi acrimonia et contentione propagavit, ut tota Anomœorum secta, extincto Aëtii nomine, Eunomiana fuerit appellata. De Apollinario, quoniam hic ejus errores recensentur, nihil dico, ne bis crambe, inquit Bill., ut est in proverbio, ne scilicet repetita fastidium generent.

ANNOTATIO (77) pag. 274.

ἐξ ἐπιτρόπες. *Permissionem*, inquit Bill., hoc loco transtuli a verbo, ἐπιτρέπω; absurdum enim fuisset vertere *ex mandato et delegato*. Neque enim verisimile est Theodosium insigni pietate præditum, hæreticis mandasse ut errores suos spargerent ac diffunderent; verum illos potius optimi principis clementia abutentes, atque Ecclesias congregantes, hoc audaciæ suæ prætexuisse, quod se permissu imperatoris facere dicerent, quæ facerent. Et certe hoc eis Theodosium permisisse testatur noster Gregorius in sua Vita, eoque etiam nomine ipsum reprehendit, ut non satis magno zelo præditum; tametsi postea, ut ipsius factum excuset, causam aliquam proferat. Combef. ὡς ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦτο ποιοῦντες, *velut facta rei licentia*, relicto eis per principis facilitatem rei arbitrio.

ANNOTATIO (78) pag. 320.

Arganthonius, rex Tartessiorum, cui Anacreon poëta centum et quinquaginta tribuit annos; trecentos vixisse volunt alii.

ANNOTATIO (79) pag. 327.

Hoc loco, ait Bill., διακόσμησις mundum hunc aspecta-

bilem significat, quemadmodum apud Dionysium Areopagitam sæpe pro Angelis accipitur. Verum Combef. : *Digestamque rerum molem luce pelagi in morem repente obruens.*

ANNOTATIO (80) pag. 332.

Alypianam, filiam meam. Nihil magis certum ac exploratum ex omnibus Gregorii rebus gestis videri potest, ut cum Baronio loquar, quam ipsum perpetuam coluisse virginitatem. Filiam igitur non habuit. Sic tamen vocat Alypianam, quæ filia erat Gorgoniæ sororis suæ.

ANNOTATIO (81) ibid.

Cæterum enim Eugeniæ et Nonnæ exigua ratio ducenda est. Mirum forte videri possit Gregorium turpitudinem sempiternam publicis tabulis inurere affinibus suis. Sic postea Gregorius Magnus coram frequenti populo Gordianæ virginis amitæ suæ lapsum narrare veritus non fuit. Viri sancti suos, si quando impii sunt, despiciunt.

ANNOTATIO (82) ibid.

Γαμβρός. Vox illa ex græco latine reddita, *gener* est, et hæc est vocis hujus frequentior usus. Verum linguæ græcæ peritissimi, ut Henricus Stephanus, Budæus, etc., profitentur γαμβρὸς interdum quemlibet affinem significare. Imo vero et apud Latinos eadem est vis hujus vocis *gener*. Justinus, Hist. lib. XVIII, virum sororis generum appellat. Itaque non proprie generum, sed Gregorii affinem, qui forte Eugeniam vel Nonnam Gorgoniæ sororis suæ

filiam uxorem duxerat, fuisse Meletium existimare debemus.

ANNOTATIO (83) pag. 333.

De Sigillione apud Trebellium Pollionem in Claudio fit mentio. In eo Testamento voces sunt, quibus vestimenta significantur, ut Camosum, vel Comasum, quæ ob nimiam antiquitatem inter exoticas abierunt.

ANNOTATIO (84) pag. 346.

Græcus interpres: *Ex uno homine, primigenio Adamo, mulier Eva et filius Seth prodierunt. Illa quidem ex costa secta est, iste autem utriusque Adami et Evæ fæsus extitit matrimonii legibus. Eva quidem genita non fuit, Seth vero genitus. Ambo tamen pariter homines fuere.*

ANNOTATIO (85) pag. 348.

His verbis solvit, quod ex Deorum multitudine objici poterat. Etenim si unaquæque ex tribus personis Deus nuncupata est, quid impedit quominus tres quoque dii apud nos dicantur, quemadmodum et tres Angeli et tres homines, aliique in quibus una percipitur natura. *Illi sane*, inquit Theologus refellens hoc argumentum, *dii multi dicantur, in quibus et tempus, quo generati sunt, diversum est, etc. At vero meæ Trinitati, quæ simplex et una est, una natura et essentia, una vis et voluntas, etc.*

ANNOTATIO (86) pag. 358.

Sic ipse legit Billius et vertit: *Non gravibus autem*

juncta laus culpis erat. Et in nota ad hunc locum : *Levia peccata honori quodam modo,* inquit, *et laudi dabantur.* Quod quam absurdum sit, quam Gregorio et Scripturis repugnet, nemo non intelligit. Nunquam certe laudata, nunquam honori habita leguntur in Scripturis peccata, quasi Deo probante minora vitia. Mundi sunt oculi ejus, ne malum videant. Obscuri ac difficilioris hujus sensus iste est : *Tunc temporis gravissima peccata veniam aliquando consequebantur; quæ vero non admodum gravia plectebantur, inæquali ac veluti contraria lance, appenso utrorumque merito.* In Ed. καλῶν. Mox τιμητέα. Vocis hujus notissima est in jure hæc acceptio. Inscrutabilis hujus Dei judicii exemplum suppeditant David et Moyses : ille quidem ob gravissima peccata leviter pœnas luit; iste vero ob leviusculum delictum promissa terra, in cujus desiderio erat, exclusus fuit.

ANNOTATIO (87) pag. 358.

Pro levibus alter conspicit rebus Deum. Ita Billius. Leuv. *Moyses autem pro re una non magna consecutus est, ut ipsum Deum aspiceret, legemque promulgaret.* Nihil ineptum magis, magisque a Gregorii mente alienum, quam utraque hæc versio. Planus est Vatis sensus : *David,* inquit, *gravioribus delictis minores pœnas dedit;* deinde prosequitur : *Iste autem,* Moyses, *pro levioribus punitus est gravissime, cum esset vir tantus, quem suo Deus aspectu dignatus fuerat.* — Sic Benedictini quorum lectionem et versionem referre nobis est necessarium. Sed falsa utraque videtur. Forte ponendum est, ut in Editis, versu 58, οὐ μέγιστα τῶν καλῶν τιμητέα, et interpretandum : *Virtutes non maximæ honori habebantur.* Deinde vertendus est cum Leuv. versus 65, in hunc modum : *Moyses*

autem consecutus est pro meritis non magnis, ut videret Deum, etc. Quo facto, omnia optime quadrant. Exemplum Davidis ostendit maxima peccata pœnis imparibus puniri; Moysis historia, mediocribus meritis magna conferri munera; Elisæi vindicta, ultiones Sanctorum, id est, ultiones pro Sanctis a Deo intentatas, modum quasi excessisse. Videat lector et judicet. (N. novi Ed.)

ANNOTATIO (88) pag. 365.

Pythagorei, qui metempsychosim, seu animarum in alia atque alia corpora migrationem induxerunt, eas animas quæ virtutem coluissent, in præstantissima quæque corpora migrare, iis vero qui se vitiorum illecebris dedissent, obscœnissima quæque corpora tribui docebant.

ANNOTATIO (89) ibid.

Poëtæ fingunt Ixionem ob scelus admissum, rotæ affixum fuisse, atque in orbem perpetuo volvi et contorqueri; sic illi miseram animam ex homine in belluam et canem et serpentem, etc., postea rursus ad hominem reducunt.

ANNOTATIO (90) pag. 373.

Difficilis ille locus qui doctrinæ Pelagianæ de peccato Originali favere videtur, difficilior redditur versione Billii, qui metro serviens sic habet: *Signum pueris tantummodo*, ac veluti Gregorius docuerit baptisma non esse remedium pueris, quo deleatur peccatum, sed tantummodo signum, quo Deo consecrantur, quod olim Pelagianorum dogma fuit. Mollius ergo interpretari debuisset Billius Gregorii verba, nec addere vocem *tantummodo*, quæ Pelagiano

dogmati favet, a quo tum Gregorius, tum ipsius interpres abhorrent. Comparate igitur loquitur Gregorius, vultque magis in adultis, quam in pueris, remedii rationem habere baptismum, qui in pueris *peccatum duntaxat originale*, in adultis autem etiam contractas propria voluntate labes abstergit : nec vero, pace doctissimi Billii dixerim, idem est de omnibus ac de Gorgonia et similibus adultis, qui ante baptismum sic vixerunt, ut jam omnem peccati reatum depulisse viderentur, quibus hoc unum supererat, ut exteriori baptismatis signo, Christo adjungerentur.

ANNOTATIO (91) pag. 377.

Videtur intelligere Eucharistiam et mysteria, quæ vere typi effusi sanguinis ac immolatio Christi mystica.

ANNOTATIO (92) pag. 379.

Plurimos et quidem genuinos Scripturæ libros a catalogo suo excludit, quos tamen Ecclesia veros ac legitimos esse pronuntiavit. Sed ignoscendus est error, cum hæc scriberet Gregorius, quo tempore nondum quicquam certe ea de re fuerat definitum.

ANNOTATIO (93) pag. 381.

Εὐτέκνους. Non solum dulces aquas ad bibendum reddidit Propheta, sed etiam fertiles, ita ut agri antea steriles, iis irrigati fontibus, fertiles evaderent.

ANNOTATIO (94) ibid.

Λεπρῶν ἔργα. Hic significat miraculum liberatæ ab obsi-

dione Samariæ, qua eam Syri cingebant, qui subito timore correpti divinitus immisso, omni belli apparatu in castris relicto et annona, noctu confugerunt; quod primi noverunt civibusque nuntiarunt leprosi.

ANNOTATIO (95) pag. 382.

Hæc Gregorii opinio repugnat Apostoli verbis, qui asserit Christum de ea tribu fuisse de qua nullus altari præsto fuit. *Manifestum est*, inquit, Hebr. VII, 13 et 14, *quod ex Juda ortus, in qua tribu nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est.*

ANNOTATIO (96) pag. 384.

Certe si ex tribu Levi orta (linea masculina) fuisset Maria, Christus ex stirpe David satus et de tribu Juda vere dici non posset, quod fidei et Scripturis adversatur. Vide infra v. 57, ubi Gregorius asserit Josephum et Mariam ex eadem tribu ortos fuisse.

ANNOTATIO (97) pag. 385.

Hic carmen novum incipit in Cod. 990, cum hoc titulo : περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Χριστοῦ κατὰ Λουκᾶν. Hic totam genealogiam, ut est apud Matthæum et Lucam, versibus prosecutus est Gregorius. Nobis eamdem, inquit Billius, carminibus exprimere minime placuit, tum quia cuivis eam ab Evangelistis petere licet, tum quia tota hebraïcis nominibus constat, a quibus vix dici potest, quantum latinæ musæ abhorreant.

ANNOTATIO (98) pag. 392.

Parvum illud Carmen est majoris sine dubio fragmentum, cui deesse videntur principium et finis. Ibi enim agitur de miraculis, sicut et de parabolis, nec solum de Luca loquitur, sed et de Marco. (N. nov. Ed.)

ANNOTATIO (99) pag. 427.

Memoria lapsus videbitur Gregorius si eumdem esse existimaverit Herodem, qui Joannem obtruncari, ac eum qui pueros jussit occidi : quem errorem pluribus esse familiarem observat Hieronymus Matth. II. Herodes enim Magnus, quo jubente, infantes cæsi sunt, obierat priusquam ex Ægypto puer Jesus reverteretur. Verum nihil obstat, quominus sanctus Doctor de utroque voluerit sermonem facere, interponendo scilicet virgulam.

ANNOTATIO (100) pag. 443.

Ἐπωνυμίην. Ita rei turpissimæ honestissimum nomen imponebant : ἀγάπη namque charitatem significat, ac pro casto et sancto amore proprie accipitur. Hinc Agaporum nomine appellabantur convivia quæ olim in Ecclesia ex charitate celebrabantur. Hoc vero loco per ἀγάπην, συνείσαξις illa fœda significatur, qua non sine magna piorum omnium offensione, et ingenti Ecclesiæ probro monachi quidam, aut alioqui cælibatum professi, fœminas sibi contubernales adjungebant, ac turpissimam hanc vitæ societatem ἀγάπην appellare non verebantur. Vir fœminam, cum qua habitabat, *agapetam*, fœmina autem virum *agapetum* nominabat. De synisactis et agapetis extat doc-

tissimi Muratorii disquisitio, in qua *synisactorum* et *agapetarum* originem repetit a temporibus Cypriani, qui habitantes cum sacris virginibus clericos arguit; canones refert conciliorum, quæ huic morbo occurrerunt, querelas virorum proborum qui voce et scriptis reclamarunt, atque excusationes a synisactis adhibitas dissolvit. Vide Anecdota græca, edita Patavii, in-4°, an. 1709, pag. 218.

ANNOTATIO (101) pag. 446.

Id est, *virtus ærumnis, ut rosa spinis, obsepta.* Billius a Gregorii mente videtur abesse longius, dum vertit: *In medio malorum virtus*, quasi vitiorum, hisque Horatii verbis, Ep. XVIII, v. 9, abutitur:

Virtus est medium vitiorum utrinque reductum.

ANNOTATIO (102) pag. 448.

Momus dicitur convicii, maledicentiæ, ac reprehensionis deus, quem ex nocte natum refert Hesiodus, tantæ libertatis fuit in reprehendendo, ut et sandalia et crepidas Veneris reprehenderet. De illius mordacitate passim vide apud Lucianum.

ANNOTATIO (102 *bis*) pag. 457.

Ὥς τε Δίκη. Alludit ad Aratum qui fingit Δίκην, seu Justitiam, quam Latini *Astræam* vocant, bove cæso, terras reliquisse atque in cœlum avolasse. Tanta enim, ait Tullius, lib. II, *de Natura deorum*, aurea ætate utilitas percipi putabatur ex bobus, ut eorum visceribus vesci scelus haberetur. Columella in Præfat. lib. VI, ait olim tam capitale fuisse necare bovem quam civem. Plinius,

lib. VIII, cap. 45, scribit, quemdam ob interfectum bovem actum fuisse in exilium. *Bill.*

ANNOTATIO (103) pag. 459.

Κουριδίοιο. Sup. lin. ἐκ παρθενίης. *Quasi, cui virgo virgini nupserat :* tantam continentiæ laudem cornicibus tribuunt, qui de avium natura petractarunt, ut extincto conjuge, non parvo tempore, sed novem etiam ætates in summa castimonia viduæ perseverent. *Bill.*

ANNOTATIO (104) pag. 461.

Σαλαμάνδρα. Salamandra animal quadrupes, lacertæ simile, stellatum, cauda brevi, propter exuberantem quamdam humoris copiam, in igne vivere dicitur. Vide Plin. lib. x, cap, 67.

ANNOTATIO (105) pag. 462.

Κερασβόλος. Semen est durum quod cum frumento et leguminibus una nascitur, colore nigrum, rotundum et magnitudine grano milii par, quod cum aliis leguminibus coctum duritiem non deponit. Dictum vero inde est, quod inter seminandum et arandum cornua boum tangat, et in ea incidat. Hinc Plato, initio lib. de legibus κερασβόλον, dicit hominem indoctum, contumacem, legibus non obtemperantem. Μή τοι ἐγγίνηται τῶν πολιτῶν ἡμῶν, οἷον κερασβόλος. *Ne quis inter nos existat civis aliquis seminis quod cornu tetigit, naturam imitans*, qui adeo durus et præfractus evadat, ut emolliri nequeat, sicut nec semina illa igne.

ANNOTATIO (105 *bis*) pag. 473.

Ψιλῆς, διδράχμου, etc. Vat. ψιλῆς τε, διδράχμου τε. Tria hic Gregorius commemorat, qui in direptione Jericho furatus est Achan : nimirum auream linguam, sagum et didrachmum, quod Billius et Leuven. non attenderunt, et locum hunc male reddiderunt, alienum in sensum detorquentes vocem ψιλῆς, quæ aliud nihil hic significat, quam *penulam*, sive sagum, quæ vestis est militaris.

ANNOTATIO (106) pag. 478.

Θύει, etc. Alludit ad hæc verba Habac. I, 16. Quæ dicta sunt de rege Nabuchodonosor, quod rerum prospere gestarum gloriam viribus suis ascribat, *propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo.*

ANNOTATIO (107) pag. 480.

Στρῶται. Per *stratores*, inquit Billius, intelligit Gregorius eos, qui mensas aut lectos, aut aliquid ejusmodi sternunt. Per *vocatores* autem eos, qui apud divites hoc munere funguntur, ut heri nomine ad epulas certos homines invitent.

INDEX

TOMI QUINQUAGESIMI PRIMI.

EPISTOLÆ.

CARMINA.

Sectio II. — Carmina Moralia.

EXPLICIT INDEX.

	DATE DUE		
FEB 2	8 1984		

